

G. CĂLINESCU, reproducere după un portret fotografic păstrat în colecția familiei.

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

« În noaptea de 23 August, atunci cînd a apărut „România liberă" ilegală, Miron Paraschivescu a fost acela care a primit sarcina, și a executat-o cu o deosebită bucurie, de a pregăti numărul de a doua zi al ziarului „Ecoul". Miron Paraschivescu a pregătit singur acel număr într-un subsol dintr-o clădire vis-a-vis de „Adevărul", unde era o zincografie mică. Acolo a lucrat pentru a nu fi surprins de diferite forțe reacționare fasciste care încă puteau să atace, ceea ce s-a și întîmplat nu la „Adevărul", dar în alte părți.»

(GEORGE MACOVESCU)

« Tot ceea ce este pasionant, efervescent, interesant, îndrăzneț, neobișnuit, fascinant în Istoria literaturii române... de G. Călinescu se găsește în pagina a doua a revistei „Ecoul" și în pagina a doua a revistei „Timpul" al cărei redactor a fost Miron Radu Paraschivescu.»

(GEO BOGZA)

Evocarea lui Miron Radu PARASCHIVESCU din cadrul Rotondei 13, din care am spicuit fragmentele de mai sus, se alătură, în numărul viitor al revistei, dedicat anului XXX, declarațiilor radiofonice ale lui Mihail SADOVEANU, Mihail RALEA, Alfred Margul SPERBER, Victor EFTIMIU, precum și paginilor de Jurnal ale lui Ion VINEA și confesiunii lui Lucian BLAGA, intitulată O lămurire, toate constituind substanța rubricii noastre: Mărturii pentru timpul de azi. Din însemnările lui Lucian BLAGA datînd din 1959, reținem, de asemenea, cîteva rînduri: « ...urmăresc cu luare aminte ce se înfăptuiește în țară. Se realizează în toate sectoarele activității, îndeosebi în acelea cari sunt legate de ideea colectivului uman și de interesele într-adevăr obștești, impresionante, mari progrese.»

MANUSCRIPTUM

2/1974 (15) ANUL V

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR
AL. OPREA

REDACȚIA
CONSTANDINA BREZU, DIANA CRISTEV,
NICOLAE FLORESCU, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT
EUGEN MIHAICIUC

Documentele comunicate, însoțite,
fără excepție,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București,
telefoanele 50.32.90 – 50.23.10

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"
Clișeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA SCÎNTEII"

SUMAR

SUMAR

Destăinuiri

SUMAR

« Poetul acestor vremuri
trebuie să stea cu picioarele
și pe șes și pe munte,
adică în prezent și viitor,
fiind combatant la timp
și universal în zona
sensibil la toate vibrațiile,
într-un cuvînt umanist »

«...eternii noştri păzitori ai solului veşnic...»

ÎNCERCARE DE PORTRET

Un cititor care ar avea înaintea lui, pe masă, principalele volume ale lui G. Călinescu, în edițiile originale, ar observa, numai după o simplă lectură a titlurilor, cît de variată a fost activitatea scriitorului. Ar da cu ochii mai întîi de *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, volum muntos, în format uriaș, reprezentînd oarecum podișul de mare altitudine al operei, lîngă care s-ar înșira tomurile de exegeză critică despre *Opera lui Mihai Eminescu*, compacte și ele. Între istoria literară și creația literară propriu-zisă s-ar așeza cele două biografii, *Viața lui Mihai Eminescu* și *Viața lui Ion Creangă*. Ar veni apoi, la rînd, romanul *Enigma Otiliei*, apoi narațiunea dialogată, *Șun*, mit mongol, cum spune subtitlul și care este, într-o proză de mare abundență lirică, un poem dramatic, delaolaltă poetic și plin de înțelesuri filozofice și sociale; pe urmă, romanele polemice *Bietul Ioanide* și *Scrinul negru*, cele două volume de impresii de călătorie, *Kiev-Moscova-Leningrad* și *Am fost în China nouă*, și, în sfîrșit, volumașul de versuri din 1937, intitulat, simplu și sobru, *Poezii*, și volumul n[illegible] amplu de versuri, *Lauda lucrurilor*, din 1963.

În gazetăria și foiletonistica literară, precum chiar și în gazetăria propriu-zisă, zilnică, G. Călinescu a dat, în curs de peste trei decenii, sute și sute de articole, unele fiind de fapt mici eseuri, despre cele mai felurite teme.

Activitatea aceasta aproape în toate speciile literare, roman, povestire, poem dramatic, versuri, istorie literară, critică literară, izvora la G. Călinescu din setea lui de universalitate, din dorința lui de a explora domeniul literar în întregime. Ea izvora, de asemenea, din convingerea sa că un scriitor trebuie, e dator față de el însuși, să-și încerce puterile în cît mai multe direcții, să aibă o activitate variată, să se odihnească după compunerea unui roman scriind impresii de călătorie sau foiletoane și așa mai departe. Lui Călinescu nu-i plăcea, cred eu, specializarea, deși după o mărturisire a lui dintr-o cronică a optimistului, nu-i plăcea nici tendința, la un scriitor mai ales, de enciclopedism. E firesc lucru pentru un scriitor ca el să tindă spre universalitate, nu spre specializare măruntă. Tot așa de firesc apare însă și faptul că într-un scriitor predomină o înclinare, adică există întotdeauna o înclinare pe care scriitorul o cultivă cu precădere, cu predilecție. Unul e fundamental liric, altul epic, altul vede viața decupată în situații dramatice, în scene și episoade teatrale, cu efecte de surpriză și de uimire. Care este înclinarea dominantă vizibilă în opera lui Călinescu?

Camera de lucru a lui G. Călinescu.

La prima vedere nici o însușire dominantă n-ar ieși parcă la iveală, din cauză că scriitorul excelează deopotrivă în roman și în eseistică, în poemul dramatic și în versuri, iar portretele sale din *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* sînt magistrale, și ca pătrundere și ca expresie.

Fără să intru în amănunte biografice, și asta potrivit unei vechi ale mele obișnuințe de a ajunge prin operă la om, voi aminti totuși că G. Călinescu s-a format ca istoric. Asta a fost disciplina sa științifică de bază. Lucrul acesta se simte în toată opera sa literară. Faptele și oamenii sînt văzuți într-o perspectivă istorică, într-o desfășurare pe întinderi mari de vreme, chiar atunci cînd e vorba numai de o perioadă scurtă sau cînd e vorba de prezent. Călinescu are nevoie de această perspectivă istorică și o creează, o insuflă chiar acolo unde ea nu s-a format încă. În articolele lui, acest lucru e mai frapant decît oriunde. Îl vezi deodată cum raportează un fapt, o situație, o figură din prezent la fapte, situații, figuri din trecutul istoric. Acestui simț istoric al fenomenelor vieții se alătură la Călinescu un simț tot așa de adînc al poeziei mari. El gîndește istoria cu rigoare științifică și totodată o gîndește poetic. Însușirea aceasta este

prezentă în toată opera lui și, cum el are o personalitate stilistică puternică și originală, se vede chiar în cele mai fugitive impresii.

Înclinarea către monumental și grandios, nutrită de o imensă lectură în mai multe domenii ale culturii și îndeosebi susținută de amănunțite cunoștințe privind arhitectura, îl îndeamnă pe Călinescu să înalțe în supradimensional cîteodată chiar cotidianul, realitatea zilnică, cu dimensiuni imediat perceptibile. O astfel de viziune nu deformează realitatea, dimpotrivă, o face mai vie datorită expresiei, care, singură, determină valoarea de artă a scrisului literar. Dar așa cum Călinescu simte și folosește monumentalul și grandiosul, tot așa de adînc observă și notează el detaliile, cu o precizie de entomolog care disecă o insectă minusculă. El mînuiește cu aceeași ușurință și familiaritate luneta cu care apropie colosalul și lupa cu care mărește infimul. În cartea de impresii de călătorii *Am fost în China nouă* aceste însușiri își găsesc un vast teren de manifestare. Iată-l evocînd Marele Zid:

«[...] mai curînd decît o lucrare strategică, zidul pare o fantezie lirică. Un drum suspendat pe un meterez de lespezi, tivit cu crenele din mari cărămizi dure, aproape negre, urcă pe rîpa muntelui, aci în pantă dulce, aci abrupt, îndoindu-se după spinările colinelor, ridicîndu-se din nou [...] Zidul e podit cu dușumele netezi de lespezi în părțile de urcuș dulce, la suișuri însă ți se ivesc înainte strîmte scări de piatră, uneori repezi, neobișnuit de lungi, negre. Mersul e la început ademenitor, ascensiunea pare nevinovată și civilă, ca și pășirea la caturile unui templu [...] Zidul saltă astfel ca un dragon, [...] desfăcîndu-se pe alocuri în cîte două cozi de zmeu, apărînd, dispărînd, ducîndu-se și întorcîndu-se, parcă răzgîndindu-se [...] A te încredința spinării lui îți pare o nebunie. Cine poate urca un continent pe scară? »

Arhitectura frazei urmează pe aceea a zidului cu o subtilă potrivire a vorbelor după sinuozitățile zidului, cu o artă perfectă.

Și acum alt pasaj, tot din cartea despre China. E vorba de mîncărurile chinezești și de felul cum sînt prezentate pe masă:

«Erau crevete mici cît o medalie, cîrnăciori de porc subțiri cu pete albe de slănină și cartofi pai ca un fîn tăiat mărunt, un soi de pește mic prăjit, altul afumat, bucăți de carne, poate de vițel, în aspic [...] De obicei nu lipsește o pasăre și un pește. Pasărea este atît de profund coaptă încît, prinsă cu bețele într-un colț, se desface îndată ca domnul Valdemar al lui Edgar Poe ».

Comparația de la sfîrșitul acestui pasaj e caracteristică lui G. Călinescu. Călinescu dispune de o facultate asociativă puțin obișnuită care, în chip firesc, apropie, pentru a crea contraste surprinzătoare, cele mai disparate lucruri, acordîndu-le între ele și realizînd astfel armonii noi. Această armonizare a extremelor uimește și dă sentimentul frumuseții ciudate. Călinescu obține astfel, în chip intenționat, sau numai printr-o propensiune înnăscută a firii lui, un efect de surpriză, surpriza fiind, după Edgar Poe cel pomenit de dînsul în citatul de adineauri, un factor de bază în creația poeziei.

Dominanta istorico-poetică a firii sale l-a îndemnat pe Călinescu să cerceteze pe Eminescu atît în viața acestuia cît și în operă și să scrie *Viața lui Mihai Eminescu*. În postfața acestei scrieri, apărută în 1932, autorul expune punctul de vedere din care a conceput biografia lui Eminescu:

« Prezenta *Viață a lui Mihai Eminescu* nu este o „viață romanțată“ ci o biografie critică, alcătuită cu toată băgarea de seamă după toate izvoarele ce ne-au fost la îndemînă și cu scopul de a strînge laolaltă știrile atît de risipite și contradictorii asupra poetului. Nimic fictiv n-a intrat în țesătura acestei cărți și dacă ceva poate avea aerul unei literaturi, aceea nu este decît încercarea de a scoate din narațiune și analiză *portretul* lui Eminescu ».

Pentru o asemenea lucrare trebuie imaginație de romancier și o erudiție în stare să epuizeze izvoarele de informație. Acestea sînt două însușiri pe care Călinescu le are din belșug. În pasajul din postfață pe care l-am citat, el afirmă, subliniind, că a încercat să dea «portretul» lui Eminescu. Portret, aici, înseamnă, de fapt, tabloul

desfășurat în timp al vieții poetului, al vieții lui exterioare și al vieții lui interioare, neapărat cu raportări la operă, fiindcă opera este un fapt continuu de gestație și de exprimare și desigur că faptul principal, dacă nu chiar esența vieții scriitorului.

Înainte de a considera și alte ținuturi ale activității literare a lui Călinescu și de a părăsi bogatul tărîm al portretisticii sale, nu pot să nu-mi aduc aminte de atîtea portrete din *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Cîte și cîte n-ar fi de citat, între altele acela al lui Iorga. Aici, ondulațiile stilului, cînd se descrie sosirea lui Iorga în sala de curs, precedat de glasul lui pe culoar și apoi înălțările și scoborîrile oratoriei lui, se aseamănă cu ondulațiile stilului în pasajul despre marele zid chinezesc, pe care l-am citat adineauri. Asemănarea de ritm, de ton este, la cincisprezece ani interval, impresionantă.

Deși cantitativ ocupă un loc foarte mic în opera sa, versurile lui Călinescu ocupă un loc de frunte în ce privește calitatea lor și însemnătatea lor pentru întreaga activitate a scriitorului. Poeziile reprezintă, dacă le cercetezi cu atenție, un compendium al operei lui. Aflăm concentrate în poeme scurte și concise principalele, dacă nu chiar toate tendințele adînci de dezvoltare și de realizare ale talentului său. Evocarea istorico-poetică e ilustrată de un poem care poartă semnificativ, drept titlu: *Herodot IV, 8—9*, ca o trimitere după un citat. Dintr-un episod al vieții lui Hercule povestit simplu și sobru de istoricul grec, Călinescu scoate frumoase versuri, evocatoare de legendă istorică, încărcate de culoare.

Poezia *Neoromantică* datează, foarte probabil, din vremea cînd, în legătură cu Eminescu, scriitorul se adîncea în studiul romantismului german:

La lacul cel de munte, sub ninșii colți alpini,
Pe-o bancă de mesteacăn, solemn și elegant,
Ax redingotei negre, țilindrului gigant
(Funebră turlă sumbră printre molifți și pini)

Ședea acum un secol Poetul. Sau, tăcut,
Cu mîinile la spate, cu coamele pe umăr,
Se preumbla prin codri, cătînd solemn un număr
De trestii pentru orga cu fluierul acut.

Descoperit-am lacul între păduri. C-un tic
Mărunt tic-tic din vestă ceasornicul măsoară
Tăcerea greieroasă ce valea împresoară,
Ce-ar fi dădut extaze lui Richter și lui Tieck.

În cap îmi crește, turlă, țilindrul cel gigant,
Cu mîinile la spate vîr fața-n redingotă,
Din ape ies sirene și o undină gotă,
Iar eu mă pierd în codri solemn și elegant.

Stilul, tonul, desenul, culoarea, toate sînt de o execuție perfectă și exprimă exact ambianța în care se dezvoltă poezia romantică germană. E un tablou pe care l-ar fi putut semna un pictor caracteristic al vremii, Kaspar David Friedrich, de exemplu.

Poezia intitulată *Ghenca* preludează la aspectul de istorie contemporană din opera lui Călinescu, aici deocamdată în contratimp, fiindcă e vorba de o casă veche și de o mătușă bătrînă, amîndouă rămase pe loc, în urma vremii:

Pe an numai o dată la Ghenca merg, mătușa
Din casa moartă-n anul o mie nouă sute;
Cu rochiile multiple ce par pe ea cusute,
După puțină pîndă la geam, deschide ușa [...]

Mătușa des clipește ca pasărea de noapte
Și pare năucită de zgomot și lumină,
Ale odăii colțuri au străluciri de mină,
Huruituri de grote se nasc din pași și șoapte.

Mătuşa aceasta e soră bună, fără nici o îndoială, cu mătuşa din casa cu molii din *Cartea Nunţii*, romanul apărut în 1933, şi prevesteşte, prin gesturile ei, pe unchiul Costache din romanul *Enigma Otiliei*, din 1938. Şi în acest roman, a cărui acţiune începe în 1909, ne întîmpină chiar de la prima pagină descripţia unei case vechi dintr-o mahala a Bucureştiului de pe vremea aceea.

Călinescu a întrunit în el două însuşiri care merg rar împreună: un enorm talent şi o putere de pătrundere critică tot atît de enormă. El avea deopotrivă pasiunea cunoaşterii şi pasiunea creaţiei literare, aşadar cultiva cu aceeaşi vigoare ideile şi imaginile. Ca să poată fi înţeles bine, Călinescu trebuie considerat în totalitatea lui. Şi trebuie aceasta, pentru că în tot ce concepea şi în tot ce exprima el, ideile şi imaginile se îmbinau şi se sprijineau între ele, fapt care asigură scrierilor sale o existenţă care nu se teme de învechire.

Al. PHILIPPIDE

revistă de critică şi literatură redactor: G. Călinescu In provincie nu se trimite decât la cerere Abonamentul anual 100 lei. Numărul 10 lei Redacţia Strada Braziliei 44. Bucureşti (III)

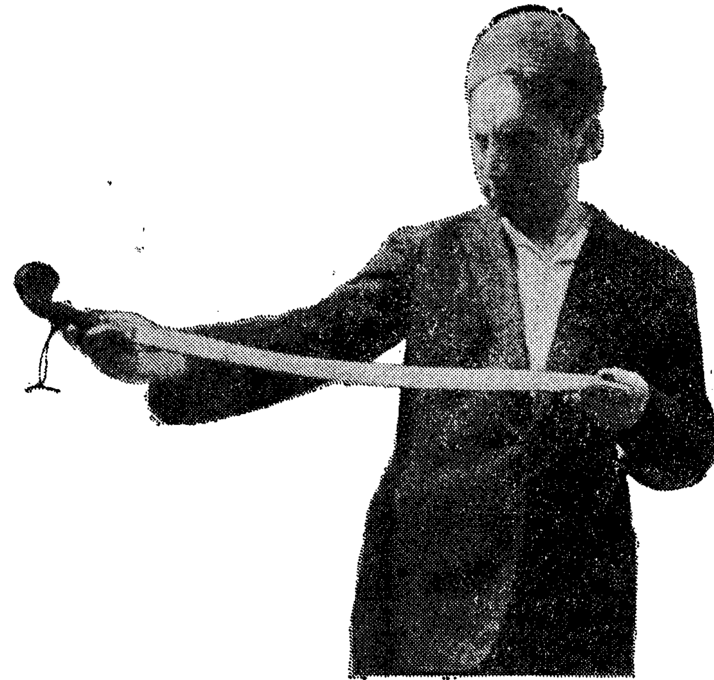
«...n-am timp să ţin

CUM VA FI FOST G. CĂLINESCU TÎNĂR? Aşa de mult ne-am obişnuit cu imaginea profesorului din plină epocă a gloriei — ah! acele veritabile spectacole oferite de irupţia gheizerelor spiritului său: o gesticulaţie amplă, cu răsfăţuri princiare, colorată de o intonaţie ingenuă; o gîndire vulturească, plină de forţă şi clarviziune şi, în acelaşi timp, o inimă de o înflăcărare şi o candoare adolescentină; solemnitate augustă de împărat roman şi o viciciune şi o dezinvoltură de om al Renaşterii — încît cu greu ne putem închipui că a existat un timp cînd el va fi arătat altfel, cu aceste atribute miniaturizate ori in statu nascendi.

Se adaugă şi situaţia particulară în care se găsesc criticii (chiar şi atunci cînd, simultan, sînt şi mari scriitori): în cazul lor, investigaţiile de ordin biografic nu se prea bucură de interes, par cu totul superflue. Aşa îmi explic, între altele, de ce despre începuturile lui G. Călinescu (ca şi despre vîrstele lui primare) ştim surprinzător de puţine lucruri. Să fie aceste momente mai puţin însemnate, ajungîndu-ne pentru a înţelege esenţa personalităţii sale numai studiul operelor de maturitate? Cunoscînd atitudinea depreciativă, afişată nu o dată faţă de cercetările de acest fel, luăm act cu satisfacţie de consideraţiile lui Sainte-Beuve care, subliniind cît de « hotărîtori » sînt «primii ani literari », ajunge să afirme că numai atunci cînd descoperi « cheia acestui lanţ misterios, jumătate fier, jumătate diamant, care leagă a doua lui existenţă radioasă, strălucitoare şi solemnă, cu prima existenţă, obscură, refulată, solitară », **atunci poţi spune** « că-l posezi în esenţă şi că-ţi cunoşti poetul ».

N-am intenţia de a întreprinde o astfel de tentativă ambiţioasă — de a desprinde din ceţurile necunoscutului faimoasele izvoare ale Nilului—, ci doar, în concordanţă şi cu profilul publicaţiei, de a aduce în dezbatere noi documente — este vorba de corespondenţa « romană », pusă la dispoziţia revistei, cu amabilitate, de Alice Călinescu — care, coroborate cu altele, ne ajută să înaintăm în cunoaşterea fazei de început a biografiei călinesciene.

corespondență întinsă»

Așadar, fișe de dosar pentru un viitor portret, alcătuite cu prilejul aniversar a 75 de ani de la naștere.

Din păcate, scrisorile (trimise lui Nicolae Argeșanu) nu ne divulgă prea multe taine ale existenței sale, fiind, în exclusivitate, expresia unor interese imediate: reglementarea anumitor încurcături de ordin material. Totuși, în felul cum sînt concepute, epistolele trădează particularități de umoare care-și au tîlcul lor. Redactarea este făcută pe un ton rezolut. Nu atît rugăminți adresate unui prieten, cît dispoziții, ordine imperiale. Pentru a se face ascultat, G. Călinescu (care pe-atunci semna: Gică) dramatizează puțin lucrurile. Obținerea unei diplome de la liceul pe care-l frecventase (Liceul „Mihai Viteazul"), apare, nici mai mult, nici mai puțin, decît « o chestie de viață și de moarte ». Repertoriul aprecierilor legate de intervenția la Ministerul de Finanțe pentru obținerea schimbului valutar respectiv este mai vast: « Această situație... amenință să devină tragică ». Corespondentul e avertizat să nu-i facă vreun « pocinog » și să se dezintereseze de problemă. Apelurile îmbracă forma imperativă: « Insist, încă o dată, să-mi *telegrafiezi* pe dată ce primești scrisoarea... » Sau: « E caz de urgență! » Limbajul nu va fi din cale afară de protocolar. Cei de la Minister « sunt totdeauna măgari». Cu același epitet îi gratulează și pe cei de la liceu, numindu-i « măgarii ăia de la Liceu». (În general, e de observat că, la această dată, G. Călinescu agreează expresia nedecantată, verde. Argeșanu primește sfaturi pentru ca nu cumva, după ce s-a « capacitat », să se trezească numit profesor « la mama dracului ».)

Pînă la urmă, totul se dovedește a nu avea chiar proporțiile unei drame, încît, în altă scrisoare, iată-l înțelepțit și chiar speriat de posibilele urmări ale intervențiilor lui furioase: « Nu face nici un fel de scandal sau petiție la minister. Mai devreme sau mai tîrziu se pare că se trimit cu oarecare regularitate. Încurcătura a fost numai la început din cauza rămînerii în urmă cu cîteva luni. Noi, cei de la Academie, nu suferim prea mult, de vreme ce nesosindu-ne banii suspendăm și noi plățile... și pace!».

Nu-l regăsim aici, in nuce, pe G. Călinescu cu accesele lui de mînie simulată, acel Jupiter tonans care se servea de cele mai neînsemnate pretexte pentru a declanșa uragane verbale, nu pentru a nimici pe cineva, ci pentru plăcerea în sine a dezlănțuirii? (La un moment dat, pentru că cei din țară nu-și găseau timp să-i scrie, îi admonestează, pe jumătate furios, pe jumătate amuzat: « sunteți niște trădători!»)

Se adaugă, credem, și stîngăcia vădită de G. Călinescu în fața situațiilor încîlcite din viață — mai ales de ordin material —, de care vrînd să scape cît mai repede, procedează precum Alexandru Macedon, tăind, dintr-o dată, nodul gordian. Atitudinile sale vehemente, gesturile sale verbale rezolute n-au o altă explicație, nefiind expresia unei suficiențe ori a unei crize de orgoliu, ci, în fond, reacțiile explozive ale unui mare timid. Perpessicius avea dreptate atunci cînd, la capătul unei îndelungi cunoașteri, căta a-l defini pe G. Călinescu aplicîndu-i formula lui Jules Laforgue: « un dur par timidité ».

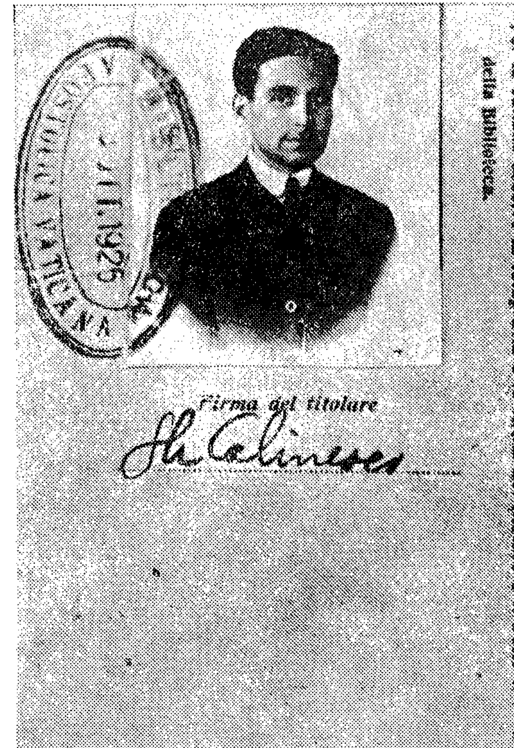
Cum își ducea viața la Roma, care îi erau impresiile colectate acolo? În legătură cu aceste aspecte — și cu altele raportate la viața-i in-

timă — scrisorile rămîn mute. Se pare chiar că G. Călinescu profesează, din acest punct de vedere, un principiu; undeva, scapă remarca « pe aci e admirabil » **pentru a se opri, cu precizarea** « dar acestea sunt lucruri ce nu se pot scrie într-o scrisoare ». **Să-şi reprime el, în chip conştient, efuziunile lirice? Fapt e că, peste cîţiva ani, aceasta e observaţia — formulată ca o acuză — pe care o face profesorul şi prietenul său Ramiro Ortiz:** « Nu voi înceta să mă plîng de faptul că nu v-am mai văzut [...] şi de alte bagatele sentimentale, pe care dumneavoastră, nu ştiu dacă pe drept, le dispreţuiţi». **Dînd şi alte exemple (care vizează o anumită lipsă de curtenie din partea discipolului), îl suspectează pe G. Călinescu de... americanism:** « Cînd America încă nu invadase Europa, şi Europa încă nu abdicase de la glorioasa ei civilizaţie multiseculară [...] noi ne comportam cu totul altfel cu profesorii şi prietenii noştri.

Spun aceasta numai ca o profesiune de credinţă, căreia, desigur, îi veţi opune pe a dumneavoastră şi veţi lăsa timpul să aleagă. »[1].

Aceste remarci, prin caracterul asertoric al generalizărilor, ne atrag luarea aminte şi ne fac să privim şi dintr-un alt unghi de vedere epistolele de faţă. Nu ştiu cu cine va mai fi corespondat din Roma, în acei ani, G. Călinescu. Schimbul de răvaşe cu Nicolae Argeşanu este însă subordonat, în chip prea total, cererilor de a i se face servicii, în ţară. Aproape niciodată nu se îndepărtează de la acest obiectiv, pentru a cere veşti de la prieteni, cunoscuţi. (Dar oare avea G. Călinescu prieteni foarte apropiaţi, sau, în această epocă, va fi cultivat, cu trufie, solitudinea şi însingurarea romantică?)

Fireşte, nu lipsesc unele salutări expediate în finalul epistolelor, dar la un mod teribil de convenţional. Bunăoară, de sărbători, el se mulţumeşte să adreseze familiei Argeşanu stereotipele urări, adăugînd: « şi tuturor celorlalţi cărora din lipsă de timp nu pot să le scriu ». **(Să nu uităm că între ceilalţi este trecută şi mama, pe lîngă care Nicolae Argeşanu joacă adesea rolul de intermediar.)** [2]

Permis de intrare la Biblioteca Vaticanului.

Dintr-o scrisoare, aflăm că peregrinează prin Italia: a fost la Neapoli şi Pompei, dar relaţiile comunicate privesc strict planul pedestru al existenţei: « De la Neapol m-am întors de vreo

---

[1] Scrisorile lui Ramiro Ortiz le-am cunoscut prin bunăvoinţa profesorului Dumitru D. Panaitescu (care le va prezenta într-unul din numerele viitoare ale „*Manuscriptum*"-ului).

[2] Prin el comunică G. Călinescu că « *în principiu* » este împotriva « *Nobilei intenţiuni a mamei de a-mi trimite bani* ». Motivul e acesta: « *Fără a-mi spori bugetul în chip considerabil, pentru ca este un gol* ». Tot N. Argeşanu va fi informat de sumele de bani trimise mamei (o dată 25 de lei găsiţi prin buzunare, G. C. notînd: « *Pentru voi rezerv daruri mai intelectuale* »).

Care va fi fost toată gama relaţiilor sale cu mama — şi, în general, cu familia?

Un act care ni s-a pus la dispoziţie — cererea de înscriere în anul I al Facultăţii de litere din Bucureşti — atestă că este fiul lui Constantin Călinescu, mort, şi al Mariei Călinescu, pensionară. Cum va fi urmat şcoala? Va fi avut de suferit privaţiuni? E surprinzător cît de mult plutesc în incertitudini începuturile sale biografice. Fapt curios: nu ne amintim ca G. Călinescu să fi evocat, expres undeva, copilăria şi adolescenţa — aceste vîrste de aur, exploatate literar de atîţia scriitori. Să fi avut ceva de

Pompei, aprilie 1926.

două zile. N-am putut să trimit nimănui nici un fel de scrisoare deoarece eram mereu în tren sau prin tramvaie, iar la Pompei, n-aveam suficiente unelte de scris ».

Dacă vrem să știm cum s-a delectat sufletește cu aceste peisaje, trebuie să ne adresăm articolelor sale de mai tîrziu: spre pildă, celui care celebrează revederea Florenței după aproape trei decenii și jumătate: « Acea Florență pe care din tinerețe am văzut-o mereu sub un soare arzător... » („Contemporanul", **nr. 13, 1962); sau însemnărilor poematice stîrnite de ideea construirii unui oraș românesc care să se inspire din monumentalitatea așezărilor urbane italiene** („Ecoul", **nr. 241, 1944); sau, în sfîrșit, acelei „Scrisori romane" publicate, în 1927, în** „Viața literară" **(nr. 42).**

Punînd cap la cap informațiile căpătate, nu ne e greu să ni-l imaginăm pe G. Călinescu desfătîndu-se cu « muzica savantă a unei game de clopote abațiale », **rătăcind pe străzi pardosite cu lespezi mari de piatră, consumîndu-și dispozițiile meditative în liniștea vreunei uriașe catedrale, citind pe vreuna din aleile grădinii din jurul fictivului templu lacustru al lui Neptun sau contemplînd marile opere de artă din Palazzo Pitti, din piața sau din capelele medicee... Momente trăite cu intensitate și înglobînd varii preocupări. Un articol dedicat arhitectului Petre Antonescu** („Contemporanul", **nr. 45, 1964) conține această confesiune:** « La Roma am avut prilejul să mă informez mai bine despre problemele arhitecturale, să consult unele opere clasice, să vizitez monumente, să datez după grosimea mortarului și dimensiunea cărămizii un zid ivit în săpături, să învăț feluritele *opus*, adică chipuri de așezare a elementelor intrate în structura lui ».

Așadar, ipostaza viitorului său erou, Ioanide. N-avem nici un motiv de îndoială: un loc important, în meditații, îl ocupă proiectele literare. Versurile reproduse fragmentar (și critic) în „Universul literar" **(nr. 28, 1928) pot servi ca motto al perioadei petrecute la « Academia » din Roma:** « Pe față căpătasem expresii de mumie/ (fac studii serioase la Academie / iar noaptea metafizici pe aleele deșarte) / Și-adesea am adormit cu capul pe vreo carte ».

Scrisorile către Nicolae Argeșanu ne documentează cît de pline îi sînt, într-adevăr, zilele. De fapt, G. Călinescu se află într-o continuă criză de timp. El are impresia că timpul cerut de scrierea corespondenței îi este pur și simplu « furat». Ajunge chiar să-l cronometreze: « ...eu n-am timp să țin corespondență întinsă. O scrisoare o scriu într-un ceas ».

Ce-ascunde această veșnică ceartă cu timpul? Lui Argeșanu îi dă această explicație: « Ai dreptate, sunt enorm de ocupat». **Dar nu din pricina obligațiilor oficiale de studiu:** « Nu cu examene. N-am de a face cu Universitatea ». **Motivul mărturisit ține de pregătirea a** « două cărți pentru la toamnă », **termenul, precum și l-a fixat sieși, în chip draconic, pentru redactare, e de 1 iulie.**

Adevărul, pe care credem că-l putem intui, e că G. Călinescu se află în plină epocă de căutare a unor certitudini interioare. În portretul făcut lui Ramiro Ortiz, trecînd în revistă cei 10 ani petrecuți sub proteguirea acestuia, el precizează:

---

ascuns? Să fi deținut amintiri a căror reînviere nu i-ar fi produs plăcere?

E de reținut că, peste ani, își va constitui din colaboratorii (și admiratorii) de la Institut o autentică familie, care ia parte activă la toate evenimentele vieții sale și în mijlocul căreia cunoaște clipe de adîncă jubilare sufletească.

S-ar putea ca « documentologii » — expresie cu care G. C. îi persifla pe scotocitorii de documente — să scoată la iveală date care să ne facă să privim altfel, cu mai multă gravitate, aspirațiile lui teoretizate spre un « sens al clasicismului ».

« Eram atunci în mijlocul adolescenţei, iar azi suntem la graniţa unde problema sensului vieţii devine grea şi contemplarea drumurilor se face nu fără amărăciune ». **Sensul vieţii, în accepţia lui, înseamnă fixarea unui drum care să-i dea posibilitatea valorificării maxime a calităţilor sale latente. În** „Scrisoarea romană“ **îi invidiază pe copii, deoarece:** « Nu privesc nici îndărăt, nici înainte, ci izbucnesc cu toată fiinţa lor în actul simplu al vieţii», **în vreme ce noi, maturii, sîntem veşnic în căutarea unui scop** « Suferim cînd nu-l ajungem, dar suferim şi mai rău cînd nu putem crede în nici unul ».

Ni se pare a conţine un tîlc anume articolul despre Vasile Pârvan, publicat, în 1928, în „Viaţa literară“ **(nr.** 88).

Fostul director al Şcoalei Române din Roma nu e elogiat în postura lui de om de ştiinţă sau de scriitor, ci ca pildă « monumentală de energie pusă în slujba unei idealităţi». **Istoria afirmării lui Pârvan i se pare ca descinzînd din vieţile plutarhiene :** « Şi e senil sufletul tînărului care cunoscînd-o nu se simte împins de dorinţa de a fi, dacă nu mare, cel puţin mai puţin mărunt ». **Nu se au în vedere vane ambiţii de glorie ci, cum accentuează G. Călinescu, imboldul secret va să-l reprezinte** « năzuinţa lucidă a unei minţi fericite care caută în construcţie rezolvarea problemei vieţii ». **O faptă concretă de creaţie care solicită** « eroism zilnic » **sau, conform metaforei călinesciene,** « o cupolă michelangiolescă peste ziduri înalte şi groase de trudă şi meditaţie ».

Sînt gînduri care revin prea frecvent — ca să nu spunem obsesiv — în meditaţiile sale din aceşti ani, pentru a nu le acorda întreaga importanţă. G. Călinescu trece printr-o criză a căutării de sine — iată o observaţie care se impune oricărui cercetător al începuturilor sale[3]. Într-un interviu dat Profirei Sadoveanu în „Adevărul literar“ **el dă drept cauză a frămîntărilor şi indeciziilor contractate conflictul existent între dorinţa-i intimă de a face literatură şi activitatea de critic către care se simte împins de varii împrejurări. De aici, importanţa oraculară pe care e gata s-o acorde diagnosticului aşteptat din partea unui Ibrăileanu sau E. Lovinescu:** « De verdictul lor depinde întreaga carieră a mea şi încredere în mine ». **Verdictul n-a venit, şi lui nu i-a rămas, cum singur spune în** Din carnetul unui critic, **decît să alcătuiască** « acele fascicole simetrice şi sinoptice care formează conţinutul bibliografiilor şi-al cataloagelor de librărie, căci sînt critic... critic... critic...»[4].

[3] Vezi şi articolul lui D. Micu: *Începuturile*, „*Viaţa Românească*“ nr. 6 1965.

[4] Cît de mult îl frămîntă această dilemă — pentru noi, astăzi, cu totul fără obiect — o dovedeşte insistenţa cu care revine asupra ei în cele mai variate împrejurări.

I. Valerian, povestind prima lor întîlnire, la puţin timp după întoarcerea de la Roma, în cadrul cenaclului „Sburătorul“, îşi aminteşte aerul preocupat cu care a pus această întrebare lui Rebreanu: « *Există nişte prejudecăţi : cică, un autor de romane nu poate fi un critic şi viceversa, pe motivul că primul vede sintetic, imaginativ, iar celălalt analitic, abstracţionist. Ce credeţi ?*

— Depinde de talent, răspunde Rebreanu, învăluindu-ne în unda albastră a ochilor, iată, Lovinescu scrie romane.

— Ştiu — făcu G. Călinescu evaziv — eu cred că un scriitor poate să creeze în toate genurile, nu există demarcaţiuni în domeniul spiritului. »

I. Valerian convine şi el că astfel de « *chestionarii* » păreau cam « *şcolăreşti* » dar înţelege, cu justeţe, că G. Călinescu « *vroia să capete jalonări certe, în desfăşurarea travaliului, pentru a nu-şi irosi energia în realizări ce s-ar anihila*

Același articol mărturisește acalmia sufletească pe care o generează, firește, nu atît opțiunea pentru un gen sau altul în sine, cît lipsa unor puncte de reper sigure în direcționarea energiilor sale sufletești. « Ah! de ce nu sînt ca acei oameni sublimi care-și măsoară munca spiritului cu cronometrul și-și execută comenzile intelectuale cu promptitudinea unui brutar? [...] De ce n-am și eu, ca aceste persoane de elită, încrederea nestrămutată în utilitatea producțiilor mele și casc de dispreț și plictiseală înainte de a le sfîrși? »

Tonul este puțin ilariant, cu accente voite de șarjă, dar în adîncul frazelor mustește amărăciunea. El se declară cuprins de « o lene sufletească, o *accidia* dantescă chinuitoare. Un scepticism universal, o toropeală neroadă, născute din sila de a cugeta în aceleași forme banale pînă la desnădejde... ».

Dispoziții sufletești care motivează clipele de abandon, absențele capricioase sau golurile în îndeplinirea obligațiilor curente — și care aduc la disperare pe un spirit ordonat și conștiincios cum e Ramiro Ortiz. Sînt perioade cînd, în relațiile celor doi, survin eclipse subite, G. Călinescu izolîndu-se sau rătăcind prin cine știe care lume extraterestră. Cu umor, bunul Ramiro Ortiz îi adresează acest apel: « Mi se pare că sunt la Radio și nu pot să prind stația de emisie care corespunde cu str. Braziliei, nr. 44. Care-i lungimea de unde? Unde lungi sau unde scurte? ».

Acum, după ce am trecut în revistă suficiente piese de dosar, putem înțelege mai bine morbul acestei nerăbdări contractate de G. Călinescu. Căci, ne-am convins, o arzătoare nerăbdare îl devoră. Ar fi putut lăsa lucrurile să-și urmeze mersul lor firesc, talentul să împlinească anotimpurile creației, conform acelor legi imprescriptibile ale naturii. Dar, cu un orgoliu superb, el vrea să ocolească fazele de tranziție, să arunce lestul unor preocupări care i-ar irosi inutil forțele, să meargă direct și impetuos spre esențe și să le stăpînească dintr-o dată. G. Călinescu se poate apuca de oricare dintre muncile herculeene numai să fie sigur că au semnificații herculeene; este corăbierul în stare să înfrunte cele mai grozave furtuni dacă știe că undeva ard, pentru el, luminile portului visat...

Inițierea revistei ,,Capricorn", ca și ofrandele culese de pe urma expedițiilor în lumea manuscriselor eminesciene — și, oare, în biografia poetului național nu se vor concilia talentul literar și erudiția critică? — vor marca un anotimp mai temperat, potolirea tumultului, fixarea primelor escale din maiestuoasa odiseiadă călinesciană. Și, în marginea programului ,,Capricorn"-ului, cu cîtă satisfacție face el elogiul certitudinii, psalmodiind: « Căci în mînăstirea inimii, pentru cine știe ce vrea și pentru ce vrea, bucuria liniștită a faptei susură în permanență, ca o fîntînă arteziană printre palmieri ».

Nu, nici G. Călinescu n-a irupt, de la început și în chip spectaculos, cu fizionomia-i spirituală caracteristică — precum Pallas Athena din țeasta

---

reciproc » (I. Valerian: *Cu scriitorii prin veac*, *„Editura pentru literatură"*, 1967).

Ultima afirmație merită a fi luată în considerație pentru a schița o altă trăsătură a portretului său interior: G. Călinescu rîvnește să meargă direct la țintă, nu se avîntă în labirint dacă nu poate controla cu certitudine firul Ariadnei, are oroare de eforturile mitice, dar ineficace, ale lui Sisif.

Perpessicius povestește cum, odată, văzîndu-l la Biblioteca Academiei, cum buchisea slovele eminesciene, antrenat într-o muncă faraonică, ce întrecea puterile unui singur om, i s-a adresat compătimitor: « *Îți prăpădești ochii și timpul zadarnic* ». *(Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor, „Editura pentru literatură", 1967).*

lui Zeus, gata înarmată, cu lance și cască — și el a cunoscut acel ceas unic, matinal, al deconcertărilor și al limpezirilor, cînd se cristalizează structura unei personalități. La unii creatori, acest proces se declanșează sub unda de șoc a unor incidente din viață (Voltaire nu devine Voltaire decît după ce e umilit de cavalerul de Rohan și se exilează în Anglia.) La alții, sursa conflictului este de natură interioară: creatorul ia act de personalitatea sa, chinuindu-se să înțeleagă și să domine tumultul energiilor sufletești. Acesta din urmă este cazul lui G. Călinescu, perioada romană — pentru a da un termen generic începuturilor — fixînd un moment de febrilă meditație și de aspră asceză intelectuală sau, dacă vreți, priveghiul în Grădina din Ghetsimani, înainte de a purcede la împlinirea destinului său.

Al. OPREA

SCRISORI ROMANE

ROMA

Dragii mei, sunteți niște trădători. Oricât de mult ar costa timbrele ai totdeauna mijlocul să scrii o scrisoare. V-am mai scris de două ori până acum fără să primesc nimic. N-așteptați să vă scriu eu întâi fiindcă am atâta lucru pe cap încât timpul pentru corespondență îl fur. Ce-ai făcut cu examenul de capacitate? l-ai dat? Cred că n-ai uitat să treci pe la liceu să te informezi de diploma aceea.

E o chestie de viață și de moarte. Cu nădejdea că cu puțin efort grafic și o mică contribuție financiară veți reuși să-mi înjghebați o epistolie vă trimit salutări călduroase

Gica

Onorissima
Famiglia Nicola e Anna Argeșianu
Str. Aristia 26
Bucarest
Romania

[Destinatar]
Onorissima
Famiglia Nicola e Anna ARGEȘIANU
str. Aristia 26
Bucarest
Romania

C. p. i. Roma]

[*Recto*]

Dragii mei, sunteți niște trădători. Oricît de mult ar costa timbrele, ai totdeauna mijlocul să scrii o scrisoare. V-am mai scris de două ori pînă acum fără să primesc nimic. N-așteptați să vă scriu eu întîi fiindcă am atîta lucru pe cap încît timpul pentru corespondență îl fur. Ce-ai făcut cu examenul de capacitate? l-ai dat? Cred că n-ai uitat să treci pe la liceu să te informezi de diploma aceea.

[*verso*]

E o chestie de viață și de moarte. Cu nădejdea că cu puțin efort grafic și o mică contribuție financiară veți reuși să-mi înjghebați o epistolie, vă trimit salutări călduroase.

Gică

[F. 1r°]

27 februarie 1925

Dragă Nicule (și Anna),

Contez pe tine în ce privește un serviciu urgent și absolut necesar pe care te rog să mi-l faci. Pînă la 1 ianuarie încasam schimbul nostru prin Legația românească din Roma unde depuneam suma de 900 de lei lunar și de unde primeam lirele italiene. De la această dată însă, de două luni deci, nu mai încasăm nimic, deoarece Ministerul de Finanțe a luat o nouă dispozițiune prin care depunerea trebuie să se facă la București, direct la Minister, care ne trimite aci cecul încasabil la o bancă oarecare.

Așa stînd lucrurile, te rog cu insistență să pierzi puțin timp tu sau Anna, pentru această afacere care amenință să devină [f. 1v°] tragică. Du-te anume la Ministerul de Finanțe, la acel Serviciu care se ocupă cu *valuta* și în special cu trimiterea *schimbului de favoare pentru studenți*. Nu-ți pot preciza cum se cheamă serviciul, dar există cu siguranță; acolo întrebi de *Tabloul de schimb al Membrilor Școalei române din Roma* pe care sunt trecut. Le spui să mă treacă pe tablou *urgent* în noile condițiuni, declarînd că cineva va face lunar depunerea la București. În același timp va trebui să depui suma de 900 de lei (îți voi spune mai la vale de unde) pentru luna *februarie*, în schimbul căreia Ministerul îmi va trimite cecul de lire aci.

În rezumat (chestiunea e foarte simplă) faci numai atît: te duci la Finanțe și, după ce la serviciul mai sus pomenit dai de tabloul acela pe care sunt trecut, faci depunerea în numele meu [f. 2r°] rugînd pe funcționar să trimită cît mai repede schimbul.

Am trimis mamei 1000 de lei. I-aș fi pus în plic, dar mi-era teamă să nu-mi desfacă plicul la poștă. Cînd îi va primi nu știu. I-am scris să facă rost să ți-i dea pe dată ce primești scrisoarea. Independent însă de bani, du-te la Minister și fă declarațiunea, iar pe urmă dă-mi o telegramă cu acest singur cuvînt: «primit». Adresa mea este: Via Emilio del Cavaliere 11 Roma (36). Accademia di Romania.

Înc-o dată contez pe tine și nu mă îndoiesc că nu-mi vei face pocinogul să mă faci să rămîn fără bani. Cînd vei aranja afacerea *(urgent)*, vei primi opera făgăduită dacă, bineînțeles, îmi spui ce anume?

Salutări la amîndoi,

Gică

Insist, încă o dată, să-mi *telegrafiezi* pe dată ce primești scrisoarea ca să știu ce fac. De cheltuială te despăgubesc pe urmă.

[F. 1r°]

16 martie 1925

Dragii mei,

Vă mulțumesc că ați aranjat chestiunea așa de repede anticipînd ceea ce vă rugasem cu o scrisoare mai în urmă, anume de a nu aștepta banii. Cecul nu l-am primit (cei de la Minister sunt totdeauna măgari), dar oricum sunt sigur că odată și odată am să-l primesc.

Bravo, prin urmare ați fost de treabă.

O dată cu această scrisoare va veni pe adresa mamei un cec de o mie de lei, încasabil la Banca Comerc[ială] italiană (vis-à-vis de Universitate). A întîrziat fiindcă, de teamă să nu se piardă banii, a trebuit să revin asupra modului de trimitere.

Pentru rest n-ai nici o grijă, îți voi trimite pe dată ce primesc banii. Dacă ți-i trimit acum din plusul pe care îl căpătăm [f. 1v°] de aci, risc să n-am cu ce plăti masa.

În ce privește pe măgarii ăia de la Liceu, n-am ce face; o să trebuiască să vin în țară ca să-mi ridic diplomele, ceea ce înseamnă 15.000 de lei cheltuială.

Cît privește promisiunea, n-am zis niciodată că nu mă țin de cuvînt; chiar cota de la Antologie o vei avea (o termin acum). Cînd voi primi banii îți voi trimite o operă. Cît privește tratatele, ar trebui să-mi dai indicații precise. Avem pe Ricordi aci, însă el publică numai ediții italiene.

Numai Anei n-am să-i trimit nimic.

Sunt sănătos, pe aci e admirabil, dar acestea sunt lucruri ce nu se pot scrie într-o scrisoare. [f. 2r°] Am să-ți trimit însă fotografii. Nu e adevărat că ți-am trimis numai două scrisori. Am trimis și altele de la Venezia etc. Poșta e de vină.

De Paști mă duc la Neapol și la Pompeiu. Îți voi scrie de acolo.

Cînd aveți timp scrieți și nu mă așteptați pe mine. Timiteți salutări tuturor fiindcă eu n-am atîta timp încît să țin corespondență întinsă. O scrisoare o scriu într-un ceas.

Nu francați cu 12 lei, ci numai cu 7,50: sunt timbre speciale.

Cu dragoste și cu bine,

Gică

[C. p. i. Roma]

[*Verso*]

25.III.[1]925

Salutări la toți. Cred că ai primit de mult cecul.

Eu n-am primit încă nimic.

Mai treci încă pe la măgarii ăia și vezi.

Dacă nu-i trimite pînă la întîi, nu-i mai trimite luni de zile fiindcă vine vacanța.

Cu bine,

Gică

[F. 1r°]

15.IV.1925

Dragul meu,

Felicitările mele pentru examen, pentru nervi, pentru reușită. Împarte aceste felicitări din belșug și fără gîlceavă cu Dida.

Țin să-ți spun și eu (și încă cum!) că n-am primit banii probabil netrimiși prin Min[isterul] de Finanțe. Printr-o ilustrată, te rugam să mai treci pe la acei măgari și să vezi dacă i-au trimis sau nu. Repet rugămintea și în același timp te rog să-mi și comunici rezultatul ca să știu dacă dezordinea pornește de la Finanțe sau de la Paris (unde e Centrala distribuțiilor) și să iau măsuri în consecință.

Chiar dacă nu mi-ai fi spus că te-a îcapacitat, o bănuiam din informațiile copioase și savante pe care mi le dai pentru manualele în chestiune.

Eu însă vroiam să te-ntreb [f. 1v°] numai dacă ai anume preferințe, dacă într-un cuvînt cunoști dinainte operele pe care vrei să le ai. Înțeleg din scrisoarea ta că fără să cauți unul anume, vrei cel mai bun. În consecință ți-l voi căuta *(Nu mă-ntrerup !)*.

Nobila intențiune a mamei de a-mi trimite bani este cît se poate de lăudabilă. *În principiu* sunt împotriva acestor trimiteri. Fără a-mi spori bugetul în chip considerabil, pentru ea este un gol. Avînd însă în vedere accidentul economic cu Min[isterul] de Finanțe, las această chestiune la propria-i apreciere. Scrisoarea mă găsește oricînd chiar dacă nu sunt la Roma.

La Neapol plec pe la sfîrșitul lunii din cauza vremii nesigure.

Am privit cu oarecare nedumerire la început timbrele, fără [f. 2r°] să înțeleg ce este cu ele. Aceste timbre se reîntorc pe plic la posesorul lor după o dublă călătorie în occident.

Urări de sărbători ție, Anei și tuturor celorlalți cărora din lipsă de timp nu pot să le scriu.

Cu dragoste,

Gică

[F. 1r°]

Roma 15 maggio 1925

Dragii mei,

mulțumesc pentru urări și pentru oboseală. Mulțumește-i de asemenea mamei pentru banii depuși. În curînd va primi un cec, de data aceasta în lire italiene pe care le va schimba mai avantajos în lei.

Nu face nici un fel de scandal sau petiție la minister. Mai de vreme sau mai tîrziu se pare că se trimit cu oarecare regularitate. Încurcătura a fost numai la început din cauza rămînerii în urmă cu cîteva luni. Noi, cei de la Academie, nu suferim prea mult, de vreme ce nesosindu-ne banii suspendăm și noi plățile... și pace!

De la Neapol m-am întors de vreo [f. 1v°] două zile. N-am putut să trimit nimănui nici un fel de scrisoare deoarece eram mereu în tren sau prin tramvaie, iar la Pompei, n-aveam suficiente unelte de scris.

În ce privește dezideratele tale muzicale nu-ți mai dau niciun răspuns. Vei primi în curînd *qualche roba*.

Mulțumesc de asemeni pentru regăsirea pomenitului manuscris.

Nu cred că vei putea obține catedră la București. Orice ore în plus sunt disputate de profesorii existenți. Dar nici în promisiile lui Valaori nu te-ncrede fiindcă n-are nici un amestec. Numirile se fac o dată în fața unei comisii de respectivi inspectori și în ordinea clasificării. Cel mai bun lucru este să-ți alegi singur catedra pe care o afli vacantă, să te pui [f. 2 r°] bine cu directorul și, prin el, cu inspectorul, și numirea ți se va face fără dificultăți. Altfel risci [sic!] să fii luat repede, cum e obiceiul, și, fără să ai timp de a te gîndi, să te trezești numit la mama dracului.

Scotocindu-mă prin buzunare, am găsit 25 de lei. Neavînd ce face cu ei, îi alătur spre a-i da mamei. (Pentru voi rezerv daruri mai intelectuale).

Tanti saluti a tutti. Rispetto all'amore, non dubitate, sto benissimo.

Coi più cari saluti,

Gică

[F. 1r°]

19 iunie 1925

Dragă Nicule,

Cum se face că scrisoarea ta trimisă în ziua de 8 iunie îmi ajunge astăseară, nu-mi pot lămuri. Dacă n-ai comis vreo fraudă în dată, în acea zi nu putuse veni încă cecul trimis de mine în ziua de 6 iunie. Rugasem pe mama să-mi scrie numaidecît ce-l primește. Pînă la această dată ar fi trebuit să am un răspuns. Să se fi pierdut? Ar fi foarte neplăcut. Era un Assegno Circolare de *220* lire it[aliene] cu num[ărul] 221574, pus în plic recomandat pe adresa mamei. Promiteam să trimit numaidecît un altul pentru banii din urmă, dar din cauza enormei întîrzieri se înțelege că i-am mîncat.

Dacă pînă acum cînd primești scrisoarea nu l-a primit — ceea ce totuși nu-mi [f.1v°] vine să cred — ar fi bine să depună pentru o lună, urmînd să descurcăm pe urmă lucrurile.

Chiar și așa întîrzierea nu e de loc simpatică și mă gîndesc ce altă cale ar fi pentru transmiterea banilor dacă poșta nu e sigură.

Ai dreptate, sunt enorm de ocupat. Nu cu examene. N-am de-a face cu Universitatea. Pregătesc două cărți pentru la toamnă, ce trebuiesc terminate pînă la 1 iulie. La acea dată făgăduiesc că mă voi ocupa numaidecît și de tine. Tratate de care vorbești însă pînă acum n-am găsit. Voi consulta un catalog franțuzesc.

Alătur un cec de 30 de lire [f. 2r°] pe cari mi l-a trimis pentru o carte Academia. Nu l-am putut încasa sub motiv că e adresat Creditului din Milan, singurul sediu unde se poate face operația. Dă-i-l te rog mamei, căreia îl dăruiesc, urîndu-i să-l poată încasa (la Banca Agricolă).

Rugîndu-mă să mă iertați că nu pot să mă întind mai mult, trimit salutări la toți,

Gică

Roagă pe mama să-mi scrie numaidecît de soarta cecului de 220 l. și de starea depunerii. E caz de urgență!!

JURNALUL LITERAR
Director / G. Călinescu

Spectacolul lumii și «bufonada» înțeleptului

În ultimele zile ale anului 1955, G. Călinescu și-a început, la dimensiuni foarte reduse, celebra serie de spectacole în casa lui, care devenise un miniatural, dar bogat muzeu de artă și cultură. Începutul a fost foarte modest, integrat în tradiția populară a sărbătorilor Crăciunului și ale Anului Nou. Ca director, G. Călinescu a împărțit atunci, generos, cîte un dar fiecăruia dintre membrii institutului, care pe atunci se numea „Institutul de istorie literară și folclor". Institutul avea la început o componență și ea aproape miniaturală — în raport cu cea de astăzi — astfel că pe toți cei ce lucrau acolo G. Călinescu îi considera pe bună dreptate o familie, și anume, ca propria sa familie, în care îi plăcea să alterneze rolul unui sentimental pater familias cu rolul iute trecător al unui Jupiter tonans.

Institutul avînd pe atunci și un solid sector de folclor literar — constînd din I. C. Chițimia, Gh. Vrabie, Al. Bistrițianu și Ovidiu Papadima, sector nu numai justificat, dar și oarecum obligatoriu prin însăși titulatura instituției — G. Călinescu s-a gîndit să reînvie și în cadrul lui tradițiile populare de iarnă, nu numai în ceea ce privea împărțirea darurilor, dar și ceea ce prilejuia aceste simbolice ofrande. Din cei cu voci mai mult sau mai puțin dăruite, dintre membrii institutului, s-a înjghebat

un mic cor, care a intonat colinde, ceea ce l-a încîntat pe director mai ales prin farmecul melodiilor străvechi, considerate de pasionatul de muzică bună, care era G. Călinescu, ca adevărate bijuterii artistice.

În primăvara anului următor, 1956, o parte din membrii institutului s-a constituit în echipă de teatru, urmînd idealul directorului, care îi dorea pe toţi ca oameni ai unei noi Renaşteri, iubitori şi realizatori şi în artă, nu numai în ştiinţă. După sfaturile lui, s-a ales pentru reprezentaţie piesa lui C. Facca, Franţuzitele. Echipa — alcătuită din Cornelia Ştefănescu, Rodica Florea, Liliana Ţopa, Al. Bistriţianu şi regretatul Valeriu Ciobanu — a repetat cu asiduitate, s-au procurat costume de epocă de la Teatrul Naţional şi spectacolul a avut loc la sediul institutului, în acelaşi local unde se află şi astăzi. Spectacolul l-a încîntat pe G. Călinescu, descoperind în institut şi unele talente în germene, în ceea ce priveşte arta atît de dificilă a actorului. În concepţia sa, un intelectual fără o pregătire profesională în această artă, ar sluji într-un mod specific textul, fiind mai respectuos faţă de cuvîntul autorului, deoarece nu e preocupat de gîndul de a-şi reliefa personalitatea lui ca actor. Astfel i-a venit ideea de a prilejui mici spectacole în locuinţa sa, cu texte elaborate de el.

La sfîrşitul anului 1956, împărţirea darurilor s-a făcut în contextul unui monolog care avea toate strălucirile fanteziei şi umorului călinescian. Monologul începea cu un foarte scurt dialog şi urma cu înmînarea darului destinat fiecărui membru al institutului, pe care îl caracteriza printr-o vorbă de duh şi mai ales printr-o referire la cîte o întîmplare a lui din institut, cunoscută bine de toţi ceilalţi. Cîţiva invitaţi — între care prof. Al. Rosetti, George Ivaşcu, Al. Piru — constituiau publicul spectator. Mi-a revenit mie cinstea de a rosti acest monolog, în calitate de Moş Crăciun şi costumat ca atare, în recuzită tot de la Teatrul Naţional. Manuscrisul original al lui G. Călinescu l-am păstrat cu grijă, şi anul trecut l-am donat Muzeului literaturii române, a cărui conducere a chibzuit să-l includă în acest număr închinat memoriei maestrului.

Cred că nu e cazul să amintesc în detaliu împrejurările şi persoanele care constituiau obiectul sclipitoarelor glume şi omagii, pe care G. Călinescu le-a risipit cu generozitate în acest monolog. Primele versuri conţin un evident joc de cuvinte între numele folcloristului Gh. Vrabie şi proverbul « Vrabia mălai visează». I. C. Chiţimia pregătea un studiu despre cal, ca personaj al basmelor noastre. « Sache » e numele cu care G. Călinescu îl alinta pe cel care astăzi e cunoscutul cercetător în ale psihologiei, Const. D. Botez. Regretatul Valeriu Ciobanu se pasionase pentru studiul comportării papagalilor, din care avea acasă cîteva exemplare. La fel, şi « Piroaia » însemna alintarea — cu aceeaşi nuanţă de umor amical — a Elenei Piru, iar versurile se referă la pasiunea ei pentru muzică. « Sfîntul Spiridon» e o aluzie la subiectul tezei de doctorat a Corneliei Ştefănescu, doctorat susţinut în cadrul institutului, avîndu-l conducător ştiinţific chiar pe

I. C. Chiţimia, Ovidiu Papadima şi Valeriu Ciobanu într-o piesă montată de G. Călinescu.

G. Călinescu, iar tema era viaţa şi opera scriitorului Spiridon Popescu.

În anul următor, 1957, ceremonialul s-a repetat, cu acelaşi actor în rolul tradiţional, Ovidiu Papadima, dar cu o variantă: darurile erau scoase din sac pe nevăzute, după cum decidea norocul pentru fiecare. Începuse suita spectacolelor cu acele binecunoscute scenete scrise în 1957, din seria cărora fac parte şi paginile pe care le publicăm aici, şi G. Călinescu îşi concentrase atenţia asupra lor. Ca să nu rămînă preambulul tradiţional o simplă loterie, G. Călinescu m-a solicitat să compun eu monologul. M-am ferit, fireşte, să-l imit, ar fi fost un risc enorm. M-am achitat de misiune cum am putut mai deosebit şi mi s-a părut că versurile mele, cam şchioape, nu-i displăceau lui G. Călinescu.

Răsfoind copiile dactilografiate după manuscrisele originale ale scenetelor care au constituit seria

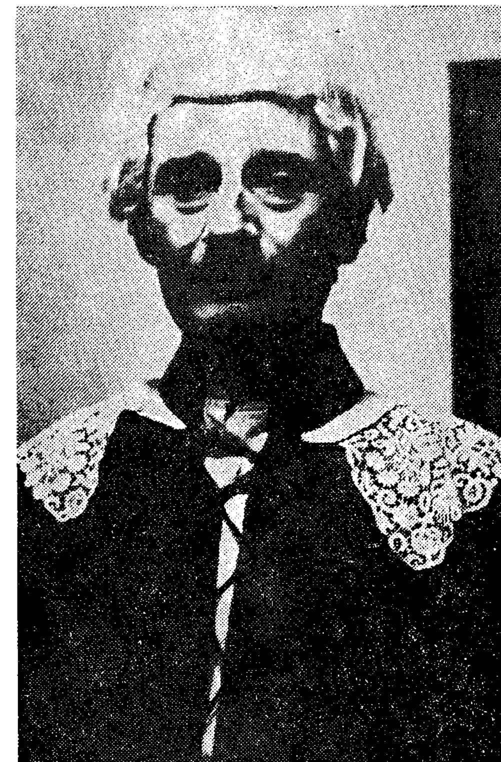

Cornelia Ștefănescu și Liliana Țopa — interprete ale teatrului călinescian.

spectacolelor din casa lui G. Călinescu, am aflat un text care nu a intrat în sumarul volumului *Teatru*, din 1965, și după cîte știu nu a fost încă publicat nicăieri. Dintr-o însemnare a mea pe text, deduc că această piesă — intitulată *Irod și Salomeea* — a făcut parte din primele spectacole, fiind jucată în 1958. Copiile au fost făcute tot atunci, servind pentru învățarea rolurilor.

Piesa e brodată pe tema biblică cunoscută, dar în stilul obișnuit — de bufonadă ascunzînd un profund fond de meditație asupra vieții și oamenilor, de astă dată a acelora integrați în cultura populară. G. Călinescu a construit-o cu elemente de folclor românesc, fără să o localizeze la noi, așa cum procedase Ion Pillat în ciclul de inspirație biblică, din *Biserica de altădată*. G. Călinescu își încheiase tocmai *Estetica basmului*, care apăruse în *„Studii și cercetări de istorie literară și folclor"* (numerele 3—4/1957 și 1—2/1958), astfel că maestrul se afla încă în plină atmosferă folclorică. Concepția sa despre basm și personajele sale, transpare astfel și în *Irod și Salomeea*. Irod se comportă ca împăratul din basmele noastre, așa cum îl văzuse G. Călinescu. E senil și văicăreț, capricios, sentimental și crud dintr-un moment într-altul — preocupat de a avea un fecior care să-i asigure succesiunea pe tronul împărăției. Cu personajele Chițimia și Vrabie, începe seria cunoscută a acestor roluri în teatrul folcloric al lui G. Călinescu. Lingușitori ca și cei din basme, ei au totuși ceva din lirismul poetului G. Călinescu, dar și mult din înțelepciunea lui convertită în umorul său specific. Episodul doicii care moare dintr-o palmă dată de împărat la mînie, ca și porunca de a fi înviată cu orice preț, le întîlnim și în basmul nostru. În *Povestea lui Furga Murga* — din culegerea lui G. Catană — împăratul ucisese la fel o slujnică și îi ceruse pețitorului fetei lui să o învieze. În *Irod și Salomeea*, cel care înviază doica este Ciuchindel, o ipostază călinesciană a lui Ioan Botezătorul, din tema biblică, dar tratată în caricatură cu un umor suculent. Ciuchindel din piesă e un ascet flămînd — hrănindu-se în pustie numai cu lăcuste, cu scoarță și buruiană — care nu vrea să știe « de muieri »,

Ovidiu Papadima în rolul Zmeului din piesa *Fluturele*.

văzîndu-le ca în frescele din mănăstirile noastre zugrăvind chinurile iadului:

«Piei drac în piele frumoasă
Care miroși a pucioasă.»

G. Călinescu complică însă episodul, dîndu-i și un final neașteptat. Trezită la viață, doica povestește ce a visat între timp. Visul ei este de fapt o călătorie « pe lumea cealaltă », ca și în basm, dar acolo ca o peripeție situată între fantastic și realitate. Doica a visat că era în rai. Paradisul descris de ea e stilizat floral și suav, ca în literatura noastră populară, și anume, în unele colinde. Totuși, și aici umorul călinescian folosește o trăsătură care există în literatura noastră populară legată de credințele despre « lumea cealaltă ». Aici, în rai, se muncește, se ară, se recoltează, se doarme și se mănîncă din ofrandele celor de pe pămînt. G. Călinescu însă convertește această imagine într-o poantă finală, de un caricatural enorm și cu totul laic:

«La masă cu fețele sfinte
Mîncam colaci și plăcinte
Și-nchinînd cupe cu vin
Ziceam toți: amin, amin !»

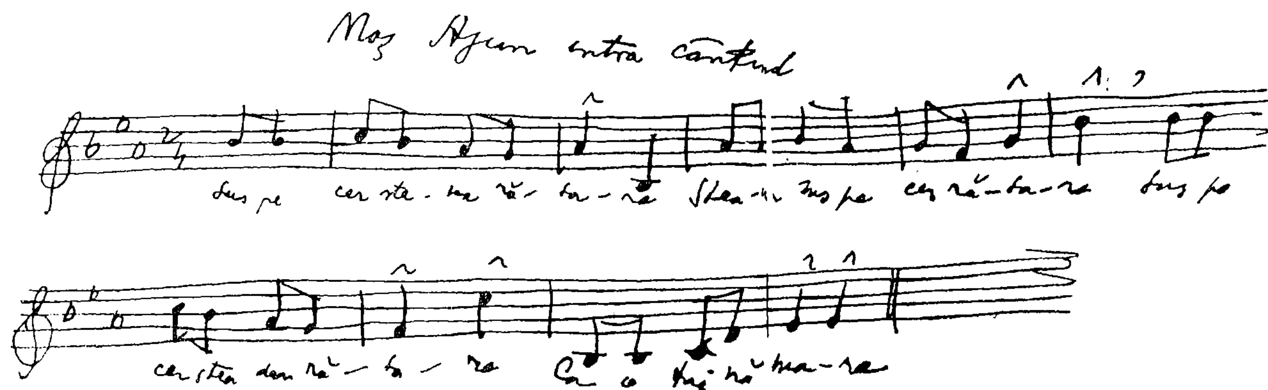
La amintirea acestui adevărat banchet, doica regretă revenirea în lumea noastră — ceea ce îl indignează pe proroc, care o blestemă și o retrimite în lumea cealaltă, printr-un fel de descîntec, ca și la învierea ei. Ambele descîntece sînt construite de G. Călinescu pe formule din terapeutica populară. Formula: « Nate, cararate, conopate » se întîlnește mai ales în descîntecele noastre « de șarpe », iar versuri din descîntecul al doilea, în descîntecele « de Iele ». Și aici, finalurile sînt în poantă tipic călinesciană. Finalul celui de al doilea descîntec e în stilul povestirilor populare, care nu evită și unele expresii mai crude, pentru gesturi care i se par naratorului de tip folcloric ca foarte naturale.

Salomeea — în text: « Salomia», formă întîlnită pînă deunăzi în onomastica populară transilvăneană — corespunde caracterologic portretului « fetei cu purtări rele » și mai ales celei « perverse », creionat de G. Călinescu în Estetica basmului. Respinsă de proroc în propunerile ei de dragoste, Salomeea îi cere lui Irod capul pe tavă, ca și în episodul biblic, ca o condiție a căsătoriei însă. Capul prorocului e adus pe tavă și aici G. Călinescu a găsit o soluție de un comic enorm. Personajului i s-a făcut un guler din placaj, pe care s-a rezemat un înveliș din cearșafuri pînă la pămînt. Capul a apărut astfel mergînd, împins de Salomeea. Bocetul cîntat de mama prorocului e iarăși pe teme folclorice, adaptate în final stilului călinescian de bufonadă. Mai aproape e textul de plîngere a fetei care-și caută fratele, — figurînd și în Spitalul amorului, antologia de cîntece de lume făcută de Anton Panu—sub titlul Aoleo, frate răzneț. Ca și în teatrul popular, corul din peisa lui G. Călinescu era alcătuit din toți actorii spectacolului. Muzica era compusă de G. Călinescu.

Rolul lui Irod era jucat de mine. I. C. Chițimia, Gh. Vrabie și Constantin Ciuchindel interpretau rolurile definite prin propriul lor nume. Salomeea era jucată de Liliana Țopa. Mama prorocului era Viorica Lecca, care făcea și regia spectacolului după indicațiile lui G. Călinescu. De ceilalți interpreți nu îmi mai aduc aminte. Spectacolul se termină cu dansul Salomeei.

Ovidiu PAPADIMA

«Eu aduc doar bucurii...»

— I-oite și pe moș Ajun
— S-am iertare-s moș Crăciun !
Nu e vreo mare problemă,
Am înaintat pe schemă
— Bine-ai venit moș Crăciun
Ce ne-ai adus rău ori bun ?
— Eu aduc doar bucurii
Nici ăst an Domniile Voastre

— I-oite și pe Moș Ajun !
— S-am iertare-s Moș Crăciun !
Nu e vreo mare problemă ;
Am înaintat pe schemă.
— Bine-ai venit, Moș Crăciun,
Ce ne-ai adus rău ori bun ?
— Eu aduc doar bucurii,
De-ar fi numai jucării,
Nici ăst an Domniile-Voastre n-au fost uitate.
Trageți-mi sacul din spate,
Vrabie, ce visezi, ai,
Ție ți-am adus mălai,
Pe Bistrițianu cel smerit
Îl facem actor emerit,
Iar lui Chițimia care cu vorba ne poartă
Îl așteaptă un cal mîndru în poartă.*
Rolandei și lui Pericle
Le-am adus în niște sticle
Alte minți blagoslovite,
C-aud că sînt la cuțite;
Pericle zice că face crimă
De nu capătă primă,
Iar Rolanda pentru aceeași pricină
În mijlocul casei leșină.
Sache va călători la anul
Unde cîntă pelicanul.
Rodica Florea Chiper,
De n-o muri de ger,
La vară capătă blană de jder.
Pe Dora, cînd mă-ntorc ăst an,
O duc s-o scald în Iordan
Că i s-a urît de noi—
I-e dor de smochine moi.
Lui Ciobanu cel gutural,
Care imită orice glas ca un papagal,
I-am adus drept mireasă
O mîndră păpăgăleasă.
Lucia o să capete
Ce-am luat de unde se bat munții-n capete—
Apă vie într-o sticlișoară

* G. Călinescu păstrează ortografia veche. Astfel apare « â » în cuvinte ca: « mândru », « cântând » etc. Transcrierea textului s-a făcut conform ortografiei moderne.

Să nu mai fie bolnăvioară,
Mi-a spus Domnul Sfînt c-o să fie iar sănătoasă,
Pe cît e de ochioasă,
Şi tare zglobie,
Pe cît e de nurlie.
Pe Vîrgolici Teodor
Îl facem psalt în sobor
Să cînte cu voce joasă
Cînd stă Dumnezeu la masă.
De Marin Bucur
Tare mult mă bucur,
Anul Nou l-însoară
C-o fată fecioară.
Pe voinicul Ciuchindel,
Săracul de el,
Mi l-au peţit ai unei fete părinţi,
Dar îl vor cu dinţi.
Pe Viorica, fiindcă bate la maşină cu tot focul,
S-o bată şi pe ea... norocul.
Lui Vatamaniuc,
Am ceva să-i duc,
Dar văd că pe sacul cu daru
Este scris şi Drumaru.
Ca să le fac dreptate,
Să vie fiecare cu buletinul de identitate.
Pentru Piroaia, am un ametist
Pe care l-a purtat în deget Liszt
Şi un fular roz
De la Berlioz.
Cornelia, vai de ea,
A slăbit ca o nuia.
I-aduc şi ei un plocon
De la sfîntul Spiridon[...]
— Moş Crăciune, scutur pulpana,
Uitaşi pe Liliana.
—`Na, na, na, că bine zici:
Am şi pentru ea aici—
(căutînd prin buzunare)
Dînd o raită printre aştri,
I-am adus doi ochi albaştri.

CHIȚIMIA: Împărate Iroade,
Ce vierme în suflet te roade
De stai cu coatele-n poale
Și plîngi cu-atîta jale?

IROD: Amară mi-e soarta, vai mie,
Sfetnice Chițimie,
În suflet rău mă doare
Căci mi s-a făcut de-nsurătoare,
Vrînd eu împărătiță și cocon
Ca să urmeze os din mine pe tron.
Iar fata cu care-aș mînca pită și sare
Privire galeșă pentru mine n-are.
Of, of, of, de moarte să mor vreau. O sabie
Dă-mi repede, sfetnice Vrabie!

VRABIE: Măria ta, nu fi cu pripeală,
Ești crai cu mare fală,
Nu-ți face inimă proastă
Pentru muiere ieșită din coastă.
La curte să vie poruncește
Și-ntreab-o ce daruri poftește:
Cu scule și bogate veșminte,
Nu-i fată să nu capete minte.

IROD: Ești plin de glagore, măi Vrabie tată,
Pe Salomia să mi-o aduceți îndată!

(Bate de 3 ori din palme, se aude degradat: „Să vie Salomia! Să vie Salomia, Să vie Salomia!" Intră Salomeea, face temenele de trei ori. Joacă.)

IROD: Ce zici, Chițimie, ce zici, Vrabie băiete,
De nurii acestei fete?

CHIȚIMIA: Trupul ei e mlădios
Ca pomul de chiparos.

VRABIE: Sînu-i e copt ca o vie
Cu bobul de razachie.

CHIȚIMIA: Ochii-s ca apa din rîu

VRABIE: Și părul spic gros de grîu.

CHIȚIMIA: Are buze subțirele

VRABIE: Și gropițe lîngă ele.

IROD: De dragul ei mă topesc
Și din picioare slăbesc,
Zi și noapte n-am hodină,
Inima-n mine suspină.
(Către *Salomeea*:)
Salomie, Salomie,
Floricea de iasomie,

Scapă-mă de rea năpastă,
Ce vrei ca să-mi fii nevastă?

(*Salomeea* tace.)

Să-ți dau mărămi de mătase,
Mărgele și salbe frumoase?

(*Salomeea* face din cap că nu.)

Să-ți dau haine tot de fir,
Mîndre ca un patrafir?

(Negație.)

Ori car de cleștar cu droți
Ce merge singur pe roți?

(Negație.)
(Aparte:)

Asta-i isteață muiere.
N-o cumperi c-o cupă de miere.

(Tare:)

Spune, fetișcana mea,
Ce-ți poftește inima?
Și mă jur că voia o să ți se împlinească
După legea împărătească
Cunoscînd oricine, învățat ori nerod,
Că sfînt e cuvîntul vestitului Irod.

SALOMEEA: Mă-nchin ție, strălucite rigă,
Cedru printre crai, leu care-mpietrește cînd strigă,
Deși sînt la ani cam micșoară
Și voiam să rămîn fată fecioară,
Primesc cu tine să stau sub pirostrii
Dacă pe doică mi-o aduci printre vii;
I-am tras la mînie o palmă
Și ea a-nceput de veci să doarmă.

(Aduce moarta.)

IROD: Blestemat am fost să fiu!
Cum pot eu morții să-nviu?
Inima mi-e găurele
Ca cerul noaptea cu stele.

VRABIE: Nu te mîhni, împărate,
Pe lume e leac la toate;
Prin țară merge un zvon
De-un proroc din Babilon
Postind săptămîni și luni
Și săvîrșind mari minuni.

IROD: Nădejdea mi-e toată-n el.
Cum îl cheamă?

VRABIE: Ciuchindel!

IROD: Chiţimia, ia calul care zboară
Prin ţară dă raită şi sfoară,
Urcă-te sus pînă la vînt,
Coboară-te adînc sub pămînt,
Cutreieră din loc în loc
Pînă ce-i da de proroc,
De-l găseşti în palat ori în cort
Să mi-l aduci viu sau mort.

(*Chiţimia* pleacă călare pe cal cu aripi.)

COR GENERAL: Irod împărat
În mîndru palat,
Pe tron aşezat,
Aşteaptă-ncruntat.

CHIŢIMIA: Iroade, te veseleşte
Pe cel proroc priveşte.

IROD: Bre, dar tare-i mititel!
Cum te cheamă?

CIUCHINDEL: Ciuchindel.

CHIŢIMIA: Bagă seama cum ţi-e statul,
Îngenunche la-mpăratul.

CIUCHINDEL: La crai nu vreau să mă-nchin,
Trimis de Domnul eu vin,
Pe împăraţi să gonesc
Şi lumea să izbăvesc.

IROD: La foame spui vorbe năuce.
Daţi-i ceva să îmbuce.

SLUGA: Bucate nu vrea să guste!

CIUCHINDEL: Eu mă hrănesc cu lăcuste,
Cu scoarţă şi buruiană
Şi cu cîte-un bob de mană.

IROD: Teafăr ieşi de-aci pe poartă
De-nviezi această moartă.

CIUCHINDEL (făcînd gesturi magice):
Helion, Melion, Tetragramaton!
Moroi, strigoi, ciumoi, drăcoi,
Nate, congapate, cararate, conopate,
Fîrlifus,
Rdic-o-n sus!

DOICA (se scoală, se freacă la ochi):
— Cine-i dracul blestemat
Ce din morţi m-a înviat?

CIUCHINDEL: Eu prin post şi rugăciune
Pot să fac aşa minune!

DOICA: Bătu-te-ar sfîntul Ilie
Cu trăsnet și vijelie!
Eu ședeam tihnită-n rai
Și mă pusesem pe trai.
Acolo-n grădini cu flori,
Cu cuci și privighetori,
Cu împărătești palate
De stele și sori luminate;
La masă cu fețele sfinte
Mîncam colaci și plăcinte
Și-nchinînd cupe de vin
Ziceam toți: amin, amin!

CIUCHINDEL (mînios): De nu-ți place-a noastră soartă,
Hoașcă hîdă, fire-ai moartă.

(Gesturi magice.)

Helion, Melion, Tetragramaton
Moroi, strigoi, ciumoi, drăcoi,
Hulduc,
Bulduc,
Mînă peste mînă,
Căpățînă lîngă căpățînă,
Os peste os
Stai cu c... jos.

(*Doica* pică la pămînt.)

IROD: Fără înviere, fata nu vrea mire.
Dați-mi ceva să beau să-mi viu în fire!

(Cei trei vorbesc între ei — se abstrag.)

II

SALOMEEA: Acești pustnici mie-mi plac,
Puteri mari într-înșii zac!

(Către Ciuchindel:)

Sfinte, noaptea nu am somn,
Ia-mă în brațe să dorm!

CIUCHINDEL: Piei drac în piele frumoasă
Care miroși a pucioasă.
De muieri nu vreau să știu,
Îndată fug în pustiu.

(Pleacă.)

SALOMEEA: Iroade vei fi soțul meu
Dacă-mi dai ce poftesc eu.

IROD: Zi, puică, zi, inimioară,
Îți dau schiptru, îți dau comoară!

SALOMEEA: Capul vraciului spurcat
Pe tipsie-l vreau tăiat.

IROD: De spaimă mai înlemnesc,
Să tai sfinţi nu îndrăznesc.

SALOMEEA: De-ţi pare isprava cruntă,
Cu mine nu joci la nuntă.

IROD: După pustnic alergaţi
Şi pe dată să-l tăiaţi.

(Vine pe tavă capul, *Salomeea* joacă în jurul lui.)

MAMA (un cîntec): Scoală, scoală, Ciuchindel,
Dragul mamii tinerel,
Şi te uită tu la mine
Cum vărs lacrimi lîngă tine;
Te plîng fiarele-n pustie
Cu lacrimi pînă-n bărbie
Şi te jelesc ciorile
Pe toate cărările.

CIUCHINDEL: Să deschid ochii nu pot
Că mi s-au lipit de tot.
Dă-mi smochină fără miez
Să prind suflet, să-nviez.

(Înviază.)

Iroade, cumplite crai,
Care cu sabia tai,
Voi sfetnici neruşinaţi,
Asculaţi şi seamă luaţi:
Pămîntu-n nouă să crape
Şi să se umple de ape,
Să nu găsiţi la cer drum,
Înecaţi în foc şi fum.

VRABIE: Nu te întrista, Iroade,
De prorociri neroade,
Mai bine hai să nuntim,
Să bem, să ne veselim.

(Cîntă toţi:)

Irod împărat,
În mîndru palat,
Pe tron aşezat,
Azi s-a însurat.

IROD: Salomie, Salomie,
Floricea de iasomie,
Joacă-mi, puică, ceva mie
Ca să salt de bucurie.

În jurul «ISTORIEI LITERATURII ROMÂNE DE LA ORIGINI PÎNĂ ÎN PREZENT»

Dacă luăm în considerație afirmația lui G. Călinescu din Prefața *pregătită în 1947 pentru ediția revăzută a* Operei lui Mihai Eminescu, *păstrată pînă acum cîțiva ani în șpalturi cu corecturi autografe, atunci trebuie să ținem seama de faptul că* Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent *a început să fie scrisă încă în acea epocă de cercetare și documentare pentru elaborarea fundamentalei monografii eminesciene. « Pentru a înțelege pe Eminescu avem trebuință de o istorie literară, și pentru a scrie o istorie trebuia neapărat a avea monografia celui mai de seamă poet român. Un adevărat cerc vițios pe care l-am rezolvat pornind simultan din centru și de la periferie. »* [1]

Lucrurile devin astfel clare și pline de semnificație pentru cel care analizează astăzi cariera literară a criticului, toate eforturile lui Călinescu dinainte și de după apariția monumentalei istorii, *organizîndu-se sistematic în funcție de ea și gravitînd în jurul acestei opere pe care tind să o împlinească și să o desăvîrșească permanent. Nimic din ce a scris Călinescu, în cîmp ideologic și sub raport științific de-a lungul existenței sale, nu are — privit prin această prismă — un alt centru de greutate decît cel pe care-l dă panorama sintetică asupra literaturii noastre de la origini pînă în prezent, preocupare esențială și exclusivistă față de care chiar* Impresiile asupra literaturii spaniole *sau studiile italieniste de erudiție din anii tinereții nu vin decît să rotunjească imaginea genetică pe tărîm comparatist, precizînd legăturile structurale dintre literaturile înrudite printr-o deplasare rapidă și nuanțată față de punctul inițial, orientîndu-se — ca să-i împrumutăm expresia-i plastică —* « în cercuri concentrice tot mai largi în literatura universală ». *Bazîndu-ne, de asemenea, pe o mărturie călinesciană, am putea opina totodată că înseși romanele sale, ilustrînd aspirația asiduă spre sensurile clasice, așadar completînd în spațiul nostru literar specific un capitol și o direcție mai puțin nuanțate pînă la ele, adaugă o nouă dimensiune construcției.*

Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent *este, în acest caz, scopul unic și opera definitivă a unei vieți, și mi se pare interesant de observat că ideea realizării ei îl preocupă constant pe Călinescu chiar din epoca debutului publicistic, articolele sale din* „Mișcarea literară", „Sinteza", „Viața literară" *aducînd în discuție, cu ostentație aproape, destinul istoric al literaturii noastre. Atunci cînd remarca în Pompiliu Constantinescu singurul spirit capabil din generația sa de a ne da o lucrare amplă de sinteză asupra literaturii românești* [2], *criticul se gîndea în primul rînd la el, fiindcă își pusese deja problema și își fixase, orgolios și conștient totodată de greutățile imense pe care le are de înfruntat, drumul de viitor.*

---

[1] Vezi: *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, în G. Călinescu, *Opere*, vol. 12, București, „*Editura pentru literatură*", 1969.

[2] Vezi, G. Călinescu, *Pompiliu Constantinescu — Opere și autori*, în „*Viața literară*", an IV, nr. 100, 12 ianuarie 1929.

Activitatea prodigioasă de recenzent, desfășurată cu impresionantă statornicie de Călinescu la diverse publicații, în perioada interbelică, poartă astfel amprenta unui sens mai înalt decît acela al consemnării cotidiene a unei producții editoriale extrem de bogată în diversitatea ei. Nu un repertoriu critic *masiv tinde să obțină Călinescu în perioada respectivă, asemenea lui Perpessicius sau Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu sau Șerban Cioculescu, ci o viziune integrală asupra procesului literar în curs. Faptul că renunță la un moment dat la proiectul de a strînge într-un volum o parte din însemnările critice răspîndite în presă, « curate exerciții de percepție », conform obiceiului majorității cronicarilor din epocă, constituie, de asemenea, o dovadă că* jurnalul de lectură *călinescian avea să se restructureze substanțial, cum s-a și întîmplat, în cadrul sever și unitar al unei perspective istoriografice.*

Se știe, de altfel, că G. Călinescu nu s-a considerat niciodată un critic profesionist, *adică un* cronicar *în înțelesul obișnuit al cuvîntului:* « vocația pentru acest gen îmi lipsește, deși probabil că nu și spiritul critic »[3]; *el a urmărit totdeauna să se ridice deasupra actualității literare imediate, cu care a păstrat contactul doar în măsura în care aceasta i-a oferit forme cristalizate capabile să verifice în contemporaneitate ideea de continuitate specifică a literaturii naționale. Nu întîmplător, autorul prevedea, la apariția* Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent, *împlinirea în viitor a operei sale cu* « adause — tablou, care vor urmări mișcarea literară mai departe », *căci, dincolo de nota dialectică a concepției sale istoriografice, găsim aici interesul viu pentru descoperirea și relevarea* valorilor constante, *operație gravă, abordată din unghiul de vedere înalt al evoluției unei întregi culturi.* « Flacăra mea, nemerită prin temperatura ei la topirea bronzului, poate să ardă crisalidele din care ies fluturii de mîine. Îmbrățișarea mea poate să prefacă în scrum pe îmbrățișat. Ceea ce spun e metaforic și teribilist, dar conține un adevăr general, meditat cu melancolică simpatie. »[4]

De altfel, în capitolul pe care și-l rezervă în istorie, *în contextul literar interbelic, G. Călinescu ține să se definească mai ales ca istoriograf, cronica literară cultivată* întîmplător *răspunzînd, după opinia sa, în ceea ce-l privește, unor scopuri efectiv experimentaliste. Adevărul e, însă, că subordonată unui deziderat de importanță capitală în biografia călinesciană,* mențiunea *sa critică — așa cum observa just Ion Bălu într-o recentă monografie*[5] *— « se înfățișează ca un vast șantier din care prin prefaceri succesive s-a plămădit materia* Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent ».

Acuzația de subiectivism care planează în epocă asupra comentariilor critice ale lui Călinescu, derivă, așadar, în bună măsură, dintr-o confuzie regretabilă a planurilor, căci acolo unde i se cerea o reducție arbitrară și obiectivare la cadrul cotidian prestabilit, criticul vedea istoric într-o perspectivă diferențiată, prin raportare la valori perene.

Desprinderea lui Călinescu de lovinescianism și de cercul „Sburătorului" *implică, dincolo de o necesară atitudine de independență, un act de opțiune: aderarea la istorism în defavoarea profesionalismului critic gratuit. E de remarcat, astfel, că, încă din perioada* „Sintezei", *Călinescu își manifesta nemulțumirea față de sincronismul lovinescian, incapabil să genereze o concepție fermă, organică, înlocuind determinantele caracterului specific prin necesitatea acordării unor forme genetice pe baza, mai mult sau mai puțin, a imitației*[6].

Atmosfera cenaclieră dăunează, de asemenea, concepției și temperamentului criticului. Amabilitatea și maleabilitatea strategică a opiniei nu sînt specifice viziunii călinesciene. Criticul va repudia, de altfel, în istorie, *acele* « păreri ieșite din simpla constrîngere a politeții", *cu atît mai mult cu cît Călinescu aspiră să ajungă* «la o judecată matură și definitivă. »

Elocventă mi se pare în acest sens, raportată la relațiile dintre cei doi critici, cartea poștală *din 30 noiembrie 1932, păstrată în arhiva autorului* Principiilor de estetică:

« Stimate domnule Lovinescu,

Mulțumesc pentru frumosul dar și te < rog să mă crezi > asigur că pînă acum nu primisem volumul. Te rog să mă crezi prudent într-o lume în care fără această însușire îți tai putința de a servi în cît mai mare proporție binele și adevărul, dar nu pînă într-atîta de combinativ încît să simulez neprimirea unei cărți pentru a nu scrie despre ea.

Nu numai atît. Dar citind cartea, am rămas indignat de reaua credință a „criticei", căci îți mărturisesc fără ipocrizie că romanul mi s-a părut impresionant și în felul lui

[3] *Critică și creație*, în *„Viața românească"*, nr. 4, aprilie 1958.

[4] *Ibidem.*

[5] Vezi: *G. Călinescu*, eseu despre etapele creației, București, Ed. *„Cartea Românească"*, 1970.

[6] *Despre critică și critici*, în *„Sinteza"*, nr. 3—4, iunie-iulie, 1927.

abstract chiar zguduitor. *Bizu* este singura analiză a sentimentului morții din literatura noastră și e roman, elegie și testament moral totdeodată. Voi scrie cu plăcere despre el și cît mai curînd.

Cu cele mai adînci sentimente de stimă.

La revedere,
G. CĂLINESCU»

E de la sine înțeles că G. Călinescu nu a expediat această misivă. În ultimul moment a renunțat să scrie pe marginea romanului Bizu, *dar în* istorie *găsim opinia exactă, definitivă :* « Afară de dexteritatea de a scrie fraze elegante, scriitorul n-are darul marei atmosfere și nici pe acela al creațiunii de oameni » *(p. 723).*

Și totuși, Călinescu nu comite în cartea poștală reprodusă mai sus un act de nesinceritate. Aprecierea elogioasă era adevărată în sine, privind cartea în absolut, dar nu în raport cu direcțiile de dezvoltare ale literaturii române.

Ruptura intervenită între Lovinescu și Călinescu, amplificată în timp de o susținută polemică, în care rolul preponderent îl joacă poziția cenaclieră, ascunde de fapt refuzul călinescian al unei metode care n-a reușit să creeze istorici literari în înțelesul științific al cuvîntului, ci doar amatori.

Modul în care Lovinescu reacționează la apariția Vieții lui Mihai Eminescu *reflectă și el divergența de concepție dintre autor și mentorul sburătorist. Semnificativă este mărturia lui Ieronim Șerbu din cartea sa postumă de memorii,* Vitrina cu amintiri *: Călinescu așteaptă verdictul lovinescian imperturbabil, și cînd acesta se consumă defavorabil, părăsește încăperea grăbit pentru că restul opiniilor nu-l mai interesau, în măsura în care maestrul eschiva abil supunerea la obiect. Monografistul își concepuse cartea monumentală ca pe un capitol din evoluția spiritualității românești. Lovinescu extrage în romanele sale personalitatea eminesciană din contextul istoric. De-abia tîrziu, în ciclul studiilor junimiste, revine atent asupra ambianței epocii și a plasării poetului în perspectiva ei, ceea ce îl conducea, de altfel, la o altă imagine a lui Eminescu decît cea proiectată în romane.*

Era firesc, astfel, ca monografia eminesciană realizată magistral de Călinescu să se bucure însă de aprecierea unui Ibrăileanu, adică a omului care teoretizase conceptul de specific național *și întreprinsese prima analiză sintetică asupra* Spiritului critic în cultura românească, *ceea ce explică în bună măsură și apropierea tînărului critic de gruparea* „Vieții Romînești“.

Se cunoaște sprijinul pe care Ibrăileanu i l-a dat autorului pentru publicarea cărții sale. Adăugăm aici încă un argument în consolidarea acestei afirmații, și anume, un fragment dintr-o scrisoare a criticului ieșean către profesorul Ion Simionescu, consilier al editurii „Cartea Românească“ *în perioada respectivă.*

Epistola lui Ibrăileanu e cu atît mai interesantă cu cît la propunerea lui Ion Simionescu de a-și reedita volumul de Studii literare *profesorul răspunde cu o contrapropunere care privește, în termeni dintre cei mai elogioși, monografia semnată de Călinescu.*

« [...] Există un tînăr (profesor) G. Călinescu, care are un volum despre Eminescu. Viața și personalitatea lui Eminescu. Și bineînțeles și opera lui. Acest tînăr e criticul cel mai bun din generația nouă. Știu că a epuizat toate izvoarele cu privire la Eminescu. Scrie frumos, original și interesant. Cred că subiectul („Eminescu") și tratarea *(literară și originală)* ar face ca volumul să aibă succes de librărie. (Ar avea și reclamă mare.) Așadar, *„Cartea Românească“*, cred, ar ajuta și la răspîndirea unei opere bune < și n-ar face > și, sper, și-ar scoate cheltuielile dacă ar lua în editură acest volum. Am spus lui Ralea să-ți dea o vizită, ca să vadă rezultatul acestei propuneri a mele.

Te rog, iartă-mă că te plictisesc. Cum vezi, am început să abuzez de bunăvoința extremă pe care mi-ai arătat-o întotdeauna.

Cu vechile (deja străvechile) sentimente de prietenie.

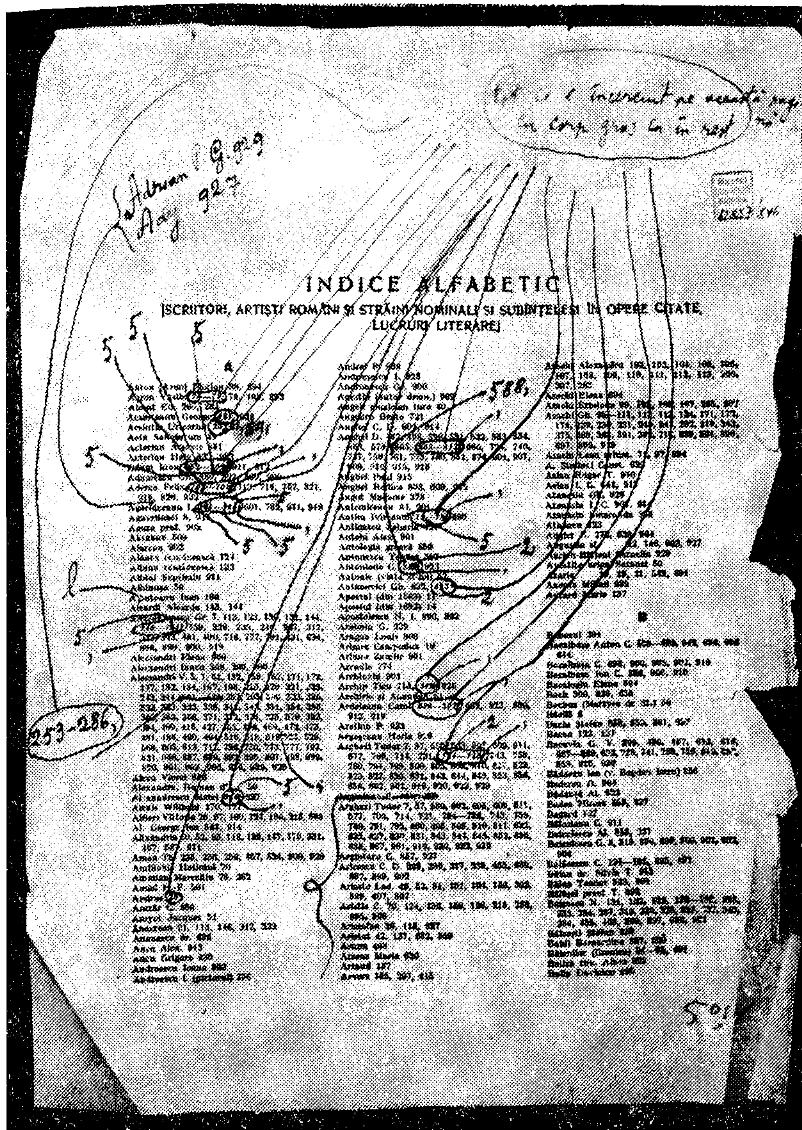
G. IBRĂILEANU

Ai putea să cei manuscrisul lui Călinescu să-l vezi. »

Viața lui Mihai Eminescu, *ca și studiul în cinci volume asupra operei marelui ipoteștean, au apărut însă la* „Cultura națională“ *în timpul directoratului editorial al lui Al. Rosetti, care avea să vadă chiar de atunci în G. Călinescu,* « *bărbatul cel mai indicat pentru a ne da o* Istorie a literaturii române *populată cu figuri, nu cu umbre* ». [7]

---

[7] Vezi: *„Mișcarea“*, nr. 431, 6 mai 1932.

INDICE ALFABETIC
(SCRIITORI, ARTIŞTI ROMÂNI ŞI STRĂINI, NOMINALI ŞI SUBÎNŢELEŞI ÎN OPERE CITATE, LUCRURI LITERARE)

Faptul că Al. Rosetti i-ar fi propus criticului, imediat după apariţia Vieţii lui Mihai Eminescu, *— aşa cum afirmă de altfel — să alcătuiască o istorie integrală a literaturii române, mi se pare mai puţin probabil, ţinînd seama de temperamentul călinescian, de rigoarea programului său de muncă. E de crezut că acel care a avansat editorului un asemenea proiect a fost, bineînţeles, Călinescu, fiindcă nu văd cum s-ar apuca cineva să scrie o lucrare comandată, de amploarea şi importanţa unei istorii literare, fără ca să se bazeze, în prealabil, pe un contract ferm, ci doar pe o invitaţie amabilă.* „Cultura naţională" *a şi dispărut curînd după aceea, dar planul lui Călinescu a rămas în picioare, cum era şi firesc. Iată de ce, în momentul în care criticul s-a prezentat la* „Editura Fundaţiei" *cu manuscrisul operei sale, şi-a uimit evident prietenul cu « o lucrare uriaşă, scrisă de la început pînă la sfîrşit caligrafic, de aceeaşi mînă neobosită »*[8]. *Dacă Rosetti ar fi ştiut în detalii de soarta acestei istorii literare, de ce ar mai fi existat uimirea? (« nu-mi venea să-mi cred ochilor », ne asigură remarcabilul filolog).*

Contractul s-a semnat de-abia la 16 august 1940, *deşi în* „Jurnalul literar", *dar şi în alte reviste, Călinescu publicase în ultima vreme unele capitole importante din monumentala lucrare. « Cartea s-a tipărit în cea mai mare grabă », îşi reaminteşte Al. Rosetti. Şi, într-adevăr, pînă la 29 aprilie 1941, directorul* „Editurii Fundaţiei" *introdusese în tipografie* bunurile de imprimat. *În* Prefaţa *la* istorie *G. Călinescu ţinea să-i mulţumească, de altfel, autorului* Notelor din Grecia *pentru* « concursul dat de d[omnia]-sa la colectarea clişeelor », colaborare *extrem de importantă în desăvîrşirea operei pe care criticul o concepuse ilustrată cu o iconografie originală, în mare parte inedită.* « Am făcut sforţări să strîngem cît mai multe clişee, care totuşi nu ne-ar fi mulţumit în timpuri normale. »

Merită a fi subliniată poziţia lui Călinescu faţă de epocă, ceea ce explică în bună măsură şi graba cu care a fost publicată această carte ca şi rolul ei în momentul respectiv, pentru afirmarea creaţiei româneşti, într-o perioadă ostilă, obscurantistă, « în care confuzia valorilor înlocuieşte cultul lor[9] ».

Revenind însă asupra importanţei pe care istoricul literar o acorda iconografiei, a rigorii ştiinţifice şi a pasiunii cu care urmărea fiecare detaliu necesar luminării textului critic din unghiuri cît mai diverse, reproducem mai jos doar una dintre numeroasele epistole expediate de Călinescu în lunile dinaintea apariţiei istoriei *pentru obţinerea chiar a unei singure fotografii* « găsită de mine mai folositoare decît cele solemne ». *E vorba de scrisoarea adresată la 21 ianuarie 1941 (trei zile mai tîrziu Călinescu încheia* Prefaţa *istoriei sale) poetului Mihail Celarianu, scrisoare redactată pe o hîrtie cu antetul* „Jurnalului literar".

---

[8] Vezi: *Cartea Albă*, Bucureşti, Editura „*Minerva*", 1970, p. 258.

[9] Vezi: Al. Piru, *Panorama deceniului literar românesc, 1940—1950*, Bucureşti, „*Editura pentru literatură*", 1968, p. 477.

« Stimate domnule Celarianu,

Îţi mulţumesc pentru fotografia trimisă care s-a clişat. Dar te rog să-mi mai dai concursul p[entru] capitolul Macedonski, care e primul larg şi serios într-o *Istorie a literaturii române*. Obţinusem odată de la Stamatiad o foarte bună fotografie — carte poştală ce a circulat acum vreo 4 decenii în editura Papetăriei Principele Nicolae, precum şi una: pe canapea în faţa unei cărţi deschise (multe inele pe mînă) împreună cu N. N. Hârjeu. Copiile pe care le-am scos au ieşit rele, iar acum Stamatiad pretinde că cutremurul i-a distrus marea arhivă nu fără a-i salva o sumedenie de poze ale sale pe care mi le-a trimis.

Te rog deci să mă ajuţi (şi *urgent*, fiind cu paginaţia acolo) să procur bune imagini, altele decît cele din Vianu şi mai puţin oficiale. Mă interesează şi Alexis şi Nikita şi în afară de aceştia toţi ceilalţi copii dacă sunt în grup şi mai ales pe lîngă poet (Alexis, Nikita, Pavel, Nina, Const.). Orice fotografie poate fi găsită de mine mai folositoare decît cele solemne.

În „*Raza literară*" am văzut fotografia „tronului", fotoliului, adică, etc. Aş putea avea imagini de interior? Dacă d[umnea]ta mijlocind pe lîngă d[oamn]a Macedonski, pe lîngă d[umnea]ta însuţi etc. mi-ai pune la dispoziţie la d[omnul] Al. Rosetti, la Fundaţie, acest material, care va fi înapoiat numaidecît, ai aduce o contribuţie folositoare, acum cînd este ocazie şi putem face lux de clişee.

M-ai îndatora dacă mi-ai da şi urmele lui N. N. Hârjeu, Cantili, ca să văd ei ce au.

În aşteptare şi cu afectuoase salutări.

G. CĂLINESCU»

Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent *a apărut la 12 august 1941. Miercuri, 9 iulie, deci cu o lună înaintea intrării cărţii în librării,* „Curentul" *semnala în termeni obişnuiţi* noua istorie a literaturii române. *De la 20 mai 1941, conducerea* „Editurii Fundaţiei" *fusese preluată de profesorul D. Caracostea. În* Cartea Albă, *Al. Rosetti arată că « peste cîteva zile noul director denunţa organelor de resort cartea lui Călinescu şi pe fostul director al editurii ». Evident, datele nu concordă, fără ca prin aceasta atitudinea lui Caracostea să fie disculpată cu ceva. Denunţul, ca atare, a existat cîteva luni mai tîrziu însă, cînd deja se declanşase o adevărată campanie de presă împotriva* istoriei *călinesciene. Altfel, ar fi fost firesc ca tipărirea cărţii să fie oprită de Caracostea, ceea ce, în ciuda antipatiei pe care o manifestă constant faţă de Călinescu (e de ajuns să amintim opoziţia făcută la numirea acestuia ca profesor la Universitatea din Iaşi), nu s-a întîmplat.*

Printre primele intervenţii critice pe marginea operei călinesciene se înscrie suita de articole semnate în pagina a doua a gazetei „Viaţa", *între 19 şi 25 august 1941, de Dan Petraşincu. Punctul de vedere al comentatorului este, în general, favorabil, chiar elogios, cu referire mai ales la capitolele care privesc* panorama trecutului: *« ... această* Istorie a literaturii române *este de fapt un mare* roman *cu personaje nenumărate, întins în spaţiu şi timp istoric cunoscut,*

LITERATURA ROMÎNĂ MODERNĂ

XI

No. 23

Luna XI ziua 14 1938

Numele imprumutătorului G. Călinescu

Adresa Ionescu 4

Titlul cărţii imprumutate

Orăşanu, Opere satirice

Autorul

Numărul volumelor imprumutate I

No. inventarului A. 1047

No de specialitate

Starea: legate / nelegate

Semnătura imprumutătorului la primire

Eliberatorul G. Călinescu

Seminariile Facultăţei de Litere şi Filosofie UNIVERSITATEA IAŞI

plin de lumini și umbre noi, un roman al culturii românești pe care d. Călinescu l-a scris cînd cu penița de oțel a bijutierului, cînd cu condeiul geometric al arhitectului, care vede monumental ». *Obiecțiile încep de-abia atunci cînd se ia în discuție perioada ultimă, literatura contemporană, și ele sînt, în majoritatea cazurilor, cele lovinesciene, în nota de apărare cenaclieră. Călinescu e acuzat de* subiectivism *față de tineri, neacordînd atenție celor descoperiți de alții și ocupîndu-se cu exclusivitate de cei de la* „Jurnalul literar", *lansînd nume care n-au acoperirea cărților.*

Argumentele vor fi preluate mai tîrziu de Lovinescu însuși, care și el va insista asupra presupusului subiectivism *deformant al autorului, nu fără a remarca și a recunoaște însă « mari însușiri de expresie artistică, de receptivitate estetică, de amplexiune a inteligenței, de putere de muncă, de adunătură de uriașe materiale și de animator al lor prin simplu prestigiu al talentului »* [10]. *Cuvîntul lui Lovinescu vine în plină campanie anticălinesciană și are meritul, ca și cel al lui Ralea de altfel, de a se ridica deasupra nemulțumirii personale, prestanța sa nebucurîndu-se de o postură avantajoasă în paginile* istoriei.

Cu acestea epuizăm, practic, intervențiile de atitudine științifică al căror obiect privesc sfera literaturii. Cele ce urmează depășesc orice limită a bunului simț, inscriindu-se în timbrul huliganic al unei deșănțate campanii de presă specifică perioadei respective.

Mai întîi o scrisoare de disculpare a lui N. I. Herescu, publicată în „Universul" *din 30 august 1941, care nu se sfiește să acuze deschis pe Al. Rosetti că a primit lucrarea și pe D. Caracostea că a lăsat să fie publicată, scrisoare urmată cîteva săptămîni mai tîrziu de* Lămurirea Direcției generale a Uniunii Fundațiilor regale [11], *potrivit căreia, bineînțeles, numai Rosetti e de vină fiindcă el a încheiat contractul pe care noua direcție a fost nevoită să-l respecte.*

Nelipsit din scandalurile de presă ale epocii, Al. Brătescu-Voinești se simte dator în „Curentul" *din 26 noiembrie 1941 să intervină, de asemenea, împotriva* monstruoasei istorii literare, *cu argumentul suprem că autorul... nu vorbește frumos despre contribuția lui « majoră » la dezvoltarea culturii românești.*

Răfuieli personale și injurii grosolane iau locul tonului științific. Gazetari minori, personaje caragialești și huligani semidocți își permit într-o dezlănțuire furibundă să arunce cu noroi asupra cărții și a autorului ei. S-a mers pînă acolo încît s-a cerut destituirea lui Călinescu de la Universitatea din Iași, conchizîndu-se că « opera d-sale trebuie nimicită » [12]. *Nu are nici o rațiune să înșirăm aici toate aceste orori publicistice, dovezi ale unei incapacități funciare pentru cultură, căci G. Călinescu nu este, oricît ar părea de aberant, singurul mare nedreptățit. Un bilanț al* anului literar *1941 înregistra « succesul de scandal al* Istoriei literaturii române », *dar nu sufla nici un cuvînt despre alte două apariții remarcabile ale anului :* Arta prozatorilor români *de Tudor Vianu și* Aqua forte, *cel de al patrulea volum de memorii lovinesciene, lăudînd, în schimb,* istoria *literară a lui Murărașu și alte exerciții didactofile* [13]. *Excluderea din rîndurile colaboratorilor* „Revistei Fundațiilor regale" *a lui Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu și Perpessicius (care și-a întrerupt colaborarea în semn de protest), este iarăși un fapt notoriu care probează dezideratele anticulturale ale epocii.*

În primele zile din ianuarie 1942, G. Călinescu, pînă atunci tăcut și rezervat, expediază conducerii editurii o primă adresă cerînd decontul și dispozițiunea de plată *în urma vînzării cărții sale. Gestul era determinat, se pare, de retragerea abuzivă a operei din librării sub pretext că « infectează » (!?) viața tineretului. Reproducem mai jos textul adresei după copia păstrată în arhiva autorului :*

« Domnului
prof. D. CARACOSTEA

Directorul Editurii
Fundațiilor Regale

Am onoarea a vă aminti că la 12 Februarie c[urent] se împlinesc șase luni de la punerea în comerț a *Istoriei literaturii române* de subsemnatul. Conform uzului și contractului

[10] *„Curentul literar"*, an II, nr. 128, 13 septembrie 1941.

[11] *„Universul"*, nr. 257, luni 22 septembrie 1941.

[12] *Profanare scelerată sau act de demență? Cazul G. Călinescu*, în *„Cetatea Moldovei"*, an I, nr. 1, ianuarie 1942.

[13] *„Curentul"*, an XIV, nr. 4985, 1 ianuarie 1942.

vă comunic că înțeleg ca pe acea dată să se facă decontarea și să se procedeze la plata imediată și integrală a drepturilor de autor, respective. În cazul cînd la acea dată nu primesc la domiciliul meu din Iași decontul și dispozițiunea de plată, cu părere de rău voi recurge la calea justiției. Avocatul meu are depline instrucții.

Cu stimă

(G. CĂLINESCU)

str. Ionescu 4 Iași »

Cîteva săptămîni mai tîrziu, corespunzînd perfect unui plan dezvăluit încă din 18 decembrie 1941 într-o epistolă către Al. Rosetti, citată parțial în Cartea Albă *(« Pe K K am să-l dau în judecată, intimație prin portărei, cerere de declarație a Fundației în stare de încetare de plăți. Va fi scandal, penibil și el. »), G. Călinescu înaintează aceluiași for un adevărat memoriu în care își expune pe larg nemulțumirile și somează în termeni juridici fermi conducerea editurii să repună în circulație cartea confiscată din inițiative și imperative personale, în urma presiunilor făcute în presă :*

« D[omnu]lui D. CARACOSTEA, Domnului Dir[ector] general al Fundației

Un respect pentru o instituție regală mă îndeamnă să vă trimit prezenta comunicare întîiu în forma simplă a unei corespondențe. Dacă însă ea nu va avea efectul cuvenit, cu părere de rău mă voi vedea silit, și voi face aceasta fără șovăire, a o trasforma în somație prin portărei, după care va urma acțiunea în justiție.

1) Editura a făcut lucrul nemaiuzitat în cîmpul comercial de a discredita cartea în ochii cumpărătorilor dînd comunicate că toată „răspunderea" cărții, presupusă ca fără sentiment național, stă în sarcina vechii direcții împotriva căreia s-au luat „sancțiuni". O editură poate scoate publicații (cărți ori reviste) care să cuprindă critici ale unei opere editată de ea. Dar [a] prezenta ea însăși o operă, oficial, ca odioasă, e un fapt ce aduce o atingere gravă de ordin comercial desfacerii < unei marfe > consemnate printr-un contract, a unei marfe [...] Orice comentariu al Editurii cade în vina de defăimare a operei și de sabotare a unui contract.

2) După ce opera a apărut, s-a putut observa și controla, de altfel, că Editura căuta a împiedica vînzarea ei, trimițînd la librării în cantități mai mici decît cererea, nerăspunzînd la comenzi, iar la un moment dat a sistat definitiv trimiterea ei, cu un cuvînt de ordine, n-aș putea ști dacă în scris sau oral, care în limbajul librarilor s-a înscris sub definiția eronată: „Cartea este suspendată din ordinul Consiliului de Miniștri". Însă d[umnea]voastră știți prea bine că aceasta e o absurditate. Toate comenzile librarilor (citez *Librăria noastră* din Iași) au rămas infructuoase și cititorii au început a apela la mine personal spre a le procura cartea.

3) Decontul pe care mi l-ați trimis la 9 febr[uarie] 1942 declară ca ieșite din depozit c[irca] 1600 volume. Cum se poate explica acest lucru față de cererea constantă a publicului și de faptul indiscutabil că nici o autoritate n-a decis blocarea cărții? Ori n-ați răspuns în mod intenționat la comenzi, despre care am strîns suficiente < dov > mărturii, sabotînd astfel vînzarea, ori dimpotrivă n-ați răspuns fiindcă ediția < este > era epuizată și atunci decontul este anexat.

4) Dar lucru și mai grav: în timp ce rețineați volumele, reefectuînd comenzile, sub motivul explicit sau explicat că apărați un comandament moral, zis ordin, care nu exista, cartea se vindea totuși, dar prin operații de speculă. Cîte un singur librar (cazul Carabaș) primea un număr mare de volume, pe care le vindea cu un preț cu mult superior celui marcat. Cartea a putut ajunge prin această distribuție secretă pînă la prețul de 3000 de lei și eu însumi am vîndut (spre a avea o dovadă) unui librar din centrul Capitalei un exemplar cu 2000 de lei. Profitînd de această împrejurare, cutare librar din Iași și-a oprit cîteva exemplare vînzîndu-le și el pe sub mînă cu preț superior, ca articol interzis. < În privința aceasta > Lucrul acesta nemaiauzit este așa

Dlui prof. D. Caracostea Domnului Director general al Fundației

Un respect pentru o instituție regală mă îndeamnă să vă trimit pregătită comunicarea aceasta în forma simplă a unei corespondențe. Dacă [illegible] [illegible] [illegible] efectul [illegible] în [illegible] [illegible] nu mai [illegible] altfel, și [illegible] [illegible] [illegible] fără [illegible], a o transforma în [illegible] prin [illegible], după care va urma acțiunea în justiție.

1) Editura a făcut lucrul nemai auzit în câmpul comercial de a denunța cartea în ochii cumpărătorilor dând comunicate cu privire la „suspendarea" cărții [illegible] cu fără sentiment național [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible]". O editură poate [illegible] publicații (cărți ori reviste) care să cuprindă critici ale unei opere editate de ea. Dar [illegible] [illegible] [illegible] opera, oficial, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] comercial [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] național obligă o editură a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] patriotic [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] editura în mâinile autorului [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Cenzura a dat avizul său favorabil nici cenzurii. Din moment ce Cenzura a dat avizul său favorabil [illegible] al Editurii [illegible] [illegible] de [illegible] a [illegible] și de [illegible] a unui contract.

2) După ce opera a apărut s-a putut observa și controla astfel că Editura caută a împiedica vânzarea ei, trimițând la librării în cantități mai mici [illegible] [illegible], nerăspunzând la comenzi, [illegible] la un moment dat a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], care în [illegible] librarilor s-a [illegible] [illegible] [illegible]; Cartea este [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible] de [illegible]". [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] că această e o absurditate. Toate [illegible] librarilor ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible]) au [illegible] [illegible] și [illegible] au [illegible] a apela la [illegible] [illegible] spre a le [illegible] cartea.

3) Depozitul pe care mi l-ați trimis la 9 Febr. 1942 declară că exista în depozit c. 1600 volume. Cum se poate explica acest lucru față de cererea continuă a publicului și [illegible] de faptul indiscutabil că mai multe librării n-au decât foarte puține cărți? [illegible] [illegible] răspuns [illegible] [illegible] [illegible] la comenzi, [illegible] care [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] astfel vânzarea [illegible] [illegible] [illegible] răspuns [illegible] [illegible] ediția [illegible] [illegible] și [illegible] depozitul este [illegible].

4) Dar lucrul și mai grav, în lungul retragerii volumelor, neefectuând comenzile, sub motivul explicit sau explicat că apărea un comandament moral [illegible] [illegible] [illegible], cartea se vindea totuși, dar prin speculă de [illegible] [illegible] librar (cazul Carabaș) primind un număr mare de volume, pe care le vindea cu un preț cu mult superior celui marcat. Cartea a putut ajunge prin această [illegible] [illegible] [illegible] la prețul de 3000 de lei. Și [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 2000 de lei [illegible]) de această [illegible] [illegible] librar din Iași [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] preț superior [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de notoriu, încât publicul [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] [illegible].

Toate aceste fapte [illegible] foarte [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și n-am luat măsuri imediate din respectul [illegible] [illegible] [illegible] pentru o instituție, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] prin gazete [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Cartea urmează a fi repusă imediat în vânzare, în număr [illegible] în Capitală la marile librării (Cartea Românească, Socec, etc.) și în Iași ([illegible] [illegible], Lupa culturală, etc.) în cantități satisfăcătoare pentru a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. O [illegible] de preț [illegible] [illegible] [illegible] marcată pe volum [illegible] [illegible] [illegible] până la 1 Aprilie [illegible] [illegible] nu va [illegible] în [illegible], voi [illegible] a apela la justiție, [illegible])

de notoriu, încît puteți să vă închipuiți că dovada s-ar face cu o mare repeziciune și cu deplinătate.

Toate aceste fapte mi-au fost cunoscute de la început prin cercetări directe și n-am luat măsuri imediate din respectul amintit mai sus pentru o Instituție care mi-am zis că nu e vinovată în abstracțiunea ei, ci doar prin greșita interpretare ce se dă mărfurilor sale. Dar acum îmi permit să vă pun în vedere următoarele.

Cartea urmează a fi pusă imediat în vînzare, în primul rînd în Capitală la marile librării (*Cartea Românească*, *Socec* etc) și în Iași (*Librăria noastră*, *Liga Culturală* etc) în cantități satisfăcătoare pentru a mulțumi toate numeroasele cereri. O sporire de preț e adusă numai marcată pe volum. În cazul cînd pînă la 1 Aprilie *Istoria literaturii române* nu va reapare în comerț, îmi rezerv dreptul de a apela la justiție, cerînd:

descinderea la depozit spre a se controla numărul real de volume și cauza deținerilor;

despăgubiri de 3 000 000 de urmărit în partea ce privează asupra drepturilor de autor, asupra vreunor venituri ale Directorului General, d[omnul] prof[esor] D. Caracostea, singurul responsabil de asemenea măsuri, întrucît sabotarea vînzării operei < prejudiciază asupra eventualelor noui ediții și împiedică în chip > nu reduce scoaterea de noi ediții;

plata drepturilor de autor pentru toate volumele, chiar nevîndute, care se vor găsi la 12 august 1942, întrucît vînzarea lor nu se datorează lipsei de cerere, ci refuzului de a răspunde comenzilor.

Cu stimă »[14]

Călinescu prevedea, în epistola din 18 decembrie 1941 către Al. Rosetti, să înceapă treptat « campania împotriva lui K K luînd-o pe departe, prin Lovinescu ». De altfel, un răspuns la obiecțiile lovinesciene fusese deja conceput atunci, așa cum reiese din articolul reprodus fragmentar în Prefața *la « mica* Istorie a literaturii române ». *Criticul nu l-a publicat deoarece discuția în jurul operei sale a luat, după cum am văzut, o întorsătură antiștiințifică. Orice efort de lămurire a problemei ar fi fost inutil. O polemică presupune, firește, un adversar de talie egală, ori, cu excepția lui Lovinescu, istoricul literar nu s-a găsit în postura avantajoasă de a polemiza. A preferat să răspundă acuzelor lovinesciene de-abia în 1945, cu ocazia apariției* Compendiului, *și atunci a făcut-o magistral, cu seninătatea olimpiană a marelui învingător. Nici împotriva lui Caracostea nu a fost nevoie să intervină în presă sau pe cale juridică. Se pare că memoriul și-a atins ținta, editura retrăgind ordinul de confiscare a cărții și aplanînd cît mai mult conflictul, spre a evita o posibilă somație falimentară. Era greu de crezut, de altfel, că s-ar fi coborît pînă într-atît Călinescu încît să atace un distins profesor care « stă vrăjit în fotoliu, ca într-un feredeu... și pute a ceapă.... »*

Ideea că G. Călinescu ar fi răspuns metaforic celor ce i-au sabotat apariția istoriei *prin* Șun, *cum socotea Pompiliu Constantinescu, sau prin* Bietul Ioanide, *cum lasă să se înțeleagă Al. Piru, fără să vadă însă în această operă un* roman cu cheie, *trebuie corectată, așadar, substanțial. Criticul și-a asumat toată răspunderea și și-a apărat cartea pe plan științific cu o rară distincție intelectuală. Nu a ripostat atacurilor extraestetice pentru că zbura prea sus față de o epocă mizeră.*

Nicolae FLORESCU

---

[14] Textul se reproduce după ciorna aflată în arhiva Călinescu și pusă la dispoziția noastră, cu amabilitate, ca și celelalte acte publicate aici, de d-na Alice Călinescu.

PATOSUL TRIBUNULUI

PE FONDUL GENERAL AL INTERESULUI continuu față de creația și ideile lui G. Călinescu și care implică sporirea investigațiilor, aprofundarea studiului critic, interpretarea în deplină cunoaștere, evitînd divagația și « speculațiile » fanteziste — valorificarea paginilor necunoscute pînă acum devine o obligație, fără a justifica, însă pernicioasa « obsesie » a ineditelor manifestată prin goana după « descoperiri » la întîmplare, haptic, în afara unei perspective integratoare. Călinescu însuși a ironizat în atîtea rînduri « documentarismul » steril, dar în cadrul preocupărilor sale eminesciene a produs cu asiduitate « inedite » tocmai în chip de operații premergătoare, absolut necesare, viitorului edificiu critic.

Prezentele texte călinesciene de arhivă se situează simetric sub emblema oratoriei. Mai întîi un expozeu teoretic, de fixare a propriilor atitudini în ce privește arta și tehnica discursului. Începutul expozeului, exact primele trei paragrafe, corespund articolului intitulat chiar Oratoria *și apărut în* „Vremea" *din 6 septembrie 1944, p. 2. Autorul ținuse, în mod neobișnuit, să marcheze anterioritatea conceperii textului prin datarea expresă la urmă :* noiembrie *1943. Indicația îngăduie deci să situăm exact întregul expozeu și să identificăm în el, pe baza finalului, o posibilă lecție universitară, poate chiar la inaugurarea anului școlar respectiv. De unde nevoia lui Călinescu de a aduce la catedră chestiunea « oratoriei » dacă nu din impulsul intim al unei explicații cu sine însuși, cu propriile sale tentații ? Și fiindcă aceste tentații erau notorii, atît din manifestările sale, cît și din admirația nedisimulată față de mentorii săi, Pârvan și Iorga, portretizați tocmai în posturi oratorice, explicațiile trebuiau să se producă în public, prin echilibrarea bine regizată a rezervelor critice cu dezvăluirea unor potențe substanțiale de spontaneitate și gesticulație în jurul ideilor, înlăturînd improvizația dar nu și artificiul cuceritor, apt să capteze atenția și s-o subjuge în direcția dorită. Ca vorbitor de o fascinantă ardență intelectuală, preocuparea lui Călinescu era, cum bine se autodefinea, « de a gîndi liber fără a ține seamă de public, ca și surprins de acest public în genuitatea meditațiilor sale ». Acest « ca și surprins » dezvăluie concepția elaborării prealabile, a « punerii în scenă » în vederea unui efect scontat.*

Devenise tradițional, la conferințele lui Călinescu, asaltul sălii, revărsarea publicului peste capacitățile acesteia, de unde uși blocate, geamuri în țăndări, o presiune explozivă în atmosfera magic dominată de glasul vorbitorului, care se prefăcea că nici nu bagă de seamă îmbulzeala, asediat doar de ideile sale.

Astfel trebuie să se fi produs lucrurile și la conferința Prietenele noastre cărțile, *despre care n-am întîlnit încă nici o consemnare în presă. Și aici însă, datarea este facilitată de faptul că două fragmente ale expunerii au fost reproduse de autorul însuși sub formă de articole :* Cărțile *și* Ce este un autodidact, *apărute pe rînd în* „Lumea" *din 20 decembrie 1945 și 6 ianuarie 1946. Abia acum, cunoscută în totalitatea sa, pledoaria pentru carte, ca o fereastră înspre lume, a acestui extraordinar spirit livresc, trimite spre una din coordonatele fundamentale ale personalității lui G. Călinescu, îndreptățind asociația cu un Jorge Luis Borges.*

Mai curioasă rămîne situația conferinței ultime reproduse aici, Zgomotul liniștei. *Pare o conferință fictivă. Ideile nu sînt tocmai noi ; Călinescu le mai agitase în vremea șederii la Iași, cînd căutase să anime „Noua Junime". Cîte ceva a răzbătut și în paginile* „Jurnalului literar" *(vezi* Spiritul provincial, Liniște, *în volumul* Gîlceava înțeleptului cu lumea, *I, p. 506, 511), după ce fusese dat semnalul mai înaint, chiar (cf. interviul acordat lui George Ivașcu,* „Iașul" *10 aprilie 1938). Începutul conferinței respiră atmosfera electorală a primelor alegeri democratice din toamna lui 1946, cînd G. Călinescu — profund angajat politic prin activitatea în fruntea ziarului* „Națiunea", *organ al Partidului Național Popular — a candidat pe listele respectivului partid, fiind ales la Botoșani. Interesant este că toate acele variații filologice în jurul latinescului „speculari" erau, de fapt, reluate din articolul mai vechi,* Două forme de speculă, *apărut în* „Națiunea" *din 4 mai 1946. În anul următor primirii investiturii, noul deputat a și mers în « vizită de lucru » prin regiune — și ce aflăm ?* „Națiunea" *de joi, 8 mai 1947 relatează, retrospectiv, că directorul său trecînd prin mai multe*

centre ale Moldovei de nord, s-a oprit la 1 mai la Botoşani, undeîn aula Liceului « Laurian » a întreprins o « interesantă analiză a vieţii de provincie şi a provincialismului în genere ». Dar asta este însăşi tema din Zgomotul liniştei, *« speculaţia » neadresată probabil niciodată brăilenilor şi aplicată ad-hoc unde s-a nimerit. Va ajunge Călinescu şi la Brăila, dar nu se ştie dacă şi-a mai adus aminte de « speculaţia » în cauză. Era cu ocazia conferinţei judeţene a organizaţiei P.N.P. ţinută la 5 septembrie 1948. Directorul* „Naţiunii" *s-a grăbit să-şi consemneze impresiile imediat în ziarul de duminică 12 septembrie, alcătuind o pregnantă definiţie a locului şi oamenilor săi, care completează foarte sugestiv acea conferinţă pregătită în cine ştie ce împrejurări şi, aproape sigur, niciodată expusă înaintea auditorului destinatar. Fusese lipsit de o bucurie pe care Călinescu s-a grăbit s-o compenseze prin publicarea articolului pe care îl reproducem, în notă, integral.*

Geo ŞERBAN

Tribuna Poporului.

Redacţia

G Călinescu, director

1	A. P. Samson	secretar general de redacţie	30.000
2	Fl. Mănoiu	secretar de redacţie de noapte şi prima	30.000
3	Dinu Hervian,	" " " " " "	30.000
4	Tudor Andreescu,	Redactor de politică externă	30.000
5	Andrei Tudor,	Pinguinul şi chestiuni politice	20.000
6	Silvian Iosifescu	Cultura	20.000
7	D. Bombulescu	reportaj	15.000
8	B. Răpeanu	"	15.000
9	I Pamfil	"	10.000
10	Alfred Taxer	Radio [illegible]	20.000
11	D. Călinescu	economice	15.000
12	Costin Murgescu	"	15.000
13	R. Chiriacuţă	Războiul, diverse (în concediu)	—
14	I. Marinescu	Provincia, Mont. oficial, diverse	15.000
15	Penelopi Rozopol	Mont. Justiţiei; Pagina femeii	15.000
16	Nadia Zoller	Interview, Cronica Ştiinţelor	15.000
17	A. Alexiu,	Pag. dedicată Interne	12.500
18	Camelenschi	~~Sport~~	15.000
19	L. Matei	~~Fotograf~~ [în [illegible]]	10.000

Corectori: M. Cristescu 15.000
dna R. Recinik (mea) 10.000
dna M. Laveanu (mea) 10.000
dna Elisa Marinescu 12.500

Colaboratori: [redacted]erban Cioculescu, Ion Petrovici Mirea Popescu, Ion Rogojanu, Al. Piru, G. Mărgărit, etc.
~~Mircea Paz~~

Prietenele noastre cărțile

D-lui I. Rașcu
în semn de înaltă prietenie literară
G. Călinescu
25. II. 931.

De cîte ori se vorbește de cărți, sare automatic și antitetic înainte noțiunea de viață și viceversa. Îndată după războiul celălalt au apărut niște manifestări așa-zise anti-intelectualiste și anti-livrești. Din partea intelectualilor gestul de a disprețui cartea era la modă și-mi aduc aminte cum un eminent artist, surprins de mine cu un manual de istoria literaturii grecești, rușinat (fiindcă își închipuia că lucrul e infamant), a dat o dată cu piciorul în excelentul manual, zicînd: « Ce caută comedia asta aici? » Eu, om livresc, am luat cartea și o țin și acum, consultînd-o cu mult folos. O revistă la care colaboram odată înființase pe pagina întîi o coloană intitulată *Din viață și... din cărți*. Însă acel « din cărți » era distanțat de redactor cu fină intenție.

Eu acum vă întreb: există oare divorț între carte și viață? Este tot în căderea mea a răspunde: principial nu numai că nu este, dar viața și cartea sînt, în esență, unul și același lucru. Nu poți trăi fără a citi. Niciodată nu mi s-a părut mai substanțială banala expresie « cartea vieții ». Da, unii care nu știu să scrie și să citească slove, citesc cartea vieții, noi intelectualii trăim « viața cărții ». Mă surprind de la o vreme făcînd astfel de jocuri de cuvinte, dar ele au scopul foarte serios de a disloca niște raporturi învechite, de a roade coaja de pe anume expresii.

Să ne lămurim ce înseamnă *a citi*. În genere, se crede că vrea să zică a sta cu capul în fața slovelor întorcînd spatele realității. Cînd cineva șade cufundat în jurnal, la masă, cei de față au sentimentul incomod al abstragerii lui din societate. Cu toate acestea, cititorul jurnalului se împlîntă în plină viață zilnică, într-o viață care depășește spațiul odăii lui. Tot astfel, cine citește o carte de istorie, se abstrage doar în acest înțeles că iese din moment și urmărește ceea ce trece de experiența sa personală. Prin urmare, cartea e un mijloc de intensificare a vieții și un mijloc de obiectivare, de spargere a granițelor experienței individuale și de asimilare a experienței colective în timp și spațiu. Poți citi și oral, fără cărți, ascultînd în dreapta și în stînga, și dumneavoastră acum citiți, dar a nu citi deloc înseamnă a sta într-un turn de fildeș, a refuza contactul cu semenii tăi, vii și morți, a pretinde că te poți orienta numai în baza propriilor tale înguste investigații. Cartea e ca un atlas al vieții. Cine a pretins vreodată că, privind pe hartă, te rătăcești? Dimpotrivă, harta îngăduie oricui o mai rapidă situare a locului căutat.

Cu toate acestea, există un cărturărism, o disociere adică a cărții, ca obiect, de conținutul ei, viața.

Primul « cărturar » în înțelesul acesta este librarul. Acesta se dezinteresează complet de viața internă a cărții. El e ca un comerciant de sclavi sau de vite, care-și numără marfa pe capete. Nevăzînd în carte decît un obiect vandabil, librarul (vorbesc în general) stimează pe autor ca pe un furnizor de marfă care se petrece sau de marfă care nu se petrece. Pentru el, autorul căruia i-a desfăcut patru ediții e un om mare, pe cînd poetul

ale cărui poezii stau în raft, un personaj meprizabil. Comerciantul de cărți capătă o optică falsă asupra noțiunii de scriitor și asupra ideii de carte. Cînd i se pare că un nume are căutare pe piață, atunci apelează la el pentru comenzi, incompatibile, pe care publicul le solicită. Astfel, un editor mi-a cerut să fac un dicționar enciclopedic fiindcă socotea că numele meu trezea oarecare interes și că dicționarele în chestie erau căutate. Însă eu nu eram competent a face un astfel de dicționar și socotesc că și cititorii mi-ar fi retras stima. Librarul, considerînd cartea în sine, și despărțind-o de personalitatea autorului, mai crede că o temă, care a avut căutare printr-un autor de merit, poate fi reluată, comercial, printr-un autor obscur. El are mistica titlului gol al cărții. Nu-i vorbă, sînt destui cititori care se lasă mistificați.

După librar vine bibliofilul. Acesta e un personaj mult mai vrednic de considerație, dar și el are'comun, cu librarul, interesul numai pentru obiectul carte. El e un colecționar ca cel de timbre. O marcă rară poate să coste un milion, însă dacă o lipești pe scrisoare, scrisoarea nu merge. Bibliofilul nu iubește pe autor, ci îmbrăcătura cărții, raritatea ei, hîrtia, filigrana. Silvestre Bonard al lui Anatole France era un astfel de blînd maniac care ținea la colecția lui în chip vicios pînă acolo, încît, după ce o oferise în zestre pupilei, o diminua prin furt.

Cu toate acestea, bibliofilia trebuia să intre într-o măsură oarecate în orice contact superior cu cartea. Poate cineva să ne asigure oricît că într-o pilulă sînt toate substanțele nutritive necesare corpului sau că o mîncare respingătoare la înfățișare, mucilaginoasă și de gustul reținei este excelentă pentru creșterea țesuturilor. Avem un cer al gurii, un nas, doi ochi, voim ca hrana să placă și formal. Altfel se naște *nausée*, dezgustul. Cartea, hrană a spiritului, trebuie să fie bine înveșmîntată. Coperta decentă și fină, tiparul corect, ediția bine îngrijită, cartea în colecție sînt imperative ale bunului gust livresc. Mărturisesc că-mi place cartea bine tipărită și că am chiar instincte bibliofilice, totuși, colecționar de cărți și estet excesiv al lor am renunțat de mult a fi. Explicația este că veritabilul intelectual nu se lasă înșelat de aparențe. Sculptorul cutare de linii feminine perfecte nu se lasă ademenit de multiculoarea rochiilor. El dezbracă modelele. Un om care ține prea mult la forma cărții și nu poate suferi decît edițiile numerotate în tiraj restrîns, pe hîrtie de mînă, este ca copilul care de dragul formei de cocoș a acadelei, o linge numai și n-o mănîncă. Însă eu, de pildă, mănînc cărți, adică vreau să spun mestec conținutul lor. Doresc vin bun în pahare Baccarat suave, dar cînd n-am Baccarat, același vin îl beau și în ulcică[1].

O veritabilă repulsie îmi produc cărțile insignifiante în ediție de bibliofili. Îmi fac impresia unor veșminte somptuoase puse pe manechine. Experiența mi-a spus că marele scriitor caută a se tipări decent, cu eleganță discretă, în vreme ce mediocrii au o preferință vădită pentru cartea cutie de bomboane.

În legătură cu bibliofilia e locul aci pentru o paranteză. Și în lectura cărților e necesară o anume gentilețe. Nu am bune păreri despre acela care citește cărțile pe stradă, în tramvai. Cînd nu e ostentație, adică un fel de a spune « vezi ce cult sînt eu », este indecență. Lectura unei cărți e un act intim ca îmbrățișarea și sărutul, și sărutările nu se dau pe stradă [2]. Nici tăierea cărții nu se face la întîmplare. Întîi de toate un iubitor al cărții ține s-o taie el însuși. Decuparea cărții e un moment delicios, de nerăbdare. A lăsa pe altul să-ți taie o carte e cum ai lăsa să ți se vîre bucătura în gură. Din tăie-

1 Paul Souday s-a alarmat că André Gide vinde unii autori din bibliotecă. Scriitorul i-a explicat că nu se lipsește decît de edițiile de lux. «Dans l'édition à 1 fr. 20, où je la relis à présent, que j'emporte avec moi en promenade et couvre de coups de crayon, *l'Éducation sentimentale* ne me paraît pas moins admirable que dans cette première édition dont je me sépare ... Si je posedais quelque première éditidon d'une piece de Racine ou de Molière, je m'en séparerais également; je prefère un livre de classe». Paul Sonday. *André Gide* neuvième ed. Paris, Kra, 1927, p. 62 (*n. aut.*)

2 «Il n'y a pas de véritable amour sans quelque sensualité. On n'est heureux par les livres que si l'on aime à les caresser. Je reconnais du premièr coup d'oeil un vrai bibliophile á la manière dont il touche un livre». Anatole France, *La vie littéraire*, II (Bibliophilie), Paris, Calman-Lévy-*n. aut.*

rea cărții rezultă o scamă care e grațioasă, plăcută ca talașii tîmplarului sau ca firul de păr al fetei luat pe haină. Un document al comuniunii. Nu mi se pare indiferent cu ce tai o carte. Repudiez astfel acul de cap, chibritul, degetele care violează brutal hîrtia, cuțitul de masă. Sînt nuanțe: cine ucide oamenii cu toporul e un criminal de rînd, oamenii Renașterii foloseau pumnale cizelate. Totdeauna am fost mișcat de tristețea cărților netăiate în biblioteci. Ele sînt făcute să fie citite și aerul lor mi s-a părut stînjenit ca al unor vestale fără vocație. Intrînd mai deunăzi într-o bibliotecă de seminar la Facultate, am auzit suspinele discrete ale unor excelente ediții de nimeni atinse. Atunci am luat un coupe-papier și am început să tai. În general, mi-e milă de cărțile ilizibile lăsate netăiate. Cînd le văd în această stare, le tai și... nu le citesc.

Zarifopol a făcut odată spirituale observații asupra chipului de a apostila o carte, adică a o împodobi pe margini cu observații proprii. Apostilarea e o atitudine aproape obligatorie față de carte, fiindcă e un fel de a o lua în serios ca pe o ființă vie. Însă modurile sînt diverse și caracteristice. Sînt unii care subliniază violent și dezordonat, murdărind toată cartea și dovedind a nu avea nici un punct de vedere. Am văzut pe unii care se entuziasmează subit de orice frază și subliniază totul fără a aștepta să se desprindă ideile esențiale. Subliniind însă tot, sublinierea devine de prisos, căci nu poți deosebi ce e de reținut de ceea ce nu e. Unii apostrofează pe autor, cu duritate, și pun semne de întrebare cu vădită intenție de a se face interesanți față de cititorii ulteriori. Fetele lasă pe cărți însemnări sentimentale. Lucrul e cu totul așa de comun. Astfel, pe o carte găsesc asemenea triviale meditații și salutări:

«A iubi e bine
Dar să știi pe cine
Să nu ai credință
În orice ființă.

Numele meu cată să fie scris
În sufletul iubit
Nu pe foaie de hîrtie
Ca să fie prăpădit.»

Dacă astfel de inscripții se găsesc, să zicem, pe un text de Paul Valéry, nu mai încape discuție că cititoarea n-are habar de poezia poetului francez, că nu pricepe «rien de rien». Oricît de naive ar fi sublinierile, apostilările și amintirile, rezultă nu mai puțin că pentru foarte mulți lectura unei cărți este un moment emoționant, ca șederea pe o bancă ori vizitarea unei grote, pe pereții căreia lăsăm inscripții tocmai fiindcă nu credem că ne vom mai întoarce. Majoritatea cititorilor tratează cartea ca pe jurnal, o citesc și o aruncă.

Mai este cineva care disociază cartea de cuprinsul ei: acesta e bibliologul, bibliograful, specialist folositor care se ocupă cu tehnica păstrării, așezării și găsirii cărților în dulapuri și întocmește liste de cărțile apărute, încercînd și oarecare descripții tehnice spre a caracteriza edițiile. Prin natura lucrurilor, bibliologul nu vede în cărți decît titlul și cotoarele, știința lui e o «cotorologie». Pentru el cărțile sînt ca niște cadavre într-o sală de morgă, simple numere de ordine și goale date statistice. Orice om care are de-a face cu cărțile trebuie să fie pînă la un punct bibliograf, însă bibliograful pur ajunge la această perversitate de a disprețui total miezul. El e ca blănarul care mîngîie iepurele nu din dragoste, ci ca să vadă cît e de moale blana și pentru care carnea nu are nici o valoare. Sau e ca copilul care fură mielului tăiat arșicile. Bibliografii pun mîna pe cărți spre a le copia titlurile pe fișe și le resping îndată ce și-au satisfăcut nevinovata lor patimă.

Bibliograful este complet dezinteresat de ceea ce se vorbește asupra conținutului unei cărți. Poți tu spune cele mai strălucite lucruri despre *Novelas exemplares* de Cervantes, el se uită la aparatul critic și dacă ai făcut o greșeală în citarea ediției rămîne

dezgustat. Din categoria aceasta fac parte oamenii de litere cu scrupule științifice, pentru care într-o carte totul e bibliografia, a cărei sărăcie atrage după sine discreditul întregii lucrări.

Un om care nu iubește cartea cum se cuvine este savantul care consultă. Acesta merge mai adînc ceva decît bibliograful cotorolog, însă nu merge pînă la inima vie a cărții. El umblă la indice și e contrariat de cărțile care n-au astfel de apendice. Într-o carte, dacă e lingvist, îl interesează cuvintele, pe care le subliniază spre a le extrage pe fișe, sau temele, dacă e tematolog, sau înrîuririle, dacă e comparatist. Specialistul e ca medicul unui pension de fete. El examinează fetele pulmonar, punîndu-le să spună 33,33, le privește în cerul gurii cu ajutorul unei cozi de lingură și a unei luminări, dar ochii acestor fete, cristalinitatea glasului, suavitatea chipurilor, el nu le vede sau le întrezărește, dar n-are timp să se oprească. La fel dentistul nu ne examinează decît dinții și este indiferent la farmecul elocuției noastre. Omul care consultă cartea, o examinează parțial, numai la plămîni, numai la dinți, de luat în brațe n-o ia.

Acum, că am cercetat cîteva cazuri de privire a cărții sub unghi material, putem trece mai departe, la interesul real pentru substanța cărții.

Sînt oameni care citesc o singură carte sau prea puține. Așa, spre pildă, multe femei bătrîne citesc *Visul Maicii Domnului*, mai puține *Psalmii* sau unele cărți bisericești. Ce fel de emoții au astfel de oameni e greu de determinat, fiindcă noi citim multe cărți. Lectura unei singure cărți este în tot cazul o manie, inocentă, și de fapt nici nu e o lectură ci o conjurație. Am văzut bătrîne care își pun ochelarii legați cu sfoară și citesc în felurite momente ale zilei fraze dintr-o singură carte silabisind tare pînă la pierderea înțelesului. Le-am văzut apoi părăsind lectura, cînd găinile pătrundeau în odaie, ori cînd veneau vacile de la păscut, spre a o relua mult mai tîrziu. Prin urmare, ele nu citesc ci fac un gest mecanic, de disciplină interioară, ca și genuflexiunea, cu speranța că gestului i se va răspunde de sus.

Oamenii simpli care citesc puține cărți au o stimă superstițioasă pentru textele lor, pe care le socotesc vrăjite, capabile de a răspunde la orice întrebare. Misticismul acesta este mișcător, esența reală a cărții se pierde.

Deși la noi se plîng scriitorii că nu se citește, sînt destul de numeroși aceia care citesc prea multe cărți. A citi prea multe cărți e un abuz, un semn foarte adesea de neintelectualitate. Cunoscătorul de vin nu bea nici mult și nici din orice vin. El alege și degustează. Sînt persoane care citesc din plictiseală tot ce le pică în mîini, dar îndeosebi romane ușoare, traduceri de narații foiletonistice de autori de duzină. Abia sfîrșită o carte, ei o aruncă și trec la alta, absorbiți în faptul divers însuși, fără vreo preocupare de artă sau de personalitatea autorului, pe care nici nu-l țin minte. Singura lor judecată critică se reduce la formulele stereotipe: « cartea e frumoasă », « cartea e anostă », pentru că ei nu citesc decît ca să omoare timpul, așa cum unii fumează, și de cele mai multe ori citesc și fumează și aceste cărți put a tutun. Persoanele care devoră astfel cărțile n-au nici o noțiune de literatură, dar au cîteodată o ținută agresivă, agasantă pentru veritabilul intelectual. Prin faptul de a fi rumegat multă celuloză tipărită, ei cred a avea o competență și amestecă valorile și epocile, și pe cînd tu le vorbești de Boccaccio, ei îți răspund fără nici un raport la chestiune, cu Cronin sau cu alt nume de acestea curente și obscure, fiindcă pentru ei totul e de aceeași valoare, totul e un divertisment.

O varietate de individ care devoră cum nu trebuie cărțile este « pasionatul de o problemă ». Astfel, unuia i s-a trezit curiozitatea de a cerceta problema nemuririi sufletului, fără a fi luat mai înainte cunoștință despre felul cum această chestiune se pune în filozofie. Sînt librării care speculează aceste diletantisme procurînd cărți de teozofie, de ocultistică, de ezoterism superficial și misticism mistificator. Am văzut la un anticar un morman de astfel de cărți în toate limbile, colectate de un singur pasionat, care apoi s-a plictisit și și-a vîndut colecția. Un astfel de amator nu devine niciodată un om cu adevărat cult și nu știe să iubească veritabil o carte.

Un vrăjmaș onctuos al cărților e acela care citește cărțile desprinse de opera integrală a autorului. De atîtea ori s-a pus în Franța această întrebare: care sînt cele 12 cărți, cu care v-ați retrage în insula lui Robinson? Întrebarea este nelalocul ei, iar acei care își bat capul să răspundă sînt niște falși intelectuali, cînd nu răspund la întîmplare ca să scape. Ori 12 cărți, ori nici una e totuna. Adevăratului iubitor de cărți îi trebuie siguranța că, vrînd, va găsi tot ce-i trebuie. Eu am nevoie de toată biblioteca Academiei, chiar dacă n-aș consulta-o toată, și de biblioteca arsă din Alexandria. Cum pot alege din literatura română 12 cărți? Dar opera lui Sadoveanu cuprinde 100 de volume și opera lui Sadoveanu nu este vie decît dacă se cutreieră în cele 100 de volume, fiindcă esența ei stă în dimensionalitate, în extensiune. Nimeni nu-și face o ideie despre tunătoarea Niagara punînd puțină apă din respectiva cataractă într-o sticluță. Victor Hugo e un monstru de genialitate, o divinitate cu 12 aripi, 12 mîini și 12 picioare. Nu-l cunoști în făptura lui citind numai *Orientalele*, ori numai *Mizerabilii*, ori numai *Hernani*, ori numai *Choses vues*. A citi o carte de ici și una de dincolo, și a-ți face o astfel de bibliotecă hibridă înseamnă a aduna un deget de la unul, un femur de la altul, un dinte cu o unghie. Un schelet întreg nu vei avea niciodată. Eu, de fapt, nu citesc niciodată cărți, ci numai autori și zic așa: am citit pe Eminescu, am citit pe Baudelaire, am citit pe Rebreanu. Chiar dacă se-ntîmplă să nu fi citit exact toată opera, totuși am făcut tot ce mi-a stat în putință ca prin cărți să-mi constituiesc imaginea omului întreg. Încît eu n-aș fi dat conferinței titlul *Prietenele noastre cărțile*, ci *Prietenii noștri scriitorii*. Din păcate, cum am spus mai sus, cine citește autori, însă după preferințe, are de a face cu schelete. Și scheletele sînt grațioase și au o expresie a lor proprie. În general, cititorii obișnuiți se opresc aci într-o societate de umbre descărnate. Numai la puțini natura ocupațiilor le îngăduie să scoată din cărți realități mai palpabile. Niciodată, citind unul sau mai mulți autori dintr-o literatură, n-am avut sentimentul a fi orientat și n-am căpătat emoții vii. Shakespeare e mare, și nu zic că nu poate cineva gusta

teatrul lui citindu-l exclusiv. Însă acest teatru reprezintă o lume și-ți dă setea de a percepe mai mult. Îl vreau pe Shakespeare într-o societate de autori englezi. Și dacă cunosc *Volpone or the Fox* sau *The Alchemist* de Ben Jonson, perspectiva îmi apare schimbată. Cine citește *Divina Comedia* nu are toate emoțiile cîte le scoate un frecventator al literaturii italiene din lectura operei lui Dante. Dacă aș citi numai pe Dante, aș avea această impresie că m-aș sui într-o frumoasă navă cu pînzele desfăcute, ca să stau în ea două săptămîni, navă care, în loc să alunece pe Marea Mediterană, s-ar afla pe podeaua unei mari săli de muzeu. Prin urmare, n-ajunge lectura unui autor, trebuie și apă și aer, și astea le dă literatura respectivă. Veți zice: atunci, după dumneata, trebuie neapărat ca omul care vrea să guste o carte să citească toată literatura, să fie specialist. Resping cuvîntul « specialist »: specialistul nu citește, cum v-am spus, specialistul consultă, el e vrăjmașul cărților. Am vrut să spun că emoții înalte scoți atunci cînd cunoști monumentele unei literaturi, fără amănunțimi inutile. Astfel nu tragi profit citind pe Proust sau pe André Gide, nu-i pricepi ca cititor, nu-i vezi vii, decît dacă ai citit pe Montaigne și Rabelais, pe Corneille, Racine și Molière, pe Saint-Simon, memorialistul etc. Eu de mult nu mai citesc nici cărți, nici autori. Eu citesc literaturi. Adun monumentele unei literaturi, a cărei limbă o cunosc, laolaltă într-un raft sau pe dușumea, îi așez pe toți cronologic și apoi o iau de la capăt și citesc literatura. Emoția e indicibilă și profitul incalculabil.

Acum putem pricepe ce este un autodidact. Autodidact este acela care nu citește literaturi, nu citește autori, ci cărți. Viciul lui este de a face sforțări mari spre a extrage din cărți substanța nutritivă. Rumegătoarele, ființe fără mare complexitate digestivă, mănîncă multă iarbă. Autodidactul înghite multă celuloză tipărită, dar se hrănește puțin fiindcă nu știe să meargă de-a dreptul la sucuri. De aci rezultă și acest aparent paradox că omul cult citește puțin. Evident, el dacă vrea să cunoască literatura spaniolă citește monumentele: *Poema del Cid, Lazarillo de Tormes* și scrierile picarești, Celestina, Tirso de Molina, Calderon și Lope de Vega, Gracian, Cervantes etc. și habar nu are cine e un anume Caretero. Autodidactul suferă de o foame continuă ca în bolile de nutriție, ca diabeticul. Mănîncă mereu și nu se satură. Fiindcă cu Pittigrilli și Luciano Zuccoli nu capeți hrana pe care ți-o dă *I promessi Spossi*, adică vreau să zic Manzoni.

Din cauza excesivei consumații de celuloză se produce intoxicația, iar intoxicația prin lecturi, proprie autodidactului, e mai pernicioasă decît aceea alimentară. Cînd e vorba de lecturi ideologice, luînd de ici și de colo, fără legătură, autodidactul cade într-un fel de exaltație invers proporțională cu claritatea ideilor. Războiul terminat de curînd a fost stîrnit de autodidacții hrăniți cu cărți de adunătură, cu ideologii de mîna a treia. Se aduce intelectualului învinuirea că e inert, că fuge de viață, atunci cînd rămîne cu capul rece. Dar e o consecință firească a sănătății lui spirituale...

Altă consecință socială a autodidactismului este firea agresivă și suficientă. Autodidactul, citind mult cantitativ, crede că judecata lui e infailibilă. Cînd eu îi vorbesc cu emoție de *Milionul* lui Marco Polo, el îmi citează disproporționat niște cărți ale unui lamentabil oarecare Van Loon. Mie, atunci, îmi vine rău și schimb vorba.

Sînt popoare autodidacte ca și indivizii. Astfel, noi intrăm, vai, în categoria aceasta. La noi se traduce la întîmplare, fără grija de a reconstitui monumentele unei literaturi, numai din motive comerciale și atunci, în mod fatal, cine cumpără aceste cărți e un autodidact. Noi avem din cauza aceasta și un autodidactism universitar, din lipsa de organizare a lecturii cărții.

Dat fiind pericolul de intoxicare prin cărți, eu aș recomanda mai degrabă o lectură redusă mai ales pentru copii și femei. Copiii pun un interes extraordinar în ceea ce citesc, pentru ei totul este indelebil. Zadarnic spiritul meu critic, pe care mulți au bunăvoința a mi-l acorda, îmi spune că versurile lui Ion Nenițescu sînt absurde. Cînd nu mă vede și nu m-aude nimeni, las pe Mallarmé și declam cu mare patos:

« La Sarmisegetuza stă mîndrul Decebal
Ce-a frînt popoare multe de jos și de pe cal. »

Femeile citesc cu pasiune şi fără spirit critic şi caută printre rînduri sensuri pentru viaţa lor proprie. De aceea, sufletul lor trebuie tonificat prin lecturi zgîrcite şi solide, pătrunse de logică. Eu aş comanda, în general, ca lectură pentru femei, *Biblia*, în latineşte, şi mai ales, pentru predispoziţiile nupţiale, *Cîntarea Cîntărilor*:

« Sînt narcisul din cîmpie, sînt crinul din vîlcele
Negra sum, sed formosa — Neagră sînt, dar frumoasă »,

iar pentru momentele de melancolie, *Psalmii*:

« Dicta mea auribus percipe, Jehova; considera meditationem meam
La vorbele mele pleacă-ţi urechea, Doamne; jalea mea ascult-o ».

Şi asta cu acompaniament de pianoforte şi flaut, căci am citat o rugăciune matinală de spus cu muzică.

Un vrăjmaş al cărţilor care contribuie şi el la intoxicarea noastră este compilatorul. Acesta ia două cărţi şi le citeşte şi pe baza lor face o a treia. Lectura dintr-o necesitate devine astfel un viciu. Lectorul nu mai este un iubitor al cărţii, ci un ambiţios, un parazit care trăieşte de pe urma lor. Trebuie să mărturisesc, fără a exagera, că, în multe cazuri, criticul este un astfel de inamic secret, plin de invidie pe cărţi, care neputînd face el una vie, alcătuieşte un ce hibrid. Fără îndoială, critica îşi are rostul ei, foarte multe publicaţii eseistice ne complică totuşi viaţa, umplu rafturile cu celuloză tipărită şi prin prestigiul lor efemer ne împiedică să ne bucurăm de monumente. Criticul adesea ne taie orizontul, aşezîndu-se în faţa tabloului, încît îţi vine să-i spui: dă-te la o parte să văd!

O formă de pervertire în materie de cărţi este a confunda opera, adică autorul lăuntric, cu omul exterior. La acest fel de confuzie, între creaţie şi biografie, ajută, din păcate, unii publicişti, prin faptul că apar în public, dau autografe, caută a fi pitoreşti. Lumea a început să citească cărţile nu pentru valoarea lor intrinsecă, ca să cunoască omul interior, ci dintr-o curiozitate specială pentru publicist. Nu rareori se întîmplă ca un autor să fie, ca om, foarte antipatic, prin cabotinism, prin obsesia valorii lui, prin lipsa de caracter. Dar dacă el e un mare artist, omul interior cu siguranţă absolvă pe cel efemer. Sînt frecvente în presa literară anchetele şi amintirile din intimitatea oamenilor de litere. Cînd cineva îmi propune a vedea « de aproape » un artist, eu protestez. Personal sînt, intelectualiceşte, un prezbit; văd bine numai de la distanţă. Dacă un autor mă plictiseşte prin prezenţa lui, fug de el, şi îndată ce am scăpat de umbra-i, primesc cu afecţiune pe adevăratul om, pe cel din carte.

De aci înţelegeţi că, intensificîndu-ne viaţa cu ajutorul cărţilor, noi trăim într-o lume mai statornică decît cea vizibilă şi care, spre deosebire de aceasta, se ţine după noi.

Eu o văd pe Lotte împărţind pîine şi unt fraţilor şi surorilor ei, în număr de vreo opt şi de diferite dimensiuni.

Îl văd pe Werther vărsînd torente de lacrimi la o lectură agasantă din falsul Ossian, sau căzînd jos pe duşumea şi cu capul pe canapea (cînd Lotte îi pune în vedere să cam rărească vizitele), împiedicînd prin această ţinută ridiculă pe servitoare să pună mult necesara masă.

O văd pe Mignon, cea cu nume francez, născută din părinţi italieni, dansînd un dans spaniol printre ouă.

Văd pe cei doi îndrăgostiţi, din *Das Lebens Überfluss* de Tieck, stînd închişi iarna în odăiţa lor, ca într-o colivie, fiindcă şi-au ars scara de lemn din lipsă de alt combustibil.

Îl văd pe Voltaire cel cu figură de babă făcîndu-şi « les adieux à la vie »:

« Adio, mă duc în ţara
De unde nu s-a-ntors tata. »

Văd pe César Birotteau al lui Balzac cumpărînd alune spre a prepara *uleiul cefalic*, pentru creşterea părului.

Îl văd pe Don Quijote mîncînd ghindă şi făcînd elogiul vremurilor de aur, iar pe Sancho Panza, mai prevăzător, cumpărînd urdă şi depozitînd-o în casca-lighenaş a stăpînului său himeric.

Îl văd pe Carducci, bărbos şi fioros, făcînd teorii estetice fetiţei Maria care l-a întrebat ce e poezia:

« Esce la poesia
O piccola Maria
Quando malincolia
Batte del cor la porte ».

Îl văd pe Sf. Francisc dînd mîna cu lupul din Agobio.

Îl văd pe Salvador Rosa, poet şi pictor, jucînd personajul napoletan de commedia dell'arte *Pascariello Formica* şi pe Hoffmann privindu-l din alt secol spre a face o nuvelă pe această temă.

Văd pe Renzo din *I promessi sposi* culegînd de pe jos la Milano o pîine din cele prădate de mulţime de pe la brutării.

Îl văd pe Machiavel părăsind crîşma şi înveşmîntîndu-se în haine somptuoase spre a intra în odaia lui de lucru şi a consulta clasicii.

Îl văd pe Dinu Păturică jucînd menuet cu vătafii în straie orientale.

Îl văd pe Lazarillo de Tormes sugînd prin găurică vinul din urciorul stăpînului său, orbul.

Îl văd pe Fabrice del Dongo din *La chartreuse de Parme* ţinînd prin biserici predici lamentoase, ochind, spre a descoperi în public pe Clelia Conti.

Văd pe Laura lui Petrarca cu « i capei d'oro a l'auru sparsi » cu buclele de aur risipite în vînt.

Văd pe Beatrice trecînd juvenilă pe Ponte Vecchio din Florenţa şi pe Dante cel cu nasul asemeni ciocului de acvilă aplecîndu-se ca în faţa unei icoane.

Văd vocalele multicolore ale lui Rimbaud:

« A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu! »

Văd soarele negru al lui Gérard de Nerval.

Din cărţi ies ca aburii sufletele lor subtile. Cei care mă văd cufundat în cărţi, mă numesc singuratic şi insociabil. Eu solitar?

Cînd merg izolat pe stradă, păşesc investit de umbre.

ORATORIA ŞI CEREBRALITATEA

Într-un articol polemic plin de spirit, Oratori, retori şi limbuţi, *Maiorescu a făcut, precum se ştie, o demarcaţie netedă între oratorie, ca artă de a spune ceva, şi retorică şi limbuţie, ca simple beţii de cuvinte. Criticul aplica şi aci cunoscuta teorie a raportului între fond şi formă, admiţînd că oratoria există ca artă numai în măsura în care exprimă un fond. Nici vorbă să tăgăduim valoarea articolului lui Maiorescu sau adevărul observaţiilor lui sub unghi practic. Dar teoretic, Maiorescu greşeşte. Oricine priveşte cu atenţie problema, este nevoit să constate că un adevărat orator cade în mod necesar în retorică şi că retorica nu-i altceva decît o limbuţie. S-ar putea înţelege că negăm existenţa oratoriei, dar nu negăm decît oratoria concepută ca meşteşug de a exprima frumos un conţinut interesant în sine, tot astfel cum refuzăm să vedem în poezie arta de a îmbrăca în imagini adevărul. Oratoria există ca şi poezia pură ca un simplu exerciţiu de sonuri goale.*

Vom pricepe mai bine chestiunea dacă vom alătura arta oratorului de arta actorului. Interesează cumva artistul dramatic sub raportul fondului? În nici un fel, fiindcă acest fond nici nu e cunoscut, el aparţinînd repertoriului întîmplător. Un actor are o mimică şi o dicţiune, iar nu un grup de idei, şi actorul mare obţine succese jucînd indiferent pe Shakespeare ori pe un autor bulevardier. Ba chiar se cunoaşte preferinţa actorilor pentru piesele rele şi anonime, care îi scutesc de orice obligaţie conţinuitistică şi le dă libertatea de a-şi pune în valoare calităţile lor pur formale. Un actor poate stoarce lacrimi enumerînd

cu patos cuvintele cele mai anodine şi mai prozaice. Dacă se poate vorbi de un fond în arta dramatică, fondul constă în emoţii şi comoţii ale publicului. Un actor care a izbutit mimic şi vocal să producă efecte emoţionale asupra spectatorilor are un fond.

Deosebirea între actor şi orator stă doar în aceea că în vreme ce actorul declamă un text străin, oratorul inventează şi improvizează textul lui. Dar şi actorii commediei dell'arte improvizau. Întotdeauna oratorii şi-au îngrijit timbrul glasului, au cultivat mimica şi dicţiunea. Şi actorul şi oratorul urmăresc succesul imediat. Să presupunem că un orator face un discurs impecabil, bogat în idei şi strălucit în formă, după formula maioresciană, dar care, din felurite motive, este primit cu o indiferenţă totală. În acest caz nu avem de a face cu un bun orator. Căci orator este acela care în condiţii date captează fără greş bunăvoinţa publicului. Postumitatea unui discurs este un non-sens. Limbutul care are succes este un orator. Fără îndoială că se pune îndată problema calităţii publicului. Un actor care mişcă un public de elită cu tragedii de Racine, lasă nepăsător vulgul. În oratorie, însă, putem afirma că pe măsură ce publicul devine de-o calitate mai înaltă, preocuparea de fond primează şi oratoria apare ca un artificiu fastidios. Papa Pius[al] II [-lea] zicea că un discurs făcut cu artă putea să mişte numai « gente di volgare intelligenza » (Pasquale Villari, Niccolò Machiavelli e i suoi tempi, I, p. 116). Într-un cuvînt, oratoria este arta de a mişca vulgul, de a răscoli masele, o artă fonetică şi musculară fără vreun raport necesar cu procesul ideologic, dimpotrivă, un instrument al iraţionalului.

Epoca Renaşterii a fost bogată în oratori după modelul antic. Caracteristica acestor oratori, care s-au bucurat de o faimă nemaipomenită, este o retorică meticuloasă. Maiorescu spunea despre Giorgio Brătianu că-şi compunea discursurile după regulile lui Quintillian, cu exordium, narratio, propositio, probatio, reputatio, peroratio. Ironie gratuită, căci dacă scopul urmărit este cîştigarea atenţiei publicului, mecanica ridiculă pentru intelectual a discursului violent retoric e aceea tocmai care provoacă deliciile vulgului. Orice artificializare a frazei uimeşte pe omul simplu, foarte indiferent la conţinut. Se spune că Filelfo voind să acuze de pe catedră un persecutor al său, recurgea la astfel de puerilităţi ritmate:

« Cine este cauza atîtor suspiciuni ? Cine este începutul atîtor injurii ? Cine e autorul atîtor ultragii ? Cine e acesta, cine e ? Voi numi eu un atare monstru ? Voi revela eu un astfel pe Cerber ? Îl voi divulga eu ? Trebuie neapărat să-i spun numele, îl spun, îl voi spune de-ar fi să-mi pierd capul. Este blestematul şi fenomenalul, detestabilul şi abominabilul... Oh, Filelfo, taci, nu spune pentru Dumnezeu ! Ai răbdare. Cine nu se poate stăpîni pe sine, cu greu va putea învinovăţi pe altul de intoleranţă şi inconstanţă ». (Villari op. cit. I, p. 116.)

Astfel de oratorie înlemnea de admiraţie pe contemporani. G. Manetti, ni se povesteşte, felicita în numele Republicii florentine pe Papa Niccolò[al]V[-lea] cu prilejul înscăunării. Papa îl asculta cu atîta atenţie încît un prelat, crezînd că doarme, îl atinse de mai multe ori cu cotul. Acelaşi vorbi şi în faţa regelui Alfons, la Neapoli. Acesta părea « una statua sul trono », de admiraţie. Şi totuşi, observă Villari (op. cit. I, 122), Manetti era « un orator fără originalitate », discursurile lui de un stil umflat şi fals fiind cîrpeli de fraze latine.

Culmea artificialităţii o atinge în oratorie, ca şi în toate domeniile artei, secolul al 17-lea. Benedetto Croce în Saggi sulla letteratura italiana del seicento a studiat preţiozitatea oratorică într-un capitol special: I predicatori italiani del seicento e il gusto spagnolo. Oratoria religioasă se întemeia mai ales pe « concetti predicabili ». Pentru a obţine un concept predicabil se lăsa la o parte orice speculaţie teologică şi metafizică, dialectică, scolastică, examenul istoriei, experienţa şi observarea lucrurilor umane şi se excogita pur şi simplu o comparaţie. Metoda tratării simbolice, efigială, era generală. Dacă luăm, la întîmplare, o carte serioasă de politică, un fel de anti-Machiavel, şi anume Ideea de un principe politico cristiano, 1640, de Saavedra Fagardo, constatăm, cu oarecare plictiseală, că acele o sută de conduite recomandate principelui sînt deduse dintr-o sută de « empresas », adică embleme. Procedeul lui Fagardo nu era original şi editorul ne indică o serie întreagă de opere emblematice. Sub o barză stînd în cuib pe un turn citim desci-

Cu Alice Vera Călinescu la Cheile Bicazului.

frarea : « Pe turnurile bisericilor îşi aşează barza cuibul, asigurîndu-şi prin sanctuare progenitura. Principele care îşi va ridica monarhia pe piatra triunghiulară a Bisericii, o va păstra trainică şi sigură ». Urmează apoi dezvoltări şi exemple. Cam de acelaşi soi sînt conceptele predicabile. De pildă, pe tema « Dumnezeu a făcut ca Mîntuitorul să se nască, atunci cînd răutatea omenească ajunsese la culme », predicatorul reflecta asupra « circumstanţelor » şi nota că « Isus s-a născut în miezul nopţii al solstiţiului de iarnă, cînd umbra nocturnă, atingînd ultima lungime, soarele de la tropicul cel mai îndepărtat începe să se întoarcă spre noi şi, mărind ziua, scurtează noaptea ». Dar Umbra nocturnă este păcatul, Soarele este Messia şi Lumina e Graţia.

Altă temă : « Plăcerile lumii sînt necazuri ! » În loc să încerce o analiză psihologică, predicatorul pornea de la cuvîntul tannim, *care în ebraică înseamnă şi « voluptate » şi « durere ».*

« Cum putea — se întreba Croce — mulţumi intelectele şi sufletele acest soi de predică şi să le răpească în entuziasm ? Cum putea mişca inimile spre sentimente şi dispoziţii religioase ? »

Răspunsul îl găseşte în pervertirea intelectuală a secolului pentru care « l'ingegnoso e il maraviglioso (o l'argento, secondo la parola del tempo) » erau considerate nu ca elemente ale artei, ci ca scopuri în sine. Acele acuzaţii, mai observă Croce, făceau adesea să curgă torente de lacrimi. În realitate, gustul pentru oratoria simbolistică este general şi tipic lumii simple. Cine nu-şi aduce aminte ingeniozitatea cu care partidele scoteau motive electorale din emblemele partidului (linie, cercuri) care n-aveau în fond alt scop decît să distingă listele pe buletinul de vot ? Croce însuşi recunoaşte că comparaţiile bizare izbesc atenţia ignorantului, că dezvoltările artificioase satisfac intelectul său ; « jocurile de cuvinte îl seduc, materializarea ideilor în metafore continuate şi exagerate dă acestor idei o corpolenţă şi o tangibilitate care e luată nu arareori drept evidenţă ».

Ca o exemplificare, iată ce scrie Settembrini (Lez. di letteratura ital. *II, p. 376, apud Croce) despre Emmanuele Orchi da Como, predicator : « În prima predică începe ca păunul căruia îi descrie coada, apoi vorbeşte de măr, apoi de jocul cu mingea, de iarba pe pajişte, de ştiinţa lui Ptolemeu, de Tiche Breche, de Fracastoro, de unde sare la Hercule, la Alexandru, la Bucefal care seamănă cu amvonul. Şi după toată această polilogie dă un avertisment pentru salvarea sufletului ».*

Iezuitul padre Caselicehio în L'utile col dolce *satirizează pe predicatori, care voind să vorbească despre scurtimea vieţii încep aşa : « — Domnilor, dacă vorbim despre copilăria noastră, ce este ea altceva decît o floare ? Şi cum n-ar fi, de vreme ce floarea etc. Copilăria se compară cu narcisul şi pe drept cuvînt, deoarece narcisul, domnilor... (aci descripţia narcisului). Dacă apoi, domnilor, vroim să comparăm tinereţea noastră cu curcubeul,*

nu văd cine și cu ce motiv s-ar putea împotrivi? Căci, arcul ceresc, dacă cumva nu știți, este (aci face descripția curcubeului)...»

Croce citează o predică dintr-un manuscris, Quadragesimale del Padre Maestro Fontanarosa, *care sună cam așa:*

« Ingeniosul păianjen năzuiește cîteodată să sugă murdara și rău mirositoarea muscă, și neputînd căpăta aripi pe spinare ca să ajungă la aceea care zboară prin aer, trage din pîntec niște bale vîscoase, țese cu ghiare apucătoare fire artificiale, răsucește fuioarele și întinde pînza sa umai bine zis rețeaua în aer; aci înaintează, aci se oprește, aci se ridică, aci se coboară, aci se lasă la pămînt, aci se avîntă spre cer, aci se-ndreaptă într-o parte, aci pornește într-alta, aci se face astrolog, observînd cînd răsăritul, cînd apusul, aci devine matematician trăgînd circonferințe și puncte, ori geometru care se urcă să măsoare firele pe pămînt etc.»

Uimit el însuși de imaginația lui, oratorul se oprea și exclama: « Oh, ce tropi! oh, ce figuri! oh, ce mistere profunde! oh, ce sacramente ascunse!».

Acestea toate sînt procedee verbale. Însă oratoria implică o serie de exhibiții mimice care la predicatori atingeau bufoneria. Cel mai tolerabil metod și mai folosit e de a păstra un moment de tăcere patetică ori de a suspina din adînc asupra destinului rasei umane. Suspinul, plînsul, tremolarea glasului, ieșirea violentă, șoapta sînt mijloace actoricești în afară de cursul propriu-zis al ideilor. În La chartreuse de Parme *de Stendhal, eroul, Fabrice del Dongo, care e prelat, ține, în scopul de a descoperi prin biserică pe Clelia Conti, predici lamentoase, foarte gustate de public. Stendhal nu făcea altceva decît să atribuie eroului un gen oratoric curent. În 1740, tatăl lui Goethe, I. C. Goethe, a făcut o călătorie în Italia. La Piave a văzut pentru întîia oară că preotul își pune în cap pălăria cînd predică. Amvonul era larg și predicatorul părea că se plimbă de-a lungul lui. « Cospetto di Bacco! — exclamă bătrînul Goethe — ce gesturi și salturi făcea atunci acel brav popă, ca și cînd cuvîntul Domnului avea nevoie de așa ceva și fără salturi în aer nu s-ar fi putut explica evanghelia. Lume vrednică de compătimire, care judecă excelența slujitorilor bisericii după capacitatea de a face pe paiațele, căci mi s-a spus că dacă predicatorii s-ar lăsa de acele svîcniri și contra-svîcniri pe amvon și-ar pierde auditorul, și oratorul spiritual și-ar micșora faima, oricîtă eleganță și ușurință a limbii ar avea.»*

D[oam]na de Staël, în Corinne, *ne vorbește și despre predicatorii italieni și știm că romanul ei este, în privința aceasta, mai mult un jurnal de călătorie:*

« Amvonul său — se spune despre un predicator — este o tribună destul de lungă, pe care o parcurge de la un capăt la altul, pe atît de agitat pe cît de regulat. Totdeauna începe cu o frază cu care revine la sfîrșit, ca limba unui pendul, și cu toate astea, face atîtea gesturi, are aerul așa de pasionat, încît l-ai crede capabil să uite totul. Dar este, dacă ne putem exprima astfel, o furie sistematică, cum se văd multe în Italia, unde vioiciunea mișcărilor exterioare nu indică adesea decît o emoție superficială. Un crucifix este atîrnat la extremitatea amvonului; predicatorul îl desprinde, îl sărută, îl strînge deasupra inimii, apoi îl pune la loc cu cel mai mare sînge rece, cînd perioada patetică s-a terminat. Mai este un mijloc de a scoate efecte de care predicatorii se slujesc foarte adesea, este potcapul pătrat pe care-l poartă pe cap; ei îl scot și-l pun la loc cu o repeziciune nemaipomenită. Unul căşunase pe Voltaire și mai ales pe Rousseau pe motivul „ireligiozității" secolului. Arunca potcapul în mijlocul amvonului, îi da însărcinarea să închipuie pe Jean-Jacques; și în această calitate îl probozea și-i zicea: Ei bine! filozof genovez, ce ai de obiectat la argumentele mele? *Atunci tăcea cîteva clipe, ca spre a aștepta răspunsul; și cum potcapul nu răspundea nimic, îl punea la loc pe cap și termina convorbirea prin aceste cuvinte:* Acum că ești convins, să nu mai vorbim de asta».

Exemplul dat de d[oam]na de Staël este grotesc, dar nu părea astfel publicului respectiv. Predicatorul bufon recurgea la astfel de mijloace fiindcă auditorul era avid de bufonerii. Efectele oratorice sînt raportabile la educația artistică a ascultătorului, iar în linie generală, oratoria ca pură artă vocală și mimică își pierde importanța pe măsura creșterii interesului auditorului pentru conținut. Este de prisos a da exemple din bogata istorie a oratoriei.

În fața unui Parlament cu tradiție, alcătuit din oameni specializați în problemele politice, toate acrobațiile din lume nu vor putea capta atenția într-o problemă financiară. Dimpotrivă, desfășurarea oricît de aridă de cifre poate emoționa profund. Oratorul operează asupra unui public distrat, referentul asupra unui auditor încordat, prevenit, atent la substanță. Într-un congres medical în care s-ar discuta descoperiri noi ori situații sanitare, comunicarea severă a faptelor și statisticile sînt acelea care produc interes, iar « salturile » de care vorbește I. Caspar Goethe par inconvenabile și sînt cel mult tolerate dacă fondul este real.

Fiindcă se pomenește adesea de « oratoria universitară » e cazul de a sublinia că Universitatea este tocmai instituția care trebuie să închidă porțile oratoriei. Aci, plăcerea de ordin cu totul interior trebuie să rezulte din interes pentru idei. Toată preocuparea vorbitorului se cade să fie de a goli fondul de orice excrescență verbală, de a gîndi liber fără a ține seamă de public, ca și surprins de acest public în genuitatea meditațiilor sale. Dacă, de la Stendhal încoace, romancierul se preocupă de eliminarea stilului și cîteodată chiar de a compoziției și încearcă să perceapă viața cu mijloace de reporter, cu atît mai mult omul de știință are nevoie de un limbaj sever. Și cu toate că opinia ar putea fi contrară în materie de cursuri literare, tocmai aici se cere o dezgolire totală a gîndirii. Un public care pentru a înțelege analiza unui poet are nevoie de zgomote vocale și de acrobații este inapt pentru literatură. O lecție literară cu caracter critic se cuvine să fie așa de « tăcută » încît să dea impresia auditorului că conferențiarul este numai un ecou al propriilor lor meditații.

lumea 1945
săptămânal literar artistic social
Director G. Călinescu
BUCUREȘTI 1.
Str. Sărindar 5-7-9

«...intelectualul trebuie să stea în mijlocul poporului...»

Iubiţi Brăileni *

Fac un lucru cam neobişnuit, în sensul că venit la Brăila, spre a-mi pune candidatura, eu, în loc de a face propagandă, ţin o conferinţă fără vreun raport cu politica. Ce vreţi, eu sînt un intelectual, şi cu toată bunăvoinţa nu mă pot dezbăra de anume viţiu, acela de a specula despre tot ce văd. Da, domnilor, sînt un speculant. Termenul a devenit odios însă vreau să vi-l explic. El vine de la *speculum*, oglindă. *Speculor*, în latineşte, înseamnă a privi de la înălţime şi chiar a contempla stelele. Vedeţi, dar, ce fel de speculaţie fac eu. Sînt bine încredinţat acum, şi am ajuns la această convingere printr-o lungă autocritică, cum că intelectualul trebuie să stea în mijlocul poporului şi să examineze toate problemele acute şi zilnice ale vieţii. Totuşi, eu sînt contra comprimării excesive a naturii şi socotesc că omul e bine să mai arunce din cînd în cînd o ochire la stele, să speculeze, cu alte cuvinte, căci viaţa pe pămînt e scurtă, iar cea printre stele imensă. Fiindcă a venit vorba de speculă, să vă spun de ce am ales Brăila pentru candidatură. Am avut noţiunea că pe lîngă faptul de a cuprinde foarte mulţi intelectuali, Brăila este un oraş unde se face comerţ. Dar şi eu fac comerţ, comerţ de idei cum se zice. Şi gîndurile se schimbă între oameni ca şi mărfurile, pentru profit, care în cazul ideilor e de ordin sufletesc. Am socotit, dar, că aici voi găsi mai multă înţelegere decît oriunde pentru circulaţia bunurilor cerebrale. Mai este şi un mic motiv (mă ruşinez a zice) de ordin mistic. Deşi eu ca un progresist sînt, fireşte, un raţionalist, totuşi nu pot să înving uneori o pornire de respect pentru ceea ce nu înţeleg. Am superstiţia numerelor şi dintre ele suport numai pe 3 şi pe multiplii săi, 6 şi în special 9. Astfel, oraşul Iaşi, cu toate că e scump inimii mele, avînd în numele său patru litere, nu mi-a fost prielnic. Brăila are însă 6 şi cred că toate vor merge perfect. Domnule, îmi va spune cineva: dar d[umnea]ta baţi cîmpii. Asta şi v-am

* Dăm în notă la această conferinţă, cu titlul iniţial *Zgomotul liniştei*, un articol apărut în „*Naţiunea*", articol despre provincialism, Brăila şi brăileni, pe care G. Călinescu l-a semnat după trecerea sa prin oraşul de la gurile Dunării.

«Brăila este un oraş, care deşi la Dunăre, a făcut de secole comunicaţia cu marea şi a fost o fereastră a Ţării Româneşti spre Levant şi mai departe, spre Caşmir. De aceea, ca orice port, are un aer cosmopolit, şi, ca Marsilia ori Napoli, un pronunţat caracter de colonie maritimă greacă. Oamenii sînt sau pletorici, însă cu scînteі maliţioase în ochi, sau uscaţi, osoşi, reduşi la formula mediteraneană, dar placizi, contemplativi, ca şi urmărind corăbii în larg. Toţi, asemeni marinarilor, sînt bine îmbrăcaţi, cămaşă scrobită, pantaloni cu dungă, guler răsfrînt vara, fără cravată. Dacă merg în cămaşă, asta e mai puţin sub înrîurirea unei mode recente, cît o ţinută de debarcader, un stil portuar.

Cu toate că în forma lui de azi, Brăila nu-i un oraş vechi, el nu-i lipsit de culoare de cartier. Este, de pildă, cîte o stradă, aşa-zisă turcească, cu case scunde, totuşi solide, acoperite cu nişte olane aproape albicioase, încununate cu hogeaguri văruite, de diferite forme, în principiu terminate printr-o înfloritură. De fapt, aceste foarte graţioase căsuţe, cu structură clasică, n-au nimic arab. Ele sînt în stil italian levantin, în stil grecesc dacă vreţi, şi tema lor este o explozie geometrică de alb. Aşezate în pantă, spre Dunăre, pe străzi acoperite cu mari dale de granit, ele evocă prin contrast o vegetaţie violent roşie şi verde, ca la Amalfi. În centru, Brăila se remarcă printr-o tendinţă de arhitectură opulentă. Uşi mari, ferestre colosale, etaje somptuoase, totul executat în tencuială şi vopsea şi în stilul baroc (cîteodată şi seccession) propriu Europei

orientale. N-aș putea reține o construcție pentru valoarea ei individuală.Toate laolaltă alcătuiesc o suită pitorească prin extravaganță. Ori de cîte ori deplasezi un stil dintr-o climă într-alta, obții un efect bizar. Oricum, Brăila sugerează îndată gustul pentru decor arhitectural și catedrala elenă, cu tot eclectismul ei, impune ca un lucru serios gîndit.

De un secol, Brăila are un plan particular, care este acela al Moscovei. Ea constituie un sistem clar de cercuri concentrice, adiacente Dunării. O asemenea concepție i se potrivește de minune. La drept vorbind, arhitecții care au tras planurile orașelor rusești au avut în vedere un gînd clasic, acela de a lichida imensitatea teritoriului printr-o figură geometrică. Aici, la Brăila, rezultanta este alta, mai originală și mai potrivită specificului local. Spațiul tehnic nu-i de categoria imensului, însă domină imaginea masiv lineară a Dunării, care curge așa de încet, ca și cînd ar stagna, inculcînd ideea heraclitică a devenirii după un program milenar. Pe acest simbol al mutației stau înfipte cercurile concentrice, semne ale gîndirii logice și ale fixității.

Ceea ce m-a surprins în mod deosebit la Brăila este caracterul absolut obiectiv al conversației, în care orice element de invenție personală, cu excepția artei expozitive, a fost exclus. Amicii se așază în cerc (adevărată *tavula rotonda*) și, ca într-un Decameron, încep să spună anecdote. Bineînțeles, anecdote și epigrame se spun peste tot, în provincie și în București, aici însă principalul este regizura superioară a jocului, intrarea la timp a fiecăruia în sistemul circular, sentimentul de responsabilitate a participantului la spectacolul integral. Fiecare intră în scenă în chipul cel mai natural și cu un program de anecdote mereu împrospătat. Nu ascund că unele sînt de genul *grivois* cel mai calificat, salvat prin grația debitorului și, aș putea zice, decența, demnitatea actorului. Arta salvează totul. Cînd nu poți să participi cu nici o producție proprie la această agapă malignă de anecdote, ai senzația de a te izola de geometria perfectă a cercului. Arta anecdotică implică de la sine existența socială cea mai cordială, oroarea de solitudine. O veselie cristalină, fără stridență, răsună peste tot.

Dar, mă rog, aveți să mă întrebați, ce au de-a face toate acestea cu poziția politică a Brăilei care ne interesează în chip deosebit. Au de-a face în acest înțeles că dovedesc supleţea logică și capacitatea de a deveni, din partea unor oameni cari trăind din comerț ar trebui să intre în formula burghezului ireductibil. Nicăieri însă o mai spontană pricepere a vremurilor noi. Așa se explică de ce organizația P. N. P. din Brăila este dintre cele mai bune.»

promis de la început. E așa de plăcut cîteodată, după truda săptămînii, să bați cîmpii în fața unui public inteligent.

Vorbindu-vă despre « orașul de provincie », pe care îl opun « metropoliei », să nu vă închipuiți că dau un înțeles peiorativ acestei expresii, nici că m-aș referi în mod deosebit la Brăila. Analizez, pur și simplu, sentimentul de a fi provincial. Provincie și metropolă sînt noțiuni cu totul relative. Pentru cine locuiește într-un sat, capitala de județ este metropolă, pentru bucureștean, Paris ori Londra reprezintă centre, pentru parizieni și londonezi, New York-ul începe să devină un pivot al sistemului planetar urban. Prin urmare, totul depinde de centrul pe care îl recunoaștem drept ax al revoluției interurbane. Cetățenii Iașului s-au considerat multă vreme a locui într-o centrală culturală și nu greșeau, avînd, dar, un sentiment solar. Cu vremea însă, această afirmație a început să ascundă ideea secretă că, dimpotrivă, se situează la periferie. Atunci a apărut criza sufletească a ieșanului. Într-un cuvînt, un provincial este acela care se recunoaște a trăi în orbita unui alt centru. Condiția aceasta nu-i deloc una de infirmitate morală ci, cum vom vedea, constituie un motiv de energii sufletești. Leopardi a scris o frumoasă poezie *Il Sabbato nel villaggio,* a cărei filozofie este următoarea: sîmbăta este în sat cea mai frumoasă zi, pentru că sfîrșindu-se munca grea a săptămînii, toată lumea visează odihna și petrecerile de a doua zi, adică de duminică. Însă duminica nu-i o zi fericită, deoarece atunci fiecare se gîndește la ziua de luni, cînd reîncepe truda. Aceste relații temporale se pot transcrie și spațial. Cetățeanul din Focșani e fericit fiindcă visează să se transfere la București, bucureșteanul nu mai are nici o nădejde să se deplaseze. Fericirea stă în tensiunea idealistică. Un provincial poate trăi două nuanțe sufletești: centripetalitatea, năzuința de a se apropia de centru și exorbitanța. Astfel, ieșenii au mirajul Bucureștilor în așa grad, încît era mai ușor, acum un deceniu, a afla un ieșean la București decît în Iași. În Capitală ei constituiesc un cerc al ieșenilor. Ei manifestau de la București o nostalgie inversă: centrifugală. Ex-orbitanța (vedeți că dau cuvîntului sensul curat etimologic) este starea de spirit în care se găsesc unii provinciali depărtați de orice centru, de a fi scăpat de orice orbită, de a fi devenit ex-centrici. Orașul s-a prefăcut într-o cometă care zboară izolată. La Fălticeni, la Botoșani, mi s-a părut a constata această melancolie, acest sentiment de singurătate cosmică. Poeții au cîntat adesea orașul Huși, care se află, pe cît cred, într-o situație asemănătoare, cum nu-i cazul cu Brăila, care fiind pe marginea unui mare fluviu, poate visa Pontul Euxin, Mediterana și Oceanele, schimbîndu-și după plac soarele.

Oricît s-ar zice că aduc o mare doză de arbitrar în aceste observări, literatura ne-a dovedit că există realmente sensul singurătății urbane, pe care aș numi-o, cu un termen de filozofie, curent nu de mult, *Angst* (anxietate, neliniște). Așa cum, temporal, a existat în istoria

literaturii un « mal de siècle », un rău al veacului, există, geografic, un *rău topografic*, îngrijorarea de a nu fi notat pe hartă, de a pica din sistemul planetar. Bacovia pentru Bacău, Demostene Botez pentru Iași, Perpessicius, chiar, pentru Brăila au exprimat această anexitate. În condiția aceasta intră ceea ce s-a numit « cetățile moarte », ca Bruges, Veneția, Siena. Ele sînt aștri care s-au stins, desprinzîndu-se din orice sistem planetar, rămînînd stinghere. Nici un oraș nu trăiește singur, ci în societatea altor orașe, fie într-un fel de simbioză, fie în chipul dependenței astrale. Astfel, Padova, Verona sînt vădit anexe ale Veneției; Siena, Pisa sînt prelungiri cu alte nuanțe ale Florenței. Buda și Pesta au fost așa de gemene încît s-au contopit prin poduri și cam acesta e cazul pînă la un punct cu Brăila și Galați. Dispariția unuia din aceste orașe ar însemna o sciziune. Dar să ne întoarcem la orașele moarte. Siena era un satelit al Florenței. Aceasta din urmă a rămas deodată lipsită de calitatea de centru, Siena însă, care era satelitul său, s-a însingurat și mai mult, pierzînd cu totul ritmul planetar. Siena e mai moartă decît Florența și cetățenii ei acuză acea Angst de care vă vorbeam.

Să studiem acum caracterele provinciei. Cel mai însemnat este, după mine, *rarefierea evenimentelor*. Dată fiind cifra redusă a populației, și prin urmare și numărul mic de întîmplări violente, acele puține cîte sînt se văd într-un mod excepțional, ca niște celule mărite cu microscopul. Elementul banal, în altă parte, ia proporții gigantice, devine interesant. Se produce un elefantiasis epic, o tumefiere a cotidianului, căreia îi corespund în ordinea subiectivă *setea* de a percepe. Căci, invers decît v-ați putea închipui, un oraș de provincie nu trăiește în toropeala simțurilor. Cu cît materia percepută e mai mică, cu atît coeficientul subiectiv care intră în crearea noțiunii de realitate e mai mare. Bătrînele, tocmai fiindcă au o existență rărită, dau proporții cazurilor mărunte, nutrindu-și curiozitatea cu nimica toată. Ele văd o molie care se așează pe o dantelă; sau un fir de praf pe un pahar de cleștar. Pe o stradă de orășel, pe care de obicei nu pășește nimeni, ivirea unui personaj inedit e o surpriză, capetele îl urmăresc de la fereastră și caută a determina proveniența lui.

De aici rezultă o superioritate pentru orașul provincial. El are acustica bună, este ca o pîlnie care mărește și înfrumusețează sonurile cele mai neînsemnate. Întîmplările și operele de valoare care s-ar impune cu dificultate prin centru, se semnalează mai iute în anume puncte provinciale. Ce era Troia? Un oraș de provincie, așa de tipic și neînsemnat, încît, atunci cînd s-a ivit un cal de lemn la porțile lui, cetățenii plini de uimire s-au repezit la ziduri să-l vadă. Grecia antică, în genere, era o constelație de mici orașe cu o populație, pentru concepția noastră, neînsemnată. Și totuși, ce vîlvă pentru Elena și pentru Menelau, pentru Ahile și Agamemnon! Cîțiva greci atacă un orășel și școlarii știu și azi de această întîmplare. Veți zice: geniul lui Homer. Dar de ce Homer n-a cîntat altceva? Urechea lui însăși a fost atrasă de acustica nemaipomenită a unei lumi în care toți erau cunoscuți pe nume. Roma papală, în fond, era un oraș de provincie, cu totul mort, nu mai important decît Avignon-ul, dar tocmai de aceea papalitatea s-a slujit de sonoritatea lui cosmică. Azi, cînd Roma a devenit nu oraș mare, prin instinct Roma papală s-a provincializat reducîndu-se la Vatican. Tot ce se întîmplă pe coridoarele acestei cetăți se știe în universul catolic. Iașul s-a bucurat pînă deunăzi de acustica provincială. „Junimea" la București n-ar fi avut același ecou și îndată ce „Convorbirile... " au trecut la București și-au pierdut din importanță. Un Ibrăileanu (numele dă indicații spre Brăila) la București nu-i de conceput. Existența lui rarefiată și nocturnă nu putea fi notorie decît la Iași, de unde apoi a fost sonorizată și pusă în valoare.

Fiindcă a venit vorba de fenomene acustice, sărind oarecum peste idei, printr-o asociație exterioară, am să vă spun un lucru care poate să vă mire. Mie îmi trebuie pentru lucrările mele liniște și singurătate și Iașul, bunăoară, de la care păstrez cele mai bune amintiri, mi le dădea pe amîndouă, însă în așa chip încît sufeream acolo tocmai de zgomot, de *zgomotul liniștii*. Am să vă lămuresc îndată acest pretins paradox. Întîi trebuie să vedem ce e liniștea. Ea, în nici un caz, nu este absența oricărei

Pe malul mării, cu Fofează.

« ...intelectualul trebuie să stea în mijlocul poporului... »

vibrații, fiindcă timpanul nostru e în continuă mișcare, fiind în legătură de altfel cu sistemul nostru circulatoriu. Liniștea e o percepție pozitivă rezultată din zgomote uniforme, cu care timpanul s-a familiarizat. Fără un orologiu în casă, fără un rîu care să murmure, nu avem senzația tăcerii și e știut că muzicianul transcrie liniștea în note, iar nu prin întreruperea frazei muzicale. Cînd nu sînt alte zgomote artificiale, e cel puțin un greier țîrîind în sobă, un lătrat îndepărtat de cîine. La Iași, impresia mea, subiectivă deci, de liniște era așa de mare, încît timpanul meu era iritat de inerția aerului, pus în panică. Creierul nu prididea să măsoare negația zgomotelor și rezultatul era sentimentul unei huiri dureroase. Bineînțeles, exagerez puțin pentru priceperea lucrurilor. Atunci simțeam nevoia să caut locuri sonore pentru ca urechea să se liniștească și să aibă sentimentul tăcerii. *Singurătatea*, de asemeni, e o senzație care nu se capătă subiectiv, prin absența oamenilor. Bernardin de Saint-Pierre a observat cu multă finețe că nicăieri nu ai un mai dulce sentiment de solitudine decît în apropierea marilor orașe zgomotoase. Prin contrast. Aparentul paradox se poate explica și obiectiv. A fi singur, cîteva minute pe zi (și orice [om] are nevoie de o astfel de stare, recomandată terapeutic de medicină), înseamnă a te abstrage, temporar, de orice obligații sociale, a merge cu mîinile la spate, necunoscut. Vă întreb: e cu putință aceasta într-un orășel mic de provincie, într-un sat? Acolo, toată lumea te vede, te salută sau pretinde să o saluți, te întîmpină și te scoate din reverie. Nicăieri nu ești mai singur decît în marea mulțime anonimă, unde nimeni nu te știe, și eu cînd vreau să visez nu ies deloc la cîmp, ci înaintez curajos pe străzile cele mai populate. Marile metropole cu milioane de locuitori sînt orașele care oferă cele mai bune condiții de izolare pentru gînditori. Cînd însă aceștia au nevoie de intimitate, se reîntorc în locul lor natal.

Tot în legătură cu acustica orășelelor, poate nu e întîmplător faptul că G. Enescu, muzicant într-o țară fără tradiție muzicală cultă, s-a născut în provincie, acolo unde lipsa de sunete e mai apăsătoare. Urechea lui iritată și doritoare de odihnă s-a ascuțit și a început să-și fabrice singură o muzică de sfere pentru a-și afla un echilibru. Nimic nu mă impresionează cînd pic pentru întîia dată într-un oraș de provincie, seara, decît un zgomot caracteristic, răspîndit pe toată suprafața urbei, bătaia unui orologiu public, clopotul tramvaiului, carillon-ul unei biserici.

Prin urmare, veți zice, sînt mai multe șanse pentru un muzicant să aibă talent în provincie decît în metropolă. Aceasta este teoria mea, ținîndu-se, bineînțeles, seamă de relativitatea și subiectivitatea noțiunilor. Pentru cineva care trăiește în orbita Parisului, București e un mediu muzical excelent, ca o provincie. Pot să generalizez problema și să mă întreb dacă sufletul, în general, nu-i mai bogat în provincie. Întîi, sub raport intelectual. Eu afirm acest lucru fără ezitare. Provincialul e mai inteligent decît metropolitanul. Așa îmi explic marele număr de scriitori și savanți produs de provincie. Astfel, Brăila a adăpostit o mulțime de scriitori și publiciști, începînd cu G. Baronzi, pe Anton Bacalbașa, Th. Șerbănescu, Panait Istrati, Perpessicius, Mihail Sebastian, Ilarie Voronca, Ury Benador și mulți alții mai tineri. E un fel de tropism intelectual. La deal pomii dinspre cîmp cresc stufoși și scunzi; umbriți de dîmburi, se ridică în sus în căutarea soarelui. La fel, anume plante, heliotropice, se răsucesc după soare. Melcul, vrînd să vadă pe unde

merge, avînd de transportat o grea sarcină, întinde ochii așa de mult încît ies afară în formă de coarne. Tot astfel, intelectualul care are sentimentul că stă în umbra provinciei, în setea lui de a se ilustra, supune creierul unei tensiuni mai mari.

Tensiunea e tot atît de sporită sub raport emoțional. Ce e bovarismul? O capacitate extraordinară de a-ți face din condiții neînsemnate o emoție de mare erou. M-me Bovary, care e provincială, are setea pateticului și încearcă să realizeze pe scena îngustă a provincie marile drame pasionale ale Parisului romantic. Și izbutește, nefiind mai prejos sub raportul adîncimii decît Phedra.

Din punct de vedere al energiei, toată lumea știe că marile voințe politice s-au manifestat în micile cetăți grecești sau măcar au avut ca protagoniști oameni născuți în spații politice înguste. Napoleon e corsican, așadar un om împiedicat de un orizont mic, care capătă prin aceasta o mare exacerbare a voinței. Micile republici de Renaștere ale Italiei desfășurau o energie mai mare decît unele state impunătoare de azi și au lăsat monumente mai solide. Tiranii Siciliei antice păreau (?) filozofi. La noi Conu Leonida Condeescu, al lui Caragiale, care voia pentru urbea lui natală, Mizilul, onoarea măcar a unei opriri scurte a trenului internațional, e obiect de veselie. Cu toate acestea, ambiția lui, din punct de vedere psihic, reprezintă o forță explicabilă prin îngustimea spațiului de desfășurare.

Chiar din punct de vedere estetic, găsesc că un provincial se află în condiții mai bune. Se tot spune că orașul de provincie e *monoton*. Așa și este, de foarte multe ori, adică într-un singur ton. Avînd în vedere că un astfel de oraș se ivește treptat, pe măsura creșterii reale a populației, aspectul citadin conservă un ton unic, în vreme ce aglomerările mari rup tradiția și cad în polimorfie și în haotic. Florența e neagră, Siena e verde, Pisa e galbenă, Iașul are și el un ton lutos, iar de departe sclipitor, Sibiul e un joc de umbre gotice și pajiști de iarbă. Brăila, plănuită circular printr-o întîmplare care însă răspunde spiritului local, evocă spiritul de geometrie greacă al localnicilor. Brăila e un oraș de logicieni. El e o figură geometrică absolută, așezată lîngă un fluviu sugerînd devenirea. Monotonia în provincie e uneori și antropologică, oamenii seamănă între ei, aparțin unui tip, încît cunoști îndată cine de unde este, ceea ce la București, de pildă, este mai greu.

Social vorbind, se constată în viața grupărilor urbane restrînse un fenomen care, analizat bine, e foarte potrivit dezvoltării însușirilor omenești. Vorbesc despre « familiaritatea » provincialilor, care nu trebuie deloc înțeleasă ca o familiaritate de limbaj, lucrurile stînd tocmai invers. E o familiaritate rezultînd din șederea apropiată, ca în familie, și adesea în raporturi de consanguinitate a cetățenilor. Sînt sate vechi, cum este Rășinari, unde mai toți sînt rude, și numele cele mai cunoscute sînt Bratu, Vidrighin și Sas. Lucrurile iau o formă mai largă într-un oraș, totuși intimitatea rămîne. Acestei intimități nu-i corespunde, cum am zis, o simplificare a raporturilor, ci dimpotrivă un mare formalism. Ceea ce surprinde în opera lui Slavici, unde se zugrăvesc oameni de la sate, este protocolul rigid respectat acolo, ca în cea mai veche aristocrație. Pe aceeași punte nu poate trece decît unul mai întîi și celălalt, care a făcut un pas precipitat, dă înapoi rușinat. Fetele tinere ies înaintea cutărui bătrîn respectabil și-și apropie fruntea de mîna lui. Fără a fi vorba în nici un fel de vreo aristocrație de ordin feudal, bazată pe inegalitate socială, se remarcă în grupările mici o tendință aristocratică în sensul respectului tradițional pentru cel mai bătrîn, mai notoriu. Viața socială este sever codificată, festivitățile ei obligatorii, lipsa cuiva de la o aniversare remarcată și sancționată. Te poți mai greu sustrage în mediul provincial obligațiilor sociale, boema nu-i gustată. Oricîtă pedanterie s-ar ascunde în aceste moravuri, din ele rezultă un spirit de finețe socială, și pot afirma cu toată tăria că în provincia organizată, buna creștere e mai solidă decît într-o metropolă, că mult mai mulți oameni au *l'usage du monde.*

Este o manifestare de care unii scriitori au rîs, și anume sindrofia, mai frecventă în provincie, ba chiar de esență provincială. Sindrofia are, după mine, două cauze: întîi frica de liniște și de urît. Femeile, ca fiind mai sensibile, se adună căutînd a se liniști printr-un murmur tonic. A doua cauză este obligația socială. Sindrofia e salonul de tip vechi con-

« ...intelectualul trebuie să stea în mijlocul poporului... »

ținut în scopul promovării manierelor și a limbajului și a strîngerii legăturilor între afini mai apropiați sau mai îndepărtați. Evident că la o sindrofie se bîrfește mult. Dar n-ar exista nici un Balzac, fără materia oferită de o reuniune cu caracter provincial, chiar dacă lucrurile s-ar petrece într-o metropolă. Căci un salon reprezintă o selecțiune și Saint-Germain la Paris e o provincie. Șederea laolaltă a atîtor persoane prilejuiește, pe de o parte, o mare cunoaștere de oameni, pe de altă parte, arta de a suporta și a disimula. Numai cine s-a învățat să tolereze maniile și malignitățile semenului său, pentru ca să le facă tolerabile pe ale sale, este un om civilizat. Sindrofiile produc diplomați și cunoscători ai eternului omenesc. *Decameronul* lui Boccaccio s-a născut în mediul provincial, *Hanul Ancuței* de M. Sadoveanu, de asemenea. Eroinele doamnei Papadat-Bengescu, chiar plasate în Capitală, au factură de provincie, țin la aparatul social și denotă o mare sete de a cunoaște, disimulînd, pe aproape.

Cred a fi putut observa o deosebire notabilă între intelectualii și profesioniștii din Capitală și cei din provincie. Comerciantul din micul oraș, unde clientela e mică, face adesea comerț de idei. Își cunoaște clienții, le oferă un scaun, uzează de ocoluri delicate și de convorbiri dezinteresate pentru, a nu-i pierde. Literatura ne-a familiarizat cu un magistrat de provincie visător ținînd un jurnal umanitarist asupra observărilor lui din sala de judecătorie. Profesorul din provincie trebuie să fie mult mai vigilent și activ intelectualicește decît cred unii. Școlarul, suferind și el aerul local, pune întrebări ascuțite, cerînd răspunsuri imediate, profesorul cumulează astfel funcțiile de filozof, estet, îndrumător politic. Cine a urmărit în trecut viața școlară a Iașului știe ce agitată a fost școala secundară și ce elemente de valoare a dat învățămîntul secundar. Un singur soi de profesionist pare a nu se simți bine în provincie, dacă e localnic: actorul. Fără îndoială, talentul nu întreabă de loc, însă în orașul lui natal actorul nu are un public suficient pentru a avea sentimentul că vorbește umanității, sau cînd l-ar avea nu inspiră suficient respect artistic, pentru motivul că e prea cunoscut în viața lui directă, încît existența fictivă nu copleșește pe cea diurnă. Într-o metropolă, actorul e familiar publicului într-un singur mod, pe scenă, și foarte puțini știu în ce cartier locuiește și cum.

Fac la sfîrșit o observare de ordin arhitectonic, pe care puteam s-o pun mai înainte, dar o introduc acum, ca o impresie finală. Ceea ce m-a surprins aproape în toate orașele de provincie unde am fost, este tendința de a construi grandios. Și aici trebuie să explic, pentru că puteți să surîdeți. Nu vreau să zic că în provincie casele sînt uriașe, dar imită în mic grandiosul, construind marele în mic. Nu-i un simplu joc de cuvinte. Construcția mare are structura ei în care dimensiunea intră ca un element. Fosta casă Filipescu din București, pe atunci provincie, acum Casa Universitară, e o clădire rezonabilă, dar cu ogive, cu rozete extravagante la ferestre, cu coloane înăuntru, pereți vopsiți cu roșu pompean și crini burboni, ornamentații clasice în ștuc, boiserie, iar spre streașină, afară, fioroase creneluri miniaturale. Casa e totuși frumoasă. Aci, intrînd la sediul P.N.P., am întîmpinat o mare dificultate de a deschide ușa foarte înaltă de fier cu cristaluri, potrivită pentru un palat. Pentru ce se clădește astfel în provincie? Din nostalgie, dintr-o prejudecată asupra metropolei. E și acesta un soi de tropism arhitectural, fiecare năzuiește să-și facă în mic un decor al marelui.

Mă opresc aci în divagația mea. Ea e foarte discutabilă în toate punctele, însă mă simt nu mai puțin obligat a-i releva eu un unic merit. Ceea ce am făcut eu este o operă de pace, alimentarea unei sindrofii de către un individ care crede în liniște și în plăcerile convorbirii. Sînt un om de pătură mijlocie. Deși n-am venit să stau de vorbă cu d[umnea]voastră pentru chestiuni politice, puteți fi indiscreți și comunica acelora care votează că aveți impresia că merit încrederea inteligenților brăileni.

Alecu BELDIMAN

UN MORALIST AMAR

ALECU BELDIMAN, TRADUCĂTOR PROLIFIC (printre alții al lui Voltaire, Metastasio, Regnard, Abatele Prévost, Gessner, Florian, Ducray-Duménil) și autor al Tragodiei, sau mai bine a zice jalnica Moldovei întîmplare după răzvrătirea grecilor, *nu s-a bucurat de un tratament prea amabil din partea istoriografiei noastre literare. Opera sa de căpetenie îi făcea lui N. Iorga impresia unei « păduri de versuri perfect asemenea și de un efect soporific irezistibil ». Pentru Ovid Densusianu, « versurile lungi și monotone pe care le-a înșirat Beldiman fac din* Tragodiea *o alcătuire greoaie, care nu se mai poate ceti pînă la sfîrșit decît de cine se ocupă cu istoria literară ». Remarcînd aerul de « polilogie umoristică » al lucrării și unele reușite în registrul caricatural, « acolo unde ciuda lui Beldiman e mai mare », G. Călinescu declara crud că scriitorul e « fără talent, fără spirit de observație, chiar fără un înalt punct de vedere ». Al. Piru, deși depistează, la rîndu-i, o anumită vervă satirică, vorbește de « marea cantitate de văietături, cu efect contrariu celui scontat », de cele 4266 versuri « prozaice », « reportaj monoton » ori « jurnal rimat ». Nici G. Ivașcu nu este mai clement.*

Versurile inedite pe care le publicăm alăturat nu-și propun și n-au cum să modifice opinia în circulație despre autor, opinie după cum se vede, solid ancorată în spirite și, în esența ei, justă. Evident, Beldiman e un poet fără chemare. Nu însă și fără interes sub raport documentar, sociologic și psihologic. Elegia intitulată Asupra lumei, *extrasă dintr-un grupaj mai mare, aparținînd ms. 3529 (copii răzlețe și în alte msse, de ex. 877) ilustrează, pe de o parte, ruptura intervenită în raporturile dintre individ și societate către sfîrșitul epocii fanariote și, pe de alta, o predilecție neoclasică pronunțată, constînd în jugularea lirismului, conceptualizare, moralism și o puternică tendință satirică. La ambele aspecte m-am referit pe larg în* Originile romantismului românesc, *așa încît nu voi relua aci discuția.*

Dintre poeziile manuscrise, Asupra lumei *e mai interesantă. Pe un ton sceptic și blazat — care nu e « voltaire »-ian, în primul rînd fiindcă Beldiman n-are « esprit », apoi fiindcă nu e în stare să-și domine sentimentele, decantîndu-și veninul în literatură — ni se înfățișează atmosfera de intrigă, duplicitate și mefiență caracteristică vieții sociale a înaltei boierimi moldovenești, de dinaintea și imediat de după mișcarea revoluționară de la 1821. Bîrfa și ocara se abat asupra individului indiferent dacă e vrednic sau sperjur, dacă îi înfruntă pe ceilalți sau dacă se așază sfios în umbra lor. Ipocrizia și egoismul domnesc, jurîmprejur numai « zavisnici, răi și înșălători », ieșirea din rînd — chiar și în cele mărunte — e suspectată și osîndită cu străşnicie. Sugestia e că nu se poate trăi în armonie cu lumea, că însăși conviețuirea cu ceilalți conține un principiu nociv. Inspirația pare apropiată de un anume moralism clasic, dezabuzat și feroce, aplicat, ca la Rochefoucauld, să destrame cu o rece luciditate aparen-*

țele poleite și iluziile despre așa-zisele bune purtări. Și, totuși, e limpede că sensul diatribei lui Beldiman nu e anti-rousseau-ist, nici de polemică împotriva «luminilor»; traducătorul lui Gessner și Florian nu condamnă, în ultimă instanță, omul, ci societatea. De-aici și soluția adoptată, soluția dintotdeauna a cărturarului sufocat de mondenități și prins în păienjenișul unor relații alienante: evadarea într-o viață simplă și retrasă:

«Ah! fericitu-i omul cari ți-au biruit,
Din cursa cé vicliană scăpînd,
s-au mîntuit,
Și stînd tras di o parti cu totul liniștit
Întru o mulțămiri ce nu-i de povestit
Viiața îi ticnești...»

E ceea ce au povățuit în toate timpurile horațienii, ceea ce între atîția alții recomanda Racan, la jumătatea secolului al XVII-lea:

*«O bienheureux celui qui peut de
sa mémoire
Effacer pour jamais ce vain espoir
de gloire
Dont l'inutile soin traverse nos plaisirs,
Et qui, loin retiré de la foule importune,
Vivant dans sa maison, content de
sa fortune,
A selon son pouvoir mesuré ses désirs»*

În final, Beldiman aduce însă o notă conformistă, admițînd că adevărata virtute e să-ți păstrezi conduita exemplară în mijlocul cetății, rezistînd adică gravitației spre degradarea moravurilor. Dar asta înseamnă că suveranitatea «răului» nu e nici deplină, nici inevitabilă, concluzie ce reinstalează aici morala creștină în drepturile sale. Cum Beldiman nu e un poet profesionist, dintre cei ce, jucîndu-se cu vorbele, ajung să-și simuleze sentimentele, deoarece scrie ca să-și verse năduful, trebuie să credem că umoarea neagră ce-i străbate versurile exprimă o stare efectivă de dezintegrare socială, de refuz al unui sistem pe care nu știa cum și nici cu ce să-l înlocuiască. Bătrînul ursuz, acrimonios și «prepuelnic» — cum se prezintă singur în Tragodie *— fusese totuși, cîndva, după relatarea demnă de încredere a medicului sas Andreas Wolf, un tînăr vesel, amator de vînătoare și petreceri, bine înfipt în epocă. Deși stîngaci exprimată, drama cărturarului strivit între două vîrste ale istoriei, una care nu-l mai satisface și alta pe care n-o poate înțelege, e autentică.*

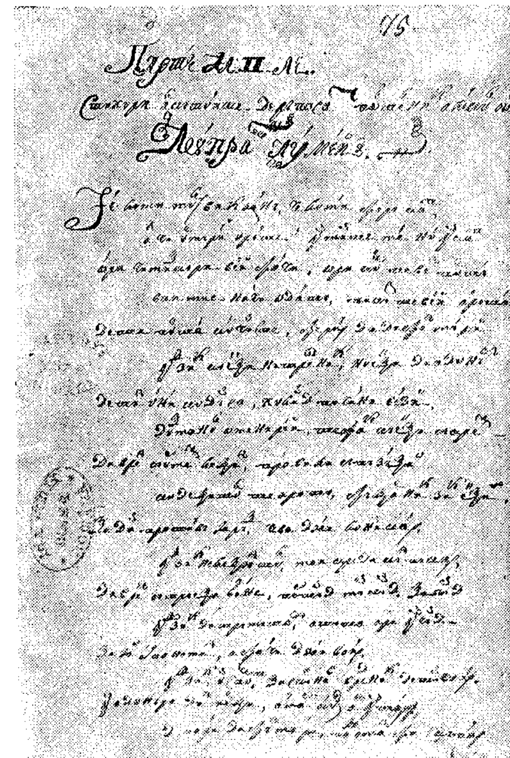
Paul CORNEA

STIHURI ALCĂTUITE DE RĂPOSAT POSTELNIC ALECUL BELDIMAN

ASUPRA LUMEI

*Ce lumi mult vicliană, ce lumi fără cap,
Ah, ci urmări urîte! în mintea mé nu încap.
Orici mișcări vei faci, oricum te vei purta,
Vai mie, niciodată pi cît te vei arăta;
De te-i purta cu cinste, ferit de difăimări,
Îți zic că ești nitrebnic, nu ești di adunări.
De ti-i uni cu dînsa, hulind pi cini vezi,
Dușmanul omenirei te fac că ești să crezi.
Di vrei să urmezi legii, pravili să păzești,
Cu degitul te arată, fățarnic zic [că] ești.
Și dinprotivă iarăși, ceva di-ai lunicat,
Îți zic, nelegiuitul mai credi că-i păcat.
Di vrei să trăești bine, purtînd, mîncînd și bînd,
Îți zic, distrămător, atîta ari în gînd.
Și iar iconomii a faci di-ai voit,*

Îți zic, un scump și scîrnav, vrednic de tînguit.
În adunări di-i mergi, amar cum ai întrat,
Di cari difăimari poți a mai fi scăpat?
De mergi cu îndrăznială și nu pré mult supus,
Viclian căutător îndată ti-au pripus.
Vezi îngîmfatul, zice, cum caută de sus,
Cum [îi] atîrnă brîul, capite n-au supus,
Cum își rădică șlicul, cum clatină din cap,
La una ci-l privești credi c-a fi pi plac?
Dacă ti-arăți mai smerit, plecat și rușinos,
Ferit di sumeții și oarișci fricos,
Îi auzi zîmbind îndată, cu mic spasmos din ochi,
Di n-ar viia săracul, zic că ar cădé în gropi;
Creștirii di țară, di ci vă mirați toți,
Iată zăbavă bună la hiazul să-l scoți.
Di ai întrat în vorbi și ti-ai înpotrivit
Și după a lor plăceri cu ei n-ai vorovit,
Sarcina adunării cu toții te număsc,
Răspuns măcar să-ți dei nu ti învrednicesc.
Cu inimă curată di vrei să vorovești,
Să li arăți firești aceia ci gîndești,
Îi vezi îndată în gînduri, îi vezi clătind din cap,
Vezi molie, vezi vulpe, vezi sula di bumbac.
Cele ci-ai zis îndată toate li-au prifăcut,
Noimă îți scot îndat ci gîndesc nu ți-au trecut.
De mergi într-a lor ape, oricît i-ai măgulit,
Cu toate că li placi, dar nu scapi nihulit.
Puțin iasti la minte, săracul, zic cu toții,
Zioa di-i zici-o noapti, să-l faci a credi poți.
Dacă prieteșugul și stare bună ai,
Pe Dumnezău scoboară și toți sfinții din rai,
Cu niști giurămînturi încît te îngrozăști.
Cum dracu nu vei credi, cum să nu te amărăști?
Și aciasta ține numai la mînă pără ti-au pus
Și îndată îi perzi cu totul, prietini ei mai mult nu-s.
De ai ninorociri și ești mai scăpătat,
Îi fericiri mari dacă ti-au ascultat.
Cu o gură mai străină auzind nu-i răspuns
Să vii la altă vremi îndată ti-au supus.
Vai și amar di acela ci ceri agiutor,
Încît i să cuvini să fii răbdător.
Alte ori să audă cîte de suferit
Di-a fi acest sărac apoi îi de perit,
Căci di-i începi numai dureri ca să [le] spui,
Caută în altă parti, cini s-asculte nu-i.

Filă din manuscrisul versurilor lui Alecu Beldiman.

Cu greu ispravă îi faci de nu-i fi necinstit,
Să-i gîdili dobolița ai cap pré iscusit,
Să-l lauzi, să-i porți vorbi, cît poți să-l măgulești,
Mantaoa fericirii ades s-o priminești
Și după a lor plăceri așă să ti prifaci
Căci chip altul nu iaste cu ei să te împaci.
Privești cum nacazul a omului cinstit,
De poate el să facă ceia ce am povestit.
Unde-i viacul acela pi cari toți doré,
În cari omenire așa nu pătimé?
Iubire cé de oamini acum ci s-au făcut?
Fapta cé bună unde-i, cum di s-au prifăcut?
Unde-i prieteșugul, darul acel ceresc
Pi cari cu văpae sufletile doresc?
Toți ti-au lipsit îndată, cu toate au apus.
Vai mie! răutății li vezi că s-au supus.
Ia s-au lățit atîta... cît nu să dă mai sus
Și omenire gemi, oftiază într-ascuns.
Om dacă vrei să cauți, să fii cu ochi deștepți,
Căci rari sînt di la cari dragoste s-aștepți.
Cei mai mulți sînt zavisnici, răi și înșălători,
Pîrăsc, vicleni și scarnavi și scornici vînzători.
Au obrazuri în față, di-a purure îi privești,
Di nu-i pătrunzi cu ochii, îndată ti-amăți.
Nu știu, eșit din casă din ochi nu l-ai pierdut
Și cu neomeniri îndată ti-au vîndut
Și zici ci n-aude, spuni ci n-ai visat,
Te meri cu cari cuget sufletul l-au lăsat.
Cuib ești a răutății!... Din tini izvorăsc
Cei liniștiți la suflet cu toții ti urăsc
Deși ertăciuni toate după ci cunosc toți
Cu cîtă înșelăciuni legați a-i țîné tu poți.
Ah! fericitu-i omul cari ti-au biruit,
Din cursa cé vicliană scăpînd, s-au mîntuit,
Și stînd tras di o parti cu totul liniștit
Întru o mulțămiri ce nu-i de povestit
Viiața îi ticnești, sufletul lui ferit
Di-a tali vicleșuguri, să află răcorit.
Dar eu număsc și laud oștian disăvîrșit
Pi-acela ci slujăști lumei pără în sfîrșit
Și să arată vrednic, cu cinste pitrecînd,
Ferit di răutate și celor bune urmînd.

B.A.R.S. R, ms. 3529, filele 33–35, transcriere de *Andrei Nestorescu*.)

poezie

proză

critică

Tudor ARGHEZI

A te juca sclipitor

ÎNTRE MARILE HARURI, CRED CĂ NIMENI N-A AVUT simțul miniaturii ca Poetul. Știa să incizeze într-o boabă de grîu Geneza și să introducă nu cămila, ci Himalaia prin urechile acului. Nimeni altul nu se juca mai sclipitor cu imposibilul și cu nimicul. Îl ajuta și glasul. Cînd povestea despre furnică, despre mărgărint, despre borangicul Lunei, glasul i se făcea străveziu și mic, mai fin decît de obicei, fir de platin cu care izbutea să însăileze transparențe, făcîndu-le să scoată floare. I-ar fi ajuns și trei cuvinte ca să istovească arta.

Dar nu migala — aici a greșit cineva! —, ci linia tandră, care să nu ucidă, și tăietura iute, ca la niponi, dau miniaturii lui Arghezi unicitate. Arta lui de bijutier, de meșter neîntrecut al cuvîntului potrivit și unduit pînă la istovirea semnului, închipuie farmecul și taina miraculoasă a atelierului arghezian. Marele artizan este chiar în bruioanele versurilor sale un demiurg al minusculului, al miniaturalului. Poetul face ca dimensiunile inaproximabile, în mare și mic, să se întîlnească, iar prin miniatura aceasta abandonează decorativul și atinge fantasticul. « Rîma o literă știe și numai pe ea o scrie ». Zece vorbe pun în mișcare o nevertebrată, iar vorbele sînt poate mai multe decît artistul ar fi vrut, fiindcă mișcarea rîmei este orizontală, o nevertebrare recopiată la infinit. Deasupra, rîsul lui de suveran peste cele două lumi.

Cînd a scos „*Bilete de papagal*", această « revistă de furnici », mai ales debutanții au avut curajul să se înghesuie în filele cît palma. Prin inocență, ei nu știau nici marile, nici micile canoane ale exigenței argheziene și de aceea uneori izbuteau. Izbuteau să treacă proba de foc a marilor dimensiuni mici. Ceea ce va rămîne întotdeauna o problemă. Problema sau dilema oricărui debut la niște eterne „*Bilete de papagal*".

Aceeași artă de *orfèvre* o degajă și catrenele de față sau distihurile rămase printre hîrtiile poetului. Simple jocuri de rime? Arta meșterului face ca poezia să se insinueze perfid și eficace ca otrava unui șarpe, luată în cantități homeopatice.

Un frumos omagiu adus Patriarhului de la Mărțișor, în această primăvară decantată în esențele ei tari și biruitoare ca și poezia lui.

Paul ANGHEL

Dintre versurile pe care Tudor Arghezi le pregătea la diverse epoci, pentru o eventuală apariție, dar care n-au fost niciodată grupate pentru un volum anume, sînt și aceste trei poezii.

Sîntem convinși că cititorii le vor adăuga celorlalte cunoscute mai mult sau mai puțin.

Distihuri, *a fost scrisă în Mărțișor, în același timp cu poemele volumelor* 1907 *și* Cîntare omului.

Stihuri *sînt versuri scrise tot în Mărțișor, în jurul anilor 1955—1956; trebuiau să facă parte dintr-un ciclu de poezii cu acest titlu, rămas în stadiu de proiect. Prima poezie, fără titlu, din primăvara anului 1966, reprezintă stihuri pentru Paraschiva ...*

Mițura ARGHEZI și
Baruțu T. ARGHEZI

cu imposibilul și nimicul

DIN VERSURILE MĂRȚIȘORULUI

Cu Paraschiva, Geneva, 1958.

[CATREN]

Fii dulce și blajină în tot ce vrei să faci
De cînd începe ziua și pînă te dezbraci.
O mîngîiere fie-ți cuvîntul și necazul
Și să-ți surîdă ochii și gura și obrazul.

DISTIHURI

Din nimicuri
Faci distihuri.

Noi suflăm pe-acelaş flaut:
Laudă-mă să te laud.

E scriitor ştiut, de meserie,
Dar trebuia să-nveţe şi să scrie.

Binişor ia-l şi încet
Tot ce vrea-i că e poet.

Te aud în grai şi şoapte
Şi te-aştept prea mult la fapte.

Un crîmpei şi-atît, de vlagă,
Să urăşti o viaţă-ntreagă,

Tot căzînd din pizmă-n ură
Ai ajuns o căzătură.

Ai căzut: te uită bine,
Ai căzut ca-n groapă-n tine.

Fiertu-n toate ciorbele,
Ţi-au rămas doar vorbele,

Hai, bîrfeşte-mă la toţi
Că eu pot ce tu nu poţi.

Jubilaţi în grai şi port
Pe cînd stam ascuns şi mort.

Numără-ţi păcatele
Acum de-a-ndăratele.

STIHURI

Totul se petrece acolo sus
Vînt, stele, răsărit şi apus.
Departe peste oameni, peste sate
În ceruri de cocori şi şoimi umblate.

Tudor Arghezi

GIB. I. MIHĂESCU

O NUVELĂ CU FINAL DESCHIS

UNELE DIN SCRIERILE LUI GIB. I. MIHĂESCU AU RĂMAS ÎN STAdiu de proiect, fixînd sub o formă lapidară subiectele unor posibile nuvele sau romane; altele au apărut fragmentar sau au fost publicate de mai multe ori sub diverse titluri și referințe bibliografice. Astfel, Împricinații, fragment din romanul Donna Alba («Familia», nr. 4, 1935), a fost retipărit sub titlul: Cel din urmă roman în «Gândirea» nr. 10, din 1935, cu indicația eronată că reprezintă unul din capitolele volumului neterminat Vămile văzduhului[1]. Importanța restituirii lor exacte constă atît în dezvăluirea unui laborator de creație extrem de bogat și interesant, cît și în puternica senzație de unitate pe care aceste noi articulații epice o dau prin raportarea la ansamblul operei lui Gib. I. Mihăescu.

Cele cîteva pagini rămase în manuscris, pe care le publicăm aici, datînd, probabil, din primii ani petrecuți la Drăgășani după perioada clujană, prezintă interes doar în măsura în care vădesc încă de atunci predilecția scriitorului pentru anumite teme, întîlnite constant în creația sa. Ele pot fi încadrate în seria nuvelelor și a romanelor sale cu eroi dominați de adînci pasiuni erotice. Întîlnim și aici mecanismul cunoscut al epicii lui Gib. I. Mihăescu care, pornind de la înregistrarea faptului divers, știe să extragă semnificația întîmplării, redusă în cele din urmă la un pretext ce-i permite să analizeze cu minuție consecințele ei pe plan psihic.

De aici disproporția care se creează între motivația conflictului și urmările sale, situația paradoxală a eroilor care par transplantați într-o lume cu reacții bizare. Literatura lui Gib. I. Mihăescu traduce o realitate interioară rebelă logicii comune, îndepărtîndu-se dintr-un anumit punct al demersului epic, de un realism pur.

În povestirea de față, scriitorul își supune eroul unui șoc puternic: el află, citind anunțurile mortuare de la mica publicitate, despre pierderea unui prieten plin de calități. Impresia morții este imediat eclipsată de o alta, mai puternică, amintirea chipului suav al Sylviei, sora celui dispărut. Puterea obsesiei erotice schimbă poziția firească a evenimentelor.

Interesantă rămîne în paginile publicate acum, și pe care nu avem posibilitatea să le discutăm în structura lor epică încheiată, mai ales modalitatea cumulării — pe diverse planuri — și nuanțarea pregnantă a celor mai ascunse straturi ale rememorării ce susțin și alimen-

[1] Vezi *Tabel cronologic*, alcătuit de Nicolae Manolescu; ediția de *Nuvele*, vol. I, București, „*Editura pentru literatură*", 1967, p. XXVII.

tează obsesia. În scurte crîmpeie de evocări, eroul își amintește împrejurările în care a cunoscut-o pe Sylvia, stările psihice de care era stăpînit, despărțirea lor, își imaginează apoi scena revederii. Peste aceste proiecții revine în scurte secvențe realitatea, absorbită imediat și diminuată substanțial de planul fictiv al narațiunii. Relatarea epică se oprește într-un moment de încordare a acțiunii: confruntarea imaginară cu un posibil rival.

Există și în aceste pagini conturul fugar al femeii ideale imaginată de Gib. I. Mihăescu, amestec de puritate și profan. Silueta ei este recompusă, cu o mare putere de sugestie, printr-o tehnică proprie autorului.

Preocupat în primul rînd de motivarea obsesiei erotice, scriitorul, aflat la început de drum, neglijează aici logica, scoțînd totodată la iveală multe din viciile stilistice ale prozei sale.

Diana CRISTEV

[CLIPE DE RĂTĂCIRE]

Eu citeam acest anunț mortuar și-mi aminteam de Sylvia, voinică, brună, copilă cu cap rotund și cu ochi rotunzi, largi și profunzi. Curios. Extrem de curios. Figura aceea pe care stătea un năsuc poate prea mic pentru capul mare, de fată înaltă și brună, încununat de plete bogate, — figura aceea aducea cu figura plină de înțelepciune a bufniței care se află în permanență lîngă statuia Pallas Athenei. Ochii mari și rotunzi ca niște ochelari a gîndului de-o parte și de-alta a năsucului îți dau perfect această impresie! Doamne O bufniță frumoasă și nimic altceva. Căci pielița ei era de-o albeață și de-o purit te cum rar se mai găsește și adesea sub transparența ei invada sîngele cu un tumult roșu, încît ți se părea că ai în față, de-a dreptul, cea mai ideală personificare a pudo rei.

Sylvia! Am spus o fată tî ră și frumoasă și pudică. Exact: o fată. Era unica impresie pe care ți-o sugera ap iția ei, mai ales figura care permanent rămînea îmbufnată. Totuși, atunci cînd am unoscut-o, Sylvia se despărțea de soțul ei: divorțul era chiar pe sfîrșite...

Doamne, cum mi-au venit oate lucrurile acestea vechi în minte, doar că am citit acest anunț mortuar interca t între atîtea altele la fel, pe pagina aspră, pe ultima pagină monotonă de gazetă, u informații scurte și economice și petrolifere, uscate și indiferente ca niște procese verbale pe ușile unei percepții! Va să zică bietul Grigoraș a murit! Sărmanul! Pe figura lui aspră parcă, necontenit arsă de soare și bătută de vînturi, de-atunci chiar, de mult, se așternea ca un fel de lividitate... dar ce?... numai la moarte nu te-ai fi gîndit văzîndu-l, văzîndu-i fața lui bună și necontenit veselă pe care cădeau cîrlionții aurii ai părului totdeauna rebel. Parcă nici n-ar fi fost fratele Sylviei, într-atît părul lui era de auriu și de inelat, față de al ei, negru și lins, într-atît pe chipul lui plutea într-una voioșia, pe cînd figura ei sta într-una îmbufnată, parcă nemulțumită de toată lumea, de toate cele ce vedea și auzea, ca și cînd toate ar fi stat

cu mult dedesubtul înțelepciunii sale, de bufniță frumoasă, a zeiței științelor și artelor și a cugetului omenesc. Dar corpul Sylviei... silueta aceea prelungă, căreia mișcarea șoldurilor înalte îi da o distincție, o alură...

Grigoraș, sărmanul meu prieten, iartă-mă... Dumnezeule, mi-e rușine de această stăruință bolnăvicioasă a amintirii, această stupidă insistență asupra amănuntelor trupești ale surorii lui acum, tocmai cînd îmi parvine într-un mod atît de tragic, prin banalitatea lui [*sic!*], vestea morții scumpului Grigoraș. Doar el îmi era prieten atît de bun atunci demult, mi-era tovarăș de visuri, de năzuinți... El a ajuns mare artist și adesea am citit cu plăcere, aici în sihăstria aceasta, în pacea de verdeață a pădurii și a podgoriei mele, despre succesele lui, despre sculpturile lui vaste de piatră, care rînd pe rînd a[u] cucerit pentru el țara și capitala și apoi unul după altul orașele cele mari din străinătate. Vai, și tocmai acum să moară, în plină bărbăție și în plină biruință.

Cum trebuie să plîngă Sylvia pentru asta. El era doar marea ei mîndrie. Oricînd și oriunde, ori în ce meleag al gîndirii și al preocupărilor s-ar fi găsit rătăcită, vorba ei aluneca într-una înapoi spre dînsul, pe nesimțite...

Știți ce crede Grigoraș despre asta? sau:

Știți ce-a zis Grigoraș într-o împrejurare la fel?

Parcă văd ochii aceia rotunzi și negri, împăienjenindu-se de lacrimi ca sticla sub aburul ceței. Ei vor privi acum lumea și mai supărați și mai neîncrezători ca pînă acum, îmbufnarea lor de ochi de copil se va preschimba poate în privire de dușmănie, către lumea asta inutilă care rămîne și care — (în disperarea-i de acuma, ea crede cu tot dinadinsul desigur) i l-a răpit de lîngă dînsa, cu răutatea și nepăsarea-i de totdeauna.

Expresia aceea a ochilor Sylviei și rotunjimea obrajilor ei catifelați de copil, parcă bosumflați de-o incontinuă supărare, m-au îndemnat de bună seamă, tocmai privindu-i mai mult timp și lăsîndu-mă mai mult dominat de sfiala și mai pe urmă de teama ce mi-o insuflau, să observ celelalte frumuseți ale corpului ei femeiesc, să-mi las ochii furați de luciul demonic al părului ei, de importanța pieptului bombat ca la fecioare, de mișcarea maiestuoasă a coapselor, de arcurile prelungi ale pulpelor. Dar ochii aceia mă țineau necontenit departe, tocmai desigur pentru a simți și mai impetuoasă în mine nevoia apropierii...

O, împrejurările m-au ajutat de minune. Odată, într-o reuniune din cele mai obișnuite, o petrecere familială, desigur, sau poate o logodnă de prieteni comuni, nu știu, ea stătea ca întotdeauna retrasă și privea la ceilalți cu obișnuita-i încruntare. În juru-i clocotea veselia cea mai zgomotoasă, care arunca necurmat serpentinele vorbelor de duh și ale rîsetelor printre capete, la capul și la inima cea dorită. Pe scaunul ei, Sylvia părea o zeiță a nemulțumirii, într-atît expresia feței ei se îmbina cu frumusețea deosebit de ieșită din comum a aceleiași fețe. Atunci gîndul acela ciudat, nu știu de ce-l vedeam negru, nu era doar nici o răutate și nici un pretext de amuzament într-însul, mi s-a mișcat, în cugetul luminat de veselia la care luam parte, ca o rîmă scoasă la soare de o lovitură de lopată. Cum trebuie, mi-am spus, să reacționeze, ce formă trebuie să ia figura aceasta, ce lumină trebuie să ia ochii aceștia întunecați la cel dintîi omagiu tineresc de recunoștință dreaptă a farmecului ei deosebit, Doamne! sub fierbintea atingere a celui mai cald sărut?

Ea era singură acolo, căci noi toți ceilalți aveam fiecare tovarășa de gînduri și de inimă; ea privea cu delicioasa ei îmbufnare la veselia noastră și gîndul poate că stă ca o disonanță în această armonie de împerecheri, o îmbufna desigur și mai mult. Am surprins-o surprinzîndu-mi amica mea, cu care stăteam alături pe un divan, cotrobăindu-mi cu degetele pe sub manșetă, căutîndu-mi bătăile pulsului, pentru ca să constate cu cît numărul lor pe minut crește lîngă dînsa, față de numărul cel normal. O copilăroasă, fetița aceea subțire de lîngă mine, contrastînd atît de neserios cu figura severă care ne descoperise un moment. Ochii Sylviei s-au refugiat, desigur, într-altă parte, dar eu am surprins într-înșii păienjenișul acela de-nvăluire și mai sporită, de parcă genele i s-ar fi întrețesut unele de altele, cele de sus cu cele de jos.

Cînd ochii ei au revenit la divan, eu nu mai eram acolo; eram lîngă dînsa. Iar pe divan rămăsese doar prietena mea cea prea subțire și prea copilăroasă, care vărsa spre noi doar flăcări prin priviri... O timpuri...

I-am spus Sylviei la început glume inofensive și am răspuns răspunsurilor ei cu jocuri de cuvinte și cu alte giumbușlucuri verbale, așa cum se obișnuiește în astfel de împrejurări. Dar vedeam bine că gestul meu vorbea încă pentru mine.

Salonul în care ne aflam îmi da cel mai larg și mai binevoitor concurs. Toți se solidarizaseră cu stinghera mea subțirică, eu cu Sylvia eram țintuiți ca într-un joc de proiectoare de cele mai înverșunate priviri. Pînă și prietenul meu bun, Costache, din fund, de la masa pe care stau în permanență sticlele și paharele, îmi trimitea printre ele, cele mai prietenești dezaprobări. Iar [noi], împinși unul către altul, de puterea fluidică a acestei uri generale, eu îi destăinuiam Sylviei că mă atrage spre ea tocmai expresia figurii ei de nemulțumire, de respingere a oricărei apropieri, de izgonire... Izbutind să rămîn pe loc, despicînd în două cu statornicia mea încăpățînată acest val de repulsie, ce se abătea din persoana ei spre mine, eram un izbînditor. Și iubirea e înainte de toate o izbîndă, spuneam...

Ea mă aproba pe de-a întregul căci cei din juru-ne parcă erau juruiți să ne arunce acolo pe loc unul în brațele altuia, într-atît ne dam seama că am devenit indezirabili. O, Dumnezeule! să pleci cu *ea*, ținînd-o de mînă sub norul de săgeți al atîtor priviri dușmane!

Puțini sunt aceia care poate au avut vreodată parte de această rară, de această zdrobitor de delicioasă satisfacție pentru simpla îndrăzneală, pentru o subită nebunie. Încununarea a fost afară și a fost o prelungă, o strînsă, o spasmodică topire de buze, un sărut de lacomi, cari s-ar fi cunoscut și s-ar fi dorit de ani. Dar curiozitatea mea n-a fost potolită, căci întunericul m-a împiedicat să văd metamorfoza înțeleptei îmbufnări în blînda destindere a simpatiei fulgerătoare. Aveam însă timp. Înainte de fiecare din întîlnirile prin parc, care urmară, îmi impuneam cu îndîrjire, sub amenințarea celor mai crunte automustrări, această cerință, această necesitate.

Dar, regulat, dorința cea imperioasă îmi scăpa fără să-mi dau seama. Nu mai înțelegeam nimic. Sărutul, el însuși pe semne, acoperea acest mister. Întotdeauna săruturile îmblînzesc și învăluiesc în trandafiriu brutalele năzuinți ale minții.

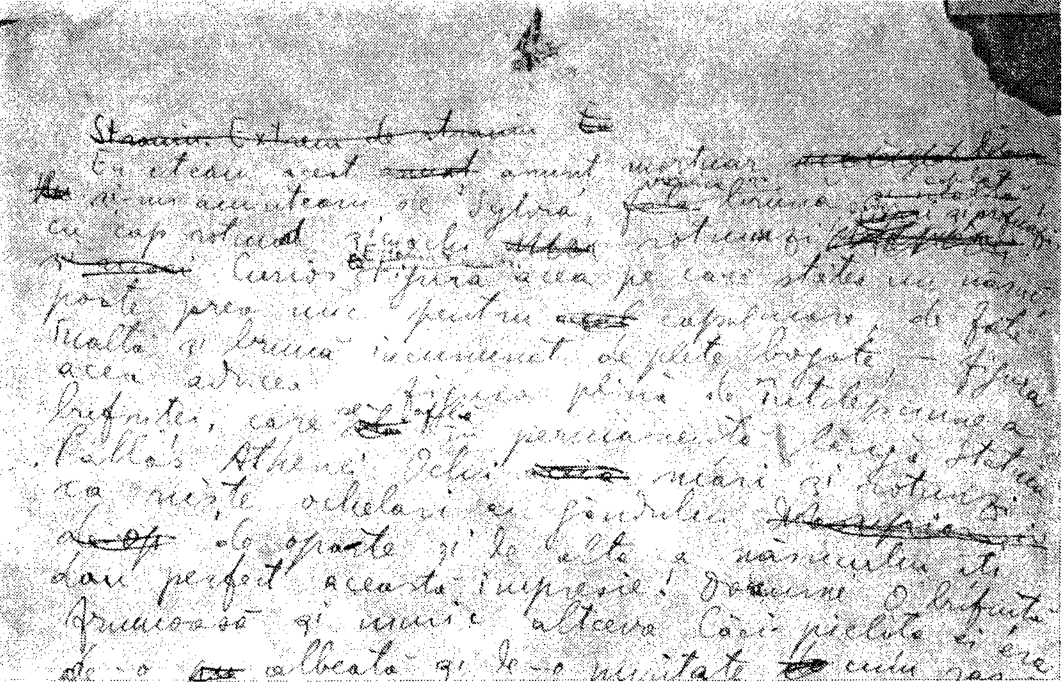
Vai, acum, după atîția ani și după atîtea săruturi, eu nu-mi amintesc, eu nu știu expresia, nu cunosc figura Sylviei sub puterea de vrajă a sărutului. Cum? Cum trebuie să fi fost ea? Cum m-a amăgit de rău acest sărut, încît n-am putut descoperi, tocmai ceea ce curioasa ei înfățișare de totdeauna m-a îndemnat mai mult să descopăr în scurtele clipe de rătăcire.

Și iată, asta în scurtele clipe de rătăcire. Simt acum în mine, deodată, un gol, o prăpastie de tristețe, ca atunci cînd îți dai seama, tîrziu, c-ai fost în preajma unei mari fericiri și n-ai avut-o...

Iată, simt în mine năvalnic aceeași curiozitate din trecut, cu neastîmpăr acum groaznic intensificat, de parcă ar fi crescut peste măsură ascuns în ascunsul sufletului, de-a curmezișul anilor și, acum irumpe cu furie de șuvoi, care tocmai a sfîrșit să perforeze stînca.

Mă voi duce la București! Știam de mult că s-a mutat lîngă fratele ei, la București. Mi-am amintit uneori de dînsa, m-am interesat, dar mi s-au dat răspunsuri vagi, odată mi s-a părut c-o văd în goana trăsurii. N-aveam pe cine să-ntreb, decît pe fratele ei cu care mă întîlneam uneori în călătoriile mele pe străzi sau prin cafenele. Dar m-am sfiit totdeauna. Cuvîntul se strîngea prompt în gît, murea poltron pe buze. Și iată, acum, anunțul acesta îmi spune: la Biserica Albă. Cadavrul lui, al bietului Grigoraș, îmi spune ceea ce nu mi-a spus cînd era viu la Biserica Albă... Acolo o vei găsi: cu siguranță mîine, la orele 3, și nu-ți va mai scăpa. O vei privi cum privește îmbufnată și zbuciumată de plîns la cei din jurul ei și te vei apropia ca să-i șoptești consolarea perfidă... Vei sta necontenit alături de dînsa și îndrăzneala va lua poate aripi în mijlocul acestei mulțimi scandalizate de insistențele tale. — Aș vrea să-ți văd expres...

Prima pagină din manuscrisul schiţei lui Gib. I. Mihăescu.

Trebuie să fiu nebun! Dar oare aş îndrăzni să încrucişez priviri cu sora lui, priviri aducătoare aminte de trecut, trezitoare de noi dorinţi, pe deasupra sicriului lui, a bietului Grigoraş, bunului şi dulcelui meu prieten... O, nu, simt că nu voi face-o... Simt că mă va înfiora privirea lui sticloasă, mă va face să încremenesc fixitatea ochilor... Ei, asta-i acuma? Dar ochii-i sunt închişi... Şi cine poate opri ochii cei vii să caute ochi vii, chiar pe deasupra morţilor? Grigoraş însuşi, chiar dacă ar fi să se întîmple miracole, el n-ar tresări în cosciug, cum se spune; el a fost un artist, el a înţeles viaţa, el a lăsat bucăţi de viaţă în blocuri de piatră, el nu poate să se indigneze că viaţa îşi continuă drumul... mai ales sufletul lui larg, înţelegător n-ar putea nutri nicicînd această aberaţie că un trup putred, sau cîteva oase de strigoi, pot speria şi înfrînge din drumul lor două inimi care se caută... două inimi care bat sub impulsul sîngelui roşu şi sănătos...

Nici nu mai e nevoie să-ţi cer iertare, scumpul meu Grigoraş... Văd bine, dacă există încă puterea de a face minuni, pe aceea ai făcut-o tu; anunţul tău de moarte m-a chemat la adevărata fericire...

....

Aştept să mi se întoarcă feciorul ca să-i dau poruncă de împachetarea bagajelor. Pînă atunci privesc prin norii de fum ai ţigării, pe fereastra dinspre răsărit cum creşte

întunericul. Întunericul vine tot de la răsărit, întocmai ca lumina. Trîmbe de întuneric țîșnesc de sub deal și împroașcă văzduhul învinețindu-l. Valurile înnegurate aduc cu ele, de parcă le-ar fi smus din locul lor, cu curgerea cea puternică, puncte de strălucire, boabe de lumină împinse de apele nopții.

Și gîndul întrevede scena, pe care mîine o voi trăi în întregime...

Iată-ne acum de-o parte și de alta a raclei. Zbuciumele-i necurmate o împiedică să mai vadă ceva în juru-i.

Dar îmbărbătoarele cîntări ale preoților, care făgăduiesc o nouă viață și pomenire veșnică, aduc ca o ușurare și ochii cei mari și rotunzi împăienjeniți de ceața lacrimilor, vor începe să distingă. Astea toate îți amintesc că ești viu și că mai e mult pînă să te bucuri de îndatoritoarele lor promisiuni.

Din ce în ce se va desluși atunci aducînd parcă o înviorare de mîngîiere, cu cît tot mai mult în gîndul ei se face tot mai multă ziuă, o siluetă cunoscută... o siluetă de mult cunoscută, o figură bărbătească încordată, cu doi ochi care o fixează... unde a mai văzut ochii ăștia? și statura asta, poate, ceva, ceva mai subțire atunci. Ah... Și-a amintit... o clătinare...

Dar cine e amicul ăsta care se lipește de ea și o susține cu atîta autoritate?...

Închipuirea are cîteodată cotituri neașteptate ca și viața, și-n ea ca și în viață, apar deodată indivizi sfrijiți și sălcii ca ăsta (de ce-o fi ieșit tocmai așa din cutia gîndului?) pe care nu l-ai mai văzut nicicînd și care apucă zdravăn, cu aplomb de soț, brațul jeluitoarei. Un soț? Tot ce e posibil de atîta amar de ani... sau poate un amant... Cum o să îndrăznească un amant să se afișeze așa în fața mulțimii? Un soț... nu vezi ce mișcări sigure la el! nu vezi ce privire oblăduitoare... dar ce? în ochii ăia parcă sticlește o lumină... o surpriză... o bucurie... ca unul care obosit de obișnuință și-ar descoperi soția împodobită de-o frumusețe nouă, necunoscută... o frumusețe care-l face să privească nerăbdător la parada popească din juru-i, ce nu se mai termină odată... ah! cu ce ochi își îmbrățișează soția, cu ce ochi îi soarbe mărgăritarele lacrimilor și-i degustează cu perversitate de gurmet savoarea jălniciei, fără nici o rușine, nemernicul, aici, în fața lumii... lîngă mortul acesta, lîngă bunul Grigoraș, băiatul atît de delicat în viață, talentul atît de desăvîrșit, din care n-a rămas decît, vai, un scîrbos pretext de excitație pentru un soț obosit...

Peste măsură de scandalos... Bietule, sărmanule Grigoraș. Gloria ta în viață îți îndreptățea cadavrul la un înconjur mai sincer, mai cuviincios... Și nu-mi mai pot stăpîni ochii să se încălzească și să se umezească de milă și mai cu seamă de indignare... Oricît... gîndurile mele... în orice caz în fața mortului... cel puțin în fața lui... întrucît mă privește aș fi păstrat o atitudine ceva mai respectuoasă, cu totul mai severă, mai reculeasă. Pînă dincolo de groapă, ar fi reprimat în mine cu apsrime orice deșănțare a gîndului... ce vorbesc... aș fi reprimat cea mai mică trecere peste linia cuvenitei, îndeobștei cucernicii, cu care sufletul se îmbracă dinaintea misterului morții... pe cînd ticălosul acesta, ai cărui ochi nu mai păstrează nici o rușine... Să vedem, Sylvia, dacă-n inima ta puterea amintirii, de care se leagă speranța cea mai frumoasă tocmai pentru că nedusă la capăt, nu va învinge stupiditatea de alături, care te sprijină atît de autoritar... Între noi doi, amice... Să vedem care ochi vor fi mai tari...

— Am venit, boierule! mă întrerupe din gînduri feciorul, tropăind cu dor de hărnicie pe podele... Da' unde umbli, măi zăpăcitule, cînd știi că trebuie să apuc... că poate vreau să apuc trenul de București... lasă, lasă protestările... hai repede... bagajele...

PERPESSICIUS

NOI «MENȚIUNI CRITICE»

ULTIMUL VOLUM DIN *MENȚIUNILE CRITICE* ALE LUI Perpessicius, cel de-al cincilea, a apărut în 1946, la „*Fundația regală pentru literatură și artă*". El cuprindea, după expresia autorului, « însemnări despre cărți » apărute între 2 octombrie 1932 și 24 decembrie 1933.

Autorul *Jurnal*-ului *de lector* a fost primul cronicar literar al *Radio*-ului, calitate pe care a deținut-o timp de peste patru decenii. « Din activitatea de la Radio — își amintea mai tîrziu Perpessicius — am extras, îndeosebi după 1933, cînd n-am mai avut foileton obișnuit la gazetă, materialul a cel puțin două volume ale seriei de *Mențiuni critice*, pe care le-am copiat de pe textele predate la arhiva Radio și pe care le-am recitit și mărturisesc că le subscriu și astăzi cu destulă plăcere ». (*Primele mele amintiri legate de Radio*, în volumul *Excurs sentimental*, București, 1971, p. 124).

Volumele selectate și ordonate de Perpessicius constituiau seria a VI-a și a VII-a din *Mențiuni critice*, cu adaosul: « N. B. — Textul se culege după modelul seriei a V-a și celelalte ». Aceste materiale reprezintă, în selecția autorului, *Cronicile literare* rostite la Radio, între 1934—1938, în cadrul rubricii săptămînale *Buletinul cărții* transformată mai tîrziu în *Cărți noi*.

Munții în literatura noastră — text difuzat în ianuarie 1936, unul din textele finale ale volumului —, împreună cu studiile despre *Literatura Bucureștilor vechi* și *Literatura Unirii*, sînt cîteva contribuții monografice care întregesc, în chip armonios, prezentarea peisajului literar de acum patru decenii. El reprezintă un adevărat excurs exegetic de la Miorița, « creațiune a geniului muntean », la Dimitrie Cantemir, care vorbește despre « munții și mineralele Moldovei » ; de la scrierile lui Alecu Russo și Calistrat Hogaș la paginile pline de lirism ale lui Mihail Sadoveanu și ale lui Al. Odobescu și pînă la stihurile lui Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Adrian Maniu sau Vasile Voiculescu. Dacă Perpessicius ar mai fi zăbovit puțin asupra acestui subiect, ar fi citat și pe Emanoil Bucuța printre cîntăreții farmecului ascensiunilor montane, așa cum a făcut-o mai tîrziu în studiul introductiv la primul volum de *Scrieri* ale autorului *Pietrelor de vad*.

Într-un articol publicat în „*Rampa*" acelor ani, Mihail Sebastian deplîngea lipsa lui Perpessicius din « scrisul activ » și-și încheia tableta cu acest regret: « Astăzi, cînd Perpessicius e redus la critica zgîrcit cronometrată a postului de radio, ne simțim în dubla noastră calitate de scriitori și cetitori de cărți, prădați de un îndreptar, lipsiți de un prieten ».

Finalul amintitei confesiuni perpessiciene, legată de anii colaborării la Radio, pledează însă pentru utilitatea cronicilor literare transmise pe calea undelor: « Vreau să spun cu aceasta, — încheia autorul — că deși în aparență activitatea mea de cronicar la Radio ar părea nu numai efemeră, de la natura ei, dar și de puțină importanță, am ajuns la convingerea că și la Radio, la microfon, se poate emite o judecată de valoare, care să fie verificată de timp, deci, pe care s-o poți recunoaște, subscrie, fără nici un fel de rușine, chiar după trecere de ani ».

Dumitru D. PANAITESCU

MUNȚII ÎN LITERATURA NOASTRĂ

Prestigiul de care se bucură muntele, în atlasul celorlalte elemente geografice, explică, în bună parte, varietatea de teme la care a dat naștere și mulțimea de scriitori pe cari i-a inspirat. Altitudinea, pe de o parte, caracterul de vatră sacră a formațiunii neamului și de sălaș al poporului de ciobani ce vom fi fost întru început, pe de alta, decor grandios pentru fapte eroice și legendare, sau pură temă de desen și pastel și, cu anii din urmă, teatru al drumeției și sporturilor de iarnă — iată cîteva din paragrafele acestui capitol pe care îl reprezintă muntele în literatura noastră. Cum, însă, a fi mers după această schemă, ar fi însemnat să ne izbim de repetiții, numele unora și altora dintre scriitori figurînd în mai multe din compartimentele clasificării amintite, precum și pentru a evita acestui sfert de ceas orice urmă de sistematizare rigidă, ne-am hotărît pentru un drum în cronologie, într-o cronologie relativă, desigur, dat fiind marele număr de stațiuni pitorești ce se cer străbătute. Vom face, așadar, mai puțin o excursie după toate regulile organizării metodice cît una din acele călătorii de plăcere, imortalizate cu ani în urmă de Caragiale, în cari dacă de cele mai multe ori riscurile și neplăcerile precumpănesc bucuriile, tot mai rămîne loc și pentru cîte o surpriză.

Literatura noastră populară, ca să începem chiar de la capătul cel mai din fund al cronologiei, a închinat dacă nu cea mai mare, dar cu siguranță cea mai bună parte a temelor ei munților, cu splendorile, cu meritele și cu tainele lor. Căci, simplificînd: poezia populară e *Miorița* și *Miorița* e, cu osebire, o creațiune a geniului păstoresc și muntean. Prefigurarea morții într-o cununie cu neființa, la care participă toate stihiile, în mijlocul cărora și-a dus existența — numai în sufletul, înălțat pe culmi, al păstorului, putea să se zămislească. Multiplicitatea de variante, în care se întîlnește această capodoperă a creațiunii populare, pledează pentru părerea acelora dintre etnografii noștri, după care la început am fi fost păstori. Și numesc, în primul rînd, pe d[omnu]l profesor Ovid Densusianu, al cărui studiu, cu specială aplicație, despre *Viața păstorească în poezia noastră populară*, deschide atîtea perspective în zarea trecutului. Blazonul doinelor noastre, însuși acel « Frunză verde... » de o specie sau alta, cu care încep tînguirile sau exploziunile de simțire ale poporului, nu este altceva decît mărturia acelei profesiuni de început și a acelei stricte dependențe dintre ciobănie și pășune. « Primăvară, mama noastră / ia zăpada de pe coastă / iarba verde să mai crească » ilustrează, ca și blazonul amintit, același imn pe care păstorii l-au înălțat, întotdeauna, celui mai neprielnic și celui mai rîvnit dintre anotimpuri. Și pentru că nu este în intenția noastră să zăbovim la toate acele varietăți de motive, în care este integrată ființa muntelui, vom aminti, din studiul, și erudit și pasionant, al domnului Densusianu, capitolul despre « dorul » și poezia păstorească. Dacă în unele doine ciobanul pune mai presus de iubire, iubirea de turmă, în atîtea altele mărturisește nu numai o

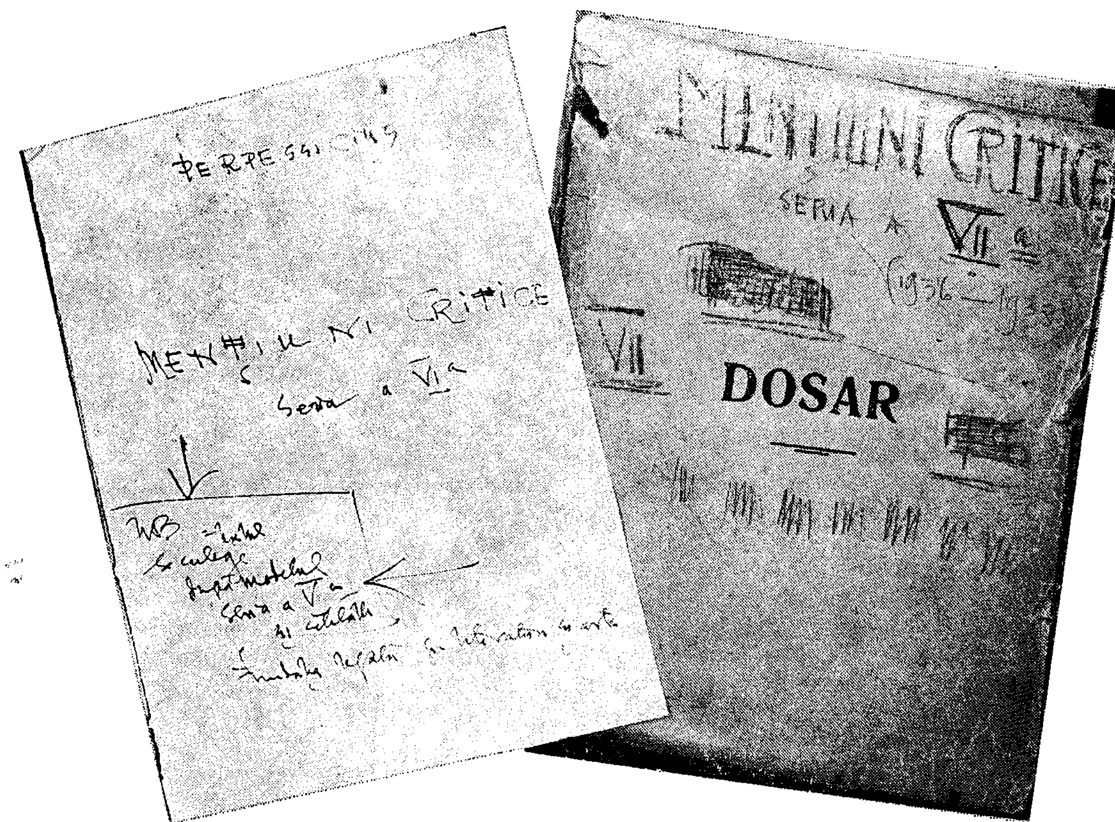

dragoste anume, pentru iubita lui, dar chiar acel sentiment idealizat, și dureros și adînc, al inimei, specific poeziei noastre populare, care este dorul. « Sus, la vîrful muntelui — la curțile dorului » — se spune într-o doină și imaginea (minunată și semnificativă cum o caracterizează d[omnu]l Densusianu) în care împărăția dorului este localizată în sihăstriile purificate ale munților, închide într-însa nu numai o culme a imaginației populare, dar chiar o psihologie...

Literatura de obîrșie cărturărească s-a inspirat foarte adesea din amintirea acelei regiuni de munte, a Maramureșului, de unde a descălecat neamul moldovenilor și despre care mențiune se face într-una din cele mai aromate pagini ale letopisețului lui Ureche și Simion Dascălu. Alecsandri și Eminescu n-au fost străini de farmecul și prestigiul acelui cuib al neamului. Și tot prestigiul este acela care-l urmărește și pe Cantemir în a sa *Descriere a Moldovei*, cînd vorbește « pentru munții și mineralele Moldovei ». Dacă amănunțirea bogățiilor munților Moldovei anticipează pe Bălcescu din binecunoscutul pasaj al bogățiilor Ardealului, ceea ce spune despre Ceahlău constituie aproape o lege în materie de consacrare prin literatură: « Muntele cel mai înalt este Ceahlăul carele, de s-ar fi fost pus în basmele celor bătrîni, ar fi fost asemenea de vestit ca și Olimpul, Pindul sau Pelias ». Omitere, pe care au încercat să o repare scriitorii noștri clasici și contemporani, de la Alecu Russo la Calistrat Hogaș, în opera cărora Ceahlăul este idolatrizat. Și pentru că ne aflăm în regiunea aceasta a Neamțului să spunem că nimeni, dintre scriitorii noștri moldoveni, n-a caracterizat mai cu pătrundere specificul munților noștri ca Alecu Russo. Inițiat în cunoașterea munților în Elveția adolscenței și studiilor sale, Alecu Russo era cel mai indicat să surprindă diferențele specifice.

Cu toate aparențele contrarii, sentimentul naturii, limitat la munte, nu este așa de străvechi. Sfîrșitul evului mediu și Renașterea nu l-au nesocotit. Burckhardt identifica în *Purgatoriul* lui Dante, și anume în ascensiunea de pe Bismantova, prezența acelei aspirațiuni după spectacolele grandioase ale naturii, proprie autorului *Divinei Comedii*. Petrarca, unul din cele mai moderne spirite, n-a fost, zice-se, numai un geograf și un cartograf distins. Drumeț, în moderna accepție a cuvîntului, a urcat pe atîtea piscuri și nici o ascensiune nu l-a emoționat mai mult ca aceea a muntelui Ventoux, de lîngă Avignon. « O, dacă ai putea ști, — *scrie dînsul într-una din epistolele sale familiale* — cu cîtă voluptate respir singuratec și liber, printre munți și codri, printre izvoare și fluvii, ș.a.m.d. (quanto cum voluptate solivagus ac liber, intra montes et nemora, inter fontes et flumina respiro...). Și în timpul acesta, cartea ce-l însoțea erau confesiunile Sf. Augustin și ochii îi cădeau pe rînduri ca următoarele: « Și oamenii se duc să admire munții înalți, talazurile mării și [*lectio incerta*] aștrilor și în contemplarea aceasta își uită de ei ». Sylvius Aeneas, familiarul cronicarilor noștri și unul din cele mai reprezentative personalități ale începutului Renașterii, a lăsat descrierea multor ascensiuni și, cu osebire, magnifica descriere a muntelui Amiata, în a cărui mănăstire lombardă, San Salvadore, se retrăgea cu cardinalii săi, discutînd și admirînd spectacolele naturii. Nu zadarnic, cu aluzie la numele său, spunea despre sine că e un iubitor al pădurilor și că dorește să vadă cît de multe (silvarum amator et varia videndi cupidus). Dar poate că sînt cazuri sporadice. Patria muntelui și aceea de unde a pornit prețuirea sentimentelor legate de altitudine este, după aserțiunea oamenilor de știință, Elveția. De Saussure, întîiul ascensionist pe Mont Blanc, Jean-Jacques Rousseau, a cărui admirație pentru munte, după afirmația lui Töpffer, s-ar fi oprit la regiunea subalpină și Töpffer însuși, autorul acelor călătorii în zig-zag și pedagogul a numeroși copii moldovalahi, încredințați educațiunii sale, Amiel, solitarul, care a formulat acel excelent adagiu: un peisagiu este o stare de suflet și, în zilele noastre, Ramuz, romancier și rapsod, în opera căruia reînv e superstiția și legenda, legate de misterele munților — toate aceste nume glorioase la Elveția ne duc.

Din Elveția venea și Alecu Russo. Și în călătoria pe care o face în 1839, la Piatra Teiului, relațiune redactată în ranțuzește, grasă de pitoresc și vervă, înrudită cu arta de povestitor, ale acelorași aventuri, a prietenului său Vasile Alecsandri, se citesc și

următoarele rînduri dintr-un pasaj pe care, din necesitate, îl limităm: « Am auzit prea adesea, pe unii și alții, comparînd Carpații noștri cu munții Elveției, cu toate că aceste persoane n-au văzut niciodată, nici chiar în vis, frumoasa Elveție ». Și după o distincție, dintre cele mai avizate pentru caracterele munților, de la noi și de acolo, această concluzie: « Este desigur măreție și sublim în culmile avîntate pe cari le încunună întunecații brazi, în coastele mîncate de torenții ce acoperă văile cu stînci și hîrtoape, însă nu e măiestrie alpestră. În fața acestora ochiul se minunează, rațiunea rămîne neputincioasă. În prezența munților noștri sufletul se lasă visării: e o elegie nesfîrșită. S-ar spune că te afli în fața unor nobilimi decăzute, sau a unor suflete strivite de contactul cu lumea, cari au cunoscut decepțiile vieții ». Și mai departe: « Călătoriile în Moldova și mai cu seamă în munți se aseamănă cu pelerinajele la Mecca sau cu acelea pe care le făceau pioșii creștini la locurile sfinte ». Visare și religiozitate — iată cele două note caracteristice ale munților moldoveni pe cari Alecu Russo le-a intuit cu pătrundere, rămînînd ca cei de după dînsul, modernii, să le treacă din teorie în aplicație.

Sînt cele două note care și apar, în dozaje variate și după temperamente și după subiecte[le] scrierilor, în proza lui Calistrat Hogaș, a d[omnu]lui Mihail Sadoveanu, în aceea a munteanului Odobescu, a macedoneanului Marcu Beza și chiar a literatei de adopțiune, Bucura Dumbravă — ca să ne oprim doar la cîteva nume. Munții sînt întreaga literatură a lui Calistrat Hogaș. Acest specimen de Don Quijotte, neînsoțit de vreun Sancho Pansa, călare, în loc de Rosinanta, pe Pisicuța lui și care și-a început, ca și confratele-i iberic, călătoria tot în iulie, odată cu căldurile, acest Homer altoit pe Ion Creangă, în peregrinările căruia, ca un alt Odiseu, sau Harap Alb, întîlnește atîtea din duhurile caricaturale ale schimnicilor din Munții Neamțului, acest mare umanist hrănit la armoniile de stil ale greco-latinilor, a pătruns ca puțini alții sublimul duh al munților, despre care vorbește cu atîta reculegere, în breviaru-i așa de puțin cunoscut, *Cartea munților*, Bucura Dumbravă. Și ar fi poate interesant de urmărit, la

cei doi scriitori, flora munților și variațiunile la care îi predispune această grindină de grații policrome, a înălțimilor. Mihail Sadoveanu, astăzi în aceeași măsură expert romancier, precît fusese pînă mai acum zece ani numai povestitor și poet, a fost pe drept cuvînt decretat: marele liric al peisajului nostru, în toate multiplele-i aspecte. *Baltagul*, se știe, este romanul dramei din *Miorița*. Și drama *Baltagul*-ui se petrece prin munții Dornei, a căror ambianță și al căror decor fac una cu sufletul de aspră munteancă al eroinei și al celorlalți eroi. Dincolo de om și de ursita lui, străjuiește și domină sufletul muntelui. Tot muntele și duhurile cîte se stîrnesc dintr-însul alcătuiesc substanța admirabilei întîmplări de pe valea Barnarului, din *Furtuna*, crispantul episod din *Cocostîrcul albastru*. Și ce înțelegere mai minunată a istoriei și a atmosferei sublime dintr-un sălbatec cadru de munte decît expediția după zimbrul cel bătrîn a lui Ștefan cel Mare, în *Izvorul alb*. Odobescu este, fără îndoială, un tehnician al stilului și totuși în *Povestea Feciorului de împărat, cel cu noroc la vînat* pe care i-o spune bisoceanul este și elevație și religiozitate...

Pe poeți, din nefericire, nu ne rămîne decît să-i enumerăm, simplificînd și mai sărind unul, doi sau și mai mulți. În cadrul munților, Alecsandri a așezat legenda lui Dan, căpitan de plai, pustnicul înrudit cu Eviradnus din *Legenda Secolelor* a lui Hugo.[...] Munții sînt unul din elementele de căpetenie ale decorului eminescian. Arald, Zamolxe și Călin locuiesc în castele sau peșteri de munte. Horia, Mureșanu și Avram Iancu, din *Geniu Pustiu*, sînt eroi ai munților. Indicațiile de scenariu din poemul lui Mureșanu precizează: « un peisagiu de o romanticitate sălbatecă în munți » și descrierea continuă. Coșbuc a descins din munții Năsăudului, de aceea poeziile lui respiră o atmosferă ozonizată. Cel mai adînc pastel al său, *Vara*, e închinat Ceahlăului. *Moartea lui Fulger* se desfășoară într-un cadru de munte. Priveliști din Bucegi, cu evocarea haiducilor din *Doina*, la Iosif, — misterul morții, ca-n *Ciobănașul*, și transpunerea San Marinei, în grandios mister muntean la G. Topîrceanu. Ștefan Petică cu *Cavalerul Negru*, Adrian Maniu, V. Voiculescu, Aron Cotruș ne duc cu atîtea prilejuri în munți. Și pentru a termina mai vesel: Iancu Văcărescu, în Bucegi alege reședința Coconițelor din Pind, transformate în Ielele, cari au stricat poezia românească, iar Daniile Scavinschi, memorabilul erou al lui Costache Negruzzi, s-ar cuveni îndelung citat pentru romanticiasca privială a munților din *Călătoria la Feredeele Borsecului*, din 1828, pe vremea cînd și Stendhal, în Franța, întrebuința, ca și ai noștri, poate pentru întîia oară, acest nou termen din panoplia romantismului adolescent.

DESTĂINUIRI: Iorgu IORDAN

CORESPONDENȚA MEA CU N. IORGA

Este vorba de un schimb de scrisori, în 1923 și 1937, cu marele erudit și savant. În ambele rînduri am discutat probleme de ordin cultural și științific, pornind, prin forța împrejurărilor, de la persoane. Date fiind excepționala personalitate a lui N. Iorga și conținutul corespondenței, am crezut că ea merită să fie cunoscută. De altfel, interesul ei se leagă și de atmosfera spirituală care domnea în țara noastră, mai ales după primul război mondial. Originalele scrisorilor primite de mine de la N. Iorga le-am depus, de multă vreme, la Academia R. S. R. Ale mele se vor fi pierdut sau rătăcit printre nenumăratele documente de tot felul existente în biblioteca și arhiva marelui cărturar. Pentru înțelegerea mai ușoară a problemelor puse în discuție sînt necesare unele lămuriri.

Scrisorile din anul 1923 au ca punct de plecare recomandarea mea, făcută de Facultatea de litere din Iași, pentru un loc de membru al Școlii române de la Paris, pe care o conducea N. Iorga. Eu urmasem în 1921—1922 și 1923, cursuri de specialitate în Germania. Din această cauză, directorul Școlii amintite n-a vrut să mă primească. (Dintr-o scrisoare a lui se vede motivul.) Trebuie să arăt, pentru necunoscători, că N. Iorga, care, înainte de 1914, fusese un mare admirator al științei și culturii germane, a devenit, după izbucnirea primului război mondial, provocat, cum se știe, de Germania, un dușman înverșunat al acesteia. Propaganda pentru intrarea noastră în război alături de «aliați» (Franța, Rusia, Anglia) a condus-o, timp de doi ani (1914—1916), cu pasiunea de care era capabil numai el, N. Iorga însuși. Dușmănia sa contra Germaniei a durat pînă la asasinarea lui, ordonată de hitleriști. Ea se manifesta și în probleme științifice. O dovadă, cu răsunet internațional serios, a fost refuzul de a invita pe specialiștii germani la Congresul de bizantinologie de la București (1924), organizat și prezidat chiar de el[1].

Corespondența din 1937 se leagă tot de Școala română de la Paris. De astădată Facultatea de litere din Iași a recomandat, ca membru, la Secția filologică, pe G. Ivașcu, licențiat cu mențiunea «foarte bine» și profesor suplinitor în învățămîntul mediu. O parte dintre profesorii Facultății (de-abia o treime din cei prezenți la ședință) au recomandat pe alții, numai pentru a se manifesta astfel, din punct de vedere politic, împotriva lui Ivașcu, publicist de stînga bine cunoscut. Un congres, la Iași, al Ligii culturale, *prezidat de N. Iorga, a fost, pentru adversarii celui recomandat de majoritatea profesorilor, un prilej binevenit de a-i prezenta un memoriu plin de bîrfeli și calomnii la adresa lui Ivașcu. Acest fapt m-a determinat să intervin, trimițînd lui N. Iorga o scrisoare explicativă.*

Prima serie de scrisori începe cu una a lui N. Iorga. Este răspunsul pe care îl așteptam eu după convorbirea cu dînsul din primele zile ale lui februarie 1923.

Iorgu IORDAN

---

[1] *Vezi despre această problemă articolul meu din revista* „Arhiva", *Iași, 1924, p. 134—138.*

I

26 Februar 1923

Scumpe d[omnu]le Iordan,

Am consultat pe sub-directorul mieu administrativ, am cercetat actele, și iată răspunsul mieu:

Universitățile au dreptul de a prezinta ministrului, care, la rîndul lui, cere avizul mieu pentru a proceda la numire, *un* istoric și *un* filolog. D[umnea]voastră însă ați fost recomandat după d[omnul] Popa, care-și păstrează dreptul de a face cel dintăi un an sau doi la Paris, după ce în toamnă se vor deschide locuri vacante în marginile bugetului.

Adaug că persoana care s-a mai bucurat de o bursă în străinătate nu se poate folosi de școala noastră. D[umnea]voastră ați fost însă, mi se spune, la Berlin, și anume după război, ceea ce mi-ar fi displăcut, date fiind cerințile naturale ale eponiei franceze, fără a mai pomeni de datoria noastră de demnitate națională.

La alte întrebări ale D[umnea]vostră, răspund că nu se plătește deosebit drumul, nu se acordă decît o vacanță de o lună pe an, nu se prevede momentan o îmbunătățire a condițiilor materiale și persoanele căsătorite pot trăi greu din trei sute de franci francezi pe lună.

Cu dorința de a vă putea fi folositor la alt prilej, vă rog a primi salutările mele.

N. Iorga

II

Iași, 1923 Martie 3

Prea stimate Domnule Profesor,

Pentru răspunsul pe care ați binevoit să-l dați la scrisoarea mea de acum două săptămîni, vă mulțămesc cu atît mai mult, cu cît aveam absolută nevoie de el spre a ști ce hotărîre să iau în chestia călătoriei mele de studii la Paris. Cu privire la conținutul răspunsului însă, sper că nu-mi veți lua în nume de rău, dacă-mi voi permite să fac unele observații și rectificări.

D[umnea]voastră spuneți că, deoarece d[omnul] Popa a fost recomandat înaintea mea, ar trebui să aștept pînă cînd D[omnia]-sa își va fi făcut stagiul de 1 sau chiar 2 ani. Dar recomandarea d[omnu]-lui Popa a avut loc acum un an și mai bine, și n-ar fi exclus ca D[omnia]-sa să mai stea în țară încă o bună bucată de vreme. Urmează de aici că nici un alt candidat al Facultății de litere din Iași nu se mai poate duce la Paris înaintea D[omniei]-sale? Ar fi să mergem prea departe cu respectarea unui drept, care prin însăși natura lui se pierde, dacă nu se exercitează într-un interval de timp determinat. Afară de asta pare cam curios faptul că locul d[omnu]lui Popa trebuie păstrat numai față de un candidat tot de la Iași, nu și față de alții, care i l-au și ocupat de altfel. Căci, după spusele D[umnea]voastră, în momentul de față nu există nici un loc vacant la Școala românească din Paris. Vrasăzică și cele două burse, rezervate prin lege Universității ieșene, s-au dat, firește, unor persoane care nu și-au făcut studiile la Iași. În chipul acesta Facultatea noastră e ștearsă de fapt din rîndul beneficiarelor, măcar că legea este foarte precisă în această privință.

Cît despre șederea mea în Germania, vă aduc la cunoștință că la Bonn, unde am audiat prelegeri de filologie romanică în cursul anului școlar 1921—1922, m-am dus cu banii

miei, fără a fi primit o singură centimă fie de la Minister, fie de la Casa Școalelor, Universitate sau vreo altă autoritate. Cînd am ales Germania și nu Franța, am făcut-o din motive pur economice: la Bonn am putut trăi într-un an cu cît mi-ar fi trebuit la Paris în trei luni. Dacă aș avea de unde, aș face toate sacrificiile să pot studia cel puțin un an și la Paris, iar înainte de a primi scrisoarea D[umnea]voastră începusem deja să mă străduiesc în acest scop, căci în împrejurările actuale cei 300 franci pe care-i dă Școala nu ajung chiar unei singure persoane nici pentru 20 zile.

În sfîrșit îmi iau permisiunea a observa că aceste amănunte, pe care vă întemeiați în luarea hotărîrii de a nu mă admite în Școala românească de la Paris, vă erau cunoscute și înainte de Crăciun, cînd am venit la D[umnea]voastră. Eu însumi v-am spus că am făcut studii la Bonn, după cum tot eu v-am adus la cunoștință că colaborez la „*Arhiva*“: voiam să limpezesc de la început situația și să nu vă las să aflați de la alții aceste două particularități... biografice, despre care știam că nu vă pot fi simpatice. Iar D[umnea]voastră ați amintit de recomandarea încă de anul trecut a d[omnu]lui Popa, arătîndu-vă nedumerirea că D[omnia]-sa n-a căutat să se folosească de prilejul care i se oferea. Totuși rezultatul convorbirii mele cu D[umnea]voastră a fost destul de favorabil, întrucît mi-ați spus că mă pot prezenta la școală prin Februarie sau cel mai tîrziu prin Aprilie a. c. Data precisă aveați să mi-o comunicați chiar din Paris. Între hotărîrea de atunci și cea de acum, amîndouă luate pe baza acelorași informații, există o foarte mare deosebire, neînțeleasă și totodată dureroasă pentru mine.

M-aș mîngîia de această lovitură, dacă ea ar folosi cel puțin altora, care se găsesc în aceeași situație ca și mine, adică au nevoie să se instruiască în străinătate, dar în Germania nu trebuie să meargă, pentru că îi oprește demnitatea națională, iar în Franța nu se pot duce, pentru că nu dispun de 80—90.000 lei anual și nici de la Stat nu obțin ajutoare, chiar cînd le merită. Singura ieșire din această dilemă ar fi să rămîie în țară și să studieze aici filologia romanică, clasică etc., ceea ce echivalează oarecum cu sinuciderea lor științifică. Sper că conducătorii noștri sufletești, între care D[umnea]voastră ocupați desigur locul de frunte, vor cugeta serios la problema schițată în aceste cîteva rînduri și-i vor găsi soluția cea mai potrivită cu interesele culturale ale țării.

Mulțumindu-vă pentru făgăduiala de a-mi fi de folos cu altă ocazie, vă rog să binevoiți a primi salutările mele distinse.

Iorgu Iordan

III

6 Mart 1923

Stimate d[omnu]le Iordan,

Deși scrisoarea d[umi]tale cuprinde bănuieli pe care nu-mi îngădui a le primi și mustrări la care nu ai dreptul, țin să-ți răspund pentru ca situația d[umi]tale să ți se înfățișeze așa cum este.

D[omnu]l Popa nu mi-a declarat niciodată că renunță la dreptul său, pe care nu i-l pot ataca. Atunci cînd ți-am deschis o perspectivă apropiată, nu băgasem de samă că Universitatea din Iași are un singur loc pentru filologie. Acest loc nu e usurpat de nimeni, cum îți place a crede, dar suma prevăzută în buget nu-mi face cu putință întreținerea a doisprezece membri ai Școlii. Cine a intrat la început își păstrează locul; cine are a veni pe urmă nu află în această sumă, redusă așa de mult prin schimb, putința de întreținere.

Cînd ți-am vorbit de eventuala d[umi]tale călătorie, nu mi-ai spus nimic despre sarcini de familie și despre nevoia de a se găsi — ceea ce e imposibil — un supliment de bursă pentru a te susține. De atunci am avut trei cazuri de membri ai Școlii însurați: unul și-a retrimes soția, altul s-a mutat de la școală după cîtva timp, al treilea face azi chiar același lucru.

Părerea mea statornică e aceea că un Român care consimte, după ce am suferit de la Germani, să învețe acolo, își umilește țara. La vîrsta mea am dreptul la opinii cu privire la demnitatea personală și națională; nu interzic însă nimănui dreptul de a-și avea alt criteriu, deși nu-l felicit pentru aceasta. Nu puteam ști că n-ai avut o bursă acolo. Aceasta schimbă numai subt raportul material părerea mea despre studiile d[umi]tale acolo după război.

Acestea sînt împrejurările. Fără să voiesc a-ți răpi vr'un drept, nu e în puterea mea să le schimb.

Primește, te rog, salutările mele.

(ss) N. IORGA

IV

Iași, 23 August 1937

Mult stimate D[omn]ule Iorga,

Convins că-mi fac numai datoria într-o chestie care mă privește de aproape și pe mine, întrucît numele meu a fost amestecat de la început mai mult decît al altora, îmi permit să vă rog a da ascultare celor ce urmează. Știu că această intervenție ar putea fi interpretată altfel decît îmi este intenția. Dar tot atît de bine știu că D[umnea]voastră sînteți (și ați fost totdeauna) iubitor de adevăr și dreptate, indiferent de orice considerații personale sau politice. De aceea am luat hotărîrea să vă adresez rîndurile de față, cu nădejea că ele vor găsi ecoul așteptat, în ciuda atîtor împrejurări de tot felul, care au contribuit, se pare, la crearea unei atmosfere foarte puțin favorabile intervenției mele. Nădejdea că veți acorda atenția cuvenită spuselor mele se întemeiază și pe un sentiment de ordin strict personal.

Ați avut, este drept că foarte rar, prilejul să vă ocupați, fie și numai din fugă, de munca și ostenelile mele în domeniul filologiei române. Ceea ce m-a impresionat în aprecierile D[umnea]voastră a fost afirmația că vă găsiți în fața unui cercetător serios, adică a unui om care se silește, obiectiv și cinstit, să descopere adevărul. Vă rog să credeți că aceeași seriozitate o pun în toate actele mele, așadar și în alcătuirea acestei

scrisori, care izvorăște tot din năzuința de a prezenta lucrurile așa cum sînt, fără nici un fel de interes care să le denatureze.

Este vorba de candidații pe care Facultatea de litere din Iași i-a recomandat pentru Școala românească de la Paris. Adică de un candidat, pentru care, după informațiile sumare obținute de la cancelarie (aflată în vacanță), nu v-ați dat (sau, poate, încă nu v-ați dat) asentimentul. Îmi permit să vă informez că D[omnu]l Ivașcu — acesta-i numele candidatului neagreat — este un element excepțional de înzestrat. Fără să aduc prin aceasta vreo jignire celorlalți absolvenți pe care i-a recomandat Facultatea noastră, pot afirma că-i întrece pe toți și prin calitățile înnăscute și prin ceea ce a realizat pînă acum. A trecut examenul de licență în Filologia română acum patru ani cu mențiunea « foarte bine ». A publicat destul de multe studii, articole și recenzii prin reviste de specialitate și de cultură generală. Evident că avem a face cu simple încercări, cum nu se poate altfel la un începător, dar încercări asupra cărora sîntem îndreptățiți să facem aprecieri foarte favorabile și, mai ales, pline de speranțe pentru viitor. Dacă n-a produs mai mult, asta se datorește faptului că a trebuit să muncească din greu pentru cîștigarea existenței sale și a familiei (o mamă sărmană, care trăiește la Bîrlad, și un frate, elev al liceului comercial din orașul nostru). Totuși, atît cît a publicat d[omnu]l Ivașcu, întrece și cantitativ și calitativ pe a celorlalți absolvenți recomandați de Facultatea noastră, ca să nu mai pomenesc pe cei nerecomandați, care, în mare majoritate, nu satisfac, în nici un fel, nici litera, nici spiritul regulamentului celor două școli românești. De altfel D[umnea]vostră înșivă i-ați lăudat, în *„Cuget clar"*, un articol despre Panait Istrati.

D[omnu]l Ivașcu a fost doi ani asistentul meu, adică înlocuitorul asistentului titular, G. Ivănescu, aflat la studii în străinătate. Datorită acestei ocupații, el a deprins — îmi permit să fac această afirmație, chiar cu riscul de a părea că mă apreciez favorabil pe mine însumi — o metodă ceva mai riguroasă decît aceea care se întîlnește în cercetările de istorie și critică literară românească.

Dar dacă activitatea desfășurată pe lîngă mine i-a adus oarecare folos de natură științifică, tot ea a fost motivul (aș zice mai degrabă pretextul) unei campanii politice odioase, al cărei ecou s-au făcut candidații respinși (în colaborare, nemărturisită, cu... profesorii nemulțumiți că propunerile lor au căzut în consiliul Facultății). Cu privire

la această latură a chestiei, poziția mea este, negreșit, mai delicată. Personal mă știu curat, cum nu poate fi cineva mai curat, cînd e vorba de acțiuni și atitudini politice. De aceea n-am încercat nici o dezmințire și nici un protest contra infamiilor care s-au debitat pe socoteala mea. Dacă spun totuși că mă aflu într-o situație oarecum delicată, aceasta din cauza gîndului că atacurile care mi s-au adus prin presă ar fi putut influența și pe oamenii de perfectă bună credință sensibili[...]

Cît despre D[omnu]l Ivașcu, vă asigur că el este și mai străin, dacă se poate, de asemenea idei. În cursul ultimilor 2—3 ani a suplinit pe D[omnu]l D. Popovici, astăzi profesor-agregat de Istoria literaturii române moderne la Cluj, atît la Școala comercială elementară, cît și la Liceul militar, iar din Octombrie trecut se află sub arme. Așadar, a putut fi urmărit, ca să zic așa, foarte de aproape și de către oameni care nu cruță în materie de activitate sau chiar numai de idei politice «subversive». N-am auzit pe nimeni plîngîndu-se de el, ceea ce rezultă, indirect, dar foarte elocvent, și din faptul că ziarele care l-au atacat pe tema aceasta n-au făcut nici măcar aluzie la vreo abatere cît de ușoară de la îndatoririle lui legale și morale de profesor.

Este drept că ideologia D[omnu]lui Ivașcu nu seamănă cu aceea a majorității tineretului nostru. I se poate face o vină, și încă mare, din aceasta? Unde am ajunge, dacă toți tinerii ar profesa credințe politice ca acelea care duc, măcar din cînd în cînd, la atentate și asasinate sau, în cazul cel mai bun, la atîtea mîrșăvii, ascunse sub anonimat, contra profesorilor, cum au făcut (și vor mai face) unii din candidații respinși de la bursele solicitate.

Îmi permit să adaug, pentru a încheia, că din cei 15—16 profesori care au participat la consiliu, zece și-au dat asentimentul pentru D[omnu]l Ivașcu, iar ceilalți și-au arătat preferințele ba pentru unul, ba pentru altul dintre petiționarii respinși. Atitudinea lor a fost dictată numai de dorința de a combate candidaturi susținute de majoritate; altfel s-ar fi înțeles între dînșii să sprijine pe licențiatul care li s-ar fi părut că într-adevăr merită să fie trimis (din partea secției filologice) la Paris. Au lipsit de la ședință D[om]nii Marinescu și Minea, care erau și ei pentru recomandarea D[omnu]lui Ivașcu. Dacă ați avea curiozitatea să știți numele profesorilor care au fost contra acestui candidat, ați avea, sînt sigur, prilejul să faceți unele constatări interesante.

Cerîndu-vă scuze pentru amestectul meu în această chestie, care-i de competența D[umnea]voastră și a Ministerului Educației Naționale, vă rog să primiți asigurarea înaltei stime ce vă păstrez.

(ss) Iorgu IORDAN

V

1 Septembrie 1937

Scumpe domnule coleg,

Trebuie să vă arăt întâi cea mai mare stimă pentru înțelepciunea și seninătatea scrisorii d[umnea]voastră, ca și pentru atît de frumoasa ei formă literară.

Dați-mi voie să vă spun că de la mai vechi manifestări ale d[umnea]vostră, în care se simțea influența unei întregi școli de nemulțumiri cu orice, mergînd chiar pînă la nedreptate și brutalitate, ați ajuns la un nivel cu totul apusean, care vă face vrednic și de recunoașterea pe care v-a acordat-o Academia Română, unde voi avea plăcerea să vă întîlnesc, voind să vă propun a da ceva despre caracterul limbii noastre în latinitate

Cu Mihail Dragomirescu

pentru Institutul de istorie universală. Cu cît veți avea mai multe legături cu lumea din București, de mai larg orizont, frumoasa d[umnea]voastră dezvoltare se va desăvîrși (veți vedea poate atunci că n-a existat o polemică Giurescu — Iorga, de care vorbiți în ultimul n[umă]r al Revistei, ci o grosolană agresiune, pe care spirite ca al d[umnea]voastră trebuie s-o condamne).

În ce privește pe tînărul Ivașcu, care a făcut greșeala de a colabora la o revistă de apucături cu totul dezmățate, n-am, științific, nimic contra lui. Cum a fost o contestare, am înaintat-o Ministerului pentru o cercetare. Aștept rezultatul ei și, dacă va fi favorabil, îl voi recomanda.

Primiți, vă rog, cele mai bune salutări.

(ss) N. IORGA

VI

Iași, 6 septembrie 1937

Mult stimate Domnule Iorga,

N-ar fi trebuit să treacă nici o clipă de la primirea scrisorii D[umnea]voastră pînă la redactarea răspunsului acestuia. Dar am lipsit patru zile din Iași, așa că de abia astăzi, la întoarcerea mea acasă, am putut lua cunoștință de cuprinsul ei. Pentru cuvintele extrem de măgulitoare pe care mi le trimiteți este greu să vă mulțumesc sub forma aceasta. Recunoștința mea, amestecată cu multă jenă, este cu atît mai mare, cu cît, din punct de vedere strict personal, ați avut motive să vă arătați rezervat.

Explicația pe care o dați unor amănunte din activitatea și atitudinea mea de pînă acum este foarte justă. Voi căuta să vă întîlnesc la Academie, și sper cît de curînd, căci voi avea bucuria să prezint acestei instituții cîte un exemplar din *Gramatica limbii române*, care se tipărește în momentul de față la „Cartea Românească", și din ediția englezească a *Introducerii în studiul limbilor romanice*,[1] ale cărei corecturi în pagini sînt gata de peste o lună. Cu acest prilej voi putea afla mai multe lucruri în legătură cu ceea ce-mi scrieți despre Institutul de istorie universală. Tot atunci îmi voi îngădui să vă informez mai amănunțit în chestia care m-a determinat să vă adresez prima scrisoare.

Mulțumindu-vă călduros pentru bunele D[umnea]voastră rînduri, vă rog să primiți asigurarea înaltei mele considerațiuni.

(ss) Iorgu IORDAN

DESTĂINUIRI: Şerban CIOCULESCU

«ACESTA ERA IORGA...»

Onorată asistenţă*,

Am asupra dumneavoastră un trist avantaj, avantajul vîrstei. Spun un trist avantaj, pentru că, propunîndu-mi să-l evoc pe Nicolae Iorga, sînt singurul dintre dumneavoastră care l-am auzit vorbind, sînt singurul, cred, care i-am frecventat cursurile. E foarte mult de atunci, dar amintirile mele sînt foarte precise, aveam optsprezece ani cînd am intrat în Universitate şi, deşi mă înscrisesem la filologia modernă, la franceză, reputaţia cursurilor lui Iorga mă atrăsese. I-am frecventat cursurile, nu seminariile, fireşte, timp de doi ani şi cîteva luni. Vă pot spune precis de ce nu trei ani încheiaţi. În anul al treilea, 1922—23, la 24 ianuarie, ţinînd el o conferinţă despre ziua Unirii, studenţii huligani ai lui A. C. Cuza i-au făcut o manifestaţie ostilă; el a părăsit sala, şi-a dat demisia din învăţămînt, pe care doctorul Angelescu nu i-a primit-o, i-a lăsat concediu pînă la sfîrşitul anului. Cum eu am făcut numai trei ani de universitate, pe atunci se putea, n-am avut plăcerea să-l am şi-n anul al treilea pînă la capăt şi n-am avut nici plăcerea să dau cu dînsul examen la istoria Franţei, unul din obiectele mele obligatorii. Nicolae Iorga scrisese o carte substanţială despre istoria Franţei, unde totul era foarte bine, în afară de Revoluţia franceză. Se exprima cam în genul lui Taine despre eroii mari ai Revoluţiei, despre iacobini, pentru care eu aveam un adevărat cult. Ca şi Camil Petrescu, el era girondin. Deci n-am avut ocazia să mă prezint la examen, a trebuit să schimb obiectul — se putea — şi aşa am trecut, cred, examenul la istoria artelor cu Tzigara-Samurcaş.

Dar să ne întoarcem la cursul lui Iorga. Marea popularitate în rîndul studenţilor, marea faimă a lui Iorga, imediat după război, era în declin şi lucrul era de mirare, pentru că în timpul războiului Nicolae Iorga, la Iaşi, după înfrîngerea noastră din toamna anului 1916, a fost unul din factorii spirituali cei mai viguroşi ai redresării noastre morale, cel care a luptat cel mai mult împotriva defetismului. Cei mai mulţi dintre politicieni, şi chiar dintre oamenii de cultură, erau atît de abătuţi de mizeriile războiului, de boli, de morţi, de toate nenorocirile ce se abătuseră peste Moldova, încît foarte puţini mai credeau în victoria finală. Nicolae Iorga în acea împrejurare a fost un element providenţial pentru rezistenţa sufletească a românilor în Moldova. De aceea, la el veneau fie ofiţeri din rezervă, foşti învăţători, profesori secundari, preoţi, veneau chiar oameni politici. Un ecou interesant al acestor vizite îl găsiţi în *Memoriile* lui, memorii propriu-zise, unele telegrafice, apărute la „*Ciornei*“, dacă nu mă înşel, în 7 volume. În momentul în care unul dintre cei care îl vizitau foarte des ca să ia baloane

* Confesiunile pe care le dăm acum publicităţii au constituit subiectul primei *Rotonde 13*, organizate de Muzeul literaturii române în aprilie 1972.

de oxigen, e vorba de I. G. Duca, pe atunci tînăr, n-a mai venit — era în plin ofensiva lui Foch —, Iorga, într-o zi, neavînd altceva de însemnat, scrie aşa: « Domnul I. G. Duca a uitat drumul care duce la casa mea ». Vedeţi, deci, era şi foarte susceptibil, înregistrase frecvenţa vizitelor în momentele triste prin care treceam, în momentele fără speranţă, şi a simţit imediat făcîndu-se gol în jurul lui în clipa biruinţei.

Acelaşi lucru s-a petrecut cu tineretul. Eu am intrat la Universitate în anii 1920—1921 şi nu mai era afluenţa cea mare, nu mai era cultul cel mare în jurul lui Iorga, noile generaţii nu ştiau că Iorga fusese o flamură şi o flacără în timpul războiului, că n-a fost nevoie de un al doilea, el fiind suficient ca să întreţină speranţele şi curajul în victoria finală.

Cum vă spuneam, nu mai era înghesuială la cursurile lui Iorga, dar eu totuşi le frecventam cu intensitate, luam şi note şi în plus am avut norocul ca în primul an să audiez un curs admirabil, care a apărut la Pavel Suru, pe atunci editorul lui — *Papi şi împăraţi*.

Dumneavoastră, care nu l-aţi cunoscut pe Iorga, dar care îl iubiţi atît de mult, şi aveţi foarte mare dreptate, pe G. Călinescu, vă aduceţi aminte de imaginea pe care o dă el, a vorbitorului — comparaţia cu Făt-Frumos, care aruncă buzduganul în poartă, şi pe urmă vocea care i se auzea încă de afară, tumultul vocii. E şi puţină literatură aici, e foarte frumos, dar nu e chiar aşa. Este adevărat că el cum intra începea să vorbească şi vorbea în toate chipurile, adică începea în ritm de cozerie, pe urmă se încălzea, avea momente de indignare, avea momente de profetism, avea momente de aluzii personale; bunăoară, dacă în momentul acela era rău cu Mihalache, pomenea de cămaşa scoasă afară — e vorba de fruntaşul ţărănist Ion Mihalache, care păstra portul ţărănesc; cînd era rău cu palatul, arunca o săgeată la adresa reginei Maria. El era, în general, palatist, adică el credea că monarhia este o instituţie necesară, ba chiar în Moldova fusese unul din sfetnicii apropiaţi ai lui Ferdinand. Cînd Ferdinand a anunţat reforma agrară, ideea a fost a lui Iorga, care şi-a dat seama că greu vor mai putea lupta ţăranii dacă nu ştiu pentru ce luptă. Şi atunci s-a dus la rege şi i-a spus: « E momentul să aminteşti de reforma agrară, care le stă mai mult la inimă ca votul universal ». Ele fuseseră înscrise în programul guvernului Brătianu, încă din 1914, fiindcă erau legi de modificare a constituţiei. Iorga este cel care l-a convins pe rege, deşi Brătianu a ezitat, dar totuşi pînă la urmă şi-a dat seama că e un factor coagulator şi, într-adevăr, dacă ţăranii au luptat cum au luptat la Mărăşeşti şi la Mărăşti este că au avut acel cuvînt regal dat lui Nicolae Iorga.

Fireşte, Nicolae Iorga nu avea o viziune socială clară a viitorului, însă în momentele de primejdie naţională, în momentele de mare cumpănă, nimeni ca el nu avea darul să sintetizeze în cîteva cuvinte sentimentul unanim şi să găsească soluţia cea bună. În politică a făcut foarte multe greşeli, dar în momentele decisive, în momentele grele, un instinct îl ducea spre formula cea justă.

De aceea, eu eram printre puţinii, în toamna anului 1920 — acestea s-au petrecut acum cincizeci şi doi de ani —, eram unul dintre puţinii care ascultam cu religiozitate cuvîntul lui Iorga. Dumneavoastră aţi citit, fireşte, şi memoriile lui Lovinescu, vă aduceţi aminte că Lovinescu vorbea de susceptibilitatea lui, se supăra cînd cîte un student se întorcea în toate părţile sau cînd un student ieşea afară, la mijlocul lecţiei. Circula o anecdotă: un auditor, care nu prea avea nici o legătură cu problemele de istorie, care se rătăcise la cursul lui Iorga — pentru că nimeni n-ar putea spune că prelegerile lui Iorga n-ar fi fost interesante, erau extrem de interesante şi de vii, de animate —, dar erau unii care din greşeală intraseră, şi pe urmă, după un sfert de oră, ziceau: « Dar ce caut eu aici? » Şi odată, unul din ei ieşind afară, Iorga întreabă: « Dar, domnule, cum te numeşti? » « Radu m-a chemat, domnule profesor! » Fireşte, a fost o vorbă foarte spirituală. Dacă ar spune cineva că Iorga a rîs împreună cu toată sala, n-ar spune adevărul.

Faptul însă că i-am audiat doi ani şi jumătate cursul şi c-am regretat că n-am putut să-l audiez şi în anul al 3-lea pînă la capăt, arată cît de viu era cursul lui. E adevărat,

că el nu avea talent expozitiv, adică dacă nu aveai deja un bagaj de cunoștințe istorice, dacă nu aveai vocația studiilor istorice, cum o aveam eu, oarecum, îl urmăreai cu greu, pentru că vorbea la un nivel foarte ridicat, cu numeroase digresiuni și nu punea concluzii la sfîrșitul orei, nu își începea lecția c-un rezumat, adică nu făcea lecția după planuri pedagogice. Se pare că și la seminar era cam grăbit, însă era de o punctualitate extremă. Și ca președinte al Camerei și ca prim-ministru, își făcea cursurile cu aceeași punctualitate și avea simțul datoriei în cel mai înalt grad. Puțini studenți îi rămîneau pînă la urmă credincioși, pentru că avea unele toane, avea unele răbufniri, era puțintel nervos, dar nici nu încerca să capteze, nu făcea politică cu studenții, nu era ceea ce se cheamă ciracliu, cum ziceau bunicii noștri, nu urmărea să facă discipoli, nu urmărea să țină în jurul lui o trenă de studenți.

Trebuie să vă mărturisesc că admirația mea era foarte vie și pentru istoricul literar și citisem toate cărțile de istorie literară, citisem toate paginile lui de critică din tinerețe, în parte publicate la „*Șaraga*", dacă nu mă înșel. Dar îmi dădeam seama cu oarecare regret de un fenomen ciudat care se petrecuse cu Nicolae Iorga, trebuie să-i spun pe nume, fenomen involutiv. La vîrsta de optsprezece ani și jumătate era deja licențiat și chiar profesor titular cu concurs cîștigat — la catedra de greacă și latină a liceului din Ploiești. Ei bine, în momentul acela el avea lecturi de literatură universală imense, lecturi de critică literară tot atît de imense, cunoștea lucrările lui Brandes, cunoștea lucrările lui Sainte-Beuve, lui Taine, cunoștea toată critica occidentală nouă, Brunetière, Faguet, Lemaître, despre critica științifică nu mai vorbim. Cunoștea tot, tot, tot, adera la generația lui, era foarte deschis la problemele contemporane. Pe atunci nu simțise încă vocația de apostol, nu o spun cu ironie, fapt este că la puțini ani după aceea s-a deșteptat în el o vocație pedagogică și o vocație apostolică, poate și sub influența lui Vlahuță.

Dumneavoastră, generațiile tinere, sînteți surprinși de cazul enorm care se făcea de Vlahuță și care s-a făcut chiar pînă în momentul cînd a murit. Vlahuță era considerat, după moartea lui Caragiale, cel mai mare scriitor român în viață. Fără îndoială că era o exagerare: trăia Macedonski, trăiau alții mai talentați ca el. Totuși, din pricina unei seriozități fundamentale, din pricina unei aure apostolice, pe care o avea mult mai discretă ca Iorga, avea o autoritate morală enormă.

Era un omuleț scund, cu mîini delicate, feminine, cu o șuviță de păr care îi cădea în ochi și care-i făcea impresia tînărului Iorga că-i aripa Corbului lui Edgar Poe. Vedeți, făcea și puțină literatură Iorga. E adevărat, dacă judecăm fără părtinire, proza lui Vlahuță rezistă și astăzi, poezia lui nu mai rezistă. Nu era cu totul lipsit de calități, dar, fără îndoială, nu era cel mai mare scriitor român în viață. Vlahuță știa să capteze oamenii, Iorga era fermecat de el, pentru că la vîrsta de nouăsprezece ani, deci în 1890, cînd Vlahuță avea treizeci și doi de ani și diferența de vîrstă era enormă între nouăsprezece și treizeci și doi de ani, el îi spunea *frate Iorga* și se năștea un sentiment de frățietate pe care maestrul generației vechi o arăta față de un tînăr care se ridica. Acest temperament de apostol, cum spuneam, cu surdina de discreție pe care o avea Vlahuță, îl va fi influențat, poate, și pe Iorga.

Fapt este că Nicolae Iorga, la sfîrșitul secolului, după cîțiva ani de debut năbădăios, în cursul căruia scandalizase lumea, afirmînd, bunăoară, despre Mihai Viteazul că era un condotier, lucru care era din două puncte de vedere fals: întîi, pentru că imita pe Taine, care spusese același lucru despre Bonaparte, și al doilea, pentru că Mihai Viteazul, dacă a fost ucis, a fost tocmai pentru că n-a fost condotier, fiindcă condotier este cel care rămîne credincios patronului, îi cîștigă încrederea și stă cuminte, la locul lui, pe cîtă vreme Mihai Viteazul era pentru casa de Habsburg un aliat îngrijorător, era prea independent, lucra pentru el, lucra pentru gloria și mărirea lui, voia Transilvania pentru el, nu pentru împărat. Chiar dacă lua bani de la împărat, înțelegea să domnească autocrat.

Fac o digresiune. Printre cusururile lui Nicolae Iorga, cel mai grav era acela că păstra resentimentul foarte tenace. În momentul cînd a vorbit și și-a publicat conferința,

făcîndu-l condotier pe Mihai Viteazul, un profesor de mare talent, n-o să vă mire cînd o să-i aflaţi numele, a ţinut o conferinţă în care a pus la punct pe Iorga. Acest profesor nu era altul decît Calistrat Hogaş, care, în modul cel mai civilizat, în modul cel mai urban, a respins cu argumente temeinice această teză. Ei bine, Iorga nu i-a iertat-o niciodată şi dacă aţi citit *Istoria literaturii române* în două volume, apărută în 1934, veţi vedea că în două sau trei rînduri îl execută în cîteva cuvinte. O dată spune: « încercările nereuşite ale lui Calistrat Hogaş de a fi spiritual ». Or, Calistrat Hogaş este unul din scriitorii noştri de umorul cel mai rafinat şi un poet, un poet al naturii, un poet grandios. Şi Iorga, el însuşi poet, trebuia să simtă acest lucru.

Iorga era omul tuturor contradicţiilor. Spuneam adineauri că Iorga era el însuşi poet. Iorga era poet în tot ce făcea şi în tot ce scria, numai în versuri nu era poet. Vedeţi, unde trebuia să fie poet, acolo unde începea poezia şi unde este, ca să zic aşa, elementul ei firesc, versul, acolo eşua sau era teribil de mediocru. Poeziile lui sînt neînsemnate, însă amintirile lui de călătorie, memoriile lui, mai ales volumul I din *O viaţă de om — aşa cum a fost. Orizonturile mele*, chiar articolele lui de ziare, articole care în tinereţe erau lungi, cam ca acelea ale lui Eminescu, şi care în ultimii lui ani de viaţă erau foarte scurte, dar foarte concentrate, avînd în ele o încărcătură, o energie extraordinară, sînt excepţionale.

O să fiţi uimiţi cînd o să aflaţi ce uşor scria el şi cum niciodată nu se recitea. În timpul campaniei duse de Iorga şi de „*Neamul românesc*" împotriva lui Arghezi sub pretext de pornografie, cînd noi, şapte inşi, ne-am coalizat ca să luptăm contra lui constituind gruparea criticilor literari români, cu Perpessicius preşedinte, Pompiliu Constantinescu secretar general, cu Vladimir Streinu, cu Biberi, cu Şuluţiu, cu Sebastian şi cu mine. Deci noi şapte ne războiam cu Iorga şi mai ales cu Georgescu Cocoş care era incontinent şi, cînd nu publica proză, publica cronici rimate împotriva lui Arghezi şi a noastră, a tuturor.

Ei, într-o vreme, încetînd lupta dintre noi, îl întreb pe Georgescu Cocoş cum face profesorul Iorga că atunci cînd pleacă la Paris e prezent totuşi în fiecare zi în „*Neamul românesc*", şi atunci mi-a explicat secretul. Zice: « Profesorul mă invită, chiar în ziua plecării, la ora 6 ». El pleca, să zicem la 11 cu Simplonul, aşa se chema trenul care pe vremea aia făcea trei zile şi două nopţi, deci 60 de ore, pînă la Paris; făcea atît de mult, încît îi permitea lui Iorga, în cele şaizeci de ore, să scrie o piesă de teatru în tren. Aşa a scris *Tudor Vladimirescu* în tren; evident, n-a fost o capodoperă. Şi-mi spunea Georgescu Cocoş că la ora şase îl invita la el — lua masa la şapte şi jumătate — scotea o carte din bibliotecă şi îi spunea acolitului său: « Cocoş, instruieşte-te », îi punea cartea în mînă « şi taci din gură ». Iar el lua un blocnotes şi începea. În şase minute un articol era gata. Rupea cele două foi, reflecta cincisprezece, douăzeci de secunde — găsise al doilea subiect. Şi aşa mai departe. Într-o oră şi un sfert, înainte de şapte şi jumătate, cînd cucoana Catinca — vrednica lui soţie, născută Bogdan, soră cu Ioan Bogdan, slavistul, şi cu Bogdan Duică — îl chema la masă; prin urmare, la ora şapte şi jumătate, douăsprezece articole erau predate.

Vă mărturisesc că din douăsprezece articole ale lui Iorga, poate unul să fi fost mai puţin interesant.

Eu, care am citit sute de articole ale lui, poate peste o mie de articole, nu pot să afirm că am citit un articol total neinteresant. Majoritatea din ele erau scăpărătoare, de o vigoare, de o energie!... şi toate loveau drept la ţintă.

Fără îndoială că n-am avut un creier electronic ca cel al lui Iorga. Parlamentarii erau surprinşi de faptul că el se aşeza la pupitrul său de deputat — a fost deputat treizeci de ani în şir, a fost şi senator de drept din cauza asta, se alesese în zece legislaţii — se aşeza la pupitru şi făcea corecturi, citea jurnalul, auzea pe orator, întrerupea. Făcea trei lucruri deodată. Avea ceea ce se cheamă atenţia distributivă. Uneori se şi enerva şi atunci era teribil; banca ministerială tremura, nu ştiau cum să-i facă pe voie. Combătîndu-l pe Stere, în 1921, ne-am dat seama, pentru prima dată, de forţa lui extraordinară. Stere, fiind în opoziţie, luase împotriva guvernului treizeci şi şase de

mii de voturi, iar guvernul luase șase mii. Totuși, guvernul a vrut să-l invalideze. Iorga a ținut un discurs care era o ghilotină. La un moment dat a îndreptat degetul spre el și a spus: « Iată un om pe care l-a uitat plutonul de execuție ». Fără îndoială că era teribilă această invectivă. Ei bine, spre surpriza tuturor, după rechizitoriul său teribil, și-a încheiat discursul așa: « Cum însă Constantin Stere s-a ales în condițiile cele mai legale, fără nici un viciu de formă, voi vota pentru validarea sa ». Desigur, a fost o adevărată stupoare.

Acesta era Iorga, era poet, dacă vreți, dacă prin poet înțelegem un om a cărui fantezie îi autoriza toate incoerențele, cu condiția talentului, firește. Iorga avea și fantezie, avea și incoerențe, iar talentul său era indiscutabil.

Mărturisesc că nu l-am văzut și n-am stat de vorbă cu dînsul decît de două sau trei ori. O dată m-a trimis la dînsul Mircea Iorga, care era colegul meu la Școala superioară de meserii de pe Polizu. (Am trecut și pe la acea universitate înainte de a ajunge la Universitatea la care sînt astăzi.) Îi spusese că am documente vechi. M-am dus, le-am arătat, dar nu i le-am dat să le publice, i-am spus că știu și eu să le public. Așa că am fost puțin impertinent.

Am fost a doua oară impertinent cînd el, uitîndu-se la mine... La treizeci de ani eram foarte « lăptos », așa, și juvenil. Făcuse un calambur foarte reușit Oscar Lemnaru. Îmi pusese la „*Facla*" întrebarea: « Pentru ce scrii? ». Eu, foarte bătăios, am spus: « Scriu într-un scop profilactic, împotriva imposturii, nonvalorii... » « Firește, zice Lemnaru, ne uităm la dînsul: are un profil lactic. » Ei, aveam un profil lactic.

Iorga se uită la mine: « Cum se poate, dumneata, cu o privire așa de curată și cu o frunte așa de senină, să admiri pe scatologul de Arghezi? » Și atunci eu, puțin obraznic, spun: « Domnule profesor, știți ce spune lumea? Face o comparație între dumneavoastră și Arghezi sub raportul scatologiei ». L-am văzut că s-a încruntat: « Ei, ce spune lumea? » « Zice, domnule profesor, că în timp ce dumneavoastră gătiți din materialele respective un singur fel de mîncare, Arghezi face un meniu complet ». Adică, spuneam, prin alte cuvinte, că e un poet cu imaginație mai bogată decît Iorga. La care Iorga spune: « Ei da, e adevărat că și eu fac cîteodată cîte o epigramă, dar între prieteni ». Și într-adevăr, eu știu cîteva epigrame ale lui Iorga, care se pot spune între domni și domnișoare, dar cum sînt și unele doamne între dumneavoastră...

Lui Iorga îi plăcea chiar să scandalizeze. Îi întreba pe venerabilii canonici de la Blaj, care păstrau, sau cel puțin se prefăceau că păstrează, legea castității, cum stau din celălalt punct de vedere. Vă închipuiți cum puneau canonicii ochii în jos și spuneau: « Domnule profesor, vă rog!! »

Și asta a fost prima vizită pe care am făcut-o. La care, a doua sau a treia zi, Mircea Iorga îmi reproduce impresiile: « Simpatic prietenul tău, dar cam obraznic. De vreo două ori mi-a venit să-i arunc cu călimara în cap, dar m-am stăpînit ». Prin urmare, vedeți dumneavoastră, că era extrem de susceptibil la independența celor tineri față de el.

Altă dată, mergeam pe Calea Victoriei, împreună cu Biberi. Biberi își publicase o carte a lui care e poate cea mai bună, cartea lui în limba franceză despre scriitorii români, care e păcat că nu s-a reeditat. Salutîndu-l pe Iorga, m-am oprit și l-am prezentat pe Biberi, care îi trimisese cartea, unde era un admirabil portret al lui Iorga, care-i spune: « Să mai scrii așa, să mai scrii așa! »

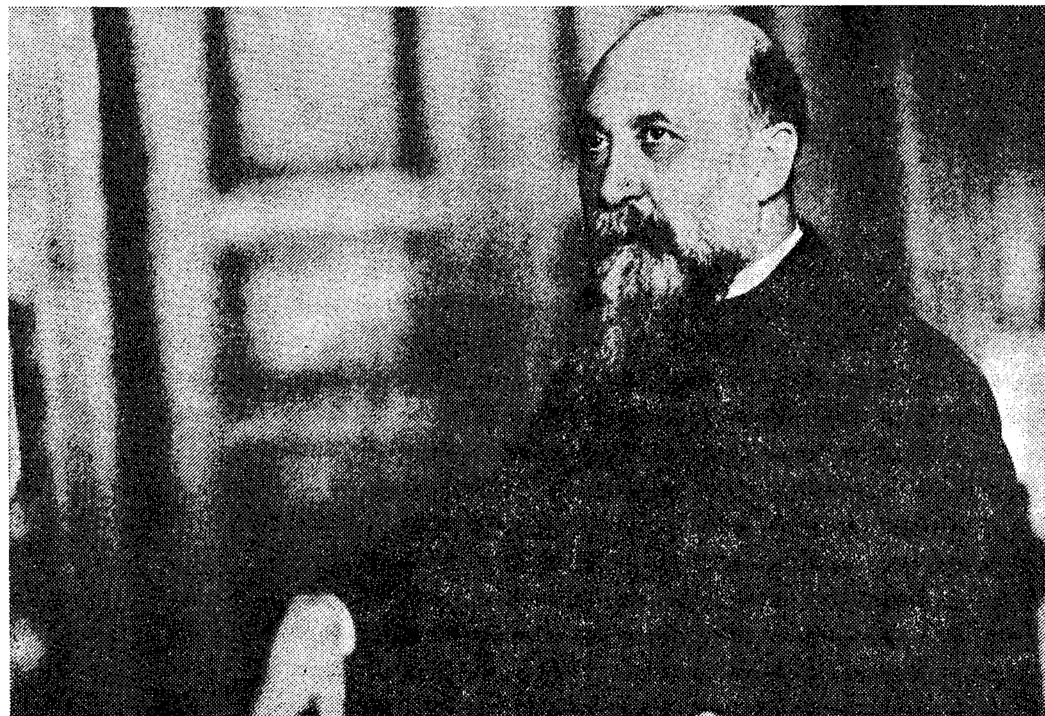
A treia oară l-am întîlnit în anul tragic, 1940. Nicolae Iorga era furibund din cauza marii manifestări pe care frontul criticii o făcea cu ocazia centenarului nașterii lui Titu Maiorescu, la 15 februarie. Era suficient de inteligent Iorga și avea antenele foarte fine ca să-și dea seama că noi îl ridicăm pe Titu Maiorescu pe scut împotriva lui. Pentru că Iorga venea cu criterii extraliterare, în timp ce Maiorescu reprezenta pentru noi critica pură. Și în ziua aceea intru la anticarul Mișu Pach, la Casa anticarilor, care era la Vama Poștii. Și zic în gura mare: « Bună ziua, Mișule! » El îmi face semn să tac. Mă uit, profesorul Iorga, cu spatele la mine. S-a întors, mi-a întins o mînă — el dădea o mînă flască, grăsuță, dar flască, și nu strîngea mîna și atunci,

fireşte, te jenai să i-o stringi tu, şi trebuia, la strînsoarea lui flască, să răspunzi cu vîrful degetelor. Mai era acolo un singur cumpărător. În urma intervenţiei lui, obţinuseră anticarii acea clădire, deci aveau o recunoştinţă enormă faţă de el. Cel mai în vîrstă dintre fraţii Pach, Iuliu, îşi intitulase, cu aprobarea lui Iorga, anticariatul *Nicolae Iorga* şi era foarte mîndru de firma lui. Dintre toţi fraţii, era singurul pedant care îşi bomba pieptul şi de aceea fraţii îşi băteau joc de el şi-i ziceau « filozoful ».

Dar n-am intrat la « filozof », am intrat la Mişu, care era foarte cordial, foarte simpatic. Profesorul, zic, îmi întinde mîna flască şi-mi spune: « Ei, cîte articole ai scris despre Maiorescu, cinci, şase? » Eu, obraznic: « Le-aţi numărat, domnule profesor? » Zice: « Ei da, sigur, eu citesc toată presa şi pretutindeni m-am lovit de articolele dumitale ». Şi într-adevăr, în 1940 era *„Jurnalul"* lui Branişte, *„Revista fundaţiilor regale"*, *„Libertatea"* lui Gigurtu. Nu mai ştiu unde scrisesem, dar pretutindeni unde mi se ceruse, dădusem articole. Ei bine, a început pentru Pach, pentru celălalt ascultător şi pentru mine, să ţină o prelegere veritabilă despre Maiorescu. Acum, unele lucruri le ştiam din ce scrisese. Bunăoară ne-a evocat momentul cînd Maiorescu a fost aproape revocat din învăţămînt. Într-adevăr, momentul a fost trist pentru învăţămîntul românesc.

Ce se întîmplase? În 1909, cu un an înainte de ieşirea la pensie a lui Maiorescu, secretarul general al lui Spiru Haret, care era Gh. Adamescu, îi dă o delegaţie pentru un examen. Maiorescu răspunde că nu poate să se ducă la acel examen şi roagă să fie înlocuit. Adamescu, uitînd cu cine vorbeşte, îi dă ordin să se prezinte la examen. Maiorescu îşi prezintă demisia şi Adamescu i-o primeşte ca oricărui indezirabil, ca oricărui om care ar încurca culoarele Universităţii. Atunci, fireşte, a fost o emoţie mare în toată Universitatea. Ministrul a regretat şi toată lumea aştepta retragerea demisiei. Însă Maiorescu a refuzat. A venit o delegaţie de profesori, între care era şi Iorga, şi el i-a primit impasibil. Atunci Iorga a căutat să pedaleze pe sentiment: «Domnule profesor, dar dumneavoastră nu simţiţi ce simţim şi noi în acest moment? » Şi el spune: « Nu simt nimic, simt numai nevoia să ies din învăţămînt ». «Atunci n-aveţi inimă. » « Poate o am, spune Titu Maiorescu, dar o am pentru mine, nu pentru ceilalţi. » Adică nu fac etalaj de sentiment. Nu i-a plăcut lui Iorga acest lucru. El era pentru revărsarea de sentiment.

Aici fac o mică digresiune filozofică. Generaţia tînără întrebuinţează cuvîntul « sufletist » în sensul « om care se revarsă sufleteşte ». Adevărul este că a avut altă

accepţiune. În momentul în care Stere s-a retras din viaţa publică, se aştepta ca elevii săi — Mihail Ralea şi Petre Andrei — să-l urmeze. Şi ei spuneau pretutindeni: « Cu sufletul sîntem alături de el, dar trebuie să rămînem în partid, că, dacă plecăm, rămînem singuri. Dizidenţii n-au nici o şansă ». Şi li s-a zis lor sufletişti, adică celor care erau cu inima alături de Stere, dar nu îndrăzneau să-şi taie craca de sub picioare. Sufletist, în sensul în care întrebuinţaţi dumneavoastră cuvîntul, era Iorga, era omul sentimentului, care căuta să i se răspundă tot cu sentiment, şi a întîlnit gheaţa aparentă a lui Titu Maiorescu. El nu i-a iertat lui Maiorescu toată viaţa că nu şi-a retras demisia dacă el, Iorga, în fruntea unei delegaţii, a venit şi l-a rugat.

Şi, în sfîrşit, a vorbit patruzeci de minute. Şi după patruzeci de minute şi-a dat seama că era o exagerare să vorbească într-un anticariat, faţă de trei oameni, atît timp numai despre marele lui adversar Maiorescu şi-atuncea, ca să-mi dea lovitura, zice: « Ei, ştii dumneata, în definitiv, cine a fost Titu Maiorescu pentru cultura română? » « Ştiu, domnule profesor! » « Nu ştii, un Hildebrand Frollo, un Epaminonda Francudi. » La care eu zic: « Nu se poate, domnule profesor, nu se poate, nu se poate!! » De trei ori i-am spus: nu se poate! Şi atunci el îmi spune: « Mai scrii despre Maiorescu? » zic: « Da, domnule profesor, mai scriu despre Maiorescu, dar am să scriu nu numai despre cei cincizeci de ani de profesorat ai dumneavoastră, dar şi despre cei cincizeci de ani de publicistică ai dumneavoastră. Fiindcă, în februarie 1890, aţi debutat la „*Lupta*" cu strălucitul articol despre *Năpasta* lui Caragiale ». Şi, într-adevăr, am scris un articol: *Un dublu semicentenar*, în ziarul lui Branişte. Însă, în momentul acela, Iorga era în răceală cu palatul — palatist, palatist, dar erau momente cînd nu era bine cu el. Aşa că doar un ziar de la Cluj a reprodus articolul meu în întregime. Nicolae Iorga a fost foarte sensibil la acest lucru, mi-a trimis un pachet de cărţi de-ale lui, una din ele cu dedicaţie, celelalte — fără.

Tot cu pachetele de cărţi proceda şi cu anticarii. Adică, alegea o jumătate de oră vreo sută de cărţi şi de broşurele şi făcea o grămadă. Tot el le fixa preţul, să zicem două sute de lei, şi le trimitea cărţi de-ale lui în valoare nominală de două sute de lei, pe care ei, dacă le-ar fi revîndut, ar fi avut cincizeci la sută rabat.

Fiindcă trebuie să ştiţi un lucru foarte întristător pentru cultura noastră: cărţile lui Iorga, vorba aceea, se vindeau, dar nu se cumpărau pe vremea aceea. Astăzi sînt foarte scumpe şi mi se întîmplă şi mie însumi, cu plăcerea mea posesivă, deşi pot să iau de la Biblioteca Academiei orice doresc, să cumpăr chiar o simplă broşură, dacă o găsesc, cu zece, douăzeci de lei.

Fără îndoială că Iorga, orice a scris, şi despre orice, a aruncat lumini noi — niciodată nu repeta părerea altora. Totdeauna aveai ceva de învăţat de la el. Lumea spune că scria ilizibil, dar cine îşi dă osteneală să-l citească obţine, vorba lui Rabelais, acea « substantique moelle », învaţă ceva, eu pot afirma chiar că pe o singură pagină din cele zece volume din *Istoria românilor* — încheiată în anul morţii — se găsesc cîte două, trei sugestii pentru teze de doctorat. Nimeni n-a dat atîtea sugestii ca el, fie ca să adopţi teza lui, fie ca s-o combaţi. Nici un scriitor n-a fost un răspînditor de idei şi de ipoteze ca Nicolae Iorga. *Istoria* lui e de o bogăţie incalculabilă. Au fost istorici mai metodici ca el, şi Xenopol înaintea lui, şi C. C. Giurescu, dar nici unul nu se poate compara cu el. Poate Xenopol îi era superior ca filozof al istoriei, dar materialul istoric pe atunci era prea sărac pentru ca Xenopol să fi putut da mai mult decît a dat. În schimb, cu Nicolae Iorga s-a petrecut un fenomen extraordinar. Acest om tumultuos, acest om neastîmpărat, acest om care nu putea sta în pielea lui cîteva minute, omul acesta, zilnic, scotocea ceasuri întregi arhiva, cu o răbdare nemaipomenită, a transcris zeci de documente, şi-a fost, pe lîngă cel mai mare istoric al nostru, şi hamalul numărul unu al istoriei românilor. Aici e marea nedreptate a momentului nostru cultural. Un istoric mare ca el, dacă ar fi avut la dispoziţie arhive organizate ca cele franceze, sau germane, sau italiene, sau engleze, presupun şi cele sovietice de acum, ar fi putut lucra cu mult mai mult folos. Închipuiţi-vă, ca să fac o comparaţie banală, era şi arhitectul, şi cel care căra cărămida, şi cel care punea cărămidă peste cărămidă. În acest fel, munca lui de

istoric a fost o muncă titanică, şi cu toate acestea îi mai rămînea timp pentru a face literatură, piese de teatru — care sînt slăbuţe —, poezii — care sînt nule —, articole — care sînt absolut uimitoare; el a fost, fără îndoială, cel mai mare gazetar al nostru, memorialist admirabil, istoric, neîntrecut profesor.

Omul era însă teribil de susceptibil. Era un mare nervos, era un jupuit de viu. Singurul mod de a stăpîni demonul lui, şi care era la îndemîna tuturor, era măgulirea. Se lăsa foarte uşor măgulit şi ceda — la el orgoliul era puternic căptuşit cu vanitatea. Vedeţi, sînt unii oameni absolut insuportabili, care sînt orgolioşi fără a fi vanitoşi, şi alţii, şi ei foarte insuportabili, şi orgolioşi şi vanitoşi, dar pe ăştia cel puţin ştii să-i captezi. Să vă dau un singur exemplu. Mihail Ralea descoperise în călătoria lui din Spania, care a prilejuit admirabila carte *Memorial*, apărută la „*Cultura naţională*", că un aşa-zis port la Mediterană, dat de Iorga ca atare, era cam la optzeci de kilometri depărtare de mare. Şi a făcut această rectificare. Iorga s-a înfuriat şi a început: « Tînăr impertinent şi superficial, uns cu puţină sosologie », adică sociologie. Ralea era şi deputat şi vicepreşedinte al Camerei şi se întîlneau acolo foarte des. Ralea se înclina, Iorga nu-i răspundea. Azi aşa, mîine aşa, Ralea era de o perfectă politeţe — era tînăr atunci, avea treizeci şi şapte de ani, dar prietenii îi spuneau: « Mă, Mişule, ce te tot înclini? Nu vezi că-ţi întoarce spatele? Cît timp ai să mai saluţi un om care îţi întoarce spatele? » Dar Ralea, imediat, are o idee genială: « Facem prinsoare că peste cinci minute mă ia la braţ şi ne plimbăm pe culoare? » « Ei, cum o să te ia el de braţ? » « Facem prinsoare? » « Facem. » « Pe cît? » « Pe o petrecere cu zece sticle de şampanie. » «Perfect.» Ralea se ia după Iorga. « Vă salut, domnule profesor. » L-a văzut, a întors spatele. « Am văzut aseară *Doamna lui Ieremia.* » Iorga: « Ei, ei? » « O capodoperă, nerv dramatic, acţiune, caractere, un dialog strălucit! » « Ei, dragă, trebuia un om cult ca dumneata. » Şi l-a luat de braţ, s-au plimbat! Aşa că Iorga era uşor de îmblînzit.

Aş vrea să închei amintind o vorbă a unui mare adversar al lui Demostene. Iorga a fost, cred eu, cel mai mare orator al nostru, în momentul în care a fost asasinat mişeleşte. Avea toată gama oratoriei, cum spuneam, de la cozerie pînă la accente profetice şi apocaliptice. Nu-ţi dădeai seama cum trecea de la un registru la altul, fie urcînd, fie coborînd, era absolut uimitor. Te uimea, te strivea cu prezenţa lui şi cu tumultul sonorităţii lui, cu fluxul lui verbal şi totdeauna maiestuos. Atunci mi-am adus aminte de vorba lui Eschil, care era adversarul lui Demostene, — nu trebuie confundat cu dramaturgul Eschil. El spune la un moment dat: « Trebuia să fi văzut monstrul cînd se dezlănţuie ». Prin monstru înţelegînd daimonion, înţelegînd acel om posedat de un suflet în plină vibraţie. Ei, cred că n-a existat în România un suflet mai vibrant, un suflet care să se ridice la tensiuni mai mari ca Nicolae Iorga, un om care să electrizeze masele în momentele lui cele de furie sacră. Poate că acel om a fost foarte rareori urmat, dar în momentele grele, cum a fost în 1907, cînd a scris cele mai frumoase articole, în 1917, în timpul războiului, la începutul războiului hitlerist, cînd spunea: « Da, da, are Hitler victorii, dar noi cunoaştem din paleontologie pe acei monştri care erau ceea ce sînt astăzi trupele motorizate, care au dispărut înaintea tuturor şi au rămas făpturile mici şi viabile. Aceşti monştri nu sînt viabili ».

Ei bine, cu aceste mari intuiţii şi cu acest mare talent de a exprima tot clocotul simţirii şi gîndului, Iorga a dominat o epocă. Era foarte uşor să-l ironizezi, pentru că el era foarte vulnerabil, politiceşte mai ales, avea inconsecvenţe, trecea repede de la o atitudine la alta. Şi în ştiinţă se contrazicea, i s-au găsit foarte multe erori, dar ele sînt absolut indiferente, pentru că şi Soarelui i se găsesc pete, şi el continuă să lumineze şi va mai lumina, după calculele unor astronomi, încă optzeci de milioane de ani. Nu ştiu cît va mai exista naţiunea noastră, cîte mii, cîte sute de mii de ani, dar Iorga va creşte mereu, el va fi una din crestele culturii noastre, care pe măsură ce se vor aduna secolele, se vor înălţa mereu şi urmaşii noştri îl vor înţelege şi îl vor simţi mai bine decît l-am simţit şi l-am înţeles noi.

PER ASPERA AD ASTRA

Mateiu I. CARAGIALE

ARHETIPURILE CRAILOR DE CURTEA VECHE (II)

DESIGUR, EXPERIENȚA BERLINEZĂ A avut o înrîurire deosebită asupra formației tînărului student în drept. Amintiri foarte precise de locuri apar în **Remember** și o descriere de întindere a Berlinului se află în chiar prima scrisoare pe care i-o adresează Mateiu Caragiale lui N. A. Boicescu, cea datată sîmbătă, 4 decembrie 1904. Trei ani mai tîrziu, orizontul viitorului scriitor s-a lărgit, cea de-a doua călătorie berlineză îi îngăduie contacte mai numeroase, experiențe noi de viață:

Wilmersdorf b. Berlin. Vendredi, 21 Juin 1907 — Sans défaillir*[1].

Dragă amice, Acum o săptămînă am plecat din București și după cîteva ore petrecute în Pesta, am pornit la Berlin. Cîteva zile am fost foarte plictisit și obosit (un bogumil se cramponase de mine și mă dezgusta cu conversația lui). Acum m-am scăpat de el cu un plan subțire. Pentru că tata are un musafir cu soția acestuia[1], eu am o cameră în tîrg, la cîțiva pași. Cela m'arrange infiniment beaucoup*[2]. Și totuși eram plictisit. Cînd, ce să vezi, ieri mă întîlnesc cu Henri Coandă, care e un mare pontagiu, aleargă în curse de automobile, de cai (mi-a spus că a cîștigat 75.000 mărci), și-a spart toți dinții, căzînd după cal sau din auto, a inventat o mașină de zburat și face sculptură, pictură, tennis[2], sport etc., etc. Are un apartament chic. Zilele astea mă va presinta comtessei D'Arlong, amica cneazului Petru Petrovicz Wulkowski (un huligan mare). Această comtessă se nebunește după români. Henry i-a urlat la telephon că a venit un comte român. Mă voi arunca într-un complect violet, cu ghete cu capace (sau ghetre albe) și voi trece ca un tînăr dilettante. Înainte de a părăsi Bucureștii, am pus la cale ceva, care dacă se va întîmpla va consterna pe toți capsomanii. Ce anume pusese la cale, corespondentul nu-i comunică prietenului său, dar se poate presupune cu destulă verosimilitate că era vorba fie de una din încercările de a intra în grațiile vreuneia din bătrînele proprietărese pe care tocmai le cunoscuse, fie de manevre în legătură cu ideea care pusese stăpînire pe el, de a deveni șef de cabinet. **La revedere în curînd și grande chance *[3]**, îi urează Mateiu Caragiale prietenului său, la

---

*[1] Fără slăbiciuni.

[1] Pianistul Dumitriu, probabil.
*[2] Îmi convine de minune.
[2] În transcrierea noastră am păstrat ortografia specifică scriitorului,
*[3] ...mult noroc...

I. L. Caragiale cu fiul său, Mateiu.

sfîrşitul scrisorii. Pe azurul heraldic, dubla noastră stea începe să se ridice.

Prin Berlin trece şi prietenul lor comun: **Dragă Amice, Vlădoianu Mişichi a fost singur la Berlin. Nu-ţi mai spun nimic altceva, cred că mă pricepi, mai ales tu care nu poţi să-l înghiţi. A stat 12 zile aproape** (3 septembrie 1907). Este prima aluzie la gusturile depravate ale celui care-l calomnia pe N. A. Boicescu, în lipsă. În **Remember**, tema va fi mult mai dezvoltată. Deocamdată i se întîmplă lui Mateiu ceva mult mai firesc, dacă nu pentru firea, atunci pentru vîrsta lui — se îndrăgosteşte: **Wilmersdorf Berlin, Hohenzollernplatz 4, Hp; Vendredi 16 Août*⁴ [1907]. Dragă Amice, Scrisoarea ta mi-a făcut o plăcere considerabilă, deoarece un moment îţi pierdusem urma şi nu ştiam în ce centru operezi. Eu în această scrisoare mă voi încerca a-ţi rezuma toate aventurile, şi mai ales nenorocirea care m-a lovit în ultimul timp sub forma unui aristocratic béguin*⁵. Serile, aci ca pretutindeni, ies regulat şi dacă un pont fin se iveşte, o abordez pe nobila damă cu un aplomb şi un toupet oriental, pe care, la urmă, trebuiesc să mărturisească şi ele că îl admiră. Nenorocirea e însă că ştiu prea puţin nemţeşte, aşa că efectul nu e deplin decît cu cele ce ştiu franţuzeşte. După un lung flirt zilnic cu două tipese artiste (Mademoiselle Geneviève Granger de Paris, o sculptoare** [sic!] **care-a făcut medalia împăratului şi a căpătat o broşă cu brillante şi saphire, şi amica ei Gertrude Flatow, care avea nişte ochi fascinatori), am socotit că trebuie să găsesc şi un pont rentabil.**

După acea săptămînă de flirt (am fost ireproşabil de galanterie, cu toate că la sfîrşit mă plictiseam aşa al dracului că adormeam între ele pe terasa cu trandafiri de la Grunewald), după o săptămînă, Mlle Granger pleacă. Am condus-o la gară, m-am suit cu ea în tren şi cu Gertrude Flatow şi... din vorbă în vorbă, trenul a plecat cu noi. Eu, subţire şi agil, în acel moment, am parvenit să sar, ca un huligan mare, jos din tren. Mlle Flatow a rămas însă în tren şi-a plătit vreo 30 Mărci amende şi taxe acest voiaj forţat. Pentru comble*⁶, n-avea nici bani la ea! De-atunci s-a amorezat mai rău de mine, în fiecare zi billet doux*⁷ la masă seara. (Tata era consternat.) Eu care mirosisem planul ei bogumilic de căsătorie, am rupt-o fin, rămînînd fireşte în limitele unei amiciţii corecte (depun cărţi). Aş mai fi continuat poate, dar într-o zi cînd zburam la rendez-vous pe care îl pierdusem regulat de trei zile, am dat peste o tînără damă din Hanovra pe care am acostat-o în metro. Dar, apoi a urmat deşa, Hanovriana nu mi-a scris nimic, după cum îmi promisese, şi a urmat cum îţi spun o eră de 3 săptămîni, o lună aproape, de

---

*⁴ Vineri, 16 august.
*⁵ ...capriciu.
*⁶ Pe deasupra...
*⁷ răvaş dulce...

melancolie neagră, o slăbiciune generală și o depresiune funestă. Îmbătrînisem cu 10 ani. Coandă nu-mi făcuse vorba cu Mme d'Arlon[g], eram trist, abătut de moarte. Profesoara de englezește a fraților mei, miss Skinner, găsise momentul să se certe cu bogata Americană, miss. Cockshell, tocmai cînd trebuia să mă introducă ca dilettante la acel monstru grotesc, care tot mi-ar fi pus la dispoziție 1200—1500 mărci lunar, cum pune încă și azi unui escroc de tenor care o speculează fără rușine. E un bogumil urît și aproape diform, dar e singurul om care a putut să se apropie de așa o urîciune, și se consideră ca o victimă a nedreptății soartei.

Vinerea trecută, însă, cum mă întorceam acasă, trist și așa de impasibil ca un mort, grăbindu-mă să beau cîteva Sherry-Brandy și să adorm, văd alergînd pe strada Meinecke, colț cu Lietzenburger, o tînără damă care semăna enorm la mers cu Ionica[3]. Pierduse strada și citea toate plăcile. M-am simțit odată așa de energic că m-am mirat eu singur, de ce decizie, și ce aplomb am cînd văd așa ceva. Și cînd după ce-am abordat-o în mod subtil mi-a spus că e Franceză, elocința mea a devenit așa de bogată, că aș fi putut, cred eu, vorbi în versuri. Ca să nu dispară și ea, i-am luat un volum ca să-l citesc, poeziile lui François Coppée. Care a fost mirarea mea cînd a doua zi pe terasa de la Grunewald, unde îmi aduc toate conquetele, am aflat că noua mea amică este tînăra Mlle Fernande de Bondy, din familia conților Taillepied de Bondy, o ilustră familie din Berry. Trei zile sau mai bine trei seri cu ea m-au schimbat cu totul. Însă acum m-a părăsit pentru o săptămînă pentru niște rude la Baden-Baden. Mi-e tare frică să nu mi se întîmple și mie cu Fernande ce ți s-a întîmplat ție cu Florica, o pasiune fulgerătoare care la mine [sic!] să mă distrugă fără milă. E așa de frumoasă, de fină, cu o figură puerilă, cu niște ochi catifelați, cu o gură mică de dinți albi, așa de fraiche*[8] și de pufoasă ca o piersică pîrguită. Are o singură prietenă aci, pe o Sabran-Pontèves.

Dragă Amice, dacă într-adevăr amorul mă săgetează acum, sînt un om pierdut. Cu ea sînt melancolic și seara, cînd fugeam din oraș și ne plimbam bras-dessus-bras dessous pe aleile singuratice de la Grunewald, în mirosul îmbătător al teilor înfloriți, mă gîndeam că de ce n-avem niște rente suficiente ca să ne baladăm fiecare din noi cu așa o ființă și să trăim cu toții împreună, să avem un appartament artistic, un auto fin, o garderobă somptuoasă, să nu ne bată nici vîntul, nici ploaia, nici gîndurile triste. Anii cei frumoși ai tinereții se duc, pier și cine știe ce va aduce și ziua de miine. Numai vocea cea dulce a mignonnei mele mă mai aduce la realitate și atunci o strîng lîngă mine și o sărut cu desperare, parc-ar fi pentru ultima oară. Ea mă remontează mult, se cunoaște că e dintr-o rasă care-a știut să se urce pe eșafod cu fruntea sus strigînd « Vive le roy! »*[9]. Îmi spune să am curaj și mă convinge așa de bine că aș fi în stare să mă sui, cu ea de mînă, pe eșafod fără să clipesc din ochi. Abia o aștept să se întoarcă, abia aștept să primesc scrisoarea, că vine să o mai văd o dată cel puțin. Am devenit ca M. de Tournières[4], am să cad în platonism. Declarația a fost splendidă.

Dragă Amice, cu toate acestea lucrez și într-un sens practic, am făcut la voi acasă cunoștința unei cucoane care are un béguin pentru mine și-mi va servi ponte de creuzet pentru că are foarte multe relații. Cînd mă gîndesc însă la examenul al II-lea[5], mă revolt. Pe lîngă că n-am nici o carte, dar n-am nici gust de a citi. Vlădoianu e la Kissingen și-mi scrie că va veni la Berlin.

Dragă Amice, îți urez sănătate și noroc, nu te lăsa pradă gîndurilor triste, în definitiv avem abia 22 de ani, mai putem aștepta un an, doi. Să nu ne desperăm. Bonne chance*[10] în ce întreprinzi, dragă amice, la revedere. Eu te îmbrățișez cu drag ca un frate și sper încă în dubla noastră stea.

Mathieu

P. S. Scrie-mi cît poți de repede, ce părere ai despre afacerea mea cu Mlle de Bondy. Cum ai proceda tu în locul meu. Creierul meu se epuizează în combinații (financiare mai ales). Fernande are un frate ofițer în Indo-China, un fel de Vilfredo Le Casanova. Je m'en fous comme de l'an deux *[11]. Fernande are niște rude foarte bogate. Eu m-am informat de toate. Ar fi chiar un pont de mariaj, cine știe? Ca un frate M.
Și, în fine, un ultim P. S.: Dragă Amice, Imediat ce primești această scrisoare, citește-o, pune-o

[3] Kalinderu.
*[8] proaspătă...

*[9] Trăiască regele!
[4] Personaj de roman, platonic în iubire (Le bonheur de Mr. de Tournières).
[5] Adică de anul II.
*[10] Mult noroc...
*[11] Puțin îmi pasă.

iar în plic, lipeşte-l, şi arunc-o la cutie. Cînd Fernande va citi că sînt la Trouville va rămîne consternată. Îţi mulţumesc dinainte. Ca un frate: M.

Pasiunea se dovedeşte a fi fost totuşi un foc de paie. Rănit în orgoliu, tînărul care se declara gata să suie pe eşafod împreună cu iubita sa, o reneagă. Se pare însă că aceasta nu-i pretinsese chiar atît de mult: **Wilmersdorf-Berlin, Hohenzollernplatz 4, IIp, sîmbătă — 7 sept[embrie] 1907. Dragă Amice, Scrisoarea mi-a făcut o imensă plăcere, mai ales azi, cînd am rămas iar trist, în prada melancoliei. Afacerea cu Fernande mergea admirabil, deveneam din ce în ce mai afectuoşi şi despărţirea a fost chiar romantic[ă]. După întoarcerea ei de la Baden-Baden s-a schimbat cu totul. N-a mai voit să se întîlnească cu mine şi daca mă întîlnea fugea, parcă aş fi vrut s-o mănînc. Nu puteam pricepe nimic, am aşteptat, m-am plictisit (aveam şi de ce) şi iată că alaltăieri, vrînd s-o rup definitiv, i-am adresat o scrisoare (neiscălită).** Din detaliile care urmează rezultă că nici tonul, nici cuprinsul scrisorii nu aveau prin ce s-o mulţumească pe destinatară: **Afară de asta scrisoarea se putea compara cu discursurile reacţionarului Purişkievicz, chir Duma, era plină de versuri, şi de citaţii cu dublu sens. [...] Aseară, am primit de la ea o scrisoare către tata (înţelegi bine că am primit-o eu), o scrisoare indignată şi plină de greşeli de ortografie, unde spunea că i-am scris une lettre, la plus ignoble, et la plus basse qu'un français du peuple ne se serait jamais permis devant une femme des rues*[12], şi spunea tatei că să nu se mire cînd fratele ei, care vine la Berlin, are să mă provoace la duel. (Mi-a spus însă odată, că frate-său e în China; eu am crezut că e Chinez. Cum îţi spun, însă, scrisoarea am prins-o eu, tata nu ştie nimic, şi eu împing intriga mai departe, poate, poate iese ceva. Frică nu mi-e; daca într-adevăr vine chinezul ăla, şi e unul mai pignouf*[13], îl zdrobesc, daca e unul mai forte, îl evit. Berlinul e mare, şi eu sînt huligan şi mai mare. Spune că a rupt cu mine, pentru că eram prea întreprinzător, şi asta în interesul meu, nu înţeleg de ce? Dragă Amice, asta m-a amuzat niţel, şi daca n-am avut-o nu-mi pare rău. Am crezut un moment că o iubesc, mă înşelam însă. Daca ar fi fost amor, altceva era, ca o nebunie, ceea ce la mine n-a fost. Şi pe urmă Fernande e săracă, are să fie nevoită să dea lecţii pentru că mîndria ei o împiedică să practice sporturi mai rentabile. Aş vrea să văd ce fel de bandit e chinezul ăla de frate-său, care pentru mine este o problemă. Eu am să urmez intriga, astfel, de exemplu, <în aceeaşi scrisoare> odată cu această scrisoare îţi trimit şi o scrisoare pentru Fernande. După ce o citeşti, lipeşte plicul, pune-i, te rog, o marcă de 25 centime, şi arunc-o la cutie. Cînd are să o primească, are să-i vie dambla, eu cred, n-are să-şi mai revie, cum am sărit de la Berlin la perla Coastei de smarald. [...] În Berlin timpul care a fost ploios două săptămîni, a redevenit spendid. O toamnă dulce şi aurită poleieşte străzile aristocratice unde zvîcnesc auto-uri fine şi cînd ieşi uneori şi vezi aşa cum descrii tu, tipi şi tipese cosmopoliţi, auto-uri limousine luminate cu pontagii şi gonzesse, candelabre cu sute de lumînări electrice, toate hotelurile parveniţilor milioneri te apucă un fel de sentiment zdrobitor. Eu sînt foarte încurcat în finanţe, nu mai mă ajung, sper că Krachul care e aproape, nu mă va ucide, şi aştept să vîndă tata moşia. Afacerile tatei stau mai bine decît îmi imaginasem eu, şi tata mă are iar în favor, ce-are să fie daca trec şi examenul II. Dragă Amice, îţi urez bonne chance, şi te îmbrăţişez ca un frate. Máthieu-Jean Caragiale.**

Sîntem foarte departe de patimile din iubire ale personajelor mateiene. Fermecat la gîndul de a fi iubit de către o aristocrată autentică, corespondentul îşi pierde răbdarea de îndată ce tînăra se distanţează, spre a se putea despărţi la timp sau, poate, pentru a-l determina să facă un pas hotărîtor, să o ceară în căsătorie. Oricum, remarcăm înclinaţia către intrigi « infernale » (de fapt, livreşti), nici prea complicate, nici foarte inspirate, la studentul în anul II, găsim în peripeţiile acestui episod nu tema « scrisorii pierdute », ci pe aceea a « destinatarului schimbat », de care Mateiu Caragiale

*12 ...scrisoarea cea mai mizerabilă şi josnică pe care un om simplu nu şi-ar fi permis-o niciodată în faţa unei femei de stradă...

*13 ...bădăran...

se va folosi în Craii, cînd va introduce faimosul testament rătăcit în spatele sertarului, în scrin. Oricum, momentul pentru o căsătorie era prematur, iar tonul cinic din scrisori, amestecat în chip atît de firesc cu cel naiv, maschează suferințe reale și nostalgii. Numele Fernandei de B. va reveni și în alte scrisori, stăruitor. S-ar părea că Mateiu își caută, dacă nu justificări, tot mai ample explicații. De altfel, întors din Berlin în București, de pe Hohenzollernplatz 4 (Hochparter!), pe str. Crîngași-Grant nr. 1 (probabil parter!), el îi scrie numaidecît prietenului său, punînd, în grabă, Post-scriptum-ul în capul scrisorii și data la urmă, așa cum nu proceda niciodată.

P. S. **Eu azi am debarcat la orele 12 ziua, și mă grăbesc să-ți scriu.**

Dragă Amice, Te rog să mă scuzi că nu ți-am putut răspunde imediat, pentru că plecam din Berlin, în mod urgent, și eram așa de desemparé*[14] că n-am avut nici timpul să-mi fac ultimele emplettes[15]. Sunt mai nenorocit decît ți-ai putea închipui, să stai trei luni și jumătate la Berlin să flirtezi, să te plimbi liber, necunoscut și plin de toate speţele de curaj, și azi să te întorci în această țară Românească unde totul e mizerabil, insuficient și grotesc, unde damele fine sînt inaccesibile, tipii imposibili, și unde mă așteaptă examenul de drept. Capul meu care va trebui să înmagazineze 4 cursuri în 15 zile e de pe acum o curată locomotivă. Am avut atîtea neplăceri, o încurcătură financiară, în sfîrșit, o serie de guignoane. Dragă Amice, Fernande e o tipesă săracă care rezumă pe cunoscutele demi-vierges din romanele moderne. Se amuză, flirtează, vibrează un moment, dar mania virginității o distruge și o pune mai presus de încercările unui seducător. Te asigur că am fost ireproșabil, am crezut într-o seară că are să-și arunce fustele pe un arbor secular, așa m-a strîns de braț și s-a lăsat pe mine [...] Mai tîrziu a explicat unei amice (o înconjurasem cu o conspirație întreagă) că eram un om periculos pentru o domnișoară și că i-a fost frică de o surpriză neplăcută (să o violez, să o adorm, dracu mai știe ce). În timpul din urmă nici nu mai puteam încerca, fondurile îmi slăbiseră și un flirt nou apărea pe orizontul amorurilor mele. Cine știe daca voi mai revedea pe adorabila Fernande de Bondy. Poate că, daca aș avea galettă, aș răpi-o en auto ca să o deprind cu oarecari sporturi intime. De amor, ca la tine, nici nu poate fi vorba. Săgeata lui Cupidon e încă prea slabă pentru mine. (22 Septembrie, Vendredi.)

Cine fusese persoana care luase locul Fernandei de Bondy, în inima îndrăgostitului ultragiat? În scrisoarea imediat următoare (**De Bucarest — 5/18 Octombre, 1907**), în care-l vedem pe tînărul Caragiale reintegrîndu-se mediului, vine din nou vorba de vacanța berlineză.

Peste tot am fost acceptat ca un tînăr dilettante cunoscător consommat*[16] al artelor fine. La Berlin erau multe ocazii și găsisem într-o damă cu care am flirtat (pe față à tort et à travers)*[17], comtessa de Rendics (născută Tullea-Falcoyano), un bun piston. Comtele (?) e un fel de pirat din Triest, are o mică rentă dar posedă un écrin*[18] princiar, 145 de inele massive cu pietre enome, cercei, colliere, brățări furate de la naufragiații din Ragusa sau din Dalmația din biserici. Comtele Emilio Rendics pretinde însă că e fideicomissul mamei lui. El era pictor (numele lui e Rendici) și avea un aspect caricatural. Acești oameni erau însă extrem de lansați, cunoscînd cei mai fini tipi din lumea echivocă, ambasadorii Persiei și ai republicilor sud-americane, Madame Keyling, o sirenă, metresă de milioneri, artiste lesbiene, tout un*[19] bazar de perversités. Eu i-am făcut comtessei o curte așa de provocătoare, în fața lui bărbatu-său, încît lumea din casă s-a scandalizat. (Era la noi.) Aceasta însă nu din scopul de a o avea pe ea (care nu-mi plăcea), ci pentru a fi prezentat unor dame bogate, tipese exotice ce vin la ea. Cum însă era vara, salonul ei era en état de chômage*[20]. Toate erau cari la castele, cari pe plaje. Și ceea ce m-a întrerupt de la execuția planului meu și m-a distrus a fost examenul pe care-l am peste 4 zile. Nu știu ce să fac, e

*[14] ...încurcat...
*[15] ...cumpărături.

*[16] ...desăvîrșit...
*[17] ...în toate chipurile...
*[18] ...casetă...
*[19] ...un întreg...
*[20] ...șoma.

Bucureşti
Str. Crângaşi-Grant no 1 —

P.S. Eu azi am debarcat la orele 12 ziua, şi mă grăbesc să-ţi scriu.

Dragă Amice

Te rog să mă scuzi că nu ţi-am putut răspunde imediat, pentru că plecam din Berlin în mod urgent şi eram aşa de desemparé că n'am avut nici timpul să-mi fac ultimele emplette. Sunt mai nenorocit de cât ţi-ai putea închipui. Să stai trei luni şi jumătate la Berlin să flirtezi, să te plimbi liber, necunoscut şi plin de toate gustele de curaj; şi azi să te întorci în această ţară românească unde totul e miserabil, insuficient şi grotesc, unde damele fine sunt inaccesibile, tipii imposibili, şi unde mă aşteaptă examenul de drept. Capul meu care va trebui sa înmagazineze 4 cursuri în 15 zile e de pe acum o

foarte sever, şi eu n-am citit nimic, mă mir de ce mai mă chinuiesc degeaba, c'est de la peine perdue*[21]. Poate vreun effort extrem, vreo chansă, vreun piston solid, altfel greu. En tout cas*[22], mă prezint. Iar mai departe: **Ţi-am scris atît de mult pentru că tu eşti unicul meu confident (aşa cum erau Mortimer şi Bougrelon în romanul lui Jean Lorrain).**

În pasajul dedicat contelui şi contesei Rendics, cu giuvaerurile lor somptuoase şi relaţiile pe cît de sus puse, pe atît de deochiate, întrevedem începutul conturării atmosferei din **Remember**, nu în ceea ce are tainic, în elementele ei de decor material — ci de echivoc. Contactul cu aristocraţia străină, fie ea şi dubioasă sau de dată recentă, se vădeşte anevoios. O singură vară berlineză nu-i permite lui Mateiu Caragiale stabilirea unor raporturi temeinice, dacă nu din alte motive, cel puţin din acela că vara, aristocraţia părăsea oraşul. La o primă ochire, mobilul acestei tentative de abordare a aristocraţiei cosmopolite pare interesat şi impur, însă trebuie să ţinem seama că pe studentul rebarbativ nu-l încerca nici o îndoială asupra apartenenţei lui la aristocraţie, la cea mai ilustră chiar, iar în sînul acestei clase, cel puţin pe atunci, cîştigarea mijloacelor de trai prin muncă părea o aberaţie şi nu era o necesitate. Faptul că Fernande trebuia să dea lecţii spre a-şi putea cîştiga existenţa, o declasase în ochii admiratorului. El i-ar fi propus o soluţie de cu totul alt ordin, dar mult mai apropiată de mentalitatea aristocratică. Şi cît de afundat era în problemele aristocraţiei ne-o demonstrează scrisoarea din 23 noiembrie a aceluiaşi an **(Samedi. nr. 42 Miron Costin). De Bucarest** — fireşte: **Căsătoria princessei Luise de France m-a încîntat. Ce oameni, ce timpuri! Dar ce a fost prost, a fost ca politică. O fiică de duce exilat (le comte de Paris) se căsătoreşte cu fiul unui comte exilat (Caserte-Bourbon). Nimeni din partea împăratului Austriei, Germaniei, Suediei, Danemarcei chiar, cu care e alliată casa de Franţa. Nimeni, şi nimic. Afară de marele duce Wladimir, care a mers ca la nişte curse, sau o vînătoare, pentru că soţia lui e o Mecklembourg. Fără misiune, a fost familia de Franţa şi Spania, regina Portugaliei şi nişte principi de Saxa. Nici Mecklembourg, nici nimeni de la curtea Engliterei, e ceva prea găunos. Înţeleg regele şi regina să nu vie, dar mai e prinţul de Galles, ducele de Connaugut şi alţii. Asta e un simptom puţin favorabil pentru regalismul francez. Comtessa Lonyais egal cu zero. Sînt nişte simpli particulari. Toată asta e afacere de pură politică. Acum îmi explic eu de ce Alfonso nu s-a căsătorit el cu Louise de France. N-ar mai fi avut nici cel mai mic filon politic. Cît despre noi, locul nostru**

*[21] ...este chin inutil
*[22] În orice caz...

era la Woordnorton, dar daca nu se ivește filonul metallic!

Dar analiza strînsă a supărărilor aristocrației franceze, nesusținută în temeiurile ei monarhice de cercurile dinastice mai fericite de aiurea, este părăsită pentru vechea temă sentimentală: **Dragă Amice, ca și mine, trebuie să fii însă în privința amorului un om sceptic și să te convingi că cele observate de mine, după o experiență de 3 luni și jumătate în străinătate, în privința damelor franceze e just [sic!]. Daca sunt demoiselle le place să le servești de « chaperon »*[23] (trone Marghioalo!), daca sunt măritate, de armăsar « étalon de race orientale»*[24]. Și în amîndouă cazurile de cassier pentru cheltuiala zilnică (mon petit « trésorier-payant »)*[25]. Ceaiuri, trăsuri, auto-uri, chocolată, *flori*, musee. C'est navrant!*[26] O singură persoană m-a epatat: Fernande de B. Cum într-o seară n-aveam schimbat, s-a oferit ea ca să cheltuiască ca să mergem în trăsură la Grunewaldt [sic!]. Era Duminică seară, toate prăvăliile erau închise. Se înțelege că am refuzat: nu concep pescărie la consumații cu o damă, dar acum mă gîndesc că am făcut rău. Era însă una Mademoiselle Géneviève Granger, care e din Paris și stă rue Denfert-Rochereau nr. 22, era așa de ahtiată și de stricătoare, încît comanda un ceai și nu-l putea bea, sau pentru ca să mă încarce la socoteală cu 5 pfenigi, dădea o franzelă la vrăbii. Eu nu sunt omul mesquin, dar aceasta mă indigna, cînd vedeam bine în ochii ei de bestie nemiloasă plăcerea de a face pe bărbat să cheltuiască. De aceea nu te mira de Rolande că n-a vrut să continueze [sic!] seria ceaiurilor fine, plătind ea, adică împrumutîndu-te. O amică a Géneviève Granger, Mademoiselle Gertrude Flatow, era așa de amorezătă de mine, încît o plantam cîte 3 ore prin vreun Kaufhaus, și nu se supăra, eu tourbillonam după altele prin Metro sau pe străzi.**

*[23] ...însoțitor...
*[24] ...exemplar de rasă orientală.
*[25] ...micul meu vistiernic care plătește.
*[26] ...Este dureros!

Această Flatow mă tot întreba că mîine unde mergem? Făcuse chiar un plan odată să luăm cîteșitrei un tren, un vapor, să prînzim pe la Potsdam și să ne întoarcem cu alt vapor etc. Eu eram consternat și numai grație unei ploi de 3 zile am scăpat. Nu eram embeguinat*[27] de nici una, și abia mă așezam la masă că bing, factorul cu o scrisoare. Mon petit Turc! par ci, mon petit Turc, par la*[28]. Și asta era numai ca să le baladez în lung și în larg.

De la scrisoare la scrisoare apar mutații de impresii, de ordinul contradicțiilor. Aceeași persoană care, bunăoară, îndrăgostită de el, îi trimitea bilețele, revine după scurtă vreme în

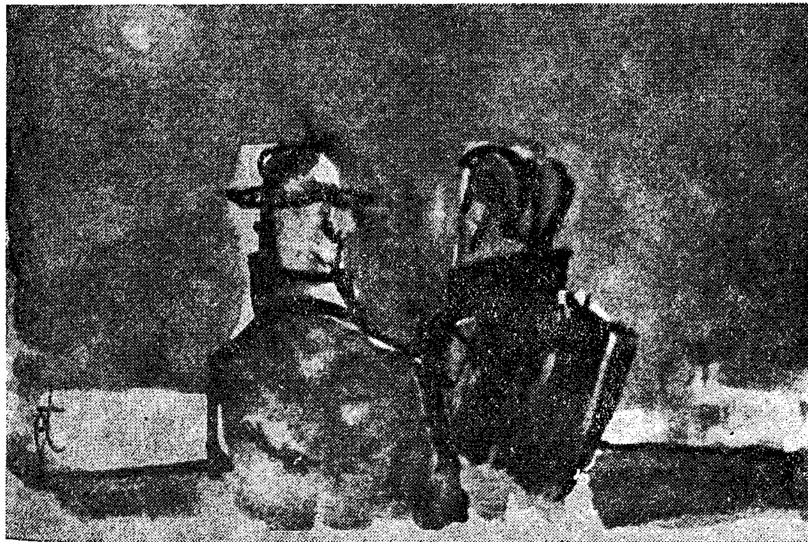
*[27] ...îmbrobodit...
*[28] Micul meu Turc! pe aici, micul meu Turc, pe dincolo.

corespondență pe tema acelorași bilețele, dar, de această dată, ca interesată. Schimbarea însăși de opinii a corespondentului, la rîndul ei, apare condusă de simpla necesitate a argumentării. Ne duce gîndul, probabil Mateiu Caragiale nu păstra copii după scrisorile trimise, riscînd, astfel, să producă versiuni diferite ale acelorași fapte. În realitate, cazul relevă doar de la schimbarea de umoare, care operează asupra memoriei, la cald, ca la toți marii subiectivi. Corespondentul este, deci, tot timpul sincer și deschis. De altfel, nici opinia asupra bucureștencelor, în aceeași lungă scrisoare, nu e mai bună: **Situația mea financiară e ca a Greciei și ar trebui să mă sinucid daca nu m-aș gîndi la viitor. Sunt ocupat cu fațada, și îmi pare rău că F. de Montesgiou pleacă zilele astea. Nu că e ceva de cîștigat, dar am punctele mele. În București e foarte greu de lucrat cu damele. Sunt dintr-o rasă imposibilă. N-au încredere, le e frică și n-au tradiții de galanterie. Cele mai multe nu sunt capabile să iubească numai pentru amor, trebuie să aibă sau un scop politic, sau mai ales un plan financiar. Pentru jouissance*[29] nu riscă nici una ca străinele situația lor. Lică Fillitti, ofițerul, mi-a spus că de trei ani de cînd se zbate, nu poate face nimic, cu toată uniforma și dolmanul lui. S-a desperat de răceala lor. (Mi se pare că i-au tras chiulul și nu știe că trebuie uneori să constrîngi pe femeie, aproape cu violențe, cînd vezi că se pierde în ezitări.) Eu am rupt cu desăvîrșire cu tipii găunoși, și sper că, daca se realizează numai o parte din planul meu, să ne revedem toamna viitoare la Paris, unde e sigur că vin, depinde însă cum. Nu se știe de azi, pe mîine, și viața, cum o duc și cum o ducem, în definitiv e grea și enervantă. Zinkutza e collată de mult cu un tip cu care voyagează, pe care-l întreține bine, dar un om de condiție neegală, un espèce de larbin*[30]. Ca să pătrunzi e deci greu, și pe urmă nu e o tipesă care să-și dea drumul și să se entuziasmeze, c'est une aigrie*[31].** Iar în P. S. **Am auzit că Olga Mavrocordat, care a moștenit încă o avere imensă de la fratele ei Georges, mort la Viena la 20 ani, a propus lui Cantemir Cîmpineanu să-l ia de soț și acel nefericit om a refuzat-o din motive intime. Ce ființă extraordinară să refuzi 150.000 livre de rente, trebuie să fii nebun. Și ceva mister[?] M.** Un al doilea P. S.: **Nu știu daca ți-am scris cauza pentru care fiica lui Edouard nu se mărită. Este epileptică.** Persoana indicată pe numele mic era Edouard al VII-lea, monarhul britanic, a cărui viață de petreceri în tinerețe se pare că lăsase urme. După date mai recente, și băiatul său cel mai mare suferea de turburări nervoase grave, ba, într-o amplă lucrare, se presupune că ducele Clarence, în demența sa, ar fi fost chiar celebrul Jack spintecătorul, ceea ce ar explica, la multă trecere de vreme, pentru ce fiorosul asasin n-a fost niciodată prins. În fine, cel de al treilea și ultim P. S.: **Daca vrei să vezi portretele familiei de Franța, bine executate, uită-te în „Illustrated London News".**

De la București la Berlin și apoi iar acasă, anul 1907 este marcat de evenimente importante în existența tînărului Mateiu Caragiale, întîmplări care îi vor cristaliza caracterul, furnizîndu-i totodată materiale de observație copioase. Vacanța berlineză scoate în evidență un cert misoginism, nici măcar mascat, ca și preeminența acordată relațiilor de clan, de castă, față de puțina însemnătate a relațiilor sentimentale. Din acest fond care exclude femeia, sau o utilizează zonal, se va naște însăși ideea **Crailor**, iar dintr-un anumit echivoc și din ideea răcelii fundamentale a femeii, **Remember**.

Barbu CIOCULESCU

(continuare în numărul viitor)

*[29] ...plăcere...

*[30] ...un fel de servitor.
*[31] ...e o acritură.

DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Titu MAIORESCU

NOTĂ BIOGRAFICĂ

Prenumele: MAIORESCU.
Numele de botez: TITU.
Data nașterii: 15 fevruarie 1840.
Locul nașterii: Craiova.
Numele sau originea părinților: Ion Maiorescu născut la Bucerdea, lîngă Blaj, și Maria născută Popasu, din Brașov.
Studiile făcute succesiv, cu localitățile și institutele în cari au fost făcute:
Clasele primare acasă, cl[asa] I gimnasială în anul școlar 1850—1851 la gimnasiul Român din Brașov, cl[asele] II—VIII și bacalaureatul în Academia Teresiană din Viena (1851 Sept[embrie]—Iulie 1858), 1858 și 1859, 1860 filosofia la Berlin, 1860—1861 jurisprudența la Paris. Diploma de Doctorat în filosofie și Licența în drept.
Etatea terminării studiilor: 21 de ani.
Primele scrieri și publicațiunile succesive: (Cărți originale, ori traducțiuni, redigere sau colaborarea la ziare sau reviste) cu titlul, anul, locul de tipărire și întinderea fiecărei opere.

1) *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form* (Berlin, Nicolai, 1861, 1 vol[um] în 8°, (VIII și 248).
2) *Die alte französische Tragödie und die Wagnerische Musik.* Conferință și discuțiune în Societatea filosofică din Berlin, 27 Apr[ilie] 1861. (În revista filosofică din Berlin *Der Gedanke* vol. II, 1861, nr. 5.)
3) *Ueber des Herbartianers Cornelius teleologische Grundgedanken.* (Disertațiune publicată în Organul Societății filosofice din Berlin, vol. III, 1862, pp. 18—22.)
4) *Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnasiu?* Disertațiune în Anuarul Liceului din Iassi [*sic!*], 1863.
5) *Regulele limbii române pentru începători și observări didactice,* în Anuarul Institutului normal de la Trei Ierarhi, 1864.
6) *Vocea națională,* foaie politică din Iassi, redactată în Aprilie și [*Anexă pe o pagină alăturată*], Mai 1866 în contra mișcării separatiste din Moldova.
7) *Die Vereinigten Fürstentümer Moldau und Walachei unter Fürst Alexander Johann I (Cuza),* în revista *„Unsere Zeit"*, Lipsca[,] Brockhaus[,] 1866, pag. 53—63.
8) *Despre scrierea limbii române,* Iassi, 1866 ([în] 8°, 152 [pag.])
9) *Poesia rumana,* cercetare critică, Iassi 1867 ([în] 8°, 206 [pag.])
10) *Contra Școalei Bărnuțiu,* Iassi, 1868 ([în] 8°, 108 [pag.]).
11) *Beția de Cuvinte,* Iassi, 1873 ([în] 8°, 30 [pag.]).
12) *Răspunsurile Revistei Contimporane,* Iassi, 1873 ([în] 8° [,] 56 [pag.]).
13) *Critice,* București, [Editura] *„Socec"*, 1874 ([în] 8°, XV și 466 [pag.]).

NOTA BIOGRAFICA

106 105

Pronumele: Maiorescu

Numele de botezu: Titu

Dat'a nascerii: 15 Fevruarie 1840.

Loculu nascerii: Craiova.

Numele séu originea parintilor: Ion Maiorescu născut la Bucerdea lângă Blaj, și Maria născută Popazu din Brașov.

Studiele facute succesivu, cu localitatile si ucditetele in cari au fostu facute: Clasele primare [illegible], cl. I gimnasială [illegible] 1850–1851 la gimnasiul Român din Brașov, cl. II–VIII [illegible] bacalaureatul în Academia Tereziană din Viena, 1851 sept. – iulie 1858, 1858 și 1859, [illegible] filosofie la Berlin, 1860, 1861 jurisprudența la Paris, [illegible] în filosofie [illegible] în drept.

Etatea terminării studieloru: 21 de ani.

Propriele scrieri si Publicatiunile succesive (Carti originale, séu Traductiuni, Redigere séu Colaborare la Diare séu Reviste) cu Titlulu, Annulu, Loculu de typărire, si Intinderea, fiacarii opere:

1) „Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form," (Berlin, Nicolai, 1861). 1 vol. în 8°, (VIII și 248).

2) „Die alte französische Tragödie und die Wagner'sche Musik". ~~[illegible]~~ Conferință și discuțiune în societatea filosofică din Berlin, 24 apr. 1861 (în revista filosofică din Berlin Der Gedanke (vol. II, 1861, N° 57).

3) „Ueber des Herbartianers Cornelius [illegible] Grundgedanken". (Disertațiune publicată în Organul Societății filosofice din Berlin, vol. III, 1862, pag 18–22).

4) Pentru ce limba latină este chiar în privirea educațiunii morale studiul fundamental în gimnasii? Disertațiune în Anuarul Liceului din Iași, 1863.

5) „Regulele limbii române pentru începători și observații [illegible]", în Anuarul Institutului normal de la Trei Ierarhi, 1864.

6) „Ideea națională", foaie politică din Iași, redactată în Aprilie [illegible]

Ocupatiuni si functiuni succesive, cu datele loru:

1 Iunie 1862 – Sept. 1862 membru supleant la Trib. Ilfov.
[illegible] – 12 Noemvrie 1862 Procuror la Tribunalul Ilfov.
13 Noemvrie 1862 – Octomvrie 1863 Director Liceului Iași.
Octomvrie 1863 – Ianuarie 1868 [illegible] Institutului normal de la Trei Ierarhi Iași.
Ianuarie 1863 – Noemvrie 1871 Profesor de filosofie la Universitatea Iași.
[illegible] 1874 – [illegible] 1876 Ministru de Culte și Instrucțiune publică.
Aprilie 1876 – [illegible] 1876 Agent diplomatic la Berlin.

Ocupatiuni si functiuni actuale: Advocat și deputat.

Titluri onorifice si ordine séu decoratiuni: membru onorariu al Asociațiunii Transilvane pentru cultura pop. rom., [illegible] al Societ. filosof. din Berlin, medalia [illegible] cl. I. [illegible] a Ordinului Francisc-Iosif I în Austria

Loculu resedintiei actuali:

Tiér'a: Romania,

Comun'a: Bucuresti,

Strad'a si Nr: Mercur, N° 1.

14) *Asupra broşurei Germania, România şi principele Carol de Hohenzollern*, Iassi, 1875 ([în] 8⁰, 20 [pag.]).

15) *Raport către Măria Sa Domnitorul asupra lucrărilor Ministerului Instrucţiunii Publice*, Bucureşti, Noemvrie 1875 ([în] 4°, 20 [pag.]).

16) *Logica*, partea I, Bucureşti, 1876 ([în] 8°, 110 [pag.]).

17) *Aforismele lui Schopenhauer*, traducere publicată în „*Convorbiri literare*", vol. X, 1876.

18) „*Timpul*", ziar politic cotidian, redactat şi scris în articolele sale de fond de la 18 Ianuarie pînă la finele Aprilie 1877.

19) *Ministerul Brătianu-Kogălniceanu şi Tratatul de la Berlin*. Discurs, Bucureşti[,] 1878 ([în] 8°, 38 [pag.]).

Ocupaţiuni şi funcţiuni succesive, cu datele lor:

1 Iunie 1862—Sept[embrie] 1862[,] membru supleant la Tribunalul Ilfov.

2 Octomvrie—12 Noemvrie 1862[,] Procuror la trib[unalul] Ilfov.

13 Noemvrie 1862—Octomvrie 1863[,] Director[ul] Liceului Iassi.

Octomvrie 1863—Ianuarie 1868[,] Directorul Institutului normal de la Trei Ierarhi Iassi.

Ianuarie 1863—Noemvrie 1871[,] Profesor de filosofie la Universit[atea] Iassi.

7 Aprilie 1874—29 Ianuarie 1876[,] Ministru de Culte şi Instrucţiune publică.

Aprilie 1876—10 Iulie 1876[,] Agent diplomatic la Berlin.

Ocupaţiuni şi funcţiuni actuale: Advocat şi deputat.

Titluri onorifice şi ordine sau decoraţiuni: Membru onorariu al Asociaţiunii Transilvane pentru cultura pop[orului] rom[ân].

Membru extern al Societ[ăţii] filosof[ice] din Berlin.

Medalia Bene Merenti cl[asa] I.

Marea Cruce a Ordinului Francisc-Iosef I de Austria.

Locul reşedinţei actuale:

Ţara: România.

Comuna: Bucureşti.

Strada şi Nr.: Mercur, No. 1.

Nota biografică[1] pe care o publicăm nu modifică biografia lui Maiorescu, dar ea vine să probeze încă o dată gravitatea olimpianului în faţa buchiei scrise şi responsabilitatea academicianului în raporturile sale cu înaltul for de cultură. Pentru că, de la 20 iulie 1867, cînd a fost numit ca membru fondator, şi pînă la 1 iulie 1917, cînd s-a stins, Titu Maiorescu a fost unul din cei mai străluciţi membri ai Academiei Române. Cincizeci de ani de viaţă academică exemplară, din păcate, în mare parte necunoscută[2]. Studiul scris şi publicat de către Dimitrie Onciul: T. Maiorescu şi Academia Română, „*Conborbiri literare*", Anul XLIV, vol. I, Bucureşti, 15 februarie 1910, pp. LXII—XCII), a devenit şi el de restrînsă circulaţie.

Petru POPESCU-GOGAN

---

[1] Aceste file au fost înaintate de către Titu Maiorescu Academiei Române, în august 1879, la cererea acesteia. La iniţiativa lui Al. Odobescu şi sub semnătura sa, în calitate de secretar general al Academiei, aceasta a adresat tuturor membrilor un formular, intitulat *Notă biografică*, cu rugămintea să completeze datele şi s-o restituie. Mulţi n-o vor restitui şi printre ei se numără şi Al. Odobescu. T. Maiorescu o va face însă cu lux de date şi o va depune imediat. (Originalul la *Arhiva Academiei Române*, mapa a 7-a, 1879.)

[2] Demisia, cerută cu scrisoarea pe care o reproducem mai jos, nu modifică cu nimic aprecierea noastră: « Domnule Preşedinte, Am onoarea a depune în mînele D[umnea]voastră demisiunea mea de membru al Societăţii Academice Române, nemaifiindu-mi cu putinţă a lua parte la lucrările acestei Societăţi. Primiţi, vă rog, Domnule Preşedinte, încredinţarea prea distinsei mele consideraţiuni. Iassi 10/22 octombrie 1868. Titu Maiorescu. Domniei Sale, Domnului Preşedinte al Societăţii Academice Române, la Bucureşti ». La rîndul său, preşedintele — Ion Heliade Rădulescu — înscrie următoarea apostilă: « Se va supune Societăţii Academice » şi semnează. Societatea Academică Română — care va mai primi astfel de scrisori de demisie de la V. Alecsandri şi de la Episcopul Melchisedec — îi va trece pe toţi trei în rîndurile membrilor onorari, iar în 1879, prin transformarea Societăţii Academice în Academia Română, ei vor figura din nou, în postura de membrii activi ai Academiei.

DOCTOR ÎN DREPT LA PARIS

ACADÉMIE DE PARIS.

Université de France.

Paris, le 27 Avril 1860

Reçu de M. le Vice-Recteur de l'Académie de Paris le certificat d'aptitude au grade de Bachelier ès-lettres délivré par elle le dimanche le 20 Avril 1860.

Tite-Live Maiorescu

DUPĂ DOCTORATUL ÎN FILOZOFIE TRECUT ca o «jucărie» la 26 iunie 1859, la Geissen, în Germania, cum se știe din Însemnările zilnice *și din biografiile exegeților săi, Titu Maiorescu pleca în toamna aceluiași an la Paris, cu o bursă facilitată de conjunctura favorabilă în care se găsea tatăl său după Unire. Obligația asumată pe lîngă Eforia școalelor, instituția care suporta cheltuielile bursei, era de a trece o licență în litere la Sorbona. Biografii de, pînă acum s-au mulțumit cu cîteva considerații aproximative și cu deducții nu o dată în afara adevărului. Toată etapa pariziană se reduce, pînă în prezent, la cîteva rînduri. Cercetarea* Epistolariului *pentru anii 1859—1861, precum și documentele din dosarele Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor din Franța, păstrate în* Archives Nationales *de la Paris, ne permit o reconstituire riguroasă a acestor ultimi ani de studii universitare ai lui Titu Maiorescu. Încă din 25 august 1859, tînărul doctor în filozofie îl informa, din București, pe dr. Câmpeanu, de bursa Eforiei pentru «junii care vor fi trămiși la Paris spre a studia 3 ani. Leafa pe an 240 # și de drum 50 #»*[1]. *Dorința de a continua învățătura în Franța părea acum un fel de orgoliu al lui Ioan Maiorescu. «După voia tatii, voi concurge și eu în 15 septembrie a. c. Dacă re*[i]*es (de care eu unul nu mă îndo*[i]*esc), voi merge la 5 octombrie la Paris»*[2]. *Rezultatul concursului se decidea la 15 septembrie. Mai înainte, la 5 ale aceleiași luni, se interesa la brașoveanul Ștefan Iosif, tatăl poetului Ștefan Octavian Iosif, de o programă gimnazială, probabil în vederea concursului. Îl asigura și pe acesta că dacă «va re*[i]*eși concursul, plecînd la Paris, trec prin Brașov»*[3]. *Binețeles, concursul fu cîștigat și Maiorescu plecă de îndată spre Franța, însă drumul dură enorm. La 15 octombrie se găsea la Brașov, iar a doua zi poposi la Sibiu, doar pentru o zi*[4], *încît nici nu-l vizită pe Andrei Mureșanu. Abia la 25 octombrie ajungea la Berlin, unde șezu mai mult timp. Biografii lui Maiorescu — de la Soveja Mehedinți pînă la G. Călinescu — spun că la 3 noiembrie era la Paris, dată anulată de documente, căci la 5 noiembrie el era tot la Berlin și îi scria lui Vicențiu Babeș-Ministerialsecräter*[5]: *«Mîine plec la Paris»*[6]. *Deci pe 6 noiembrie. Dar la 7 noiembrie nu părăsise capitala Germaniei! Avusese ghinion, și în ziua plecării își scrîntise piciorul. În loc de opt zile, cît prevăzuse să șadă la Berlin, unde se simțea bine în mijlocul familiei Kremnitz, lîngă Clara și Mile, stătu cu «oblojeli» cu apă de*

[1] *Epistolarium*, volumul 25, 13 august—7 septembrie 1859. Biblioteca Academiei Române, Arhiva Titu Maiorescu, I *(Corespondență)* 2.
[2] *Ibidem.*
[3] Scrisoare din 17 septembrie 1859, *Epistolarium*, volumul 24, 4 iulie—17 august.
[4] Scrisoare către Emilia, 16 octombrie și către Andrei Mureșanu la 17 octombrie, *Epistolarium*, volumul 26, 8 septembrie—21 noiembrie 1859.
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*

plumb cincisprezece zile[7]. *O primă scrisoare expediată din Paris apare abia la 18 noiembrie*[8] *(se instalase în 6, rue Racine, în plin cartier Latin), iar la 19 noiembrie îl informa pe tatăl său la București, pentru a-l liniști, că nu întîrziase în Germania, întrucît* rentré*-ul universitar francez avea loc la 21 noiembrie. Încă de la Berlin își indica pentru corespondența sa la Paris « chez M. Royer-Collard », profesor*[9] *recomandat fie de vreun profesor al său de la Berlin, fie de Kremnitz.*

Obișnuit cu mediul urban austriac și german, Titu Maiorescu rămase rece la panorama Orașului-Lumină. Nu-l mișcă nimic, nu-i plăcu nimic, încercînd chiar un sentiment de repulsie. Ciudată întîlnire cu Parisul:

« Parisul îmi făcu o impresiune foarte neplăcută. Strade strimte și întunecoase (afară într-adevăr de cîteva pompoase), necurate, casele înalte, înguste, afumate și întocmite numai spre cîștig; toată cealaltă cu un aer de realism cras[10] *».*

Nu trecuseră decît cîteva zile și se plîngea că « singurătatea » îl « deprimează » de parcă ar fi fost aruncat într-un oraș de provincie. Nu-i priau nici muzeele, nici monumentele, nici librăriile. Cerea de la Berlin un Herbart complet, iar odată cu opera acestuia îi va veni și opera lui Kant. « Cu cît e Parisul mai viu, cu atît contrastul între mine și el e mai vătămătoriu. »

Ajuns la Paris, Maiorescu se interesă de condițiile de înscriere la facultate. Un dezastru financiar pentru buzunarul său. Scumpete! Îl apucă disperarea și scrise tatălui său: « Cu 240# e absolut cu neputință să ies din cauza plăților pentru școală. Mai întîi nici un testimoniu de maturitate străin n-are valoare în Franța ». Trebuia să se adreseze ministerului pentru a-l numi, în baza diplomei germane, bachelier ès-Lettres. « Plata era 100 fr. » Apoi ce urma? « Plata pe fiecare trimestru este de 40 fr. Va să zică 160 fr. La fiecare an se face un examen; examenul prim 100 [?] fr., al doilea 300 fr., al treilea 500 fr. »

Deocamdată trebuia să umble pentru a nu pierde anul de drept făcut la Berlin: « să mi se recunoască anul cel din Berlin, să șed numai 3 ani, atunci însă trebuie să plătesc banii de colegiu ca [și] cînd aș fi urmat în Franța anul prim, apoi dar pe lîngă 100 fr. pentru test[imoniu] de maturitate, și pe lîngă 100 fr. bani de înscriere la anul al doilea, cu care voi începe, mai am să plătesc 100 fr. bani pentru anul prim care ar fi fost să-l urmez în Franța, și 100 fr. pentru examenul prim ».

Nici studiile, ținuta universitară, atmosfera studențească nu-l atrăgeau. Nu era mulțumit de nimic: « Studiile sînt de tot incomplete. Le lipsește facultatea filozofică. Studiul filozofiei întregi, dar apoi și ce se află este încongiurat de un formalism » și de « un pedantism »[11] *străine spiritului său.*

În corespondența adresată tatălui său la București, abundă calculele de bani, încurcătura în care se află cel de-abia descins la Paris. Deja Maiorescu făcuse o opțiune de studiu. Avea în vedere, indiscutabil, diploma de la Facultatea de drept. După aceea, se întreba dacă mai poate suporta financiar și examenele de la Litere.

« Vrînd însă să urmez la Litere, să înțălege că plățile se îndoiesc. De se va putea să mi se schimbe jurnalul și să nu fiu forțat (o formalitate goală) a aduce Eforiei diplomă de Litere. Căci în cazul din urmă, spre a mi se recunoaște diploma germană [de doftorat] trebuie să plătesc la 1200 fr., ca [și] cînd aș fi urmat toate colegiile în Franța. »[12] *Apoi, ca să-l înduplece pe tatăl său de povara cheltuielilor, îi făcu un nou pomelnic: pentru camera neîncălzită 45 fr., pentru mîncare 80 fr., serviciul 4 fr. Tot plătind în dreapta și în stînga, rămăsese « despoiat » de bani pînă la 12 decembrie. Din această cauză nu mai avea nici o reticență: îi cerea 100 de galbeni de la Știrbei și plănuia o intervenție pe lîngă Cuza pentru 100 de galbeni anual.*

Maiorescu se interesează mereu de examene, înscrieri, cursuri la Facultatea de drept. Deocamdată nu pomenește nimic de obligațiile sale imediate pe lîngă Facultatea de litere. Planul său prevede o carieră juridică. Lui Ioan Maiorescu îi vorbește de examenele ce trebuia să le dea la Drept și nu la Litere: « examenul întîi de drept roman și Code Napoléon ». « Peste alte trei luni, examenul al doilea spre a deveni avoué *(Code Napoléon, procedura civilă, legislația civilă, dreptul criminal), apoi peste vro 6 lune (ultimele?) examene pentru advocatură. »*[13]

Toate forțele erau puse în mișcare pentru a-și încheia anii de învățătură la Facultatea de drept:

« Cum vezi, am să fac într-un an ceea ce de regulă să face în 4. Da va merge. »

---

[7] *Idem*, scrisoare către Emilia la 19 noiembrie.
[8] *Ibidem*.
[9] Royer-Collard, Albert-Paul, jurisconsult 1(797—?), apoi profesor, decan la Facultatea de Drept din Paris.
[10] Scrisoare către Emilia la 19 noiembrie.

[11] *Epistolarium*, volumul 27, 21 noiembrie—23 decembrie 1859.
[12] *Epistolarium*, volumul 26.
[13] *Epistolarium*, volumul 27.

« Trebuie să studiez cîte 7 ore pe zi, dar apoi va merge. » Nici vorbă ca Maiorescu să se ocupe acum de diploma de licență în litere, dobîndită « fără nevoia unei sforțări »[14]. *Documentele de arhivă pe care le-am găsit la Paris în această toamnă concordă perfect cu datele din* Epistolar *și vădesc dorința sa de a desăvîrși studiile în drept. Prima etapă a șederii sale la Paris se consumă cu umblatul și așteptatul de aprobări pentru a se putea înscrie la Drept. Dosarul cu actele de student la Paris, ale lui Titu Maiorescu, în perioada 1859—1861, aflate în Arhivele Naționale de la Paris*[15], *ne oferă posibilitatea recalăuirii acestei etape în biografia intelectuală a lui Titu Maiorescu, evitînd imaginarul și apologetismul. În primul rînd, documentele pe care le-am adus de la Paris corectează opinia istoriei noastre literare după care Titu Maiorescu ar fi avut înaintea licenței în drept, o licență în litere în capitala Franței. Abia descins la Paris, Titu Maiorescu adresa, la 10 decembrie 1859, o cerere Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, din care aflăm că avea un an de drept la Berlin, deci frecventase, paralel cu filozofia, Facultatea de drept. Posedă pentru aceasta actul respectiv. Nu fusese un auditor oarecare. Planul lui Maiorescu, la Paris, era să absolve Facultatea de drept, cîștigînd acel an universitar de la Berlin. Nici un cuvînt despre Facultatea de litere, cu atît mai mult despre licență. El propune echivalarea diplomei sale de doctor în filozofie cu o modestă diplomă de bacalaureat în litere numai pentru că o atare diplomă de baclaureat îi era indispensabilă înscrierii sale ca student la Drept. El specifică acest lucru. Dealtminteri nici nu era posibilă o echivalare directă între un doctorat în filozofie și o licență în litere, în timp ce acel doctorat german putea constitui o certificare de dacalaureat în litere, adică dreptul de a frecventa cursurile unei facultăți. Mai mult, chiar și pentru licența în litere la Paris, Maiorescu avea nevoie în prealabil, ca și în cazul licenței în drept, de o echivalare de bacalaureat care să-i permită apoi dreptul la înscrierile la cursuri și prezentarea la examene. În dosarele pentru echivalarea de diplome străine al Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor în perioada 1859—1861, unde există piesele de arhivă pe care le publicăm în anexă, nu se află nici un indiciu că Maiorescu ar fi luat inițiativa unor demersuri și pentru licența în litere. El solicită, pentru a putea să intre în drepturile și obligațiile studențești la Facultatea de drept, echivalarea doctoratului său (străin pentru francezi) cu un bacalaureat în litere și cu dispensa pentru examenele anului I. În acest serial de documente, Maiorescu nu invocă niciodată Facultatea de litere din Paris. Nu văd atunci cum ar fi rezolvat într-o lună de zile, între 3 noiembrie—10 decembrie 1859, echivalarea « doctoratului nemțesc cu licența în litere », cînd el abia de acum înainte începea demersurile pentru echivalare, nu cu o licență în litere, ci cu un simplu bacalaureat în litere, fără de care nu se putea apuca de treabă la Drept. În practica vremii, asemenea echivalări de diplome străine, cu simple diplome de bacalaureat franceze, erau curente în rîndul tinerilor români veniți să învețe la Paris. Maiorescu era, în plus, îndreptățit să ceară, paralel cu echivalarea de diplome, și o absolvire de înscrieri și examene prevăzute în clauzele primului an universitar la Facultatea de drept. Răspuns la cererea sa din 10 decembrie, ministerul adresează o « minută » vice-rectorului Universității din Paris, cerînd consultarea și avizul atît al Facultății de litere — pentru legalitatea echivalării doctoratului lui Maiorescu cu diploma de bacalaureat în litere, cît și a Facultății de drept — pentru legalitatea echivalării anului de studii la Berlin cu un an de studii la Paris, în cadrul unei facultăți cu aceeași specialitate. Totul, administrativ, decurge rapid. La numai 2 zile după depunerea cererii*[16], *ea este luată în discuție, la 15 decembrie există deja exprimat punctul de vedere al ministerului, iar la 22 decembrie, în ședința Facultății de drept, numele lui Maiorescu apare în* Registrul de deliberări *cu cererea sa ca « certificatele de studii » făcute la Berlin să-i dea dreptul la echivalarea doctoratului cu diploma de bacalaureat. Facultatea este de acord și propune ministerului echivalarea și dreptul la cinci înscrieri « extraordinare » (Maiorescu ceruse numai patru înscrieri), obligîndu-l să treacă examenele prevăzute în regulament. Nu se cunoaște răspunsul Facultății de litere, însă vice-rectorul, în răspunsul său din 31 decembrie 1859, implică și acordul acestei facultăți. Cererea lui Maiorescu era, astfel, rezolvată. Rămînea doar să achite taxa de 100 de franci. La 20 martie 1860 se echivala oficial diploma de doctor și i se da dreptul la cele cinci înscrieri. La 29 martie, Maiorescu semnă de primirea actului. O urgență anunțată în hotărîrea*

[14] E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, ediție îngrijită de Maria Simionescu, Editura „Minerva", București, 1972, p. 55. Și la G. Călinescu, aceeași informație luată din *Însemnări zilnice* (Material documentar în *„Studii și cercetări de istorie literară și folclor"*, an IX, 1960, nr. 3, p. 534).

[15] *Archives Nationales*, Paris. Dosarele *F.* 17_{6577} și *Aj* 16_{1720}. (A se vedea anexa documentară).

[16] *Archives Nationales*, dosarul *F* 17_{6577}.

ministerului era aceea de a se prezenta de îndată la secretariatul facultății pentru a șasea înscriere. După matricola descoperită în Mapa Aj. 16_{1720} *de la* Archives Nationales, *la 29 martie 1860, deci în aceeași zi cu primirea echivalării diplomei, Maiorescu făcea și cele șase înscrieri, cîte probabil trebuiau pentru a-i da dreptul să se prezinte la examene. Acestora le mai adăuga, în 1860, înscrierile de la 13 aprilie, 9 iulie și 15 noiembrie. În așteptarea răspunsurilor oficiale, pretextînd « imprimarea unei broșure »* — Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form[17], *Maiorescu plecase în februarie în Germania*[18], *de unde continua să-i scrie tatălui său, cu tot felul de socoteli pe seama taxelor școlare la Paris. Propunea, printre altele, ca Eforia să-i trimită stipendiul pe trei ani în doi ani, cînd avea de gînd să termine studiile. Logic era acoperit dacă, numai în doi ani, putea să se achite de îndatorirea sa față de cei care suportau cheltuiala. Logica nu este însă întotdeauna suficientă ! La 4 martie revenise de « 6 zile la Paris »*[19]. *Lucra cîte șapte ore, « apoi case de urît, mai tîrziu mă mai animează cîte o convorbire cu Rosetti [Theodor] și pe urmă mă culc ». Prompt, scrise și Onoratei Eforii a școalelor, pentru a o informa despre planurile sale de studii. Acum vorbește de licența în litere ca de un lucru subînțeles, pentru care nu mai trebuia să se insiste. Într-un mod delicat și protocolar, îi cerea dezlegarea pentru studiile sale de drept: « La înfățișarea diplomei mele de doftor de filozofie, decanul Pellat îmi spuse că acest document corespunde cel puțin licențiatului de litere. Îmi zisei dar a face uz de beneficiul acordat de On[or] Ef[oria] spre continuarea studiului de drepturi la Paris, avînd convingerea că acest studiu este cel mai esențial pentru coroborarea și chiar pentru existența statului nostru.*

Deciderea mea se înțelege că depinde de la aprobarea On[oratei] Eforii. De această aprobare mă rog prin rîndurile de față, promițînd totdeodată a nu neglija literile, ci a supune partea lor filozofică ca bază fundamentală întregii activități juridice ».

Asupra acestei hotărîri, va reveni, nemulțumit că nu primise nici un răspuns, cu o nouă petiție spre a-i « schimba mandatul de litere în mandat de drepturi »[20]. *Tot acum anunța că examenul prim va fi la 12 aprilie (« că pentru ăst examen preparai deja dreptul roman ». Mai avea de pregătit Codicele Napoleon)*[21]. *Îndată însă preciză exact data examenului la 11 aprilie. În ziua examenului, dădu vestea ca pe un triumf: « am re[i]eșit* foarte bine *»*[22]. *Urmă o pauză, alegîndu-și ca loc de recreere Berlinul. Din aprilie pînă în iunie îl găsim acolo. « Ocaziunea călătoriei fu o chiemare destul de lingușătoare și onorabilă spre a mai fi irezistibilă din partea consiliarului Kremnitz la Berlin spre a ținea în salonul lui prelegeri despre filozofie, și mai ales despre psihologie și estetică cu sistemul meu original care după cum văd află toată aprobarea la Berlin. »*[23]

Ținea prelegeri — deși termenul este destul de pretențios pentru salonul lui Kremnitz — de două ori pe săptămînă, în rest prepara examenul al doilea de la Paris. Desigur, nu era un mod de a absenta de la Paris și motivul, cum se va vedea, era altul decît prelegerile de care avea nevoie Kremnitz, Mite și Clara. Îl liniști din nou pe tatăl său că plecările sale la Berlin nu-l băgau « în cheltuieli »[24]. *Broșura se imprima în Germania, iar el voia să unească « erudițiunea filozofică cîștigată în Germania » cu « studiul practic al dreptului în Franța » pentru a face ca profesor în țară* filozofia dreptului, *« studiu de universitate pentru care încă n-avem pînă acuma nici un bărbat ». Îngrijorat că nu primea dezlegare de la Eforie pentru studiile de drept, la 23 iulie îi scria tatălui său că s-a decis de a trece, cel mai tîrziu în aprilie, licența în litere*[25]. *Curios, după ce susținuse că decanul i-a dat din oficiu acest act ! Cerea o reglementare a stipendiului, bani în plus. Trecu și examenul al doilea la 16 august, tot cu* foarte bine[26]. *Devenise « bachelier ès-Droit ». În octombrie-noiembrie era iarăși la Berlin. Vorbea des de « examenul de litere ». I se propusese să fie membru la Cercle*

[17] A apărut la „editorul Nicolai" în același an.
[18] *Epistolarium,* volumul 28, 24 decembrie 1859—2 februarie 1860.
[19] *Epistolarium,* volumul 29, 11 februarie—25 martie 1860.
[20] *Epistolarium,* volumul 30, Scrisoare din 27 martie 1860, I (Corespondența) 3.
[21] Scrisoare către Câmpeanu. *Epistolarium,* volumul 30, 27 martie—6 iunie 1860.
[22] *Idem,* scrisoare din 11 aprilie.
[23] *Idem,* scrisoare către tatăl său la 19 mai 1860.
[24] *Idem,* scrisoare din 4 iulie 1860.
[25] Scrisoare către tatăl său, *Epistolarium,* volumul 32, 18 iulie—20 august.
[26] Scrisoare către tatăl său, 17 august, *Epistolarium,* volumul 33, 17 august—9 noiembrie 1860.

des sociétés savantes și era gata să accepte, plănuind să le țină prelegeri franțuzești « sur l'état actuel de la philosophie allemande »[27]. *La 3 noiembrie scrise la București solemn și cald despre « alegerea ce a făcut-o » pentru Clara. După două săptămîni pleca la Paris* [28].

Schimbă locuința în 37, Quai des Augustins și se apucă să pregătească examenul al treilea (inițiul de licență). « Asemenea studiez cu asiduitate literele ». Exagerare, firește, pentru a cîștiga credit la tatăl său. Timpul cît îi mai rămînea în afara obligațiilor în cercul familiei Kremnitz, abia îi ajungea pentru învățarea la examenele de la Drept. Era mîndru de biblioteca sa de 500 de tomuri cu « exemplare complete de Schiller, Lessing, Platon, Rousseau, Le Sage, Corneille, Boileau, Racine, Molière, Pascal, Chateaubriand, Shakespeare, Bossuet, Montesquieu, Aristotel, Descartes, Spinoza, Kant, Herbart, Fichte, apoi literatura juridică franceză ». Grație lui Kremnitz, Maiorescu cunoscuse pe profesorul de greacă de la Sorbona, Egger [29], *și pe Laboulaye* [30], *jurisconsult, care îi facilitaseră la Paris consultarea de biblioteci, vizite și relații. Școala propriu-zis îl plictisise (« mi s-a urît cu școala »); voia « să intre în viață ». (« Mai mult de 7 lune nu mai pot rămînea în Paris, și de ce să rămîn? »). Planurile erau mari, dar pe acest fond de lipsă de interes didactic, ce avea să rămînă în picioare? Îi comenta tatălui său tezele de la Litere, în timp ce pentru Drept era presat de examene. Astfel raporta lui Ioan Maiorescu că « pentru teza franceză » avea în vedere lucrarea:* La relation. Essai d'un nouveau fondement de philosophie. *(« Aci voi căuta între altele a demonstra că filozofia franceză propagată de Royer-Collard, Coussin* [31] *etc. în eclectismul ei e semn de impotență filozofică »), iar pentru teza latină, lucrarea* De sophistarum philosophia *(« O apologie a sofiștilor în contra lui Platon și a falselor opiniuni de astăzi asupra lor »)* [32].

Fiind convins că ambele lucrări « stau în opozițiune vie cu direcțiunea filozofică a Sorbonei », din capul locului se ridica un semn de îndoială asupra șanselor unor asemenea tentative. La 22 noiembrie 1860, îi scria ministrului Roland de la Instrucțiunea Publică și Culte că « étant destiné à la fin de mes études de droit à occuper une chaire de philosophie à la faculté de București, je voudrais me soumettre d'abord à un examen du doctorat ès-Lettres de l'Université de Paris pour répondre avec pleine conscience à la vocation dont on m'a honnoré dans ma patrie »[33]. *Pentru aceasta cerea o dispensă și o echivalare în același timp a doctoratului german cu o licență în litere pe care, deci, n-o avusese niciodată. Pentru sobrul și probul Maiorescu graba nu era însă un argument: « le temps me manque absolument pour passer en France aussi la Licence ès-Lettres ». Nu era adevărat că îi lipsea timpul necesar, cînd doar pentru această licență venise la Paris pentru... trei ani. E posibil ca în această situație să fi frecventat cîteodată unele cursuri de la Litere (cursul lui Philarète Chasles)* [34]. *Dintr-o altă ciornă către tatăl său, aflăm că Maiorescu ceruse audiență la minister în vederea unui doctorat imediat în litere. « Ministerul ordonă Universității a-mi examina opul. Acest examen îmi fu foarte favorabil, asemenea o apărare verbală făcută înaintea facultății în mod briliant a opiniunilor generale »* [35]. *În actele pentru echivalări de diplome străine ale ministerului, nu există pînă acum nici un act care să ateste acest eveniment în afara echivalării doctoratului în filozofie cu o diplomă de bacalaureat în litere, care e cu totul altceva. În acest timp, el se agita pentru cea din urmă echivalare. Totuși, la 17 decembrie, se declara* licencié ès-Lettres, *iar la 9 ianuarie, depunea examenul de licență (primul) în drept (« dreptul roman întreg »). Iarăși se desfășura un plan tactic stabilit minuțios, în lanț: « De la 9 ianuarie pînă la 7 martie îmi lucrez teza franceză pentru doctorat în litere. De la 1 martie pînă la 1 aprilie prepar examenul ultim de licență în drept, pe care îl depun în 5 aprilie. De la 5 aprilie pînă la 1 iunie termin teza latină pentru doctoratul în litere. Amîndouă tezele le prezint în acest timp facultății. În luna lui iunie, pe cînd facul[tatea] de litere îmi examinează tezele, eu lucrez teza juristică pentru licență ce o apăr în public la 3 iulie. La 5 iulie apăr tezele cele 2 de litere. Și așa peste 6 lune sînt doctor de litere și licențiat în drept »* [36]. *Nu-l interesa doctoratul în drept, cum nu-l interesa nici cel în litere. La insistențele tatălui său, îi răspunse răspicat: « De*

[27] *Idem*, scrisoare din 2 noiembrie 1860.
[28] Scrisoare din 20 noiembrie, *Epistolarium*, volumul 34, 17 noiembrie 1860—1 ianuarie 1861.
[29] Egger Emile (1813—1885), elenist, savant și profesor francez.
[30] Laboulay Edouard-René Lefebvre de (1811—1883) jurisconsult, profesor la Collège de France.
[31] Victor Coussin (1792—1867), celebritate a epocii în filozofia franceză eclectică.
[32] Scrisoare din 20 noiembrie. *Epistolarium*, volumul 34, 17 noiembrie 1860—1 ianuarie 1861.
[33] *Epistolarium*, volumul 34.
[34] *Idem*, scrisoare din 10 decembrie.
[35] *Idem*, scrisoare către tata, 19 decembrie 1860.
[36] *Ibidem*.

doctoratul în drept n-a fost vorba pentru mine şi nici nu-l voi depune »[37].

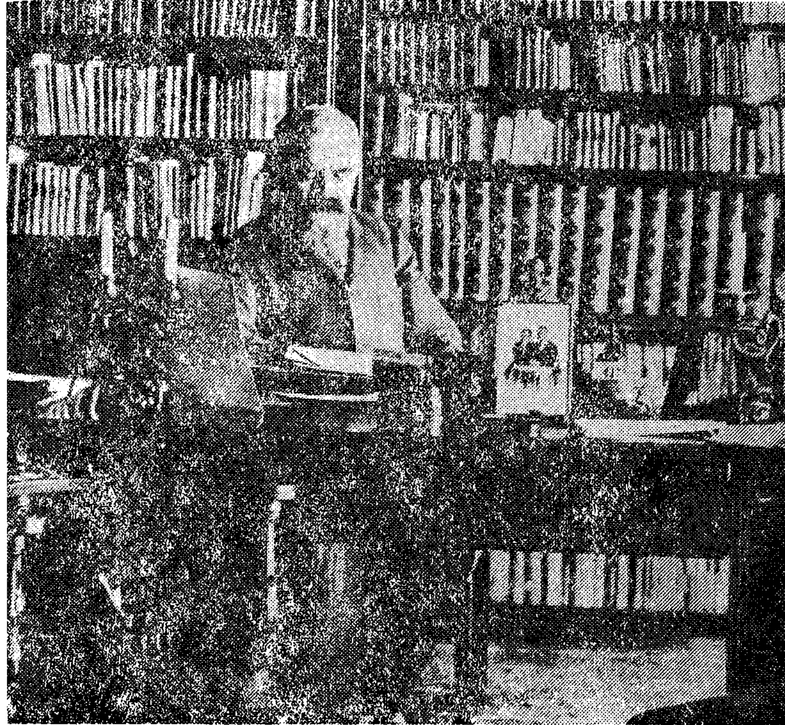
Cerea bani, făcea calcule și asigura Eforia că în şase luni va avea doctoratul în litere şi licența în drept, că era deja licențiat în litere, dar că « pentru aceste rezultate extraordinarii îmi trebuiesc şi bani extraordinari ».

În scrisori el vorbește de primul examen la 11 ianuarie[38], cînd de fapt a fost la 9 ianuarie, după aceea se arăta interesat de invitația Societății literare a Franței pentru « a ține un discurs public în sala ei asupea tragediei franceze în raporturile estetice cu muzica. Wagner... »[39]. În țară circulau intrigi pe seama dragostei sale pentru Clara și a șederii sale ca bursier de la Paris... la Berlin. El se apără, luînd pavăză însăşi Eforia, care nu numai « că nu luase în nume de rău excursurile » sale la Berlin, dar după tipărirea broșurii sale acolo, îi « îndoise leafa de la 1 ianuarie 61 », acordîndu-i 500 #. Foarte des îl informa pe tatăl său de evoluția pregătirii examenelor și a tezelor, într-o deplină seninătate. În februarie 1861 pleca la Berlin, pretextînd nu dragostea pentru Clara, ci... studiul sofiştilor greci. Prevedea întîlniri de studiu cu profesorii Tredelenburg și Michelet, căci pe profesorii francezi Garnier, Saissel și Jules Simon nu-i simțea necesari spiritului său. Era îndrăgostit și nu mai putu să-și ascundă adevărata pasiune: « Cauza esențială și focul central a progreselor mele ştiinţifice și sociale este Clara. Cu spiritul său fin şi judicios, dezvoltat prin educațiunea fundamentală, ce se află în Germania, îmi fu pînă acum şi îmi va fi totdeauna un tribunal competent pentru lucrările mele, mai ales în competența eleganței formale ».

La 20 februarie, teza franceză era gata la Berlin în proporție de « trei pătrare; partea istorică și speculativă. Mai îmi rămîn consecințele practice »[40]. Clara era apoteozată ca o madonă: « elementul principal care mă reține în astă activitate este... » Spre 1 martie, anunță că a revenit la Paris[41] şi că teza franceză era terminată la Berlin și în « vro 10 zile » o prezenta Sorbonei. În schimb, studiul sofiştilor îi tăiase din entuziasm (« peste puterile actuale, din cauza timpului »), și cu « nimicuri » nu voia să se prezinte la concurs. De aceea plănuia abandonarea acestui subiect, tentat acum de « scepticismul grec, anume de Sextus Empiricu ». Păstra entuziasmul pentru teza franceză. Din ea însă retractase partea de analiză critică (« Sorbona nu este locul unde să propun asemenea critice »). Singurul risc deocamdată care umbrea cîtva acest evantai de planuri tinereşti era de ordin financiar. Titu Maiorescu avertiză delicat că dacă nu primește banii de care are nevoie pentru cheltuielile din oficiu — « banii pe un an întreg » — « atunci sînt forțat nici o îndoială să întrerup tot studiul, ba chiar șederea la Paris ». Corect, se adresă și Eforiei, la 26 martie, invocînd succesele și restanțele, pentru a-i trimite suma prevăzută pentru întregul an, precum și cheltuelile de întoarcere, anunțată pentru luna august. Se mai înscrisese la cursuri la 10 aprilie și ultima oară la 5 iulie. Anunțase Prefectura de poliție pentru a-i permite să vorbească public despre La Tragédie française du passé (P. Corneille) et la musique allemande de l'avenir (R. Wagner) dans leurs rapports esthétiques[42]. Pentru aceasta, dovedind mult simț practic, făcu o adresă şi la Journal des Debats, pentru a i se insera în pagină anunțul conferinței sale. La 15 aprilie sosise cu Clara la Anvers. Vizitară « faimoasa locuință a lui Rubens în patria picturii flamande. Ce cetate minunată »[43]. În aceeași zi, anunța pe tatăl său că trecuse cu bine examenul. Îi mai rămînea teza la Drept, iar teza franceză pentru Litere o depunea la Sorbona pentru a fi citită. La 20 aprilie era deja la Berlin, de unde visa la momentul instalării sale la București (« am ajuns la finea studiilor mele în străinătate ». Raporturile cu C. A. Roselti erau foarte bune, căci, în Românul, Stolojan îi pregătea întoarcerea în țară prin cîteva articole elogioase, chiar și despre « dizertațiunea franceză în Litere », pe care Maiorescu abia o terminase la Berlin. Acum era concentrat asupra tezei latine. « În septembrie voi termina şi acest op spre a mă apuca de teza juristică care este o formalitate goală ». Însă își anunțase sosirea definitivă în țară în august. De la Paris se pomeni cu o scrisoare din partea lui Egger în care i se arătau rezerve serioase în legătură cu teza franceză depusă la litere.

---

[37] *Ibidem.*
[38] *Epistolarium,* volumul 35, 3 ianuarie—13 februarie 1861.
[39] *Idem,* scrisoare către Câmpeanu, Paris, 15 ianuarie 1861.
[40] *Epistolarium,* volumul 36, 18 februarie—6 mai 1861.
[41] *Idem,* scrisoare către tatăl său, 19 martie, Paris.
[42] *Idem,* scrisoare din 1 aprilie 1861.
[43] *Idem,* scrisoare către Niculeanu, Paris.

Situația era gravă și Maiorescu îi răspunse, la 8 mai, rugîndu-l să-i spună cu franchețe dacă lucrarea a fost refuzată sau dacă are șansa să fie luată în discuție în luna iunie. La mijloc era vorba de obiecții serioase de fond care puteau naște « numeroase contradicții în Franța »[44]. Maiorescu își apără punctul său de vedere, dreptul de a-și exprima « un système original ». Nu era de conceput că « une nouvelle idée onthologique, une nouvelle manière d'arriver au même but que l'idéalisme français pourrait peut-être, malgré toutes les contradictions, être refusée par la Sorbonne? » Universitatea îi comunicase politicos dezacordul său, regretînd că dizertația « n'a pas encore atteint une forme française ». El promise lui Egger că o va revedea în cîteva săptămîni, cu ajutorul unui francez. La 20 aprilie i se înapoie teza refuzată (« Je ne m'attendais pas à une telle opposition contre mes oppinions historiques »). Nu se arăta intimidat și se punea iarăși pe lucru. În zece zile proiecta sosirea la Paris pentru a-și susține teza în drept[45]. Într-adevăr, la 4 iulie[46] era la Paris, iar a doua zi prezentă și teza de latină, pentru a-i rămîne timp pentru teza « juristică ». Avea al doilea examen de licență la 17 iulie[47] și-l convinse pe Ubicini « a scrie un șir de articole în diferite gazete franceze în favoarea românilor Transilvaniei »[48]. În matricola școlară mai apar două examene: la 13 august și 13 noiembrie. Chiar la 13 august, Maiorescu contramandase plecarea de la Paris în august. Nu putuse termina teza de licență în drept. Mai vorbește apoi de un examen de drept comercial pentru care nu era pregătit. Pe amîndouă le raportă în noiembrie. Acum era pasionat de traducerea Rațiunii pure *de Kant, filozoful cu care visa să deschidă cursul de filozofie la București. Se gîndea acum la ce ar fi vrut să facă în țară, în nici un caz nu profesor de drept. « Mă țin de filozofie », apoi de « limba latină » sau de « istoria veche ». Îl mai interesa filozofia dreptului și probleme de filologie română în raport cu filologia latină. În acest sens, îi scrise și lui I. Zalomit, optînd pentru o catedră la București, fără concurs, la materiile de mai sus. Pe Niculeanu îl invoca, în numele prieteniei, să-i laude noua sa familie berlineză, despre Kremnitz, « nu numai bine în vînt, ci bine special », pentru a împrăștia zvonurile care circulau la București pe seama lor[49]. Ioan Maiorescu ajunsese și el pe la Triest pînă la Viena. Fiul său îi repeta vechile și știutele noutăți și îi da mereu vești optimiste despre învățătură. Teza respinsă în prima formă și-o autolăuda printr-un citat pus în gura lui Egger: « une oeuvre vraiment profonde et originale et le travail d'une intelligence ardente ». Nici o vorbă de insuccesul ei. La Paris nu mai voia să rămînă în noiembrie decît maximum 15 zile, încît, « pe la mijlocul lui noiembrie », gîndea că va fi acasă asigurîndu-l că nu-și face « iluzuni asupra stării mele future. Eu nu sper decît două lucruri: a fi profesor și a deschide advocatura »[50]. Publică și un articol în ziarul* „Nord“, *grație lui Ubicini*

[44] *Epistolarium*, volumul 37, 8 mai—3 iulie 1861.

[45] *Idem*, scrisoare către Egger la 20 august 1861.
[46] *Idem*, scrisoare către tatăl său la 5 iulie 1861.
[47] *Idem*, scrisoare către Rectorul Academiei din Paris.
[48] Scrisoare către Babeș, 3 august 1861. *Epistolarium*, volumul 38, 17 iulie — 1 septembrie.
[49] *Idem*, scrisoare din 22 august 1861.
[50] Scrisoare din Berlin, 1 septembrie, *Epistolarium*, volumul 38.

(la 29 august). Era mîndru că biblioteca sa ajunsese la 640 de volume[51]*. Veni vremea să înştiinţeze pe ai săi că la 29 octombrie părăsea Parisul, dar nu avea bani nici de dus de la Berlin şi nici de întors de la Paris. Îl rugă pe tatăl său să-i trimită minimul de cheltuială, fiind cea de pe urmă cheltuială pentru el*[52]*. Nerăbdător îşi expedie lăzile de cărţi, averea sa, către ţară. Mamei îi dădu socoteala de mobilele pe care le expedia de la Berlin, de fapt trusoul Clarei*[53]*. « Alegem numai piesele pentru odaia Clarei: o canapea de pluşă, sofa deschisă, apoi nouă scaune împletite, o masă înaintea canapelei, o măscioară de cusut, două mese de cărţi, toate de mahagoni, perdele[?], un corten pentru argintării şi o oglindă, tot cu postament de marmură. Pentru odaia mea, o canapea de pluşă verde şi 9 scaune de mahagoni, un jeţiu mare şi comod de scris cu pluşă verde, o masă mare cu galerie şi cu lăzi, un dulap de bibliotecă. »*[54] *Tatăl său, necruţător, îl cicălea ca pe un fiu risipitor, la care Titu Maiorescu afirma că « n-am cerut şi n-am întrebuinţat nici o sumă de bani fără a-ţi spune* D[umi]tale *destinarea ei ». Se dădea exemplu de cumpătare, cunoscînd pungile conaţionalilor săi. Conform matricolei de la* Archives Nationales, *Maiorescu dădu examenul restanţier la 13 noiembrie, iar la 28 noiembrie*[55] *îşi susţinu teza de licenţă (* « du régime dotal »*), eliberîndu-i-se diploma la 12 decembrie 1861*[56]*. Era sigur dinainte că o va lua cu « excelinte ». Plecă de la Paris chiar în seara susţinerii tezei*[57]*. Găsi o acoperire că se întorcea fără doctoratul în drept şi fără trecerea tezelor de franceză şi latină pentru doctoratul în litere: « Tezele de litere se află şi acum în lectură. Astăzi îmi spuse decanul că moartea profesorilor Artaud şi Arnauld de la facultate a provocat un concurs spre împlinirea posturilor vacante care a luat dimensiuni enorme: peste 250 de lucrări sunt trimise Sorbonei spre a le cerceta ».*

Cine ştie cît de adevărată era şi licenţa în litere! Îi lăsă lui Ioan Maiorescu o speranţă că şansele nu erau pierdute şi « că în anul viitoriu o să capăt doctoratul în litere care pentru mine deveni un punct de onoare »[58]*. La 30 noiembrie ajunsese la Berlin şi îi trimitea lui Sergiu la Paris suma de 200 franci, împrumutaţi înaintea plecării. Prima scrisoare expediată (către Kremnitz) de la Bucureşti era din 8/20 decembrie*[59] *şi se semna* Profesor... *În 1862 merse la Berlin, se căsători şi nu mai ajunse la Paris pentru cele două doctorate.*[60] *Maiorescu se ştia pe sine cînd se pomenise cu Eminescu întors de la Berlin fără doctoratul pe care i-l promisese, neavînd nevoie de o diplomă pentru un geniu.*

Marin BUCUR

septembrie 1973
Paris

---

[51] Scrisoare din 20 septembrie 1861, *Epistolarium*, volumul 39.

[52] *Idem*, scrisoare din 4 octombrie.

[53] *Ibidem.*

[54] *Ibidem.*

[55] Nu în august, cum se ştie. Vezi E. Lovinescu, *op. cit.*

[56] Vezi anexa cu matricola şcolară $Aj16_{1721}$ de la *Archives Nationales.*

[57] Scrisoare din 27 noiembrie 1861, *Epistolarium*, volumul 39.

[58] *Ibidem.*

[59] Scrisoare în acelaşi *Epistolarium.*

[60] Pentru epoca pariziană a lui Maiorescu, a se vedea studiul cel mai recent, *Titu Maiorescu, doctorand la Sorbona* de Simion Ghiţă, în *„România literară"*, 1973, martie, nr. 12, p. 8.

I

Nr. 1
1. 1.
Fo 4444 p.

[Referat]
După titlurile alăturate Domnul T. L. Maiorescu ar putea fi scutit de diploma de bacalaureat.
(indescifrabil)

[ștampilă]
MINISTERUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE
ȘI AL CULTELOR
Înregistrată la 12 decembrie
2305

[Referat]
Domnul Graziani
A fi scutit.

Domnule Ministru,

Mi-am terminat de curînd studiile de filozofie. În același timp, am absolvit primul an la Facultatea de drept de la Berlin. Alătur, ca probă, piesele doveditoare studiilor mele.

Am dulcea mîngîiere, Domnule Ministru, că examinînd aceste titluri, veți binevoi a-mi acorda o echivalență a diplomei de bacalaureat în litere și a mă scuti în același timp de examenul pentru primul an de Drept, astfel ca eu să pot începe din momentul de față studiile pentru al doilea an de Drept la facultatea de la Paris.

Am onoarea, Domnule Ministru, de a fi al Excelenței Voastre,

Prea supusul servitor,

Titu-Liviu Maiorescu,

Doctor în Filozofie

4 bis, Boulevard Sébastopol (Rive gauche)
Paris, 10 decembrie 1859.

Excelenței Sale, Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

II

Antet]
MINISTERUL
INSTRUCȚIUNII PUBLICE
ȘI AL CULTELOR

MINUTĂ
1 Divizie
1 Birou

Nr. 4444 p.
Răspuns la scrisoarea din... 18
OBIECTUL
Bacalaureat în Litere
Studii juridice
Echivalență

D. MAIORESCU

Întocmit de Domnul (indescifrabil)
Expediat de Domnul

Paris, 15 decembrie 1859

Domnului Vice Rector al Academiei din Paris.

Domnule Vice Rector,

Am onoarea să vă aduc la cunoștință o cerere adresată de Domnul Maiorescu din Principatele Unite. Vă rog să consultați Facultatea de litere și Facultatea de drept și să-mi înaintați un raport special în legătură cu această chestiune.

(indescifrabil)

III

ACADEMIA DIN PARIS
EXTRAS DIN REGISTRUL DELIBERĂRILOR FACULTĂŢII DE DREPT DIN PARIS
ŞEDINŢA DIN 22 DECEMBRIE 1859

	Cereri asupra cărora facultatea este chemată (să-şi dea avizul)	Avizul facultăţii
1. MAIORESCU fo. 4444 p.	Cere ca certificatele de studii pe care le-a făcut la Berlin, prezentate de el, să fie considerate ca echivalare a bacalaureatului de litere şi a patru inscrieri intr-o facultate de drept. Pe lingă acestea mai cere să fie scutit de primul examen de bacalaureat.	Facultatea socoteşte că există posibilitatea de a considera actele prezentate de petiţionar drept echivalent al diplomei de bacalaureat in litere, şi de a-l autoriza să procedeze in mod excepţional la cinci inscrieri, insă de a susţine in faţa Facultăţii de drept toate examenele prevăzute in Regulamente.
2. PEGHOUX (referat) Şi-a retras cererea 29 decembrie 1859 fo. 4445 p.	Care şi-a făcut de curind cea de a noua inscriere, solicită autorizarea de a i se permite intr-un mod extraordinar, două inscrieri ca in felul acesta să poată inainte de sfirşitul anului şcolar, obţine gradul de licenţiat şi să se prezinte la primul examen pentru auditorial la Curtea de conturi.	Facultatea socoteşte că motivul invocat de Domnul Peghoux nu poate să justifice scutirea unei părţi din timpul de studii.
		Pentru extras conform Secretarul facultăţii (indescifrabil)

IV

[Antet]
ACADEMIA
DE LA PARIS

Diviziunea I
Biroul I

Răspuns la scrisoarea din 15 decembrie

Echivalenţă de grade şi de studii juridice.

6

a se accepta

[ştampilă]
Ministerul Instrucţiunii publice şi al Cultelor—
Înregistrată 5 ianuarie 1860

[Antet] UNIVERSITATEA FRANŢEI

I.I
fo. 4441.4445.p.

Domnule Ministru,

Am onoarea a vă retrimite, odată cu avizul Facultăţii de litere şi acela al Şcolii de drept, cererea formulată de Domnul Maiorescu, cu scopul de a obţine: 1 — echivalarea diplomei franceze de bacalaureat în litere, 2 — aceea (echivalarea) a primului an de studii juridice, cu dispensa primului examen de bacalaureat.

Socotesc, ca şi Domnul Decan al Facultăţii de litere, că există posibilitatea de a se acorda petiţionarului echivalarea de grad pe care el o solicită şi, întocmai ca Facultatea de drept, gîndesc că el poate fi autorizat să se înscrie la cinci examene, cu îndatorirea din partea sa de a se supune tuturor examenelor prevăzute prin regulamente.

Binevoiţi să primiţi, Domnule Ministru, omagiul respectului meu.

Vice Rector
ARTAUD

Excelenţei Sale, Domnului Ministru al Instrucţiunii Publice şi al Cultelor.

V

[Semnat] Gr.
[Antet]
MINISTERUL
INSTRUCȚIUNII PUBLICE
ȘI AL CULTELOR

1 MINUTĂ
1 *Diviziunea*
Birou
Nr. 4444 p.
Răspuns la scrisoarea din ...18

OBIECT
Bacalaureat in litere
Echivalare de grad

Domnul MAIORESCU
Întocmit de Domnul
(indescifrabil)
Expediat de Domnul

Paris, 6 februarie 1860

Domnului Vice Rector al Academiei din Paris.

Domnule Vice Rector,

Am onoarea a vă aduce la cunoștință că în legătură cu raportul dumneavoastră, sînt gata să declar titlul prezentat de Domnul Maiorescu ca echivalent al diplomei franceze de bacalaureat în litere.

Ținînd seama însă de precizările articolului din decretul de la 22 august 1854, eu nu voi lua o decizie definitivă decît atunci cînd Domnul Maiorescu va fi depus la Secretariatul Facultății de litere din Paris, suma de 100 franci, suma drepturilor pe care ar fi avut-o de achitat pentru obținerea gradului francez de bacalaureat în litere.

Vă rog să invitați pe Domnul Decan al Facultății de litere să ia măsurile necesare pentru ca această încasare să poată fi făcută prin Secretariat, care va elibera o adeverință Domnului Maiorescu.

Binevoiți a informa de această dispoziție, pe Domnul Maiorescu, care locuiește la Paris..., Bd. Sebastopol (Rive gauche), No. 4 bis.

(Indescifrabil)

VI

[Antet] FACULTATEA DE LITERE DIN PARIS

Număr de ordine
4

Secretarul agent contabil recunoaște că a primit de la Domnul MAIORESCU
suma de o sută franci
pentru drepturile de mai jos:

Dreptul de examen	fr.	c.
Dreptul de certificat de aptitudine..................	fr.	c.
Dreptul de diplomă	fr.	c.
Dreptul de echivalare..............................	*100*	
Timbru		*35*
Total...	*100* fr.	*35* c.

La Paris, 14 martie 1860'

N. B. Această chitanță trebuie să fie *păstrată*, chiar după *admitere*, pentru a retrage *diploma*.

(indescifrabil)

VII

Paris, ...18

[Antet]
MINISTERUL INSTRUCȚIUNII
PUBLICE ȘI AL CULTELOR

MINUTĂ
Diviziunea
Birou

Domnului,

Văzînd dovezile arătate de Domnul Maiorescu, din Principatele Unite,

Văzînd avizul Facultății de litere de la Paris,

Văzînd articolul Decretului din 22 august 1854 asupra regimului și organizării din Învățămîntul superior,

Nr.
Răspuns la scrisoarea din... 18
OBIECT
Domnul MAIORESCU
Alcătuit de Domnul
Expediat de Domnul

HOTĂRĂŞTE:

Diploma de doctor în filozofie eliberată la 10 iulie 1859 Domnului Maiorescu (Titu-Liviu), născut la Craiova (Valahia) la 27 februarie 1840, de către Universitatea din Geissen (Hesse-Cassel), este declarată echivalentă diplomei franceze de bacalaureat în litere şi conferă numitului Domnul Maiorescu drepturile şi prerogativele ataşate diplomei franceze de bacalaureat în litere prin Legi, Decrete şi Regulamente.

Paris, 20 Martie 1860
(indescifrabil)

VIII

[Antet]
MINISTERUL
INSTRUCŢIUNII PUBLICE
ŞI AL CULTELOR

Direcţiunea Personalului şi a Secretariatului general
Biroul III

Nr. 828
Extras

MINISTRUL SECRETAR DE STAT
AL DEPARTAMENTULUI INSTRUCŢIUNII
PUBLICE ŞI AL CULTELOR

HOTĂRĂŞTE:

Diploma de doctor în filozofie, eliberată la 20 iulie 1859 Domnului Maiorescu (Titu-Liviu), născut la Craiova (Valahia), la 27 februarie 1840, de către Universitatea din Geissen (Hesse-Cassel), este declarată echivalentă a diplomei franceze de bacalaureat în litere şi conferă numitului Domnul Maiorescu drepturile şi prerogativele decurgînd din diploma franceză de bacalaureat în litere prin legi, decrete şi regulamente.

(indescifrabil)

Încheiat la Paris, 20 martie 1860.
Semnat: Rouland.
Conform cu originalul:
Directorul Personalului şi al Secretariatului general:

(indescifrabil)

IX

[Referat]
Echivalare

[Antet]
MINISTERUL
INSTRUCŢIUNII PUBLICE
ŞI AL CULTELOR

MINUTĂ
1 Diviziunea
1 Birou

Nr. 4444 p.
Răspuns la scrisoarea din... 18
OBIECT
Bacalaureat în litere
Echivalare de grad.
Domnul MAIORESCU
Întocmit de Domnul
(indescifrabil)
Expediat de Domnul

400 Paris, 26 martie 1860

Domnului Vice Rector al Academiei din Paris.

Domnule Vice Rector,

Am onoarea a vă înainta duplicatul unei hotărîri din data de 20 martie a. c. şi prin care diploma de doctor în filozofie eliberată de Universitatea din Geissen *Domnului MAIORESCU* este declarată echivalentă a diplomei franceze de bacalaureat în litere.

Prin decizia de astăzi, în baza raportului Dumneavoastră, luînd în consideraţie studiile juridice pe care le-a făcut la Universitatea din Berlin, am acordat *Domnului Maiorescu* permisiunea cu obligaţia plăţii pentru cinci înscrieri pe lîngă Facultatea de drept din Paris.

Domnul Maiorescu este autorizat să purceadă de îndată la cea de a şasea înscriere. Binevoiţi şi încunoştinţaţi pe Domnul Decan al Facultăţii de drept.

Vă rog să chemaţi la Dumneavoastră pe Domnul Maiorescu care locuieşte la Paris, Boulevard Sébastopol (Rive gauche), nr. 4 bis, şi să-i remiteţi hotărîrea alăturată, în schimbul unei recipise care, Dumneavoastră veţi hotărî, să ajungă la mine.

(indescifrabil)

ARCHIVES NATIONALES
DE FRANCE
F17 6577.

X

DÉCLARATIONS DE L'ÉTUDIANT EN PRENANT SES INSCRIPTIONS

DEMEURE DE L'ETUDIANT	NOMS, PROFESSION ET DEMEURE DES PARENTS
1ère insc. 4bis, boulv. Sébastopol, rive gauche.	Jean Maioresco, directeur de l'Instruction publique, à Bucharest en Valachie
2e insc.	
3e insc.	
4e insc.	
5e insc.	
6e insc.	
7e insc. 4 bis, boulv. Sébastopol (rive gauche)	
8e insc. „ „	
9e insc. Maiorescu, 37, Quai des Augustins	
10e insc. Maiorescu, 37, Quai des Augustins	
11e insc. „ „	
12e insc. „ „ 17, Quai St. Michel.	

Indication et signature du répondant

M. Royer Collard

XI

ARCHIVES NATIONALES
Aj 16_{1720}

MAIORESCO (Tite-Live)
né à Craïova le 27 février 1840
départ VALACHIE
‹Bachelier ès-Lettres› Equivalence 20 Mars 1860 ACADÉMIE DE...

Dèsignation des cours	Inscriptions	Observations
	1ère le 20 Mars 1860 No. 61	2050
	2e le 20 Mars 1860 No. 62	2050
	3e le 20 Mars 1860 No. 63	2050
	4e le 20 Mars 1860 No. 64	2050
	5e le 20 Mars 1860 No. 65	2050
	6e le 20 Mars 1860 No. 66	2050
Val. Colm. Ort. (indescifrabil) 1010		
	7e le 13 Avril 1860 No. 1327	3373
	8e le 9 Juillet 1860 No. 851	4785
Valette, Brav.	9e le 15 9bre 1860 No. 1370	7016
Vual. 971	10e le 12 Janvier 1861 No. 1361	
	11e le 10 avril 1861 No. 932	
	12e le 9 Juillet 1861 No. 713	

Examens

1er exam. ba[chelier] en d[roit]. 11 Avril 1860 (1B2A) Brav. Perr. Colmd.
2e exam. bad. 16 Août 1860 „321 (4A) Val. Perrey, Colmd. Labbé Cert[?] Dipl. 11 Avril 1861
1er exam. lic. 9 janvier 1861 (2B2A) pell. Orto. Gir. Rataud
2e examen. lic. 17 juillet 1861 (2. n 3. z. aj) Val. Bonn. Colmd. Vual. Rataud
id. 13 Août 1861 (3. n.2.r.aj) Val. Bonn. Colmd. Cuad. Rataud
id. 13 9bre 1861 (5A) Pe Coll. Val. Colmd. Vuad. Rataud
Thèse 28 9bre 1861 (5A) Duvg. Pell. Val. Dart. Bufn. Cert. [?] Dipl. 12 Xbre 1861

Depistarea adevăratelor nume ascunse sub abreviaţii convenţionale ne este, în lipsa unui specialist în materie, destul de dificilă. De aceea o dăm cu rezerva de rigoare. Val. **credem că este unul şi acelaşi cu Valette, Claude-Denis-Auguste (1805—1878), profesor la catedra de drept francez;** Orto. **este Ortolan-Joseph-Louis (1802—1873), profesor de drept roman, autor al lucrărilor:** Histoire du Droit Constitutionnel en Europe pendant le Moyen-âge; Sur la souveraineté du peuple; Elements du Droit pénal etc.; Colmd. **este Colmed de Santerre (1821—1903), profesor de drept civil după 1850;** Duvg. **este Duverger Al. (1818—1892), profesor de cod civil;** Bonn. = **Bonnier Ed.-Louis Joseph (1808—1877), profesor, autor al lucrărilor;** Traité théorique et pratique des preuves; Elements de procédure civile etc.; Bufn. = **Bufnoir Claude (1832—1899), specialist în codul civil;** Gir. = **Giraud Charles etc.**

ÎN JURUL UNUI DIVORȚ

ÎN CONTURAREA PERSONALITĂȚII LUI Titu Maiorescu, semnificația evenimentelor de ordin sentimental i-a preocupat pe mai toți exegeții criticului; desfacerea primei sale căsătorii nu a fost trecută sub tăcere, ea fiind considerată drept cea mai profundă zguduire din viața lui.

Înțelegerea dramei conjugale a autorului Însemnărilor zilnice *s-a făcut « pe pîrtia propriilor lui pași »*[1]*, un rol determinant avîndu-l indicațiile memorialului, cărora li s-au adăugat pagini de corespondență maioresciană* [2].

Documentele prezentate de noi, rămase de la Clara Maiorescu, reprezintă un grupaj de 15 file manuscrise, datînd din perioada deznodămîntului, și anume, din anul 1887, după ce Titu Maiorescu înaintase cererea de divorț [3].

---

[1] Vezi: Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu.* Editura „Eminescu", București, 1973, p. 153.

[2] Vezi: I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VI, pp. 1—82.

[3] Viața de familie a soților Maiorescu, inițial, oglinda unei căsnicii solide, cunoaște prima criză în anul 1875, odată cu apariția în preocupările lui Maiorescu a scriitoarei Mite Kremnitz, soția cumnatului său ; în anul 1876, Maiorescu se gîndește pentru prima oară la divorț ; în anul 1878, în drama sentimentală a lui Maiorescu intervine un element esențial — Ana Rosetti, viitoarea lui soție; în 1882, după o scurtă perioadă de acalmie, datorată îmbolnăvirii Clarei Maiorescu, fapt ce-i prilejuiește lui Maiorescu trăiri de o adîncă sensibilitate, drama conjugală reapare; în 1885, soții Maiorescu convin să divorțeze după ce se va căsători fiica lor, Livia. Apoi, lucrurile se precipită: la 20 decembrie 1886, Maiorescu înaintează petiția de divorț, iar la 2 ianuarie 1887, Clara, împreună cu Livia, părăsesc definitiv țara.

Clara Kremnitz-Maiorescu.

Livia Maiorescu
(în 1879).

Clara Kremnitz, stabilită la Berlin, se adresează, în problema divorțului, unui cunoscut jurist, insistînd cu multă dîrzenie asupra stabilirii condițiilor materiale. Cu acest prilej, comunică, în copie[4], *atît cererea de divorț a lui Titu Maiorescu, cît și propunerile pe care el însuși înțelege să le facă soției, sub forma unui angajament asupra modului în care se obligă să asigure pe mai departe cele necesare fostei sale familii.*

Trebuie arătat, dintru început, că acest lot de materiale existent în arhiva Muzeului literaturii române nu schimbă datele esențiale cunoscute pînă acum. Confirmă, însă, observațiile făcute pe baza notațiilor din Însemnări, *prin confruntare cu punctul de vedere mai obiectiv pe care îl impune actul oficial.*

Avem, astfel, posibilitatea de a remarca concordanța perfectă dintre gîndurile lui Maiorescu, dezvăluite în paginile jurnalului, și modul său de a acționa, stabilind un paralelism între Însemnări *și unele fragmente ale documentelor noastre: « ...în casă, merge greu... ceea ce mă face să rămîn liniștit e momentana imposibilitate de a schimba lucrurile... Mi-este peste putință să mai suport această stare și trebuie acum să ispășesc vina vieții și a întregii mele slăbiciuni de mai înainte către soția mea. Toate acestea însă vor împinge spre deciziune, îndată ce voi fi scăpat de datoriile de acum și voi fi făcut soției și fiicei mele o existență posibilă » — , se confesează Maiorescu, la 15 februarie 1876*[5]. *Iar la 8 decembrie 1877, notează: « Advocatura bine, am scăpat de datorii, casa este în bună rînduială, însă dorul după fericire mă chinuiește ca o idee fixă... În fundul sufletului mi-e groază de existența mea zilnică... Dacă advocatura merge așa mai departe, pot economisi un mic capital pentru soție și fiică. Asta e de datoria mea, după aceea însă n-aș mai vrea să exist. Nu mai pot »*[6].

În angajamentul lui Ttiu Maiorescu, aflat în aceste materiale, găsim, exprimate ca o concluzie, la propunerile concrete pe care le înaintează soției, următoarele: « Dau prin aceasta Clarei și Liviei bucuria întregii mele averi, realizată pînă acum; totuși ea nu acoperă nici pe departe obligațiile luate mai sus, eu trebuind să obțin restul din munca mea continuă. Cu toate acestea, doresc ca ceea ce am agonisit pînă acum să folosesc pentru asigurarea lor ».

Impresionează, de asemenea, în procesul de divorț pe care-l comentăm, grija pe care o manifestă Maiorescu pentru situația materială, în viitor, a fostei sale soții. Stabilind o rentă anuală pentru Livia, chiar și după căsătoria acesteia, paragraful aduce drept clauză « ...rugămintea de a da această sumă mamei sale, atîta vreme cît Clara va trăi. Sper că sub această formă — continuă Maiorescu — Clara să nu refuze propunerea mea ». Cu atît mai mult e impresionant detaliul, cu cît documentele pe care le deținem ne-o arată pe Clara Maiorescu foarte aprigă în revendicarea unor drepturi bănești și materiale. Nu ne surprinde că în Însemnări *Titu Maiorescu nota, la 8/20 decembrie 1886, faptul că soția sa și-a dovedit biruitoare trăsătura de caracter moștenită de la familia Kremnitz, avînd desigur în vedere pretențiile ei de ordin material (caietul nr. 8). Astfel, dincolo de cauzele discutate și discutabile ale divorțului lui Titu Maiorescu, în care nu o dată a fost învinuit de oarecare ușurință, această împrejurare dramatică din viața marelui critic i-a dezvăluit, incontestabil, și trăsături de caracter alese. Sensibilitatea și noblețea sufletească a autorului* Însemnărilor zilnice *transpar chiar și din paginile documentelor de față, cu tot caracterul lor oficial.*

Rodica IOVAN

[4] Copia petiției de divorț către Prim-prezidentul tribunalului Ilfov apare întocmai și în caietele de *Însemnări*, la data de duminică 7/18 decembrie 1886 (caietul nr. 8); în ediția *Însemnărilor zilnice*, publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, nu este dată această petiție, menționîndu-se doar prezența ei în jurnalul maiorescian.

[5] Vezi: T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 243.

[6] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 297.

Berlin d. 11/1 78. mai 17.

Lieber Herr Mendrea,

ich bitte Sie helfen Sie mir! folgende Vorladung habe ich zum 12/1. erhalten: (unser Styl.)

Bucuresci d. 17.

Presedintele
Trib. civ de Ilfov.
Sect IV
No. 15271

Dosar N. 1385/86

Citatiune

Doamnei Clara T. Maiorescu născută Kremnitz Strada Mercur I este citat prin acésta una și singură chemare ca la 12 (doue spre zece Januarie 87 orele decedi minéta să vie pregătit de tóte actele necesarii spre a se înfățisa în procesu ce are cu D-nu T. Maiorescu pentru divorciu cunoscând că refiind armător causa se va judeca în lipsă conform art 148 procedura civilă cu copie

Berlin 11 1.[18]78[1]

Dragă domnule Mandrea,[2]
vă rog să mă ajutați! Citația [3] **am primit-o pe 12. I [indescifrabil] București d. 17.**

Președintele
Trib[unalului] civ[il] de Ilfov
Sect. IV No. 15271
Dosar nr. 1585/86

Citațiune

Doamnei Clara T. Maiorescu, născută Kremnitz, Strada Mercur 1, este citat prin aceasta una și singură chemare ca la 12 (două spre zece) ianuarie 87 orele zece dimineața să vie pregătit de toate actele necesarii spre a se înfățișa în procesu[l] ce are cu D[om]nu[l] T. Maiorescu pentru divorciu.
Cunoscînd că nefiind următor, cauza se va judeca în lipsă, conform art. 198 procedura civilă, cu copie.

[F 1 v°] Copie

Domnule Prim-Prezident,

Mă văd silit a cere desfacerea căsătoriei mele[4] și vă rog pentru acest scop să binevoiți a chema în judecată pe soția mea Clara, născută Kremnitz, cu locuința Strada Mercur No. 1[5]. Cauza determinantă a cererii mele [6] este una din cele prevăzute la art. 212 cod civ[il], ce mi-a adus soția mea prin refuzul de a mai trăi împreună cu mine. Acest refuz se dovedește prin propria D[umnea]ei declarare făcută într-o scrisoare către mine, pe care o voi prezenta la audiență.
Oricare ar fi motivele pe care soția mea le poate invoca în conștiința sa în contra mea, vîrsta la care am ajuns și împrejurările sociale în care mă aflu, îmi face [sic!] imposibilă o asemenea situație precară și îmi impun datoria de a introduce cererea de față și de a ruga pe Tribunal să o admită. *[F 2 r°]* Alătur hîrtie timbrată în valoare de 225 lei noi și o copie a reclamației de față.
Primiți etc.

Semnat T. Maiorescu
domiciliat Calea Victoriei 55 bis[7]

Domniei-sale
Domnului Prim-Prezident al Tribunalului Ilfov

---

[1] Este, desigur, anul 1887 și nu 1878; greșeala comisă este sesizabilă încă de la început, Clara Maiorescu referindu-se la citația și copia petiției de divorț primite în ianuarie 1887.

[2] Junimistul Niculae Mandrea, doctor jurist și prieten apropiat al familiei Maiorescu.

[3] Cererea de divorț a fost introdusă de Maiorescu la 8/20 decembrie 1886: «Introdus petiția de divorț; a căzut la secția a 4-a» — Maiorescu, *Însemnări zilnice*, București, Ed. Librăriei Socec, vol. II, p. 370.

[4] Titu Maiorescu s-a căsătorit cu Clara Kremnitz în 1862, îndată după întoarcerea sa în țară și numirea în magistratură, urmare a raporturilor avute cu familia Kremnitz chiar din primele luni ale perioadei relativ scurte din epoca studiilor berlineze (la 30 ianuarie 1859 Maiorescu notează în *Însemnări*: «Dau lecțiuni de franțuzește. Fui rugat de către justizrath Kremnitz... Sunt patru copii ai consilierului care învață cu mine. Fata cea mai mare, Clara, germană de o paloare mată, cam trecută de anii învățăturii — avea 20 de ani — și de aceea, cînd lucrează, făcînd multe greșeli» — T. Maiorescu, *op. cit.*, vol. I)

[5] Strada Mercur nr. 1 devine adresa soților Maiorescu din ianuarie 1879. Venind la București, în aprilie 1874, Maiorescu peregrinează în căutarea unei locuințe potrivite pînă cînd se stabilește în «casa istorică» din str. Mercur nr. 1, devenită apoi salonul junimii bucureștene.

[6] Este vorba, desigur, nu de o cauză determinantă reală, căci motivele despărțirii soților Maiorescu sînt în general cunoscute, ele fiind discutate de toți exegeții autorului *Însemnărilor*, ci de un lucru convenit între Maiorescu și Clara Maiorescu, fapt care reiese cu deplină certitudine din parcurgerea documentelor noastre.

[7] Domiciliul vremelnic al lui T. Maiorescu. La 13/25 noiembrie 1886, în preajma înaintării acțiunii de divorț, criticul închiriază această locuință, pentru ca, după ce Clara Maiorescu împreună cu fiica sa Livia părăsesc țara (21 decembrie 1886/2 ianuarie 1887), să revină la vechea adresă din str. Mercur 1 (2/24 ianuarie 1887).

Den Brief auf Trennung von dem mein Mann spricht hatte ich gesagt zu schreiben wann er mir zusicherungen für Livia das Haus a, für mich die Existenz geregelt giebt. Er schickte mir folgende verpflichtung. (Sie haben sie damals gelesen); Ich schicke Ihnen die Abschrift.

Verpflichung

Ich halte es für meine Pflicht folgendes freiwillig zu bestimmen:

So langa Clara und Livia in Bucarest zusamen wohnen, überlasse ich Ihnene mein Haus Strada Mercur I mit aller Einrichtung, wie [f. 2 v°] sie vornanden ist, zur uneingeschränckten Benutzung.

Alle Steuern für das Haus, sowie die Feuerversicherung, bezahle ich,

Ausserdem zahle ich ihnen järlich zehn Tausend frcs., d. h. monatlich anticipando je 834 (acht hunderd vier vier und dreissig frcs in rumänischen Papier.
Dazu werde ich die Mehr- Ausgabe welche Livia wegen ihrer Stellung bei Hof für Toilette u. sonstige Bedürfnisse zu machen hat, soweit sie sie aus ihrem Hofgehalt nicht decken kann, bis zur Höhe von 2400 Francs jährlich selbst bestreiten. Für den Fall einer Heirath Livia's gebe ich ihr ales Mitgift Einhundert — Tausend francs baar; das Haus tritt aber dann in meinen Besitz zurück, doch sollen Clara und Livia alle beweglichen Sachen daraus ales [f. 3 r°] ihr Eugentum zu sich nehmen.

Sollte aber Livia bei der Heirath anstatt der 100.000 Frcs das Haus Mercur 1 vorziehen, füge ich mich gerne ihrem Wunsch und werde ich ihr aldann (!) das Haus in ihr volles Eigenthum als Mitgift unter gerichtlicher Form übergeben.

Ausserdem bestimme ich für den Heirathsfall Livia's anstatt der bisherigen 10.000 Francs, ihr eine Rente von 6000 Francs jährlich, zahlbar in monatlichen Raten von je 500 francs so lange Clara lebt, mit der Bitte diese Summe ihrer Mutter Clara zu geben. Unter dieser Form hoffe ich, dass Clara die Annahme nicht verweigern wird.

Indem ich Clara u. Livia den Genuss meines gesammten bisher erworbenen vermögens überlasse, genügt dessen Ertrag bei Weitem nicht [f. 3 v°] zur Deckung der obigen von mir übernommen Leistung, und ich muss den grösseren Rest aus meinem fortdauernd den Arbetserwerb bestreiten. Doch will ich wenigstens das bisher Capitalisirte zu ihrer Sicherung verwenden (von Emilliens Anleine habe ich auf die Zinsen verzichtet) und cedire hiermit Livia-n die Zinsen meiner 33.603 Francs Hypotheken (!) in Meteleu zur theilweisen Deckung jener jährlichen Zahlungsverpflichtung an sie, zugleich erkläre ich diese Capitalien meinerseite unangreifbar und verpflichte mich das daraus flüssig werdende Geldkapital nur im Einverstandnis mit Livia weiter für sie zinstragend anzulegen.

Bucarest 14/26 December 1886 T. MAIORESCU

Xfolgender Artikel unnütz geworden durch Livias Demission, die sie einegereicht.
[F. 4 r°] Mir schien das nicht genug Sicherheit und ich habe folgende „Proposition" Herrn Rosetti geschickt; sie muss mit der vorhergenenenden Verpflichtung zu Verschmelzen (mit Bujuelia Hilfe) und damit sie dann meinen Mann vorgelegt wird.

Propositions faites par moi à mon mari pour l'arrangement de notre fortune.

I Donner comme donation inscrite au tribunal à sa fille Livia la maison St. Mercur 1, Bucarest.

a) Pour que les frais de donations devant les tribunaux soient moins grands, déclarer la maison seulement au prix pour laquelle elle est inscrite à l'assurance: 60.000 frcs., lors-même que la valeur réelle en soit maintenant de 100.000 frcs en or.

b) Pendant le temps que Livia ne demeure pas à Bucarest son père habitera la maison, mais il payera les chambres pour sa fille Livia. Les impôts et l'assurance pour la maison à Bucarest Str. Mercur 1 seront payés par Titus pendant le temps qu'il y demeura. En cas de mariage de sa fille Livia et si Livia en ce cas veut vendre la maison son père peut l'acheter pour 100.000 frcs. en or, ou s'il ne le vent pas il lui viendra en aide en cherchant des acheteurs.

Scrisoarea pentru divorț, de care vorbește soțul meu [8], am spus că o voi scrie atunci cînd îmi va da ca garanție casa pentru Livia, iar mie îmi va reglementa existența. El mi-a trimis următorul angajament (Dumneavoastră l-ați citit la timpul cuvenit). Eu vă trimit copia.

Angajament

Consider a fi de datoria mea să stabilesc, nesilit, următoarele:

Atita vreme cît Clara și Livia locuiesc împreună la București le las, în folosire nelimitată, casa mea din strada Mercur 1 cu tot mobilierul ei, așa cum se află în prezent. Toate impozitele pentru casă, ca și asigurarea împotriva focului, le plătesc eu.

În afară de aceasta, le plătesc anual zece mii de franci, ceea ce înseamnă anticipando lunar cîte 834 (opt sute treizeci și patru) franci în bancnote românești.

La aceasta voi adăuga surplusul de cheltuieli pe care le are de făcut Livia, datorită funcției sale de la curte, pentru toalete și alte necesități, atita vreme cît aceasta nu le poate acoperi din salariul de la curte, pînă la valoarea de 2400 franci anual. (Articolul acesta devine neavenit prin demisia Liviei.) [9]

În cazul căsătoriei Liviei, îi dau ca zestre una sută mii franci lichizi; în schimb casa va trece atunci din nou în posesia mea. Totuși Clara și Livia pot considera ca proprietate a lor toate lucrurile mobile din casă.

Dacă însă Livia va prefera, în cazul căsătoriei, casa din Mercur celor 100.000 franci, voi fi de acord cu dorința ei și îi voi trece în proprietate totală casa, ca zestre, conform uzanțelor legale.

În afară de aceasta, hotărăsc în cazul căsătoriei Liviei, în locul celor 10.000 franci de pînă acum, o rentă de șase mii de franci anual, plătibilă în rate lunare de cîte 500 de franci, cu rugămintea de a da această sumă mamei ei, atita vreme cît va trăi Clara. Sper ca sub această formă Clara să nu refuze propunerea mea.

Dau prin aceasta Clarei și Liviei bucuria întregii mele averi realizată pînă acum; totuși ea nu acoperă nici pe departe obligațiile luate mai sus, eu trebuind să obțin restul din munca mea continuă. Cu toate acestea, doresc ca ceea ce am agonist pînă acum să folosesc pentru asigurarea lor (am renunțat la dobînzile provenite din acțiunile Emiliei) [10] și cu aceasta cedez Liviei dobînzile ipotecilor mele în valoare de 33.603 franci din *Metelcu* [11] pentru acoperirea parțială a obligației mele de plată anuală; în același timp declar acest capital intangibil din partea mea și mă oblig ca banii deveniți lichizi din acest capital să-i plasez ca aducători de dobînzi numai cu încuviințarea Liviei.

București 14/26 decembrie T. MAIORESCU

Acestea nu mi s-au părut suficient de sigure și am trimis următoarea « propunere » domnului Rosetti [12]. Ea trebuie să se combine cu angajamentele de mai sus (cu ajutorul lui Buiucliu) [13] și să-i fie apoi prezentată soțului meu.

Propuneri făcute de mine soțului meu pentru împărțirea averii noastre:

I. Să dea sub formă de donație fiicei sale Livia, cu forme înscrise la tribunal, casa din strada Mercur 1, București.

a) Pentru ca cheltuielile pentru întocmirea formelor de donație la tribunal să fie mai mici, să se declare casa numai la valoarea cu care este înscrisă la asigurări: 60.000 franci, chiar dacă valoarea reală este în prezent de 100.000 franci în aur.

b) În timpul cît Livia nu stă la București, tatăl său va locui în casă, dar el va plăti chiria camerelor fiicei sale Livia. Impozitele și asigurarea pentru casa din București, strada Mercur 1, vor fi plătite de Titus, atita timp cît el va rămîne acolo. În cazul căsătoriei fiicei sale Livia, și dacă Livia în acest caz va vrea să vîndă casa, tatăl său o poate cumpăra cu 100.000 franci de aur sau dacă nu o vinde ei, o va ajuta căutîndu-i cumpărători.

[8] Fapt convenit, evident, între soții Maiorescu.

[9] Livia Maiorescu era domnișoară de onoare la Palat, funcție din care demisionează în decembrie 1886, pentru a-și însoți mama la Berlin în urma despărțirii părinților.

[10] Emilia Humpel, sora lui Titu Maiorescu.

[11] Dobînzi ale moșiei Metelcu din județul Buzău, în ipoteca căreia este înscris și Maiorescu.

[12] Probabil Teodor Rosetti.

[13] Junimistul Grigore Buiucliu, procuror și fost membru al Curții de Casație.

Il Titus cède à sa femme Claire les hypothéques de 33.603 frcs (trente trois mille, six cent trois francs) en or de Meteleu. Vingt mille francs en papier qui sont chez sa soeur M-me Hümpel (ces derniers c'est à dire les 30.000 frcs. sans intérêts).

a) Titus payera à sa famille, (sa femme Claire et sa fille Livia) 10.000 frcs (dix mille francs en or) [f. 5 °] par an, ce qui revient à 834 frcs (huit cent trente quatre frcs) par mois. Toujours en or (le papier roumain n'ayant pas de valeur à l'étranger).

Sont pour sa femme Claire de cette somme: 6000 frcs (six mille fr.) par an en or, que les intérêts du capital de Meteleu, nommé plus haut (M-me Humpel ne payant pas d'intérêts) couvrent en partie.

En tant que les intérêts du capital n'atteignent pas la somme de 6000 frcs (six mille) en or, on pourrait les completer par une hypothéque prise sur la maison de Livia avant l'inscription au tribunal.

b) Livia s'oblige en cas de mort [f. 5v °] de Titus s'il ne pourrait plus compléter par son travail, la somme fixée pour sa femme Claire de payer à celle-ci (sa mère) des intérêts par sa maison Strada Mercur 1 la somme nécessaire pour completer la somme fixée plus haut pour Claire.

Ou bien, pour le cas ou elle vendrait la maison, d'assurer cette partie du capital qui en serait nécessaire pour completer par les intérêt qu'il donnerait la dite somme de 6000 (six mille) francs par an en or.

Clara MAIORESCU

Berlin 7 ianuarie

Nun nach der Termin, die Zeit ist kurz, es ist noch Nichts gerichtlich gemacht, nicht einmal die Zeit mehr es zu thun. Also bitte ich Sie den Termin zu verscheiben. Die Scheidung kann erst geschehen, nachdem alles gerichtlich festgestellt ist, Livchen das Haus geschenkt und mir meine Existenz geregelt.

Ich schicke des Antrag an Gericht zur Verschiebung des Termin's mit. Sie werden wohl so gut sein es mir einreichen können, geht es wegen Ihrer hohen Stellung nicht, bitte ich es auf anderem wege zu thun.

Auch habe ich meinen Mann gebeten zur verschiebung einzuwilligen, Nur einen kurzen Aufschub von 6 Wochen, sollte das nicht so einfach gehen, aber nur in dem Fall, dass mein Mann nicht Verschiebung des Termins einwilligt und mein Antrag mit Verschiebung des Termins nicht ausreichend ist, würde ich Herrn Fenecescu bitten, als Adwokat meine Rechte wahr zu nehmen. — N B Alle Beweise (ich weiss von keinen) abzuweisen bis auf Gegenbeweise von mir einen neuen Termin zu setzen.

Verstehen Sie, Herr Mandrea, ich möchte Alles gütlich mit meinem Mann regeln, mich von ihm scheiden. Ich kann mich aber nicht verurteilen lassen, ich bin ja doch eine anständige Frau u. habe nichts getahn. Ich kann ja gegen meinen [f. 7 r°] Mann klagen, ich verspreche es damit er frei wird, wenn er uns meinen Propositionen geändert, kurz geregelt zugiebt. Ich muss doch unabhaengig von ihm jetzt meiner Tochter die gesellesehaftliche Stellung für in Berlin halten. Da Herr Rosetti, der so guetig sich schon für mich immer zu gemüht, noch in Jassy ist, bitte ich Sie meinen Mann um Aufschub u. Fixirung eines neuen Termiens zu fragen und des Nöthigen dazu zu veranlassen.

Wollen Sie so gut sein mir eine dortige Form für das Gericht in's rumänische zu machen.

Beantworten Sie mir folgende Frage:

Soll ich für später einen Adwokaten nehmen, oder macht es sich so einfacher ?

1. Termin von 12 ş. auf 6 Wochen verschieben.

2. Soll ich nach Bucarest zurück kommen?

3. So wie die gerichtliche Schenkung u. Sicherstellung erfolgt ist soll die Scheidungsklage schnell von sich gehn.

4. Schreiben Sie mir bitte, wann Sie Sich mit Rosetti besprochen haben u. die Absichten meines Mannes erfahren haben, Sie haben nun das un das zu thun. Si viel liebe Freunde unde die besten Juristen des Landes werden mir arme Frau doch helfen, eine Gerechtigkeit zu erlangen!

Bitte, Herr Mandera, Schreiben Sie mir umgehend ich bin in grosser Aufregung, hier kann mir ja keiner richtig rathen. Empfangen Sie den Ausdruck meines tiefsten Dankes.

Clara MAIORESCU

Berlin d. 12 1. 87

II. Titus cedează soției sale Clara ipotecile moșiei Metelcu, în valoare de 33.603 (treizeci și trei de mii șase sute trei) franci în aur.

20.000 franci în bancnote care sînt la sora sa — doamna Humpel — (aceștia din urmă reprezentînd cei 30.000 franci fără dobînzi).

a) Titus va plăti familiei sale (soției sale Clara și fiicei sale Livia) 10.000 (zece mii) franci în aur pe an, ceea ce înseamnă 834 (opt sute treizeci și patru) franci pe lună. Numai în aur, bancnota românească neavînd valoare în străinătate!

Din această sumă, revin soției sale Clara: 6.000 (șase mii) franci în aur pe an, pe care dobînzile capitalului moșiei Metelcu, mai sus numite, le acopăr în parte (doamna Humpel neplătind dobînzi). În măsura în care dobînzile capitalului nu ating suma de 6000 franci în aur, s-ar putea completa cu o ipotecă pe casa Liviei, înscrisă la tribunal.

b) Livia se obligă în cazul morții lui Titus, dacă ei nu va fi putut completa prin propria-i muncă suma fixată pentru soția sa Clara, de a-i plăti acesteia (mamei sale), din dobînzile casei sale din strada Mercur, banii necesari pentru completarea sumei fixate mai sus pentru Clara. Sau, în cazul în care ea va vinde casa, să asigure acea parte a capitalului care va fi necesară completării prin dobînzile provenite din numita sumă de 6.000 (șase mii) franci în aur pe an [14].

Clara MAIORESCU

Berlin 7 Ianuarie

Dar termenul se apropie, timpul este scurt, nu s-a făcut încă nimic legal, și nici nu mai este timp pentru aceasta. Deci, vă rog să amînați termenul. Divorțul poate avea loc abia după ce totul va fi stabilit pe cale judecătorească: casa dăruită Liviei și mie, asigurată existența. Trimit cu aceasta cererea de amînare către judecătorie. Veți fi desigur atît de bun a mi-o introduce, iar dacă aceasta nu se poate din cauza funcției dumneavoastră înalte, vă rog atunci să o faceți pe altă cale.

L-aș ruga, de asemenea, pe soțul meu să fie de acord cu amînarea, numai o scurtă amînare de 6 săptămîni. În cazul că acest lucru nu ar merge atît de simplu, adică soțul meu nu ar fi de acord cu amînarea termenului și cererea mea de amînare nu ar fi suficientă, l-aș ruga pe domnul Pencescu să-mi reprezinte, ca avocat, drepturile. N. B. Toate dovezile (eu nu știu vreuna) trebuie respinse în afară de contraargumentul din partea mea, de a fixa un nou termen.

Înțelegeți-mă, domnule Mandrea, aș dori să reglementez pe cale pașnică totul cu soțul meu, să divorțez de el. Dar nu pot lăsa să fiu condamnată; sînt totuși o femeie serioasă și nu am făcut nimic. Eu pot să fac plîngere împotriva soțului meu. Dar pentru ca el să devină liber, să accepte imediat schimbările ce provin din propunerile mele. Cu toate acestea trebuie, independent de el, să-mi asigur acum o poziție socială în Berlin. Dar pentru că domnul Rosetti, care a fost atît de bun și s-a preocupat într-atîta de mine, este încă la Iași, vă rog pe dumneavoastră să-l întrebați pe soțul meu de amînarea și fixarea unui nou termen și să întreprindeți cele necesare pentru aceasta.

Vreți să fiți atît de bun și să-mi faceți pentru tribunal formalitatea respectivă în limba română?

Rezolvați-mi următoarele probleme:

Trebuie să-mi iau pentru mai tîrziu un avocat sau se poate face și așa mai simplu?

1. Termenul de pe 12. I, amînat cu șase săptămîni.
2. Să mă întorc la București?
3. Imediat ce va fi rezolvată donația și asigurarea legală, plîngerea de divorț să-și urmeze repede cursul.
4. Scrieți-mi, vă rog, după ce ați discutat cu Rosetti și ați aflat intențiile soțului meu: aveți asta și asta de făcut. Atîți prieteni dragi și cei mai buni juriști ai țării îmi vor ajuta mie, unei sărmane femei, să obțin o dreptate.

Vă rog, domnule Mandrea, scrieți-mi imediat, sînt foarte neliniștită și aici nu mă poate sfătui nimeni. Primiți expresia celei mai adînci mulțumiri ale mele.

Clara MAIORESCU

Berlin 12. 1. 87 [indescifrabil]

[14] Această clauză nu a fost cazul să se aplice, Titu Maiorescu murind în anul 1917, iar Clara sfîrșindu-se la numai cîțiva ani după divorțul lor.

CITIND POEZIE

ÎN ANUL 1892, PUBLICÎND ÎN TREI VOlume prima ediție a *Criticelor* sale, Titu Maiorescu includea în volumul I și vastul său studiu intitulat *Poezia română la 1867*, apărut în „*Convorbiri literare*".

Odată cu reproducerea în volum a acestui studiu, el înlătura însă «exemplele de poezii mai bune», care însoțeau studiul din 1867, ținînd să precizeze în prefață că «de atunci încoace s-au ivit în literatura noastră multe alte bucăți». În continuarea studiului, Maiorescu va cita apoi «pastelurile și baladele războinice» ale lui Alecsandri, poeziile lui A. Naum, Al. Vlahuță, Th. Șerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Robeanu, C. Ollănescu-Ascanio, Samson Bodnărescu, G. Coșbuc, N. Volenti, ale Matildei Cugler-Poni, ale Lucreției Suciu, Veronicăi Micle și mai ales ale lui Eminescu.

Numele cel mai necunoscut din lunga listă a celor citați era, fără îndoială, al Lucreției Suciu, o poetă de la Oradea Mare (născută în 1859), care publicase la Sibiu, în 1889, un volum de *Versuri* dedicate lui Ioan Slavici, dar nu colaborase pînă atunci nici la „*Convorbiri literare*" și nici la alte reviste transcarpatine.

Maiorescu o considera însă o scriitoare în toată puterea cuvîntului, și îndată după apariția primului său volum de critică el s-a grăbit să i-l expedieze în semn de omagiu, cu dedicația de rigoare.

La 14/26 mai 1892 — joi seara — Maiorescu nota în *Însemnările zilnice:* «Am dat volumul I al nouei ediții *Critice:* 1) D-nei Elisa Marghiloman, născută Știrbey [soția lui Al. Marghiloman]; 2. lui Duiliu Zamfirescu [la] Roma; 3) lui D. C. Ollănescu [la] Atena; 4. lui Pompiliu

Eliad [la] Paris; 5) Liviei [la] Berlin; 6) lui I. L. Caragiale; 7) *d-nei Lucreția Rudow Suciu [la] Okök, Bihor* [sub a]. »

O mai delicată atenție nici că se putea!

Ce credea el despre această Lucreția Suciu, care între timp înființase la Oradea revista „*Foaia literară*" (16/28 aprilie 1897), și ce motive îl determinaseră să o introducă în galeria poeților apreciați de dînsul avea să arate, în anul 1898, cînd va publica în „*Convorbiri literare*" (nr. 2, 15 februarie) articolul intitulat *În memoria poetului dialectal Victor Vlad Delamarina*, articol ce avea să provoace îndelungate discuții, atît prin elogiul adus poetului bănățean și literaturii dialectale, cît și prin considerațiile de ordin general ce îl însoțeau. Acestea se concretizau în constatarea că, în timp ce, în acel moment — ca o consecință a dispariției lui Eminescu, Creangă și Alecsandri și a oboselii sau îndepărtării de beletristică a unor scriitori ca I. L. Caragiale, Delavrancea sau Vlahuță — literatura din vechea Românie, intrase într-o fază de stagnare, în Transilvania, cu surprindere, se putea constata apariția unei adevărate *renașteri literare.* «Cea dintîi surprindere în această privință — afirma Titu Maiorescu în articolul

care avea să fie apoi atît de discutat — ne-au adus-o poeziile d-nei Lucreția Suciu (mai pe urmă d-na Rudow) publicate într-o broșură de la 1889. E atîta adevăr al simțirilor în unele din ele și pe alocurea atît naturalism senin, pînă aproape de libertatea antică, încît mica broșură de la 1889, cu toate defectele ei, merită să fie considerată ca *primul simptom* al renașterii de care vorbim. »[1].

Simțind nevoia unor informații și a unor argumente mai stăruitoare asupra activității și talentului Lucreției Suciu, „*Convorbirile*" reveneau în numărul de la 15 martie asupra poetei și publicau notița de mai jos însoțită de reproducerea a cinci din poeziile sale: « În numărul trecut al „*Convorbirilor literare*" — preciza redacția — d[omnul] Titu Maiorescu a pomenit în articolul său și despre poeta Lucreția Suciu, foarte cunoscuta scriitoare la românii de peste munți. La noi însă fiind prea puțin cunoscută, credem că facem un serviciu cititorilor noștri publicînd aci cîteva poezii din volumul său de versuri. »

Poeziile reproduse în „*Convorbiri*" — *La poartă* (p. 297), *La Dunăre* (298), *La scaldă* (p. 298—299), *Norii* (p. 299—300) și *Întîia vorbă* (p. 300) — fuseseră selecționate direct de către Titu Maiorescu și purtau urmele intervențiilor sale stilistice și ortografice.

Urmărind în urmă cu cîțiva ani activitatea literară și publicistică a Lucreției Suciu, am avut surpriza de a descoperi, la Biblioteca centrală Universitară din București, chiar volumul trimis de poetă lui Titu Maiorescu, avînd astfel ocazia, însoțită de o firească emoție, nu numai de a urmări primele sale creații, ci și felul cum citea marele critic, cum adnota poeziile citite, modul său de apreciere critică exprimat prin note obișnuit didactice.

Pe lîngă primele patru poezii din volumul menționat, Maiorescu a trecut cu indiferență, dar pe a cincea, intitulată *Frică*, atras de sinceritatea și naturalețea sentimentelor poetei, a notat-o cu « b » (bine) — scriind cu creionul —, i-a schimbat versul 1 din strofa a doua *(Cînd te văd sînt fericită, / Uit necazul tăinuirii* în loc de: *Cînd te văd, de fericită, / Uit necazul tăinuirii)* și a modificat punctuația ultimelor două strofe. Poezia următoare, *Întîia vorbă* — care avea să fie reprodusă și în „*Convorbiri literare*" — e notată « binișor », cu cerneală violetă. Tot cu « binișor », scris cu aceeași cerneală, au fost notate și poeziile *La poartă*, — reprodusă și ea în « *Convorbiri* » —, *Bat vînturile calde*, *Giaba ies* și *Dragoste*. Poeziile *Norii*, *Singurătate*, *La scaldă*, *La Dunăre* au fost notate cu « b » (bine), toate, cu excepția *Singurătății*, avînd să fie republicate în „*Convorbiri literare*". «Binișorul» acordat unora din poezii e scris complet, « binișor », pentru a se evita orice confuzie, iar « binele » numai cu « *b* ».

Lucreția Suciu n-a dobîndit însă nici un « foarte bine », dar totodată, nici un « rău », Maiorescu mulțumindu-se în astfel de cazuri cu simpla suprimare a unor versuri considerate neizbutite sau inutile. La p. 45 întîlnim totuși un « nu » pentru poezia *Nu erau de-o seamă*.

Volumul a beneficiat de trei lecturi, observațiile lor fiind notate cu trei rînduri de ustensile: mai întîi cu un creion negru, apoi cu cerneală și, în cele din urmă, din nou cu un creion de culoare albastră.

Citind versurile Lucreției Suciu, Maiorescu s-a arătat preocupat în primul rînd de punctuația lor, aceasta fiind la el unul din modurile de a releva subtilitățile textului, așa cum în discursuri sublinia ideile, etapele sau nuanțele prin mișcările atît de originale ale degetului.

O punctuație incorectă sau inadecvată îi atrăgea imediat atenția și îl făcea să intervină cu promptitudine, cu gust și competență. Punctuația lui Maiorescu a făcut ca unele din cele mai reușite sensuri ale poetei de la Oradea să cîștige în fluiditate, claritate și sens.

Iată două exemple de această natură:

În volumul menționat, prima strofă din poezia *Întîia vorbă* (p. 6) avea punctuația următoare:

Eu zîmbiam și tu cu frică
Mi-ai șoptit ce mi-ai șoptit,
În urechi de-atîta vreme
Toată vorba s-a oprit.

În „*Convorbiri*", după intervenția lui Maiorescu, punctuația a devenit:

Eu zîmbeam, și tu cu frică
Mi-ai șoptit ce mi-ai șoptit,
În urechi de-atîta vreme
Toată vorba s-a oprit.

---

[1] *Critice*, 1968, p. 501 (antologie și prefață de Paul Georgescu, texte stabilite de Domnica Stoicescu.)

Redăm şi cele două punctuaţii ale penultimei strofe din poezia *Dragoste* (p. 60), notată de Maiorescu cu « binişor »:

La poetă:

Numai dragostea mai pune
Cîte-o floare pe sicriu
Măi, gropare, cui sapi groapă?
Cui o sap? Nici eu nu ştiu.

La critic:

Numai dragostea mai pune
Cîte-o floare pe sicriu.
„Măi, gropare, cui sapi groapă?" —
„Cui o sap? Nici eu nu ştiu".

Pe lîngă punctuaţie, la unele poezii modifica sau completa ortografia, ca în strofa a III-a a poeziei *De bunăsamă*, pe care poeta o publicase în modul următor:

Cum să mai şti *de ce a fost*
Cînd nu şti *nici ce este?*
Te-ai plictisit să răsfoeşti
Vechi file din poveşti.

Meticulos faţă de propria-i lectură, criticul i-a dat, cu aceeaşi cerneală violetă, ortografia cuvenită:

Cum să mai ştii *de ce a fost*
Cînd nu ştii *nici ce este?*

Nu întotdeauna intervenţiile lui Maiorescu, în punctuaţia versurilor Lucreţiei Suciu, au urmărit scopul practic al republicării, ci, ca în cazul de mai sus, pur şi simplu pe acela al perfecţionării lor.

Versurile considerate inoportune sau mediocre au fost suprimate, ca în poeziile *La drum* (p. 44) şi *Nu erau de-o seamă* (p. 45).

Unele poezii, ca *Singurătate* (p. 21) şi *Întunerec* (p. 35), deşi notate cu « bine », sînt considerate reuşite numai parţial, partea pozitivă fiind subliniată cu o lungă linie marginală. Nedumeririle sau dezaprobările sînt exprimate prin semne de întrebare şi exclamare, ori prin sublinierea unor cuvinte şi expresii izolate: comparaţia « mantaua ca cerneală » şi crepusculul înfăţişat ca « focul roş ca de bengal », din poezia *Întunerec.*

Uneori, în locul interogaţiei sau exclamaţiei negative apare însăşi înlocuirea cuvîntului considerat neoportun cu un altul, chemat să dea versului mai multă expresivitate.

În poezia *La scaldă* (p. 43), reprodusă în *„Convorbiri"*, versul al 11-lea:

Şi s-aşează deodată, cînd ea
ţipă lin, *cuminte.*

devine în republicarea lui Maiorescu:

Şi s-aşează deodată, cînd ea
ţipă-ncet *cuminte,*

În poezia, numai de o strofă, *În inima caldă* (p. 65), versul al 2-lea e scris de poetă în forma:

În groapa geroasă *îmi fac mie loc,*

este modificat de Maiorescu:
În groapa-ngheţată *îmi fac mie loc.*

Uneori, schimbarea se reduce la o singură vocală, ca în poezia *La Dunăre* (p. 51), în care, în versul al doilea din strofa a II-a, poeta vorbea de « şoptiri dulci somnuroase », « şoptiri » pe care, republicîndu-le în *„Convorbiri"*, Maiorescu avea să le prefacă în *somnoroase*, aceeaşi intervenţie făcîndu-se şi în strofa a IV-a a poeziei *Norii*, în care ultimul vers prezenta în scrisul poetei « gînduri vechi şi gînduri *nuoi* », transcrise apoi de Maiorescu ca « gînduri *noi* ».

Dintre poeziile notate cu « bine » şi reproduse în *„Convorbiri"* se vede, după afirmaţiile din articolul dedicat lui Victor Vlad Delamarina, că Maiorescu a apreciat îndeosebi poezia *La scaldă*, aceasta caracterizîndu-se prin acel « naturalism senin » care o apropie de « libertatea antică ».

Poezia va atrage mai tîrziu şi atenţia lui N. Iorga, care în *Istoria literaturii româneşti* (1934, I, p. 369), relevînd că *La scaldă* fusese reprodusă de Titu Maiorescu în *„Convorbiri literare"*, va afirma că ea « se poate pune alături de bucata lui Victor Hugo în *Orientale* ».

O viaţă dintre cele mai chinuite şi o moarte care o va secera pe neaşteptate la vîrsta de 41 de ani (5 martie 1900), au împiedicat pe Lucreţia Suciu să-şi continue şi desăvîrşească mesajul liric început sub steaua lui Eminescu, punînd totodată capăt şi unei remarcabile activităţi publicistice.

Cei cinci « binişor » şi cei cinci « bine » daţi de Titu Maiorescu, precum şi comentariul său din 1898, îi vor asigura însă întotdeauna un loc propriu în lirica românească de la sfîrşitul secolului al XIX-lea.

Vasile NETEA

Nicolae CARTOJAN

DUPĂ CUM SE ŞTIE, LA PUŢIN TIMP DUPĂ înfiinţarea sa (1866), Academia Română a introdus — asemenea Academiei Franceze — regula ca noii membri să pronunţe, în răstimp de un an de la alegere (eventual, mai tîrziu), un discurs de recepţie, **în care să facă elogiul personalităţii dispărute, al cărei loc îl ocupau şi să trateze, în cazul în care doreau, un subiect la alegere din domeniul ştiinţific, literar sau artistic pe care-l cultivau.**

Acestui frumos obicei, inaugurat în 1869, cu discursul lui Al. Papiu-Ilarian despre Gheorghe **Şincai, îi datorăm cîteva cuvîntări celebre, care au făcut epocă în ştiinţa, cultura şi literatura română:** Ion Câmpineanu **de Ion Ghica (1880);** Istoriografia română şi problemele ei actuale **de Ioan Bogdan;** Răspunsul **lui Titu Maiorescu la discursul lui Duiliu Zamfirescu,** Poporanismul în literatură **(1909);** Două concepţii istorice **de N. Iorga (1911);** Din estetica poeziei populare **de B Delavrancea (1913);** Locul limbii române între limbile romanice **de Sextil Puşcariu (1920);** Poezia populară **de Mihail Sadoveanu (1923);** Fiinţa şi menirea Academiilor **de Dimitrie Gusti (1923);** Despre Iacob Negruzzi **şi despre** intrarea muzicii la Academia Română **de George Enescu (1933);** O privire asupra evoluţiei picturii româneşti **de Gh. Petraşcu (1937);** Elogiul satului românesc **de L. Blaga (1937);** Lauda ţăranului român **de Liviu Rebreanu (1940);** Lingvistica românească **de Iorgu Iordan (1946) ş. a. Chiar şi atunci cînd sînt consacrate numai vieţii şi activităţii predecesorilor — adesea personalităţi ilustre ale ştiinţei, literaturii şi artei româneşti — aceste discursuri reprezintă texte de preţ nu numai prin latura lor informativă, ci şi prin forma aleasă, care le înscrie cu cinste printre modelele genului oratoric. Astfel, A. D. Xenopol a vorbit despre** Mihail Kogălniceanu **(1895), Nicolae Gane despre** Bogdan Petriceicu Hasdeu **(1909), G. Ţiţeica despre** Spiru Haret **(1914), Ovid Densusianu despre** Barbu Delavrancea **(1919), Octavian Goga despre** Coşbuc **(1923) ş. a. m. d.**

Această îndatorire academică s-a pregătit s-o îndeplinească şi N. Cartojan ales — pe locul rămas vacant prin dispariţia lui N. Drăganu — membru al Academiei Române, la 26 mai 1941, în baza raportului prezentat de Ştefan Ciobanu, semnat, de asemenea, de C. Rădulescu-Motru şi Mihail Sadoveanu [1]. (Era membru corespondent de la 1 iunie 1929, cînd fusese ales în urma propunerii prezentate de Ion Bianu şi semnate, de asemenea, de Iacob Negruzzi, Sextil Puşcariu, Ştefan Ciobanu, Octavian Goga şi Al. Brătescu-Voineşti.)[2] Dar împrejurări independente de voinţa lui — plecarea la Padova pentru a primi titlul de doctor honoris causa **(1942) şi participarea la festivităţile consacrate de Universitatea din acest oraş Stolnicului Constantin Cantacuzino (1943)[3], exact în timpul sesiunilor anuale ale Academiei, apoi evenimentele de răscruce prin care a trecut ţara noastră în primăvara şi vara anului 1944 — preludiu al insurecţiei armate naţionale de la 23 August — l-au împiedicat să se prezinte în mod solemn în faţa înaltului for academic. Dar el şi-a scris textul** Discursului de recepţie **şi l-a expediat, la 25 martie 1944, vicepreşedintelui Academiei Române, C. Rădulescu-Motru, care se afla în satul său natal, Butoieşti, şi care trebuia să-şi pregătească**

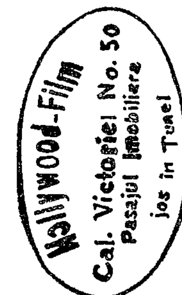
[1] Vezi *„Analele Academiei Române. Dezbaterile"*, t. LXI, 1940—1941, pp. 170—174.

[2] *Ibidem*, t. XLIX, 1928—1929, p. 246.

[3] Vezi şi cartea scrisă împreună cu R. Ortiz: *Un grande erudito romeno a Padova. Lo Stolnic Cantacuzino*, Bucureşti, 1943.

Autograful pe care-l reproducem aici constituie dedicația de pe verso-ul fotografiei de mai sus.

Amicului
N. Georgescu-Tistu
o plăcută amintire din
partea comesanului său
N. Cartojan
1939.

răspunsul. Or, în primăvara anului 1944, Academia Română n-a putut să-și țină sesiunea generală obișnuită, în cadrul căreia urma să se prezinte, în ședință solemnă, și discursul de recepție al lui N. Cartojan, astfel că acesta a fost amînat pentru primăvara anului 1945. Pe neașteptate însă, N. Cartojan s-a stins din viață, la 20 decembrie 1944, în vîrstă doar de 61 de ani. (S-a născut la 4 decembrie 1883.)[4]

C. Rădulescu-Motru, care a rostit la înmormîntare cuvîntarea de doliu din partea conducerii Academiei[5], a depus ulterior la Academie textul discursului de recepție al lui N. Cartojan, text păstrat în prezent în Biblioteca Academiei R. S. România, Arhivă, sub cota 494, în plicul în care-l primise.

[4] Vezi: Dan Simonescu, *N. Cartojan (1883—1944)*, extras din „*Revista istorică română*", vol. XV, fasc. II, București, 1945, pp. 193 — 215 (cu *Bibliografia operelor lui N. Cartojan*, pp. 206—215); I. C. Chițimia, *N. Cartojan*, „*Revista de istorie și teorie literară*", XV, 1966, nr. 3, pp. 471—477.

[5] Textul este reprodus în A. A. R. Dezb., LXIV, 1943—1945, pp. 162—163: « Academia Română — spunea el la adunarea de doliu — înscrisese în programul sesiunii din mai viitor, discursul tău de recepțiune, amînat în două rînduri din cauza împrejurărilor neprevăzute în care ne aflăm. Discursul tău a și fost terminat și înaintat biroului. Acela care urma să răspundă la discursul tău și să-ți arate meritele, urîndu-ți totdeodată o activitate prosperă în viitor, este tocmai acela care în momentul de față are nefericita sarcină de a-ți aduce din partea Academiei ultimul salut înainte de înmormîntare », (p. 163).

De format mijlociu, acesta are antetul tipărit:

« FACULTATEA DE LITERE
SEMINARUL DE ISTORIA LITERATURII ROMÂNE
PROFESOR N. CARTOJAN
STRADA ENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU, 17 bis,
BUCUREŞTI V»

şi este adresat:

« DOMNULUI PROFESOR UNIVERSITAR
C. RĂDULESCU-MOTRU
VICE-PREŞEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE,
COMUNA *BUTOIEŞTI*,
JUDEŢUL MEHEDINŢI ».

Ştampila poştei din Bucureşti are data « 25.III. 1944», iar a celei din Butoieşti « 28 mar. 44».

Pe plic, sub antet, se află menţiunea, scrisă cu cerneală:

« LUCRARE ŞTIINŢIFICĂ PENTRU
PUBLICAŢIILE ACADEMIEI ROMÂNE»,

ceea ce înseamnă că a existat intenţia de a publica discursul nepronunţat, asemenea altor două din istoria Academiei (Augustin Bunea, Stăpînii Ţării Oltului, 1910; Gh. Bengescu, Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea, 1923, chiar cu Răspunsul lui N. Iorga).

Textul discursului este format din două părţi, dactilografiate pe jumătăţi de coală şi numerotate separat: prima parte (19 file, dactilografiate pe recto, reprezentînd exemplarul 1) cuprinde introducerea şi elogiul lui Ovid Densusianu, fost membru al Academiei, ales la 15/28 octombrie 1918 (membru corespondent de la 30 martie 1903)[6]; partea a doua (24 file, dactilografiate la fel, reprezentînd însă exemplarul 2), reprezintă o redactare anterioară şi cuprinde introducerea — reluată în redactarea finală din partea întîi, cu unele prescurtări şi modificări — şi elogiul lui N. Drăganu, ales membru al Academiei la 20 mai 1939 (membru corespondent de la 4 iunie 1923)[7], dar care n-a mai avut posibilitatea să pronunţe discursul de recepţie şi să prezinte activitatea predecesorului său, întrucît a fost răpus de boală la 17 decembrie 1939.

Iniţial, cum rezultă din această redactare, N. Cartojan intenţionase să se ocupe numai de activitatea ştiinţifică şi socială a lui N. Drăganu, spunînd doar cîteva cuvinte despre O. Densusianu, asupra căruia îşi rezerva să revină cu alt prilej. Ulterior, fie din proprie iniţiativă, fie la sugestia conducerii Academiei, reputatul profesor de istoria literaturii române vechi şi-a schimbat planul, revizuind introducerea şi introducînd o amplă expunere despre activitatea ştiinţifică şi literară a lui Ovid Densusianu[8].

Mai jos, reproducem acest text, şi anume partea întîi (redactarea finală), integral, iar din partea a doua numai textul consacrat exclusiv lui N. Drăganu, omiţînd introducerea, din care reproducem în notă doar unele pasaje ce prezintă interes, nereluate în forma definitivă. Normalizînd ortografia şi punctuaţia (mai ales, întrucît unele inconsecvenţe se pot datora şi dactilografierii), am păstrat doar cîteva particularităţi fonetice evidente. Cele cîteva corectări cu cerneală ale autorului la introducere, în mod tacit, în text, în care am intervenit, în rare cazuri, marcînd intervenţiile noastre prin [...] Notele noastre din subsol sînt menite să dea informaţiile strict necesare, să precizeze sursele citatelor — care au fost controlate şi, în cazurile necesare, corectate — sau să explice anumite particularităţi ale textului.

Ne îndeplinim o plăcută datorie de a mulţumi directorului general al Bibliotecii Academiei, prof. Şerban Cioculescu, membru titular al înaltului for ştiinţific, lui Gabriel Ştrempel, şeful cabinetului de manuscrise şi carte rară, şi Gabrielei Smarandache, paleograf, pentru concursul dat la scoaterea la lumină a acestui preţios text inedit al renumitului istoric literar, consacrat personalităţii multilaterale a lui O. Densusianu, teoretician al simbolismului românesc şi primul istoric al limbii române, şi a filologului N. Drăganu, care a lăsat urme durabile în istoriografia literară veche şi în lingvistica românească.

Publicarea acestui proiectat discurs coincide cu mai multe date memorabile: în decembrie 1973 s-au împlinit 100 de ani de la naşterea lui Ovid Densusianu (n. la 17 dec. 1873) şi 90 de la cea a lui N. Cartojan (n. la 4 dec. 1883), iar la 20 decembrie 1974 se vor împlini 90 de ani de la naşterea lui N. Drăganu (n. la 18 febr. 1884).

Gheorghe MIHĂILĂ

---

[6] Vezi: A.A.R., Dezb., XXXIX, 1916—1919, pp. 149—150; *ibidem*, XXV, 1902—1903, pp. 152—155, 159.

[7] Vezi: A.A.R. Dezb., LIX, 1938—1939, pp. 181—182; *ibidem*, XLIII, 1922—1923, p. 133.

[8] Adăugăm aici că elogiul academic al lui N. Cartojan însuşi a fost făcut în cuvinte de caldă apreciere de acad. Iorgu Iordan, în discursul de recepţie, *Lingvistica românească*, rostit la 28 mai 1946 (Bucureşti, 1946, pp. 7—15).

DISCURS DE RECEPŢIE[1]

Primul gînd în acest ceas al vieţii, în care se desăvîrşeşte actul prin care aţi binevoit să mă chemaţi în mijlocul D[umnea]v[oastră] ca să ocup fotoliul mult retregatului Nicolae Drăganu, este un gînd de recunoştinţă şi de mulţumire pentru votul atît de măgulitor cu care m-aţi onorat.

O bună tradiţie academică cere ca noul venit, în clipa în care se face primirea lui solemnă, să cinstească, în cuvîntarea lui, amintirea predecesorului său. Este în această tradiţie de bună omenie nu numai un act de dreptate şi de pietate faţă de cei care au lucrat la sporirea şi întărirea patrimoniului naţional, dar este în acelaşi timp în această dublă consacrare, în care munca înaintaşilor se întîlneşte cu a urmaşului, un simbol al continuităţii strădaniilor comune, ale noastre, ale tuturor, pentru zidirea culturii româneşti.

Nicolae Drăganu, ales în mai 1939, a închis ochii la 17 decembrie 1939, fără să se fi putut bucura de primirea solemnă în forul cel mai înalt al culturii noastre, care consacrase munca lui ştiinţifică, şi fără să fi avut prilejul de a cinsti amintirea predecesorului său, Ovid Densusianu. Este, dar, pentru mine o datorie de onoare să împlinesc eu ceea ce, din fatalitatea destinului, nu a putut împlini regretatul nostru coleg. Trecînd peste tot ce m-a despărţit în viaţă de Ovid Densusianu ca păreri şi atitudini, împlinesc cu plăcere această îndatorire, pentru că înţeleg să împlinesc un act de recunoştinţă faţă de profesorul meu Ovid Densusianu, căruia îi datorez iniţierea în studiul limbii vechi româneşti şi trezirea interesului pentru literaturile medievale ale Occidentului.

*

Ovid Densusianu şi Nicolae Drăganu au fost, pe cîmpul filologiei româneşti contemporane, doi reprezentanţi de seamă pe care ni i-a dăruit Ardealul. Densusianu, desăvîrşit ca formaţie sufletească în Parisul cenaclurilor literare, pe vremea cînd simbolismul era în plină ascensiune şi cînd Gaston Paris punea în Franţa temeliile studiilor de filologie romanică, a reprezentat cu strălucire în cultura noastră spiritul de înnoire ştiinţifică şi literară. Drăganu, format în şcolile modeste de tradiţie sănătoasă ale Transilvaniei şi stimulat în mediul de filologi de la „*Dacoromania*“, a izbutit să pună în lumină partea de contribuţie pe care a adus-o Ardealul în cultura românească. Densusianu ne-a apropiat de cultura popoarelor romanice din Occident, Drăganu, cu spiritul de dîrzenie al şcoalei latiniste, a apărat în filologie, împotriva ştiinţei ungare, chestiunea continuităţii romane în nordul Dunării.

---

[1] Scris cu cerneală.

Ovid DENSUSIANU[2]

Ovid Densusianu, fiul cunoscutului profesor al Universității ieșene, născut la 17 decembrie 1873, stil vechi, în comuna Făgăraș, și-a început studiile la Brașov și le-a terminat la Iași în 1892. În toamna anului 1893, după ce ocupase în primăvară, prin concurs, catedra de la liceul din Focșani, Densusianu plecă la Berlin, unde a făcut două semestre ucenicie la școala de severă disciplină filologică a cunoscutului romanist german Adolf Tobler. În toamna anului 1894, Densusianu se afla la Paris, înscris la *École des Hautes Études*, unde se găseau atunci lingviști ca A. Meillet, Gilliéron, care a pus bazele geografiei lingvistice, etnografi și folcloriști ca H. Gaidoz, directorul celebrei reviste *„Mélusine"*, și mai ales personalitatea proeminentă a marelui Gaston Paris. Gaston Paris era atunci în apogeul gloriei sale. Cu 20 de ani în urmă, izbutise să creeze instrumentele științifice de care avea nevoie pentru consolidarea specialității: *Société des anciens textes* și revista *„Romania"*, și azi în curs de apariție. Orizontul lui larg în cîmpul limbilor și literaturilor romanice, darul de a evoca lumea medievală, în legendele și epopeile ei, cu mult talent literar, dar și cu toată probitatea omului de știință, care pentru a verifica un detaliu din *Chanson de Roland* întreprindea o călătorie la Roncevaux, îndemînarea cu care trecea de la o lecție de fonetică la una de literatură medievală, spiritul meticulos de metodă și, mai presus de toate, pasiunea lui pentru adevăr, din care făcuse o adevărată dogmă (« Je professe absolument et sans réserve... que la science n'a d'autre objet que la vérité, et la vérité pour elle même, sans aucun souci des conséquences bonnes ou mauvaises, regrettables ou heureuses, que cette vérité pourrait avoir dans la pratique »[3]), toate acestea i-au stabilit o faimă mondială. Sub conducerea maestrului său, Densusianu izbutește să colaboreze la *„Romania"*, din primul an al sosirii la Paris, atacînd probleme dificile de fonetică romanică sau de clasare de manuscrise medievale ori de datare de producțiuni epice.

Teza pentru diplomă a lui Densusianu[4] surprinde prin pasiunea pentru adevăr și pentru curajul cu care înlătură opiniuni mai vechi și cu care ia poziție chiar împotriva convingerilor directorului tezei. Densusianu nu putea oferi maestrului său, care profesa cultul adevărului, un omagiu mai frumos decît susținîndu-și cu tenacitate convingerile: « Je dois dire — scria la sfîrșitul prefeței G. Paris — que sur certains points... les très savants et ingénieux raisonnements de M. Densusianu ne m'ont pas toujours convaincu; mais après lui avoir communiqué mes objections, dont il a tenu compte dans la mesure qui lui a convenu, j'ai cru devoir lui laisser toute liberté d'exprimer sa pensée »[5] dar, după această « coup d'épée », în ziua învestiturii, urma și îmbrățișarea tutelară. Maestrul recunoștea că lucrările lui Densusianu: « ont une valeur incontestable, et qu'il apporte toujours des idées personnelles et interessantes dans la mise en œuvre des matériaux amassés par son érudition... Je regarde M. Ov. Densusianu comme un des élèves les plus distingués qui soient sortis de l'*École des Hautes Études*, et je suis heureux de lui en donner ici le témoignage »[6].

Cu asemenea recomandări, întorcîndu-se în țară, Densusianu e numit în 1897 profesor la catedra de limba și literatura română de la Facultatea de litere din București, pe care o ocupă pînă în 1901, cînd este trecut ca titular la catedra cu orizonturi mai largi de filologie romanică, atunci creată într-adins pentru dînsul. Cu puțin timp înainte, el publicase la Paris primul fascicul din opera lui fundamentală *Histoire de*

---

[2] Adăugat pe margine cu cerneală.
[3] Citatul se află reprodus în broșura lui O. Densusianu, *Gaston Paris*, București, 1903, p. 14.
[4] *La prise de Cordres et de Sébille, chanson de geste du XII siècle*, Paris, 1896.
[5] *Ibidem. Introduction*, p. CL, n. 1.
[6] Certificatul semnat de G. Paris și reprodus de O. Densusianu în *Memoriu de titluri și publicațiuni*, Iași, 1899 (*Opere*. Ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, I, București, EPL, 1968, p. 731).

la langue roumaine [7], care vădește o disciplină științifică — cum nu avea nimeni atunci la noi și puțini la vîrsta lui în Occident. Această mare operă de sinteză și de investigație, în care liniile mari ale construcției se îmbină admirabil cu detaliile cele mai mărunte și cele mai riguros controlate, venea să umple o mare lacună în filologia romanică, fiindcă limba noastră era aproape necunoscută romaniștilor. Era pentru noi o operă deschizătoare de drumuri noi, decît care — spunea cu dreptate Io[a]n Bogdan în raportul prin care propunea pe autor ca titular la catedra de filologie romanică — « mai bune în felul ei nu posed nici limbile surori » [8]. Dar era în același timp și o lucrare de mare curaj în vremea aceea, cînd filologii noștri se pierdeau în studii de detaliu sau, preocupați de ideea de a răsturna teoria lui Rösler (că românii au revenit în Dacia în secolul al XIII-lea din sudul Dunării) — se străduiau să dovedească formarea limbii române în nordul Dunării și tăgăduiau importanța elementului slav. Densusianu, aducînd probe de continuitatea limbii române la nordul Dunării, așeza totuși nucleul formării ei în sudul Dunării, unde se constituise în contact, pe de o parte, cu albaneza și bizantina, pe de altă parte, cu dalmatina și italiana [9]. Invazia slavilor în sec[olul] al VI[-lea] a rupt masa românească în două dialecte: dacoromână și macedoromână, iar invazia ungurilor în sec[olul] IX a silit o frîntură de populație românească să treacă în Italia, dînd naștere istroromânei [10]. Ideile lui Densusianu nu se împăcau cu totul cu ideile marilor săi contemporani, Hasdeu, Philippide. El însuși își dădea seama de obiecțiunile pe care le putea ridica studiul său, cînd scria în prefață: « Le patriotisme, tel qu'il est compris aujourd'hui en Roumanie, entravera longtemps encore le progrès de la philologie roumaine, en empêchant les travailleurs de chercher ou de dire la vérité... Ce n'est pas en cachant la vérité qu'on sera honnêtement à son pays »[11].

Din nenorocire, opera lui Densusianu a înaintat cu greu. După primul volum, apărut în 1901, fascicula primă a celui de-al doilea volum apăru în 1914, pentru ca volumul întreg să apară abia în 1938 [12]. Calea pentru o operă cu proporții așa de vaste nu fusese pregătită prin monografii de detaliu. Studiile dialectale ale lui Weigand aveau nevoie de verificări și precizări. Textele vechi — mai ales cele din sec[olul] al XVII-lea — nici nu erau publicate. Densusianu a trebuit să-și culeagă singur materialul pentru volumul II. Manuscrisul era redactat în preajma războiului trecut, cînd, trimis la Moscova, s-a pierdut și a trebuit să fie reconstituit. Această operă, începută la 28 de ani, care punea pe temelii riguros științifice studiul istoric al limbii noastre și care l-a impus în atenția și stima tuturor romaniștilor, a rămas opera monumentală a vieții lui. Dacă n-ar fi dat decît această mare construcție de sinteză, și numele lui ar fi rămas pentru totdeauna în filologia românească. Dar Densusianu era un filolog cu vederi largi și cu pasiune pentru creațiile literare.

---

[7] De altfel, întregul volum a apărut în 1901 (nou tiraj, reprodus fotomecanic, București, 1929).

[8] Raportul lui Ioan Bogdan, intitulat *Lucrările filologice ale d[omnu]lui Ovidiu Densusianu*, a apărut în *„Convorbiri literare"*, XXXV, 1901, nr. 3, martie, pp. 254—266 (*Scrieri alese*, București, *„Editura Academiei"*, 1968, pp. 598—606). Citatul este însă din notița *O istorie a limbii române*, publicată de I. Bogdan în numărul precedent al revistei (nr. 2, februarie, p. 192).

[9] Înțelegînd prin *română* limba comună formată prin divizarea latinei în mai multe limbi romanice, în jurul secolelor V—VIII, limbă continuată atît de *dacoromână* (*româna* propriu-zisă), cît și de dialectele sud-dunărene (*aromâna, meglenoromâna* și *istroromâna*), este evident că O. Densusianu are dreptate, cu precizarea că nu se poate vorbi de un « nucleu » localizat într-o regiune sau alta. Altceva este însă formarea *poporului român* sau *dacoromân* la nordul Dunării, precum și la sudul ei, în Dobrogea, popor care vorbește *româna* propriu-zisă sau *dacoromâna*. Vezi, dintre lucrările consacrate special acestei probleme, în afară de tratatele recente de *Istoria României:* C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, *„Editura Academiei"*, București, 1963; C. C. Giurescu, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Ed. *„Meridiane"*, București, 1972.

[10] De fapt, în peninsula Istria (Jugoslavia), care a aparținut Italiei între cele două războaie mondiale.

[11] Citatul e, de fapt, din *Introducere*, pp. XXX—XXXI.

[12] În text greșit: 1928. La acest al doilea volum prof. I. Coteanu a întocmit un *Index*, apărut la Copenhaga-București, în 1943. Ambele volume au fost traduse în românește, ulterior, sub îngrijirea lui J. Byck: *Istoria limbii române*, vol. I—II, București, *„Editura Științifică"*, 1961.

N. Cartojan cu N. Georgescu-Tistu și Valeriu Ciobanu

Ca profesor și om de știință, el a înțeles filologia în sensul larg al cuvîntului: limba, ca expresie a gîndirii și simțirii sufletului național în toate multiplele ei aspecte, de la formele arhaice dispărute din circulația limbii, dar păstrate în cele mai vechi monumente de limbă și literatură, pînă la formele curente, care viețuiesc azi în toate ținuturile românești; de la formele rudimentare și naive încrustate în vechi formule de exorcism pînă la formele cele mai complexe create artistic de marii scriitori ai neamului *(Evoluția estetică a limbii române)*[13].

Realizarea unui program atît de vast, pentru care puterile unui singur om nu erau de ajuns, l-au îndemnat pe Densusianu să încerce a da un impuls mai puternic studiilor de filologie la noi. Pentru aceasta, a creat, în 1905, cu cîțiva colegi de universitate și din învățămîntul secundar (I. A. Candrea și Theodor Speranția), o societate filologică, cu scopul de a dezgropa materialul din trecut, publicînd textele vechi însoțite de studii amănunțite și de a explora dialectele, culegîndu-se materiale de folclor, date toponimice, categorii de cuvinte rare. Ședințele se țineau la Universitate; discuțiile și studiile s-au publicat în *„Buletinul Societății filologice"*, care, deși a apărut numai 4 ani (1905—1909) [14], a întreținut, totuși, într-o vreme cînd curentul pentru studiile filozofice și istorice era atotputernic la noi, interesul pentru studiile migăloase de filologie. Realizarea cea mai prețioasă a fost o serie de anchete dialectale pe teren, întreprinse de elevii lui Densusianu, care au culminat în importanta colecție *Graiul nostru* (2 volume, 1906—1908), în care s-au publicat texte rupte din graiul viu al poporului privitoare la credințele și preocupările lui din toate cuprinsurile vechii Dacii. În cadrul acestor preocupări, Densusianu însuși și-a luat sarcina de a aprofunda într-un studiu, care a rămas un model pentru acest gen de cercetări,

---

[13] Curs ținut de O. Densusianu în anii universitari 1929—1930, 1930—1931 și 1931 — 1932 — și editat de studenți de-ai săi.

[14] De fapt, publicația a apărut între anii 1905—1907 (Vezi D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, E.D.P., 1965, pp. 99—100).

138
N. Cartojan

graiul din regiunea care a fost leagănul familiei lui şi în care a văzut lumina zilei *(Graiul din Ţara Haţegului)* [15].

Anchetele dialectale cu cercetări pe teren, începute astfel, i-au sugerat lui Densusianu un punct de vedere nou şi în culegerea folclorului. Folclorul este, după cum se ştie, alcătuit din straturi de credinţe, datini, obiceiuri, poveşti şi cîntece, autohtone sau împrumutate, transmise din generaţie în generaţie pe cale orală din vremurile îndepărtate, care se pierd în negurile preistoriei, pînă în timpurile noastre. Pînă la Densusianu, cercetările de folclor se făceau, exceptînd materialul literar, ca să zic aşa, în adîncime. Culegătorii de folclor îşi îndreptau cu deosebire atenţia către materialul care atestă, în clasele rurale ale popoarelor europene, supravieţuirea unor stări de cultură primitivă, venind din mari adîncimi de timp, iar cercetătorii căutau, mai ales în Occident, să descifreze sensul mai adînc al unor datini şi practici la lumina materialului pe care-l aduceau anchetele asupra triburilor primitive din celelalte continente. Densusianu a înţeles, din anchetele făcute, importanţa pe care o are explorarea stratului de la suprafaţă, care pune în lumină mentalitatea clasei ţărăneşti în contact cu natura şi realităţile politice, sociale şi economice ale timpului. «Motivele populare — spune el într-un articol programatic: *Folclorul, cum trebuie înţeles* (1910) — se întîlnesc, aproape neschimbate, la toate popoarele... » E « un material prea uniform ori prea sărac », care nu ne poate da « icoana... întreagă a unui popor » [16]. Aceasta nu se putea avea decît extinzînd cercetările folclorice şi asupra vieţii sufleteşti actuale a păturii rurale. « Să se culeagă de la ţăran, spune el, în afară de ce s-a cules de obicei pînă acum, tot ce dînsul exprimă prin grai, tot ce alcătuieşte judecata lui asupra diferitelor împrejurări în care trăieşte, tot ce crede el despre actualitate. Precizînd, colecţiunile de folclor trebuie să ne aducă informaţiuni din care să se poată vedea ce crede omul de la ţară despre cei mai apropiaţi sau mai îndepărtaţi de el, cei din satul lui ori cei de la oraş despre neamurile străine cu care vine în atingere, despre biserică şi şcoală, despre armată şi administraţie, despre unele evenimente la care a luat parte sau despre care a auzit povestindu-se, cum l-au impresionat unele lucruri pe care le-a văzut afară de satul lui, ce-şi mai aminteşte din copilărie, care personalităţi însemnate se impun mai mult simpatiei lui, cum şi le înfăţişează şi ce cunoaşte din viaţa lor » [17]. Cu un cuvînt, viaţa sufletească actuală a satelor.

În această direcţie au mers cercetările pe teren iniţiate de Densusianu prin elevii săi: V. Vîrcol, Vasile Naneş, G. Giuglea, Titu Dinu, Alex. Istrătescu, Ion Diaconu ş. a.

Cu aceeaşi rîvnă cu care a cultivat filologia, Densusianu s-a ocupat şi de literatură, deschizînd şi în această direcţie un drum nou, prin împămîntenirea poeziei simboliste la noi.

Densusianu asistase, pe timpul studiilor sale la Paris, la ascensiunea unui curent literar nou, ridicat în Franţa zgomotos după unii 1880, ca o reacţiune împotriva esteticii parnasiene şi a realizărilor spiritului pozitivist. Un tînăr atenian, stabilit la Paris, Jean Papadiamantopol, cu pseudonimul literar Moréas, definind tendinţele noi ale liricii revoluţionare într-un manifest publicat în ziarul „*Figaro*" (din 18 septembrie 1886), găsise termenul fericit de *simbolism*, care de atunci a rămas în literatură pentru denumirea curentului. Poeţii simbolişti renunţase[ră] la contemplarea pasivă a vieţii şi a lumii, la ceea ce aduceau ca pitoresc parnasienii. Ei pretindeau ca poetul, trăind intens realitatea, să se ridice printr-o înălţare extatică dincolo de hotarele ei, în ţara visării, acolo unde se duc glasurile tainice ale naturii, să descifreze misterul lucrurilor şi să-l evoce prin simboluri. Nu idei şi stări sufleteşti conturate precis, care să fie ca o copie a naturii, ci imagini şi simboluri, care să sugereze taina vieţii şi a [18] lucrurilor. Simboliştii au reformat şi tehnica poetică. Pentru cuprinsul noilor vibraţii

---

[15] Bucureşti, 1915. Reprodus parţial în: *Flori alese din cîntecele poporului...*, Ediţie îngrijită de Marin Bucur, Bucureşti, EPL, 1966, pp. 57—91) (Texte); *Opere*, I, pp. 399—412 *(Introducere)*.

[16] Pag. 9, 10 (reprodus în volumul *Flori alese...*, pp. 41, 42).

[17] *Ibidem*, pp. 11—12 (respectiv, p. 44).

[18] Autorul a şters cuvîntul *misterul* şi l-a înlocuit cu *taina*, dar n-a mai corectat pe *al* în *a*.

sufletești, ei au creat și o muzică nouă, *versul liber*, care, descătușat de toate constrîngerile tradiției clasice — ritm, hemistih, rimă, asonanțe chiar — se frînge capricios în ritmuri de cele mai neașteptate măsuri, capabile să prindă cele mai subtile nuanțe și să sporească impresia de mister.

Densusianu sosise la Paris după ce bătălia fusese cîștigată. În cenacluri, în saloane, în cafenele literare, discuția în jurul noilor tendințe ale liricii franceze era aprinsă. Sute de reviste răspîndeau în Franța întreagă și dincolo de hotarele ei noul crez al tinerei generații de poeți. Este interesant de știut că în anii de studii ai lui Densusianu la Paris au apărut operele celor mai de seamă reprezentanți ai școlii simboliste [19].

Ieșind din bibliotecile Parisului, după ce-și terminase munca zilei, de comparații de texte și clasări de manuscrise medievale, Densusianu dădea în ziarele și revistele timpului, în cafenelele literare, peste poezia simbolistă și discuțiile stîrnite în jurul ei. Cu spiritul lui de independență și de probitate științifică, nu se putea să nu recunoască ceea ce recunosc azi toți istoricii literaturii franceze: că simbolismul a cucerit pentru lirica contemporană domenii noi de inspirație și o altă tehnică poetică. Noua școală a liricii franceze era cunoscută la noi cu numele — pe care, de altfel, ea însăși și-l atribuise cîndva — *decadentă* și socotită ca un produs de decadență al literaturii franceze. Densusianu, convins că simbolismul este expresia cea mai aleasă a geniului latin, că împămîntenirea lui în literatura noastră ne integrează în familia romanității occidentale și că aducea în același timp o reînnoire a liricii românești, se desparte de gruparea *„Sămănătorului"* pentru a deschide în 1905, cu revista *„Vieața nouă"*, un drum nou în cultura românească.

Promotorul curentului nu s-a mărginit numai la polemici îndreptate împotriva tradiționalismului *„Convorbirilor literare"* sau în contra interesului pentru clasa țărănească a scriitorilor grupați în jurul *„Sămănătorului"* și a *„Vieții romînești"* nici numai la articole de critică literară, care să pună în valoare noutatea de concepție a poeților simboliști, ci a căutat să creeze el însuși modelele noii literaturi, dînd glas frămîntărilor sale sufletești în mai multe volume de versuri: *Limanuri albe*, 1912; *Heroica*, 1918; *Sub stînca vremii*, 1919; *Salba clipelor*, 1921; *Raze peste lespezi*, 1924, și *În zorile vieții*, 1925. Adunînd în jurul revistei un cenaclu de prieteni și de elevi devotați, Densusianu a dus revista, întreruptă numai în timpul războiului pentru întregirea națională, pînă în 1925. Cu trei ani mai înainte el izbutise să regrupeze forțele filologice tinere, create în parte prin străduințele sale, în jurul revistei de înaltă ținută științifică *„Grai și suflet"* (1923—1938) [20], revista pe care a condus-o pînă a închis ochii și în care a publicat ultimele sale studii filologice, inspirate de vederi noi și alimentate de o erudiție aleasă.

Destinul vieții ne poartă pe drumuri al [21] căror capăt este învăluit în neguri. Densusianu, răpit poate prea mult de lupta literară, a închis ochii în sera zilei de 8 iunie [22], lăsînd *Istoria limbii române*, începută în zorile tinereții și care trebuia să fie apoteoza vieții lui de benedictin [23], neterminată. Cursurile sale universitare despre estetica limbii române în veacurile XVI—XIX, care urmau să fie propileele Templului pe care maestrul îl ridica spre gloria științei românești, au rămas neîncadrate în operă, în stare de manuscris [24].

---

[19] Urmează o frază lungă încercuită cu creionul, deci destinată omiterii, întrucît cele mai multe titluri de volume enumerate în sprijinul ideii formulate au apărut în anii 1897—1899, după întoarcerea lui O. Densusianu de la Paris.

[20] În text, greșit: 1922.

[21] În text: *alc.*

[22] 1938.

[23] În text, dactilografiat greșit: *benedicții.*

[24] Despre viața și opera lui O. Densusianu, inclusiv ca promotor al simbolismului și folclorist, vezi, dintre lucrările publicate în ultimii ani: D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, *„Editura Științifică"*, 1959, pp. 174—197; Lidia Bote, *Simbolismul românesc*, EPL, 1966; Marin Bucur, *Ovid Densusianu*, *„Editura Tineretului"*, 1967; B. Cazacu, *Ovid Densusianu*, EDP, 1968; Gh. Vrabie, *Folcloristica română*, EPL, 1968; Dumitru Micu, *Început de secol*, Ed. *„Minerva"*, 1970; Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900 și 1918*, Ed. *„Junimea"*, Iași, 1970.

Nicolae DRĂGANU[25]

[...]

Ridicat din pătura cea mai autentică a neamului românesc din Ardeal, într-un ţinut grăniceresc, Drăganu şi-a început studiile la liceul din Năsăud, unde profesorii săi: Grigore Pletosu, colaborator la revista „*Transilvania*“ şi „*Enciclopedia*“ lui Diaconovitch, Ioan Pecurariu, redactor la „*Gazeta Transilvaniei*“ şi colaborator la revista „*Transilvania*“, şi mai ales unchiul său Constantin Moisil l-au îndrumat în studiul limbii române şi i-au format temelia culturii sale clasice. Bacalaureat în 1902, Drăganu a intrat în colegiul „Eötvös“ din Budapesta — un fel de Şcoală Normală Superioară a Statului unguresc — şi a urmat în acelaşi timp cursurile Facultăţii de litere. Aici, în locul unui Gaston Paris, a avut de călăuză în studiile filologice pe Gombocz Zoltán, « un mare poliglot şi lingvist... distins filozof... cu o rară putere de sinteză », « savant cu reputaţie mondială », cum îl caracterizează Drăganu însuşi. Din prima lucrare a lui Drăganu, *A román azóösszetétel — Compunerea cuvintelor în româneşte*[26] — se poate vedea în mulţimea izvoarelor întrebuinţate în limba română, maghiară, germană şi franceză, un orizont larg de cultură filologică, pe care-l dobîndise sub călăuza profesorului său.

Pregătirea filologică a fost atît de temeinică încît, sub regimul stăpînirii maghiare, sub care cu greu putea pătrunde un român în învăţămîntul superior, s-a încumetat să ceară şi a izbutit să obţină docenţa la Universitatea din Cluj. În această situaţie l-a prins războiul pentru întregirea noastră naţională şi el a fost cel desemnat de soartă să predea autorităţilor româneşti Universitatea, din care avea să pulseze viaţa de cultură naţională în tot Ardealul. Şi prin această împrejurare, şi prin formaţia filologică, şi prin posibilităţile de cercetări ştiinţifice pe care i le oferea convieţuirea îndelungată într-un mediu româno-maghiar, Drăganu era cel mai indicat să ocupe la Cluj o catedră de limba română. A preferat pe cea de limba şi literatura veche românească. Deschiderea universităţii s-a făcut într-un cadru solemn, de mare sărbătoare naţională, în prezenţa regelui Ferdinand şi al reginei Maria şi a marilor demnitari ai statului, în ziua de [1 februarie 1920][27]. Curînd după aceasta, d[omnu]l coleg Sextil Puşcariu, primind din partea Academiei noastre misiunea de a duce la capăt *Dicţionarul* Academiei Române, început pe o bază prea largă de regretatul Hasdeu, fundează institutul numit Muzeul limbii române şi asociază la această muncă, între alţi colaboratori preţioşi, şi pe Nicolae Drăganu.

Directorul Muzeului şi colaboratorii săi, animaţi de nobila pasiune de a impune prestigiul noii universităţi româneşti în ţară şi peste hotare, îşi luaseră obiceiul de a se întruni în fiecare sîmbătă seara, în sala Muzeului pentru a-şi comunica recolta ştiinţifică adunată în cursul săptămînii şi a pregăti materialul ce urma să publice în anuarul

---

[25] Acestui subtitlu îi precede titlul: *Discurs de recepţie în Academia română*. Urmează introducerea pe patru pagini şi o treime, reluată, în cea mai mare parte — după cum am arătat — în redactarea finală. Reţinem, totuşi, aici, următoarele pasaje: « O obligaţie de onoare faţă de Universitatea din Padova, de la care nu mă puteam abate, acum doi ani, şi sarcina pe care D[umnea]v[oastră] mi-aţi încredinţat-o după aceea, în anul trecut, de a face parte din delegaţia care a predat bustul Stolnicului Constantin Cantacuzino Universităţii din Padova m-au purtat doi ani de-a rîndul dincolo de hotarele ţării, pe tot timpul sesiunii generale a Academiei noastre, şi m-au silit astfel să amîn pentru astăzi datoria de recunoştinţă pe care o am faţă de D[umnea]v[oastră]» (p. 1). « Pentru Ovid Densusianu, romanistul preţuit în lumea ştiinţifică din Occident şi promotorul unui nou curent în literatura noastră, vă rog să-mi îngăduiţi favoarea unei şedinţe speciale, fiindcă ziua solemnă în care eu vin să ocup în această incintă fotoliul pe care l-a ocupat înaintea mea mult regretatul prieten Nicolae Drăganu este ceasul consacrat lui. » (pp. 4—5).

[26] Bistriţa, 1906.

[27] N. Cartojan a lăsat aici loc gol, marcat prin puncte. Am completat data inaugurării festive după: Şt. Pascu, *Universitatea „Babeş-Bolyai“* din Cluj, Ed. „*Dacia*“, Cluj, 1972, pp. 19—20. Cursurile universităţii se deschiseseră anterior, la 3 noiembrie 1919, cu lecţia lui V. Pârvan, *Datoria vieţii noastre*.

„Dacoromania". Unul din cei mai activi a fost Drăganu. Iată cum ni-l înfățișează la lucru directorul instituției, d[omnu]l coleg Sextil Pușcariu:

« Venea... la Muzeu... cu ghiozdanul plin de notițe. Comunicările lui erau întotdeauna întemeiate pe un material documentar bogat, pentru strîngerea căruia avea o adevărată pasiune. Simțea o voluptate să-și claseze argumentele după puterea lor probatorie. Așezîndu-se lîngă soba din sala de ședințe, își scotea ochelarii și citea fișă după fișă, lăsînd să treacă pe dinaintea ochilor noștri exemplele prin care-și întemeia o argumentație, chiar cînd nu mai era nevoie de ea. Dar, citind totul, el retrăia plăcerea descoperirilor sale. Cîteodată întreruperile noastre îl scoteau pentru moment din cumpăt. Neavînd promptitudinea replicii, el venea abia în săptămîna viitoare cu argumentări noi și mai ample. Căci grănicerul năsăudean, atît de blînd la aparență, era plin de temperament războinic atunci cînd critica părerile prea hazardate ale altora și mai ales cînd și le apăra pe ale sale. În asemenea împrejurări, fața i se îmbujora, vocea începea să treacă în registrele înalte și mîna care ținea fișa tremura ușor. Odată, pentru apărarea priorității unei idei scumpe lui, a fost gata să părăsească Muzeul. Dar s-a întors repede între noi și a continuat să dea comunicărilor și criticilor nota sa personală și să ia din toată inima parte la agapele vesele pe care le aranjam de cîte ori apărea un nou volum din *„Dacoromania"* »[28].

Asocierea lui Drăganu la opera de alcătuire a *Dicționarului limbii române* i-a oferit astfel, în mediul de continuă stimulare de la Muzeul limbii române, ocazia cea mai prielnică pentru desfășurarea activității sale filologice.

Colaborarea la dicționarul unei limbi este o muncă ingrată. Ea impune să citești sute și mii de pagini — în cazul nostru — de texte chirilice, copiate adesea cu cerneală spălăcită, ștearsă de vreme și cu filele mîncate de cariu, să străbați toate culegerile de material folcloric, să citești fără nici o legătură între ele opere științifice și literare, creații de superioară valoare sau maculatură de nici un interes, fără altă preocupare decît izolarea cuvintelor și extragerea lor pe fișe cu sensurile lor diferite, cu formele lor arhaice și dialectale. Este o muncă uriașă, de adevărat benedictin, care de cele mai multe ori se pierde în umbra anonimatului. Ani de zile, Drăganu a muncit răbdător la *Dicționarul* Academiei noastre, grămădind fișe peste fișe. Dar, cu curiozitatea sa scrutătoare, el a mers dincolo de adunarea materialului brut, către interpretarea lui filologică pînă la aflarea prototipului necunoscut. Una din cele mai prețioase contribuții ale sale pe cîmpul filologiei românești au fost etimologiile.

Cu cunoștințele lui solide de limbă maghiară, Drăganu a rectificat multe etimologii greșite și a scos la lumină o serie de cuvinte de origine maghiară nebănuite pînă la dînsul, unele circulînd numai în graiul maselor populare din Ardeal, mai ales în ținutul Năsăudului, dar cîteva atestate și la vechii noștri cronicari. Cercetările au fost tot atît de fructuoase și în exploatarea fondului romanic al limbii. Drăganu avea o intuiție plină de ingeniozitate în descifrarea prototipului latin al unor expresiuni populare, care viețuiesc azi restrînse în unele ținuturi românești de peste munți, încrustate în descîntece sau în anume expresii populare, și care păreau pînă la el o adevărată enigmă, ca bunăoară *zotecuște* — care derivă din *deus te constet* (Dumnezeu să te trăiască, să-ți dea viață); sau *mărin* din descîntecele populare, care își are obîrșia în latinescul *malignus*; sau *sătul cince*, din Banat, cu înțelesul « sătul ca o ploșniță », în care cuvîntul *cince* derivă din prototipul latin *cimice(m)*, din *cimex*, *cimicis*[29].

Pregătit astfel prin îndelungate studii etimologice, Drăganu a abordat în anii din urmă una din chestiunile cele mai grele ale istoriei românești din evul mediu: dovedirea pe cale filologică a continuității romane pe teritoriul colonizat.

---

[28] *Nicolae Drăganu (18. II. 1884–17. XII. 1939)*, necrolog rostit la Muzeul limbii române în ședința din 9 ianuarie 1940. Extras din *„Dacoromania"*, X, Partea 1, 1941, pp. 6–7.

[29] Vezi: *„Dacoromania"*, I, 1921, pp. 308–312 *(zo te cuște)*; ibidem, IV, 1927, Partea 2, pp. 742–745 (Această explicație a subst. *mărin* « nume dat unor bube sau inflamații (purulente) » și a vb. *a se mărină*, *a se mărini* « a se îmbolnăvi de stomac » a fost acceptată de T. Papahagi *Dicționarul dialectului aromân*, *„Editura Academiei"*, 1963, p. 667, nu însă și de altele, care încearcă să meargă pe alte căi); *ibid.* I, p. 293 *(cince)*.

Chestiunea aceasta nu ar fi fost așa de grea, dacă n-ar fi fost complicată inutil de școala istoricilor și filologilor maghiari. Zic inutil, fiindcă teza lor nu poate distruge nici drepturile la unitate națională a unui popor pe care furtunile vremurilor l-au rupt în bucăți, și nici vitalitatea lui robustă, care-i asigură dreptul asupra teritoriului pe care-l locuiește și-l muncește de veacuri. Istoricii și filologii maghiari admit azi că ungurii au găsit la epoca invaziunii lor în Transilvania populații străine: slavi, bulgari și chiar neolatini — dar acești neolatini, pretind ei, n-au fost în nici un caz români, căci aceștia ar fi venit din sudul Dunării, în secolul al XIII-lea, după ce ungurii luaseră în stăpînire Ardealul. Pentru elucidarea acestei probleme, Drăganu a apucat un drum pe care nu-l mai străbătuse nimeni pînă la el, în studiul său *Românii în veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei și a onomasticii*, apărut în colecția Academiei noastre de *„Studii și cercetări“* [30]. Anume, să caute în documentele Ungariei dintre veacurile IX—XIV numirile de persoane și de localități și, din formele transcrise adesea greșit în limba latină sau maghiară, să descifreze urmele populației românești din vremea aceea, cînd apele invaziilor o acoperise și o dăduse la fund. Nume ca *Buny* [31], *Buna*, *Fatrin* (transcris greșit pentru *Batrin*) [32], *Olt* din *Aluta*, *Crăciun*, *Puyne*, *Tunata* sînt o adevărată revelație. Și ele l-au condus pe Drăganu la concluzia că « românii au fost găsiți de unguri nu numai pe teritoriul care-l locuiesc astăzi, ci chiar pe o întindere mult mai mare », « în Panonia, Moravia, Carpații Nord-Estici și Galiția », « în locuințe statornice și în organizații politice și militare » [33].

Materialul cercetat și cules de Drăganu reprezintă o muncă titanică. În năzuința de a da problemei relieful cuvenit și de a deschide drumul pentru noi cercetări, el a pus în discuție întregul material adunat din publicațiile documentare unguresti — chiar și cel discutabil. Faptele aduse de dînsul nu au, poate, toate aceeași valoare probatorie, totuși Drăganu, cu conștiința unui savant preocupat numai de aflarea adevărului, le-a consemnat ca să poată folosi — cum îmi spunea dînsul — ca punct de plecare pentru noi investigații și interpretări.

Ceea ce este de admirat în această operă, plină de erudiție, este tonul de desăvîrșită seninătate cu care pune și discută problema și care contrastează în chip fericit, pentru noi, cu pamfletele îndreptate împotriva lui din partea eruditilor maghiari, care, mai ales în timpul din urmă, au început să înhame telegarii propagandei la căruța științei. Cine urmărește adevărul și l-a găsit, și este convins de el, nu are nevoie de agresivitate și nici de propagandă. Adevărul își face singur drumul și nimic nu-l poate opri în mersul lui triumfal.

Și în domeniul literaturii vechi, Drăganu ne-a lăsat studii prețioase privitoare la viața de cultură a Ardealului. Transilvania a avut de la început un rol important în viața sufletească a neamului. Ea ne-a dat începuturile literaturii românești, preocuparea de alcătuire a unei limbi [illegible] iterare comune pentru întregul neam și ea, la începutul veacului trecut, ne-a trimis p[illegible] ıpostolii redeșteptării și ai unității naționale. De aceea e firesc că ea păstrează încă î[illegible] arhivele și bibliotecile ei regionale multe surprize pentru cultura veche românească [illegible]n numeroasele lui drumuri prin orașele Transilvaniei, Drăganu a avut norocul să [illegible]zgroape un bogat material de manuscripte vechi. În biblioteca cunoscutului biblio[illegible] și arheolog Iulian Marțian din Năsăud și în a lui Iuliu Teodorescu din Budapesta a[illegible]escoperit cîteva copii interesante ale textelor apocrife publicate de Hasdeu în *Cuve[illegible] den bătrîni*, copii care au format primul lui studiu pe tărîmul literaturii vechi: *D[illegible]ă manuscripte vechi* [34]. În colegiul „Kün“ din Orăștie, a dat peste un caiet cu note și versuri românești, latinești și unguresti ale lui Mihail Halici, călător spre meleaguri străine, către « Țările de Sus », unde i s-a pierdut

---

[30] București, 1933.

[31] În text: *Bunu*.

[32] N-am găsit această formă în *Indicele* cărții lui N. Drăganu (figurează *Batrina*, *Batryna* ș. a.).

[33] Pag. 588.

[34] București, 1914.

urma [35]. În Biblioteca arhidiecezană din Blaj, a aflat un codice al pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei, care pentru « puțineii creștini de ai noștri moldoveni », după ce s-a sfătuit cu « rugătoriul » său, arhimandritul Andonie, cum să-i păzească « de a se rătăci după alții », a tradus însuși și a pus să se traducă un ceaslov și un molitvenic [36].

Cu aceeași meticulozitate care caracterizează întreaga lui muncă, Drăganu s-a aplecat și asupra acestor rămășițe ale literaturii vechi românești. Cum însă bogatul tezaur de manuscrise al Academiei Române era, putem zice, inaccesibil, precum este, din nefericire, și azi pentru cercetătorii din provincie — fiindcă ne lipsește încă un inventar complet și precis al depozitului nostru de manuscrise —, Drăganu nu se putea întinde în studii de variante, de clasificări de texte, de reconstituiri de arhetip — o întreagă muncă pregătitoare — fără de care nu se poate [*sic !*] aborda probleme de comparație cu prototipe slave, bizantine sau occidentale. De altă parte, înclinările lui îndrumau mai mult spre cercetarea filologică a textelor.

Studiile sale de literatură — de la cel dintîi: *Două manuscripte vechi*, apărut în 1914, pînă la cel din urmă, o cronică despre cucerirea Vienei, care va fi curprinsă în colecția noastră de „*Texte de literatură veche românească*“ [37] — excelează prin minuțiozitate în latura filologică: manuscrisul măsurat în lungime și lățime cu centimetrul, paginile rupte sau pătate notate cu precizie, transcrierea în alfabetul latin redactată prin transliterație, toate caracterele de limbă și ortografie notate atent. Pînă și sfîrșitul rîndului din manuscris — detaliu pe care mulți dintre noi îl socotim fără importanță — el îl notează cu grijă. În aceste studii de literatură veche este un domeniu în care Drăganu rămîne neîntrecut: legăturile literaturii române cu literatura maghiară. Studiile lui despre Mihail Halici și despre *Psaltirile* calvine [38], prin utilizarea izvoarelor maghiare, rămîn definitive.

Drăganu a fost prin toată ținuta vieții lui un om al cărții și al catedrei. Marile lui satisfacții sufletești și le-a căutat în mijlocul elevilor și al bibliotecii. Nimic nu egala pentru el bucuria de a descoperi un manuscript necunoscut, de a afla o etimologie nebănuită, de a explica, în lumina ultimelor cercetări ale lingvisticii, tiparele caracteristice ale sintaxei românești. N-a rîvnit niciodată după demnități și onoruri. Ținîndu-se, pe cît s-a putut, departe de frămîntările și pasiunile vieții politice, Drăganu a fost totuși adus, prin împrejurările speciale în care se desfășura viața Universității clujene, să ocupe în ultimii ani ai vieții sale un post de comandă politic.

Clujul a fost inima din care pulsa viața spirituală românească în toată Transilvania. Era deci firesc — mai mult, era o necesitate — ca, în procesul de integrare al Ardealului în viața de stat românesc, profesorii Universității din Cluj să aducă, ca exponenți ai țării dezrobite, partea lor de contribuție în opera de guvernare și administrare. Căci cine mai bine decît acești cărturari de elită puteau așeza peste viața românească a Transilvaniei, complicată atît de mult printr-o milenară stăpînire străină, pecetea geniului creator românesc? De aceea, sub toate guvernele care s-au succedat la cîrma țării, de la Unire pînă la tragedia de la Viena, Universitatea din Cluj și-a avut reprezentanții săi în guvern, în parlament și în administrarea orașului. Chiar cei care nu s-au agitat deloc în viața politică a țării, ca Drăganu, au trebuit să-și părăsească liniștea așa de prielnică studiului, pentru a aduce partea lor de contribuție în marea operă de a da o viață nouă ținuturilor dezrobite. Drăganu a fost și dînsul între 18 noiembrie

---

[35] Mihail Halici *(Contribuție la istoria culturală românească din secolul XVII)*, Cluj, 1926 (extras din „*Dacoromania*“, IV).

[36] *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei. Studiu și transcriere*, Cluj, 1926 (extras din „*Anuarul Institutului de istorie națională*“, Cluj, 1924). De fapt, în textul lui Gheorghe Ștefan este: « să să rătăcească » (p. 10).

[37] Cartea n-a mai apărut în colecția amintită, care însumează doar trei volume, publicate de prof. Dan Simonescu, prof. I. C. Chițimia și acad. Al. Rosetti (Vezi I. C. Chițimia, *N. Cartojan*, pp. 474—475, n. 15).

[38] Vezi *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea*, București, 1936, (extras din volumul omagial pentru frații *Alexandru și Ion I. Lapedatu*).

1933 şi 1 ianuarie 1938 primar al Clujului. Cu temperamentul lui cumpătat şi blînd, prietenos faţă de toţi, Drăganu a condus treburile obşteşti cu aceeaşi pasiune cu care lucrase pînă atunci cu fişele la masa lui de la „Muzeul limbii române". Primariatul lui de 5 ani a marcat şi s-a distins printr-o serie de lucrări edilitare care sînt o frumoasă dovadă a spiritului de gospodărire românească.

Ca profesor, era firesc să se ocupe în primul rînd de locaşurile aşezămintelor de cultură: o bibliotecă publică „O. Buzea", o grădiniţă de copii la periferie, o şcoală primară model în centrul oraşului şi mai multe în diferite cartiere. Dar, în acelaşi timp, a dat o atenţie deosebită şi celorlalte lucrări edilitare începute de înaintaşii săi, şi este interesant de amintit o cifră, acum cînd beneficiarii tratatului din Viena au umplut lumea cu broşuri de propagandă pentru a ponegri tot ceea ce administraţia românească a realizat în Ardeal în mai puţin de un sfert de veac de stăpînire. În 1918, cînd administraţia românească a intrat în Cluj, a găsit 1.055.797 m.p. pavaj; în 1938 a lăsat 1.992.312. În 20 ani numai, românii au dublat suprafaţa pe care o primiseră de la cei ce stăpîniseră Clujul veacuri de-a lungul. Partea cea mai mare din această operă edilitară este înfăptuirea lui Drăganu. La abatorul comunal, Drăganu moştenise o clădire a cărei capacitate era pentru 35.000 de animale, el a mărit şi a transformat clădirea în 1935—37 pentru o capacitate de circa 100.000 animale. Sub primariatul său, s-a înfiinţat apoi aeroportul de la Someşeni, prin care Clujul a fost încadrat în traseele aeriene internaţionale. În sfîrşit, tot el a desăvîrşit lucrările pentru refacerea instalaţiunilor centrale, refacerea reţelei de distribuţie şi intensificarea iluminatului pe străzi.

Regretatul nostru coleg a fost o personalitate remarcabilă şi prin distincţia sa sufletească. Temperament blînd, modest, sincer şi loaial, Drăganu nu s-a încurcat niciodată în discuţii care atrăgeau după sine controverse supărătoare. Chiar în puţinele polemici în care a fost tîrît, el a evitat cu grijă tot ceea ce ar fi putut aluneca pe tărîmul atît de irascibil al personalităţilor şi a menţinut totdeauna discuţia la un nivel academic. Polemicile lui sînt lipsite complet de agresivitate. Mărginindu-se numai la chestii de principii, aducînd în discuţie fapte noi, strîngînd mai de aproape argumentarea pentru dovedirea tezei sale, polemicile lui Drăganu sînt, de fapt, adevărate articole ştiinţifice. Cu acest fericit temperament, el a înţeles că în vremurile noastre, mai mult decît

oricînd, se impune ca o *necesitate* — nu atît a noastră, cît a neamului — să trecem peste tot ceea ce desparte, pentru a întări, cu puteri unite, frontul științei românești și a-i impune prestigiul peste hotare. Cînd Societatea română de lingvistică din București, la care se afiliase[ră] de curînd și filologii ieșeni, a făcut apel și la filologii clujeni, Drăganu, întinzînd mîna, a răspuns cu modestia care-i era caracteristică: « Dacă D[umnea]v[oastră] credeți că pot figura în „consiliul" Societății de lingvistică, primesc cu plăcere această sarcină. Totuși, mă simt dator să vă atrag atenția că titlul catedrei mele este acum „Istoria literaturii române vechi" și că sînt la Cluj alte persoane care, prin titlul catedrei lor și prin activitatea lor mai mult lingvistică, decît filologică, cum este a mea, sînt mai îndreptățite să ocupe locul pe care binevoiți a mi-l oferi mie » [39]. În prima ședință din toamnă, la 27 octombrie 1939, Drăganu este ales președinte al Societății. La scrisoarea d[omnu]lui profesor Rosetti, prin care i se aducea aceasta la cunoștință, el răspundea cu aceeași simpatică modestie: « Vă mulțumesc foarte mult pentru încrederea pe care ați binevoit a mi-o acorda... Este o mare cinste pentru mine, care, cum v-am scris și altă dată, poate ar fi fost mai bine să fie dată la început altora mai bătrîni și mai merituoși decît mine. Aș dori din inimă să vă fiu folositor cît mai curînd. Dar acest lucru, cît pot prevedea, spre marele meu regret, nu se va putea întîmpla decît peste vreo două luni. Deocamdată am fost nevoit să mai cer o lună concediu de boală... » [40]. Cîteva zile după această scrisoare, Drăganu intra în clinica din Cluj. « Pentru întîiași dată — scrie d[omnu]l Sextil Pușcariu —, Drăganu nu ne-a putut primi de sfîntul Nicolae în casa lui atît de ospitalieră » [41]. Îngrijirile medicilor și odihna prielnică părea[u] să-l întremeze. Nostalgia după vechile sale studii de sintaxă românească — din care, după cum se vede din manuscrisele rămase, își făcuse o specialitate [42]. « Sînt bine acum — îmi scria dînsul la 7 decembrie — și peste cîteva zile părăsesc clinica. Abia aștept să-mi reiau studiile mele de sintaxă. Dar omul nu-și cunoaște destinul și capătul vieții îi este învăluit în ceață. » O zi înainte de a părăsi clinica, o neașteptată întorsătură a boalei de cord l-a răpus din mijlocul nostru [43].

Cîteva luni mai tîrziu, în urma nedreptului dictat din Viena, invazia ungurească i-a acoperit mormîntul. Rămas acolo, grănicerul năsăudean, ultimul primar român al Clujului, cărturarul care a dus dovezile străvechi ale drepturilor românești în Transilvania și-așteaptă calm, așa cum a trăit o viață întreagă, ceasul izbăvirii [44].

N. Cartojan

---

[39] Scrisoarea este reprodusă în *Cuvîntul înainte* la broșura *Nicolae Drăganu. 1884—1939*, publicată de acad. Iorgu Iordan, sub auspiciile Societății române de lingvistică (București, 1942, p. 9, n.1).

[40] *Ibidem.*

[41] Necrologul citat, p. 7. De fapt, textul sună: « ...la sfîntul Nicolae, n-a putut primi întîia oară în casa-i ospitalieră pe cei ce voiam să-l felicităm de ziua numelui ».

[42] Probabil, dintr-o greșeală de dactilografiere, fraza nu este încheiată. Au fost publicate postum următoarele cărți de sintaxă ale lui N. Drăganu, toate în colecția „Societății române de lingvistică": *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor. Un capitol de sintaxă românească*, București, 1943; *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945; *Istoria sintaxei*, București, 1945. Aceasta din urmă a apărut, nu de mult, în traducere italiană: *Storia della sintassi generale.* Opera postuma. Traduzione dal romeno della Dott. Paola Bardelli Plomteux, con note, premesso e illustrazioni, di Carlo Tagliavini. Bologna, Riccardo Pàtron, 1970.

[43] Urmează, cu creionul, mențiunea: *Încheierea va fi probabil, cam astfel*, după care sînt scrise, tot cu creionul, frazele pe care le reproducem, în continuare, în text.

[44] Clujul a fost eliberat în octombrie 1944.

Bibliografia operelor lui Nicolae Drăganu a fost publicată în „*Dacoromania*", X, Partea 1, 1941, pp. 169—183 (în extras, ca anexă la necrologul semnat de S. Pușcariu). Despre viața și opera lui, vezi, în afara articolelor menționate mai sus: D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, E. D. P., 1965, pp. 194 — 213 (cu indicații bibliografice).

EPISTOLAR: confesiuni din ultimul an de viață

ÎN ARHIVA MUZEULUI PEDAGOGIC SE află corespondența dintre Al. Odobescu și V. Gr. Borgovan, din perioada 1892–1895 [1]*, referitoare la o serie de manuale proiectate și, în parte, lucrate împreună în acești ani.*

Prietenia dintre cei doi s-a înfiripat în anul 1890, cînd Al. Odobescu a fost delegat să cerceteze modul în care V. Gr. Borgovan îndruma elevii Școlii normale în teoria și practica pedagogică. Cu această ocazie, el descoperă un profesor corespunzător vederilor sale, un dușman al formalismului pedagogic.

După ce, în 1891, a preluat direcția Școlii normale superioare, Odobescu a cerut ministerului aprobarea ca studenții din ultimul an să facă lecții practice la gimnaziile și liceele statului. Organizînd asistența studenților în Școala de aplicație condusă de Borgovan, amiciția dintre cei doi a devenit și mai strînsă și, ceea ce este mai important, a început colaborarea lor la alcătuirea unei serii de manuale didactice pentru cursul primar, propunerea fiind făcută de Odobescu. « Era o colaborare firească: un profesor, literat distins, și un pedagog practic, harnic și merituos, doi oameni de școală care de două, trei ori pe săptămînă asistau împreună și luau parte la critica lecțiunilor model ale institutorilor școlii și ale normaliștilor. » [2]

O scrisoare din 3 ianuarie 1893 [3] *a lui Odobescu ne arată că încă din 1892 cei doi profesori căzuseră de acord să lucreze împreună. De altfel, Odobescu n-a înțeles să-și împrumute numai numele pe coperta manualelor, ci a muncit efectiv, cu seriozitate, năzuind să realizeze o operă de*

---

[1] Trei din cele 12 scrisori ale lui Al. Odobescu au fost publicate fragmentar de V. Gr. Borgovan în articolul *Din corespondența mea pedagogică cu Alexandru I. Odobescu*, din „*Școala română*", anul I (1902), nr. 7.

[2] G. A. Dima, *O gravă problemă școlară, chestiunea manualelor didactice*, Cluj, „*Editura de ziare*", 1930, p. 5.

[3] Publicată în studiul lui V. Gr. Borgovan de care am pomenit mai sus.

folos educativ. Pentru unele bucăţi scria cîte două, trei variante, pînă ce hotăra să aleagă pe cea mai bună. La 18 martie 1893, Odobescu, trimiţînd şpaltul cărţii de citire, îi scria lui Borgovan: «[...] adaug aci o localizare după o bucată germană.

Ce zici? Şi-ar găsi ea locul potrivit printre bucăţile din Cartea I de citire, dacă nu vor fi prea multe. Cînd ne vom întîlni îmi vei da părerea D[umi]tale».

La 18 aprilie 1894, Odobescu amintea pentru prima dată manualul care se pare că l-a interesat cel mai mult: Gramatica pentru clasa a III-a primară. «Copia înaintează. Sunt cam pe la jumătatea textului revăzut. Dar oarecare nedumeriri reclamă prezenţa D[umi]tale şi consfătuiri asupra unor amănunte.» La 30 ianuarie 1895, Odobescu scria: «[...] O neplăcută afacere cu totul lipsită de interes pedagogic şi literar mă sileşte să ies din casă şi să alerg mai toată ziua. Deci nu putem face nimic bun astăzi.

Te rog, vesteşte-mă cînd te mai pot aştepta în cursul săptămînii, excluzînd miercurea (după amiază) vinerea (dimineaţă) şi sîmbăta (după amiază).» Borgovan îşi amintea că Odobescu avea o stăruinţă de fier la lucru. Era mai greu pînă să se apuce; dar o dată pornit, nu-l mai puteai opri.

De acum încolo scrisorile lui Odobescu oglindesc o stare sufletească din ce în ce mai agitată, din cauza sănătăţii sale şubrezite. La 21 iulie/2 august 1895, deci în plină vacanţă, mărturisea: «...După plecarea D[umi]tale am mai îndreptat ceva pe ici pe colea din gramatica noastră, vreo 2 zile; am făcut chiar capitolul Pronumelor personale. Dar de atunci lucrarea a rămas baltă. De ai fi fost D[umnea]ta aici, poate din cînd în cînd aş mai simţi vreun stimulent... Deocamdată mă simt bolnav, nu numai fiziceşte, dar mai ales supărat de a mă simţi pironit aici şi în neputinţă materială de a realiza vreuna din aspiraţiunile mele alpestre: sau Sîn-Giorziu cel ce mi-a rămas aşa tare simpatic cu toţi locuitorii lui, pe care te rog să-i saluţi cordial din partea mea! Sau Stîna din Vale la care aspiram pentru ăstimp, ca să aflu cum sunt Munţii Apuseni ai Ardealului şi gimnaziul Beiuşului, precum acum un an am văzut Carpaţii Răsăriteni şi gimnaziul Năsăudului, — sau cel puţin Munţii Bacăului cu Ceahlăul şi Bistriţa!!!

Dar din toate aceste nimic, nimic şi nici o perspectivă cît de puţin clară pentru săptămîna viitoare.

Şi cu acest nor întunecat în faţă-mi am să mă apuc de declinări şi de conjugări.

Nu urmez, căci furia mea n-ar mai avea margini [...]»

Nu e de crezut că Odobescu a lucrat mai departe la manualele proiectate, pentru că în septembrie 1895 a condus un examen de bacalaureat şi a supravegheat unele amenajări ale locuinţei, în octombrie a stat trei săptămîni la Iaşi, unde a prezidat un concurs universitar pentru ocuparea unei catedre de istorie (la care N. Iorga obţine media maximă), iar la 8 noiembrie, stil vechi, acelaşi an, s-a sinucis.

Nu mai trebuie să stăruim asupra importanţei biografice a scrisorilor pe care le vom publica în continuare; merită relevată însă reîntîlnirea cu fraza elegantă şi bogată, deseori cu o notă de umor, a marelui stilist Al. Odobescu.

Victoria POPOVICI

I

Vineri 29 fev[ruarie] 1895

Stimate d[omnu]le Borgovan,

Azi fără veste după dejun m-a lovit un straşnic atac de podagră carele, aşa de tare mă muncea pe cînd ai venit D[umnea]ta, încît n-am putut nici să te văd, căci prea sufeream tare.

Am fost silit să fac o injecţiune de morfină — şi mai 'nainte ca acest uricios remediu să mă adoarmă cu totul am vrut să-ţi scriu aceste rînduri, spre a-ţi promite că marţi vom recîştiga timpul pierdut azi fără voie.

Al D[umi]tale, cu stimă,

ODOBESCU

II

București, marți, 1/13 august 1895

Ah! stimate D[omnu]le Borgovan, ce rău ai făcut de te-ai grăbit așa tare să pleci din București! Daca ai mai fi stat încă vreo 10 zile măcar aci, negreșit că împreună am fi dat de căpătîi gramaticii noastre și azi, mai-mai că ea ar fi fost tipărită. Dar, rămînînd eu singur, pe îngrozitoarele călduri de care am suferit la București,—necăjit de griji bănești (care totuși acum s-au mai aplanat) — bolnav de stomac, topit de căldură, n-am mai fost în stare să pun mîna pe manuscriptul nostru; și dînsul a rămas confuz și neatins, de la § 33 înainte. Astfel stă și pînă acum, deși am fost de am stat 6 zile la Curtea de Argeș, sperînd că acolo voi putea să mă întremez și să mă reapuc de lucru. În zadar! Căci acolo, iarăși nu mi-a prea fost bine, astfel că, iată-mă întors în București de alaltăieri, și tot aștept momentul de inspirațiune cînd să reîncep lucrarea. Aștept!... Dar vai! nu vine... și totuși mare poftă am să mă pornesc cît mai degrabă cu trenul de la Predeal spre a merge la acea *Stîna de vale* pe care o descrie Ion Buteanu într-un stil care — în vederea frumuseților naturii de pe acolo — ar avea cea mai mare trebuință să fie tradus pe românește. Dar ca să pot merge, ar trebui să pot [să] dau editorilor (lui Socec sau lui Alcalay) manuscrisul Gramaticii, revăzut și aprobat. Ei, să iau de la ei *mia* (și ceva) de lei, cu care să mă pornesc... Vezi în ce cerc vițios mă ține lenea și tîmpirea mea actuală.

Ah! de ai fi fost aci, desigur acestea nu s-ar fi întîmplat. Timpul trece și, deci, nu știu dacă voi mai putea apuca zile primăvăroase ca să mă reped pînă la acea dorită Stînă de Vale! În orice caz, vin să-ți arăt o nedumerire ce întîmpin în cercetările mele topografice asupra modului de a călători pînă acolo. Și, iată-le: într-o hartă destul de amănunțită, ce se află într-un foarte nou itinerar francez în Ungaria meridională, găsesc că, pe calea ferată dintre *Cluj* și *Oradea Mare*, se desprinde dintr-o localitate, numită acolo *Czarnoháza*, o altă mică linie ferată care apucă drept spre [*indescifrabil*], printr-o vale numită *Iad*. Acea linie trece pe la *Ponor*, pe la *Remec* și apoi la o localitate numită *Stîna*. Rîulețul *Iad* continuă mai departe spre *Iad*, pînă la un munte — *Vîrful Poienii*. Oare aci este acea *Stînă*, chiar *Stîna de Vale* a noastră, la care ar putea cineva merge acum cu drumul de fier, fără ca să mai treacă nici prin Oradea-Mare, nici prin Beiuș? [*indescifrabil*], adică punga și *timpul*. Dar *atît mai rău* pentru cei cărora le plac călătoriile cu trăsura prin munți, călătorii ce au fost așa frumoase în anul trecut: de la Bistrița la Sîn Giorz, de aici la Valea Jinului, la Năsăud, la Măgura, pe valea Bîrgăului, și apoi pînă la Dorna și la Cîmpulung.

În orice caz, informează-te, te rog, dacă într-adevăr drumul de fier s-a durat pînă la Stîna de Vale, și scrie-mi în grab! — Cine știe daca într-una din zilele viitoare — *foarte apropiate* — nu te vei pomeni cu o telegramă pe care ți-o va înmîna iubitul nostru poștamaistru de la Sîn Giorz, și în care vei citi, sub iscălitura mea: « Să ne întîlnim la Cluj, în cutare zi și la cutare oră ». — Cine știe? — poftă e multă; ba chiar și oarecare putință bănească tot ar fi. Dar *Gramatica?* pustia de Gramatică, ce devine atunci? Ah! rău ai făcut de te-ai pornit așa degrabă! — Și vina nu e tocmai a D[umi]-tale, ci a Doamnei Borgovan, care îți tot dă zor...

Spune-i D[oam]nei că tare-s supărat pe D[omnia]-sa din această cauză, dar totuși o salut cu prietenie și-i urez, ca și copiilor, ca și D[umi]tale, sănătate și avere — bine întru toate. Asemeni, te rog să mă amintești cu prietenie, tutulor celor pe care i-am cunoscut și i-am prețuit în Sîn Giorz, Năsăud și Bistrița, în plăcuta mea călătorie de anul trecut. — Ieri, un tînăr din Școala Normală, care și-a trecut astă-vară licența în litere, mi-a spus că pleacă azi chiar la Năsăud că să vadă acolo pe amicul tău Moisilă. El îți va duce scrisoarea aceasta din parte-mi.

Aștept, grabnic, răspuns de la D[umnea]ta. Întru ceea ce privește calea spre Valea Stînii, *cît despre* lucrarea Gramaticii, daca te-ai putea subtiliza într-atîta încît să te prefiri personal într-o scrisoare și să vii — ca un spirit Hășdeian sau Istratic — să colaborezi cu mine la *Gramatică*, atuncea desigur (spiritele fac treabă degrabă!) ne-am întoarce peste cîteva ceasuri împreună, în Ardeal, sau la Stînă, sau la Sîn Giorz. După plac! Dar, vai, noi nu sîntem spiritiști și stăm pe loc! Cu prietenești salutări,

Al. ODOBESCU

[*P. S. de-a lungul foii:*] Doamna Racoviță își pornește poimîine băieții la Constanța ca să facă acolo băi de mare; și D[umnea]ei ar dori să meargă la Stîna de Vale și vă salută ca amică.

III

Curtea de Argeș — sîmbătă 19 august 1895

Stimate Domnule Borgovan,

Tocmai acum cînd e să sosești în București, eu m-am dus pe cîteva zile la Argeș, ca să mai răsuflu, căci rea vară, rele vacanții [*sic!*] am petrecut estimp.

Despre toate aceste vom vorbi mai pe îndelete cînd ne vom întîlni; atunci îți voi explica și cauzele pentru care n-am dat curs în anul acesta lucrării noastre gramaticale rămîind ca (daca ne va da D[umne]zeu ajutor!) să gătim pentru primăvara viitoare, nu doară numai o gramatică de clasa III, ci: 1. Abecedarul nostru cu totul reformat și pus mai presus de orice Speranță;
2. Cartea de Citire pentru clasa [a] II[-a](cu gramatica ei inclusă);
3. Cartea de Citire pentru clasa [a] III[-a] și
4. Gramatica noastră pusă în raport direct cu acea carte de citire! — Ce zici? Nu e proiectul bun și (sper) chiar mănos!

Dumnezeu să ne ajute!

Îți spuneam că am stat rău, rău de tot în vara asta. Nu m-am putut mișca de aci. N-am cutezat chiar — avînd și altă speranță ce, vai! nu s-a putut realiza — să primesc amabila ofertă ce-mi făcurăți de a mă înlesni cu 1000 lei. Totuși daca acum D[umnea]ta mai ai acei bani disponibili și vrei să mi-i încredințezi pentru șase luni cu procente, eu aș considera această înlesnire ca o mare îndatorire. Negreșit acestea le spui, precît nu ți-ar pricinui vreo *jenă*, căci n-aș voi ca marea *jenă* ce eu resimț acum să o strămut asupra D[umi]tale.

De vei avea timp, răspunde-mi aci (D. A. Odobescu, la Curtea de Argeș), unde voi mai sta, cred, 4 sau 6 zile; iar și mai frumos ai face dacă te-ai repezi chiar însuți aici

ca să-ți sfîrșești vacanțiile într-o localitate foarte interesantă și unde vei afla prietenească întîmpinare de la al D[umi]tale devotat,

ODOBESCU

[*P. S. de-a lungul foii:*] Salutări cordiale D[oam]nei Borgovan și copiilor.

IV

Curtea de Argeș joi 24 august 1895

Stimate Domnule Borgovan,

Ieri, primind scrisoarea D[umi]tale, în care îmi arătai neputința-ți de a realiza un proiect al meu — pe care îți mărturisesc că tare mă bizuiam, în urma multelor neajunsuri ce am avut în cursul acestor luni de vară — am rămas descurajat foarte tare, cu atît mai mult că, de cînd sînt aci, la Argeș, sănătatea mea nu a fost mai bună decît în București — poate din contra; aci parcă au răsuflat și mai tare efectele supărărilor cu care m-am luptat pînă acum, acele supărări, acea lipsă de sănătate, m-au făcut să renunț la lucrarea Gramaticii, deși eram așa de angajat cu tînărul J. Socec pentru tipărirea cărții, încît și luasem de la dînsul un aconto de 200 lei. Dar apoi, văzînd că nu-mi stă în putință a face lucrarea, mi-am croit pentru viitor un proiect mai mare, mai larg, mai frumos, — proiectul acela pe care ți l-am anunțat în scrisoarea mea din urmă — și, mîngîindu-mă cu isprăvile viitoare, am scos de unde am putut și am înapoiat lui Socec cei 200 lei spunîndu-i că renunț la publicarea cărții pentru anul acesta. Din punctul de vedere financiar, lipsa ce mi se pricinuia printr-această renunțare aveam speranța că o va împlini realizarea împrumutului de la D[umnea]ta, la reîntoarcerea-ți. De aceea, ca să mă mai scap de nevoi, plecasem din capitală cu gînd să mă întorc atunci numai cînd voi fi în stare să satisfac, grație D[umi]tale, cîteva din cele mai urgente necesități... Dar planul meu n-a izbutit!... În primul moment, citindu-ți răspunsul, am rămas ca vițelul la poarta nouă!... Dar D[umnea]ta știi basmul cu cutia Pandorii; așadar, deschizîndu-mi-se puținel acea cutie — după multe și felurite răzgîndiri — a ieșit dintr-însa ideea de a-ți trămite [*sic!*] fără zăbavă o telegramă cît se poate mai completă și mai explicită, o telegramă de 102 cuvinte, ca doară, prin propunerile dintr-însa, să pot ieși din nevoia în care mă aflu. — Cred că telegrafistul nu va fi schimosit prea tare comunicațiile mele. În orice caz, viu aci să le mai comentez. La plecarea mea, am lăsat în salon, acolo unde lucram noi împreună, portofoliul meu negru, legat cu o sforicică și conținînd — *în mare dezordine* — tot ce se atinge de Gramatica noastră. Ghiță îl cunoaște și ți-l va da îndată, desigur. Într-însul *foarte puțin* vei afla prelucrat de mine. În zădar m-am încercat să merg mai departe de *pronumele personal.* Căldurile, reaua mea sănătate, supărările și grijile mi-au făcut orice lucrare imposibilă. Mi-era necaz că nu pot lucra! Mi-era și mai necaz că nu pot merge undeva ca să răsuflu mai în voie. — În sfîrșit, mai totul este încă de făcut în manuscrisul nostru. Nu mă pot opri a-ți spune că tare mi-ar fi plăcut ca lucrarea (vrînd D[umne]zeu!) să o putem face la iarnă *perfectă* și *completă*, pentru anul viitor. Îmi ziceam că la primăvară vom prezenta tot complexul nostru de lucrări, sub *motto* foarte adevărat și foarte instructiv pentru minister și pentru comisiune de: « Graba strică treaba »... Dar, vai! nevoile sînt acum grele și, fiindcă D[umnea]ta în scrisoarea-ți de ieri zici că poate încă să fie timp deajuns spre a o săvîrși, de aceea eu te-am și rugat în depeșa mea să iei îndată manuscrisul, să-l pui în ordine, *să tai* și să *retezi* dintr-însul *oricît vei voi*: *cît de mult* e mai bine, ca să rămînă mai scurt și să fie mai lesne și mai repede de tipărit. Totdeodată, te-am rugat să iei înțelegere sau cu Socec (carele îmi oferea *cu stăruință* 1200 lei avans) sau cu Alcalay (carele a fost de 2 ori la mine și-mi spunea că primește a da ca avans și mai mult de 1200 lei. Eu despre acest adaos n-am vorbit cu Socec, dar poate l-ar da și dînsul!). Dacă răspunsul D[umi]tale, pe care

îl aştept cît mai curînd, îmi va spune că toate aceste minuni de prestidigitaţiune se pot încă face, atunci iute eu mă scol de aci şi mă reped acolo: 1) ca să-mi arunc şi eu ochii pe ce ai făcut, *nesupărîndu-mă nici cîtuşi de puţin despre orice supresiuni vei fi combinat*; 2) ca să stăruiesc la autorităţile competente pentru autorizarea definitivă şi 3) *(punct esenţial!)* ca să primesc de la editorul cu care D[umnea]ta te vei fi înţeles acel subsidiu de 1200 sau 1400 lei ce-mi este acum aşa de indispensabil, *fără de nici o întîrziere*. Atunci aş mai răsufla şi eu... şi poate aş mai cere să mă mîngîi de toate neajunsurile mele din timpul vacanţelor, printr-o scurtă şi repede excursiune spre orient, la mare!...

Iată dar cum se face că şi acum soarta mea tot atîrnă de la dispoziţiunile ce D[umi]tale îţi vor fi cu putinţă să le iei.

Toate acestea ţi le-aş fi spus eu deamăruntul încă de ieri, daca n-am avea aci la Argeş nenorocirea de a ne bucura numai de *un singur curier pe zi* care să ne aducă scrisorile de la Bucureşti, pe cînd cel ce pleacă de aici se porneşte mai-nainte de sosirea primului. De aceea această epistolă n-am putut-o expedia mai-nainte de azi, joi, pe cînd eu am primit pe a D[umi]tale, ieri, miercuri, iar D[umnea]ta, pe aceasta, o vei avea tocmai mîine, vineri. Ce timp pierdut! Daca nu-mi vei fi răspuns nimic în urma depeşei mele, te rog spune-mi prin telegraf daca ai putut face ceva. În orice caz eu cred că sîmbătă seara voi fi la Bucureşti. Dar negreşit mai sigur este că nu aş întîrzia mai mult daca D[umnea]ta m-ai vesti că toate merg spre bine şi că prezenţa mea acolo este necesară. Mărturisesc că n-aş prea voi să mă nomolesc la sosirea mea acolo în neajunsuri.

Mă întreb însă daca, cu multele ocupaţiuni de care îmi vorbeşti în scrisoarea D[umi]tale, vei mai avea timp de consacrat gramaticii. — Dar, pe de altă parte, te ştiu cît eşti de activ şi de spornic la muncă. Apoi sînt sigur că cantitatea formidabilă de borkut ce ai înghiţit la Sîn Georz te-a întărit şi mai bine. Cît despre mine, am fost silit să-mi injectez aşa multă morfină în mine, încît am acum continue ameţeli şi o greaţă nesuferită. Aceste două calamităţi alternează acum la mine cu straşnice şi dese junghiuri în picioare. Auzi viaţă!!

Eu am aci cu mine pe Dorel, iar D[oam]na Racoviţă cu Celta este dusă la Constanţa. De mai multe zile n-am mai primit nici o ştire de la D[umnea]ei; totuşi nu cred să se fi întors în capitală. Foarte tare o invidiez de a fi acum pe malul mării. Poate că acolo mi-ar prii şi mie mai bine decît la Bucureşti, şi chiar la Argeş unde timpul încă e bun şi frumos. Cred că starea mea fizică se resimte mai ales de supărările ce am avut şi am.

De aci complimente şi salutări cordiale din partea Doamnei Odobescu şi a mea către Doamna Borgovan şi D[umi]tale.

La revedere, al D[umi]tale,

cu stimă devotat,

ODOBESCU

Eram copil de vreo 8—9 ani cînd l-am cunoscut pe Paul Zarifopol. Sora mea, cu vreo 16 ani mai mare decît mine, era studentă la Lipsca. Studia pianul. Aici l-am cunoscut, printre alți studenți și intelectuali români (aș aminti pe pictorul Ștefan Popescu, pe poetul Panait Cerna și alții) pe Zarifopol, care era deja, la acea dată, doctor în filologie. Își luase doctoratul la Universitatea din Halle, un oraș nu departe de Lipsca; tot în Saxonia, Zarifopol s-a căsătorit mai apoi cu sora mea. Căsătoria s-a oficiat la Berlin, la Legația română, ofițer al Stării Civile fiind chiar ambasadorul. Îmi amintesc că pictorul Ștefan Popescu mi-a spus atunci glumind: Așa o să te însori și tu mai tîrziu! iar eu i-am răspuns foarte afectat: Să vedem dacă nu s-or schimba legile.

« Scriu greu și mai niciodată cu plăcere. Chiar scrisul unei bucăți scurte trebuie să-l întrerup ceasuri ori zile întregi. În aceste pauze, citesc lucruri cît se poate de deosebite între ele, și cît se poate fără legătură cu subiectul pe care-l las în părăsire. După primele linii scrise, *subiectul* mi se face aproape totdeauna antipatic. Mi-e natural ca dezvoltările unei teme să crească la întîmplare, impresionistic oarecum, cu întreruperi lungi și prin abateri depărtate, să se organizeze apoi cum vor putea. [...] scrisul e schemă searbădă și moartă, ca imagine materială e urît și fără noimă [...] Aplicarea culorii pe pînză, lovirea acordului pe piano sunt mîngîieri senzuale care te răsplătesc imediat. O frază reușită însă începe să-ți placă abia tîrziu... Scrisul e schelet urît; ar trebui ajutat cu desene și măsuri de muzică. Mai bine încă, n-ar trebui scris de loc, ci numai vorbă, gest, mimică » (1926)

Pe Zarifopol îl priveam cu admirație și atașament. Era un om de mare cultură. Îmi plăcea foarte mult să asist cînd făcea cunoștință cu cineva. Eu stăteam la pîndă să văd dacă persoana în cauză își dă seama, și cît de repede își dă seama, că are în față un om de excepție. Pentru că atunci nimeni nu știa cine e Zarifopol; el a început să publice după primul război mondial. Cunoștința cu el n-avea un ritual deosebit. Era un om simplu, modest, atașat și cald, dar asta nu-l împiedica să rîdă — cum se vede și din opera lui — de orice poză, de orice pretenții. Mulți dintre prieteni îl admirau și ne întrebam scandalizați de ce nu publică. Chiar și tată-meu i-a zis odată: Fă și tu ceva. Gherea se gîndea, de fapt, să-l aducă profesor la Iași...

După căsătoria cu sora mea, Zarifopol s-a stabilit la Lipsca. Atunci a publicat el într-o revistă germană Süddeutsche Monatsschrifte, adică Caiete lunare din Germania de sud, o suită de articole despre literatură, pe care mai tîrziu, după primul război mondial, le-a tradus și în românește, încredințîndu-le spre tipărire „Vieții Românești“.

Stabilirea lor la Lipsca a fost determinată și de faptul că Lipsca era socotit orașul cărților; orice publicație, din orice țară, trecea prin librăriile din acest oraș.

Un lucru, cred, nu se prea știa: Zarifopol era un remarcabil pianist. În special descifrator. Foarte puțini oameni am văzut care să descifreze partiturile cu atîta ușurință. Descifratul la pian e mai greu ca la alte instrumente pentru că se cîntă la două mîini. Nu cîntă aceleași note și stînga și dreapta. E ca și cum ai citi două texte deodată. Doar pe Enescu l-am mai văzut descifrînd partiturile cu aceeași ușurință. Zarifopol era un mare admirator al lui Wagner și cînta foarte mult din operele lui, transpuse la pian. În cazul ăsta pianul trebuia să redea întreaga orchestră și vocile. Era foarte greu. E drept că le cunoștea foarte bine. Dar l-am văzut și descifrîndu-l pentru prima oară. Dacă Zarifopol s-a stabilit la Lipsca, a fost și pentru că acest oraș era un centru al muzicienilor. Aici venea deseori și

« Un stil dreptliniar, uscat, de o nemiloasă şi istovitoare claritate...»

« Criticul este un spirit ager şi profund.»

« Spiritele umane sunt sau pot fi desăvîrşit legate prin bun simţ şi raţiune.»

« Omul clasic crede, fără rezervă şi fără nuanţă, în inteligenţă.»

« Oamenii, simțind că binele suprem este cetatea și că binele cetății stă în unitate, au căutat încă din vechime să afle cît mai multe și mai sigure mijloace pentru unificarea sufletelor într-o ordine *durabilă*. »

« Timid la început, cînd deabia ridicase capul din cărți și avea nevoie de tot ajutorul diavolului ca să întoarcă mințile unei fetițe... »

« Dacă artistul se simte bine ca izolat superior, ce-i trebuie să joace cu atîta silință pe băiatul impertinent. Izolarea, dacă este autentică, e o consecință numai, care nu cere să fie exploatată îndeosebi. »

« La întîlnirea dragostei cu prietenia și economia stă familia, care pretindea să le lege pe toate trei prin autoritate. »

In fine tot cu consimțimântul nostru sunt adăogate cuvintele „ și plăți-
le " de la rândul întâiu al clauzei însemnată cu № 10. –
Făcut în dublu și adaosurile de mai sus după P. S. și după datarea
prezentului act. –
Sinaia întâiu Septembrie 1912

Paul P. Zarifopol

A Floarez

1492Y/3. N. Caiz

J. M. Romanu

Redactorii actului și față
la semnarea lor

A. Văru
avocat

Avocat

Caragiale, cu care sora mea și Zarifopol mergeau la concertele de la *Gewand Haus*, o clădire veche, de cîteva sute de ani, care la început fusese un mare magazin de stofe; Gewand, în nemțește, mai înseamnă și haine vechi, îmbrăcăminte. La Gewand Haus era cea mai bună orchestră simfonică din Germania. Se spunea chiar că ar fi cea mai bună din lume. Dirijorul acestei orchestre era Mikich, socotit, de asemenea, un mare dirijor la ora aceea.

La Lipsca i s-au născut lui Zarifopol cei doi copii. Scria foarte puțin în perioada aceea. Prietenii lui cei mai apropiați, la Lipsca, erau cîțiva profesori de la Conservatorul de muzică și un doctor al cărui nume îmi scapă. Îmbolnăvindu-i-se fiica de astm, medicii i-au recomandat lui Zarifopol s-o ducă în Italia. Am plecat și eu cu ei și am locuit cîțiva ani în diverse orășele italiene. Asta se petrecea în preajma primului război mondial. Țin minte chiar că atunci, cu cîteva luni înaintea izbucnirii războiului, Zarifopol luase bilete la Bayreuth, la teatrul muzical înființat de Wagner, dar n-a mai apucat să audieze vreun concert acolo. A renunțat să mai plece în Bavaria cu ai săi și pentru că îi vizitau în Italia soția lui Caragiale cu cei doi copii (Caragiale murise de doi ani). S-au întors cu toții în țară.

Aici îi aștepta o mare lovitură. În urma inflației, determinate de izbucnirea războiului, Zarifopol, care își plasase banii în bonuri de rentă, s-a trezit sărac. A trebuit, așadar, să înceapă să publice ca să poată trăi. I se oferise un post de profesor universitar la Iași, dar a refuzat fiind bolnav de nervi. A preferat să fie colaborator la „*Adevărul*“ și „*Viața Românească*“, deși publicistica îi aducea un venit foarte mic. Stătea la Sinaia și scria. Acum ne-am apropiat și mai mult. Eu m-am ocupat de filozofie. Totul a pornit, de fapt, de la o vorbă a lui. Eram preocupat de ideea că omul cunoaște cel mai bine propria sa personalitate. Ideea de «Eu» pare a fi ideea fundamentală a vieții. Ca să dai o definiție a «Eu»-lui este foarte dificil, mi-a spus Zarifopol. S-o descoperi tu! Și asta am făcut. Lucrările pe care le scriam i le citeam, le discutam. Avea o plăcere deosebită să discute probleme abstracte, dar purta asemenea convorbiri cu cei apropiați sau prieteni întotdeauna în casă; niciodată la cafenea.

Îmi citea și el din lucrările lui. Odată mi-a spus că i-ar fi părut rău dacă n-ar fi scris toată viața, pentru că acum își dădea seama că după fiecare om trebuie să rămînă o urmă. M-aș fi disprețuit dacă n-aș fi făcut nimic. Sigur că scrisul i-a adus și neplăceri.

Disputele pe care le avea cu diverși, fie scriitori, fie istorici literari sau filologi, le susținea însă cu aprindere. Se pasiona de ce spune și de ce face.

De altfel, odată mi-a și zis: «Eu, pînă nu mă înfurii, nu pot să scriu». Sigur că această pasiune în scris nu bucura pe toți. Asta i-a atras o viață modestă. Sora mea, ca să ajute familia, a început să dea lecții de pian.

Dacă ar fi să-l judec pe Zarifopol cel din perioada Lipscăi, cînd l-am cunoscut și pe cel din ultimii ani ai vieții sale, la București, sînt nevoit să constat că acest intelectual român a fost omul unei singure idei: lupta contra banalității, a mediocrității. Și cînd a rămas sărac, nu s-a speriat atît de lipsuri, ci ca nu

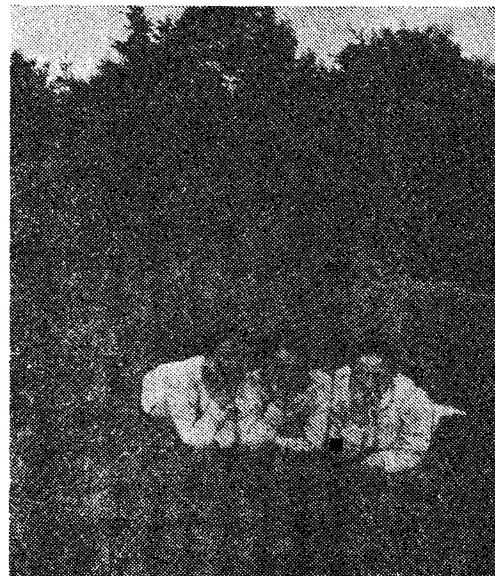
cumva precaritatea materială să-l facă să cedeze în fața banalității, pentru a-și cîștiga existența. « Nu vreau ca sărăcia să mă schimbe », mi-a spus odată. De aceea a și criticat mai mult decît a lăudat. Îl înfuriau poza, nenaturaletea, nesinceritatea. Te agasează la ăsta — îmi spunea de cîte cineva — că el nu e ca toți ceilalți! Că el e altul... Fugi, domnule, că ești ca toți ceilalți! Și era cu atît mai pornit împotriva acestui gen de oameni, cu cît aceștia erau intelectuali cu pretenții. Din păcate, astfel de specimene mai există și astăzi, dar Zarifopol nu mai este printre noi să se înfurie pe ei...
Am rămas însă noi care trebuie să scriem despre ei înfuriindu-ne.

Ioan D. GHEREA

«Pentru noi, bărbații toți, femeia este un fenomen banal, obsedant și grav. [...] Astfel, femeia ne apare ca o exotică icoană. [...] Femeia trăiește, în cutele obscure ale sufletului său, din resentimente, este radical prepulelnică, totdeauna la pîndă și fricoasă de a fi păcălită»

CAIETE DE CREAȚIE

Liviu REBREANU

SCHIȚE PENTRU VIITOARELE ROMANE (I)

CU MULȚI DINTRE MARII SCRIITORI DIN prima jumătate a secolului nostru se petrece un lucru ciudat: pe cît de cunoscută le este opera — rezultat al numeroaselor ediții —, pe atît de puțin le este știută viața, ca existență istorică, semnificativă nu numai pentru înțelegerea unor ilustre cărți, ci și a omului care le-a zămislit, cu înălțimile și povîrnișurile sale. Nu arareori, potrivirea unor date de stare civilă cu însemnările autobiografice din paginile unor publicații tinde să suplinească studiul arid al documentelor autentice, aflate în colecții publice și particulare.

Dintr-o cochetărie lesne de înțeles, marii artiști n-au găsit cu cale să se spovedească în epocă, depănînd cu prudență adevăratele întîmplări care le-au colorat sau întunecat existența, dacă nu chiar omițîndu-le total. Alteori, biografiile transmise de ei viitorimii concurează cu opera artistică, ficțiunea inundînd realitatea. În ceea ce-i privește, este în firea lucrurilor să procedeze ca atare, căci cum s-ar putea pretinde unui artist — sortit să plămădească datele realului într-o lume unică, a lui, amestec straniu de adevăr și închipuire — să-și uite menirea și uneltele în fața unui autoportret? Un autor este inevitabil eroul principal al operei sale și nu poate evada din rigorile scrisului său.

Memorialistica unor contemporani, în care convorbirea dialogată ține loc de document, complică și mai mult cercetarea obiectivă, lăsînd loc aproxi-

Autorul *Răscoalei* împreună cu Liana Mihăilescu la un banchet în casa Vlădoianu.

mației, edulcorării sau exagerării diverselor împrejurări de ordin biografic. Confruntarea unor « memorii » nu numai cu documentele de arhivă, dar și cu totalitatea mărturisirilor de acest gen, scoate la iveală nepotriviri cu duiumul.

În cazul lui Liviu Rebreanu, fondul documentar întrece orice închipuire. Zeci de mii de file, clasate și neclasate încă, invită la cercetări și raportări multiple. Mii de însemnări cu caracter jurnalier compun o amplă autobiografie, de la însemnările din temnița austro-ungară (consemnînd exact lumea celor apropiați sufletește din afara zidurilor închisorii, sprijinul acordat, lecturile, încercările literare, autocaracterizări etc.), pînă la evidența paginilor și rîndurilor scrise. Nu arareori, alături de datări, ele pun în evidență un proces psihologic complex privind actul creației (« meditație; nici o dispoziție »; « prost, somn, lipsă de inspirație »; infect, nici o dispoziție »; « prost mereu »; infernal de prost » ș. a. m. d.). O rară pedanterie îl determină să noteze zilele și orele cînd s-a așezat la masa de scris, să țină socoteala producției realizate. Nimic din jur nu scapă însemnărilor cotidiene, fie că este vorba de numele persoanelor cu care intră în contact, fie de nașterea unui viței. Nu este exclus ca noianul referințelor « de agendă » să fi avut totuși o destinație, urmînd să fie « topit » într-un jurnal literar. Confruntările vor permite în perspectivă concluziile de rigoare. Pînă atunci, resimțim lipsa unei biografii care să depășească sfera memorialisticii, prezentînd documentat cadrul familial, anii formației sale intelectuale, primele încercări literare, legăturile cu lumea scriitoricească, eșecurile începutului sprijinul interesat al unor confrați ș. a. m. d.

Fanny Rebreanu și Puia Rebreanu — soția și fiica marelui romancier — au scris două cărți pe care cititorul, oricît de circumspect ar fi față de selecția documentelor puse în circulație, nu le poate ocoli. Ele înregistrează cu fidelitate cadrul familial, dezvăluindu-ne un Rebreanu liric, greu de descoperit în proza sa obiectivă. Paginile amintite nu sînt însă singurele surse de informație asupra mediului intim al artistului. Ne gîndim, în primul rînd, la scrisorile părinților, Vasile și Ludovica Rebreanu, datate 1910—1944, deosebit de interesante prin retrospectivele oferite, cît și prin posibilitatea de a-i cunoaște așa cum au fost, nu ca simple fotografii de album. Cuvintele d-nei Herdelea din Ion pălesc în fața incisivității Ludovicăi Rebreanu. Ne mai gîndim la jurnalele de lectură dinaintea debutului literar, la caietele de creație, cu sute de proiecte de-o clipă, abandonate sau dezvoltate pe alte planuri, la miile de epistole și la tot atîtea însemnări marginale pe ciornele diverselor manuscrise. Un Jurnal, intitulat ca atare de Rebreanu și datat 1907—1908, adună însemnări în limbile română, maghiară și franceză după lecturi din opera lui Nietzsche, D'Annunzio, Schiller, Shakespeare, Schopenhauer, Jokai, Sienkiewicz, Bourget, Gorki, Heine, A. Pann, Oscar Wilde, Tolstoi, V. Hugo ș. a. (menționați în ordinea în care apar). Un alt jurnal de lector, intitulat Spicuiri, început în limba română la 3 noiembrie 1908, ne amintește contactul cu opera lui Goethe, Taine, Faguet, France, Ibrăileanu și Lovinescu. Scriitorul — cunoscător al unor limbi de circulație mondială — se dovedește a fi intrat în literatură cu o zestre spirituală care contrazice imaginea talentului frust, tributar, pentru început, factorilor locali. Izvoarele sînt multiple, iar năzuințele de afirmare întrec cele știute. «Întîlnirea» cu „Viața romînească", în special cu critica lui Ibrăileanu, pe care-l conspectează sîrguincios (cum nu va recunoaște niciodată), explică de ce Rebreanu este mai aproape — ca direcție literară — de criticul ieșean, decît de Mihail Dragomirescu, onorabil profesor care a avut inspirația de a-i răspunde la scrisori, atunci cînd alții tăceau. Așa se și explică de ce tînărul prozator a încercat să debuteze mai întîi în Iași.

Într-o vreme, proza lui Creangă îl încîntă în asemenea măsură încît cu o rară tenacitate își alcătuiește un adevărat dicționar de limbă literară, după care trece la pregătirea unui volum de Amintiri din Maieru. Paginile, mult prea îndatorate ca tonalitate modelului lor, sînt abandonate.

Parcurgînd însemnările fostului ofițer, reconstituim itinerarul lecturilor sale din literatura română, oprindu-ne la numele unui Iosif, Alecsandri, Sadoveanu, Pop-Reteganu, Sandu-Aldea, Ciura, Goga, Ciocîrlan, Agârbiceanu, Eftimiu, Cazaban, Dulfu ș. a., citiți cu creionul în mînă. Văzînd aceste conspecte, cu semne de întrebare în dreptul cuvintelor neînțelese (între care « sporadic »; « lucid »; « caustic »; « viguros »; consemnînd cuvinte obișnuite ca « vlăstar »; « odraslă »; « soroc ») îți pare de domeniul fantasticului că aparțin celui care, nu peste mulți ani, avea să revoluționeze proza românească, înnobilînd-o pentru vecie. Studiul său este sistematic, fiind un soi de identificare a cuvîntului, cu rostul procurării resurselor lexicale, necesare viitoarelor redactări. Așa se și explică de ce limba primelor caiete de sertar este mai mult limba țăranilor de pe Someș, fiind puțin contaminată de literatura cultă românească, insuficient asimilată la acea dată. Influența prozei lirice moldovenești este vizibilă în multe pagini, povestea și povestirea oferindu-i, o vreme, singurul cadru narativ.

Dintre aceste caiete cu însemnări ale începuturilor literare ale lui Liviu Rebreanu (cuprinzînd anii 1907—1920), capabile să sugereze cercetătorului traiectoria unei vieți și geneza unei mari opere, publicăm mai jos caietul de creație intitulat Schițe, **aflat la B. A. R., Arhiva Liviu Rebreanu, I₁, ms. 20. El însumează 30 de file scrise pe ambele părți (majoritatea cu cerneală neagră). Primele notații datează din 1908, după revenirea lui Liviu Rebreanu în Prislop, demisionat definitiv din rîndul honvezimii regale[1].**

Niculae GHERAN

[1] Motivele sînt amintite în memoriul lui L. R., întocmit după arestarea din 15 febr. 1910, cu rostul de a împiedica extrădarea cerută de guvernul austro-ungar (vezi Arh. L.R., I, ms. 32).

O FEMEIE ȘI DOI BĂRBAȚI[1]

[f. 1]

Femeia-i tînără, mlădioasă ca o floare stropită de rouă. Bărbatul ei e puternic, uriaș ca un bou. Celălalt bărbat e slăbuț, jigărit. Și femeia parcă simpatizează cu cel slab. Instinctul ei de gingășie o mînă spre cel neputincios. Și bărbatul ei observă multe și tace multă vreme.

Colăcarii și druștele îi cheamă la nuntă în Maieru, care-i un sat aproape. Treci printr-o pădure de molizi și-ndată ești acolo. Bărbatul se socoate mult... în sfîrșit se hotărăște. Femeia se gătește mîndru cu cizme roșii de iuft etc. Și se duc. Și la nuntă se întîlnesc cu cel slab. Bărbatul simte un fier roș prin piept. Se zbate, se cătrănește și tace. Și femeia joacă cu cel slab. Ochii ei strălucesc pătimaș și se lasă pierdută în brațele celui slab. Bărbatul vede toate. Și tace. Dar în sufletul lui se plămădește o hotărîre păgînă... Și începe a glumi, a-și face chef. Și se împrietenește cu cel slab și se sfătuiesc să meargă acasă laolaltă...

Într-amiezi gerul se dezmorțea.

Razele slabe iernatice răzbiră anevoie prin pînzișul norilor plumburii împroșcînd suluri de lumină ademenitoare. Straturile de zăpadă licăreau sub mîngîierea căldurei ca și luciul unor oglinzi de argint. Și lumea începea a furnica înviorată, trezită parcă dintr-un leșin greu.

Dar apoi obrazul pocit al soarelui se înecă iar în tulburarea văzduhului. Obielele de omăt se grămădeau sălbatice în vîrtejurile vîntului turbat ca învîltorite de o mînă vrăjmașă.

Și pornesc tustrei către casă. Bărbatul merge înainte. Parcă nici nu-i pasă de ce se întîmplă la spatele lui. Și se frămîntă, se zbuciumă și mintea îi hăuiește nebună.

Odată aruncă ochii-ndărăt și-i vede pășind încetul, ținîndu-se de mînă.

Cel slab vorbește ceva și femeia soarbe cuvintele. Bărbatul se înfurie și se oprește.

— Încet mai veniți, măi oameni!

— Că-i greu drumul pe plaiul ista...

— Greu celui ce-i singur... Ha?

Cel slab încremenește. În ochii bărbatului licărește un foc nebun. Buzele celui slab vor să zîmbească, da' în loc de zîmbet îi iese o strîmbătură ca și cînd ar fi gata să plîngă. Bărbatul rînjește nepăsător, pe cînd cel slab bîlbîie niște vorbe nepricepute.

---

[1] Cu același titlu se află o redactare împlinită a nuvelei (B. A. R., *ms. 4054*, ff. 15—26), datată 28 ian. 1909. Este un indiciu că cel puțin primele însemnări din caietul pe care îl reproducem au fost scrise la Prislop, în iarna anului 1908—1909. Eroina din ms. citat se numește « Florica », la fel ca altă « femeie cu doi bărbați » din romanul *Ion*. În primăvara anului 1909, nuvela va fi tipărită, cu titlul *Răfuiala*, în revista *„Luceafărul"*, VIII (1909), nr. 9 (1 mai), pp. 203—206 și nr. 10 (15 mai), pp. 230—234 (cf. Rebreanu, *Opere*, 1, pp. 349—359. Vezi și însemnările cu titlul: *Saveta*, *supra*, f. 4.

Apoi deodată bărbatului îi trec prin minte multe-multe și turbat se aruncă asupra celui slab. Femeia se zvîrle între ei, dar bărbatul o împinge într-o lature.
Se începe o luptă grozavă, în mijlocul naturii. Două dihanii sălbatice se luptă de la o femeiușcă. Doi bărbați se înhață, o femeie stă îngrozită, lipită de trupina unui brad înnegrit. Și repede, repede se sfîrșește totul...
Bărbatul o apucă de mînă și-i zice:
— Vină!...
Și femeia îl urmează. Întîi îngrozită, apoi deodată i se aruncă în grumazi și-l sărută nebunește.
— Tu ești bărbatul... Tu ești tinerețea...

Vezi *Răfuiala*, *„Luceafărul"*, Sibiu, d. Tăsl[ăoanu], mart-april? [2]

VISURI ȘTERSE

[f. 2 r°]

Înainte de cununie trăiesc în visuri și fantezie. Cînd se întîlnesc sunt tot gătați, cicifi, mîndri ca niște păpușe... Și vine nunta. Și vine decepțiunea. Bărbatu-i plumb, necomplezant, femeia-i certoasă etc.

VIRGO [3]

Ideal pierdut în noaptea etc. A cerceta marea cu degetul — a căuta un om ideal sau un ideal-om. Realitatea. Pe fereastră o rază slabă; la cuptor o fată. Schimbarea.

FOAMETEA [4]

[f. 2 v°]

Șapte ani de-a rîndul umblaseră vremuri tot mai rele. Bucatele se scumpiseră, traiul se făcu greu... greu de tot. Oamenii își vîndură încetul cu încetul toate și tot nădăjduiau c-o să dea D[umne]zeu vremi mai bune...
Și veni anul foametei. Pămîntul rămase sec. Nici o roadă, nimic. Și-n urmă dădu o răpăială de grindină. Cădeau bruge de gheață ca ouăle de gîscă... Și s-a bătucit pămîntul de era ca bolovanul... Era foamete... Bucate nu veneau de nicăiri. Oamenii începeau a mînca orice golomoaze. Dar nici de astea nu aveau. Cei săraci nu mîncau cu zilele. Copii zdrențuroși alergau pe ulițe cerșînd pe la toate ușile o bucățică de pîne, o îmbucătură de mîncărușă. Și oamenii îi alungau...
Dădu iarna... o iarnă grea, lungă...
Oarecine născoci un fel de pîne la care-i ziceau crean. O făceau din făină de lemn. Și o mîncau din gură și cum o mîncau piereau cu duiumul. În toată ziua se îngropau cinci-șase morți. Copii, femei mai cu seamă.
În capul satului trăia o femeie cu doi copilași. Unul la țîță, celălalt de doi ani. Bărbatul se duse încă de la început. Flămînziseră toți o săptămînă de-a lungul. Ș-apoi pieri și cel

---

[2] Notația nu aparține aceluiași moment genetic. Datarea autorului este însoțită de anularea întregului text, cu o linie oblică. Ea are mai curînd rostul de a sublinia *finalizarea* însemnărilor: titlul versiunii definitive, locul primei tipărituri, numele redactorului revistei *„Luceafărul"*, care a publicat-o (O. Tăslăoanu) și data, aproximativă, a apariției nuvelei sau, poate, a trimiterii ei la gazetă.

[3] Primele cuvinte (începutul poeziei *Venere și madonă*) atestă lecturile din Eminescu, la care romancierul va face referiri, peste mulți ani, apropo de strădania lui din tinerețe de a învăța limba română literară. La o lectură, însemnările vor fi anulate.

[4] Titlul va reveni în preocupările scriitorului, « candidînd », în 1912, la alcătuirea unui volum de *Nuvele și schițe*. Vezi Arhiva Liviu Rebreanu, II, ms. 1, f. 1.

de la țîță. Repede se duse și mama și rămase copilul cel de doi ani. O femeie îl luă la sine. Copilul ședea pe cuptor.

Și-n răstimpuri zicea plecîndu-se pînă la pămînt:

— Mamă!... Na, papa na-na-na-na-na...

Femeia era [...] de el și-i strigă aspru:

— Du-te la dracu...

Și copilul răspundea, ascunzîndu-și fața:

— Tac...

O POVESTE

[f. 3r°]

Cic-a fost odată un sat românesc de-i ziceau Zagra. Și era mîndru satu[l] acela... mîndru ca o cunună de rujmalin pe capul fetelor fecioare. Trăiau acolo mulți domni. Notar, subnotar, învățător, popă. Și toți se vorbeau de rău...

Învățătorul avea femeie tînără. Da era tare beutor. Și subnotarul îi făcea curte la femeie. Scîrbă etc.

O DESPĂRȚIRE

[f. 3 v°]

La o gară, țăranul pornește, cine știe unde, femeia rămîne. Ambii rîd și s-arată voioși, pe cînd sufletele lor sunt strivite de durere. Țăranul se urcă-n tren și face semn cu mîna. Femeia încă-l salută. Mîna la brîu abia și-o ridică. Și zîmbește amar... Zîmbește plîngînd. Iubirea cea mută, cea sfioasă a țăranului.

*

[Femeia, cînd petrece cosciugul pînă la groapă, auzind cetaniile popii etc. — mai mult însă de obicei — vrea să se arunce și ea în groapă după bărbatu-său. A doua zi însă zice: dacă, dă-l în poznă. Nevasta s-a dus silită după [el]. A[u] silit-o neamurile — era ea vară dulce cu el — ca să nu ajungă moșia pe mîna străinilor] [5].

MARIA MORULUI [6]

[f. 4 r°]

O fată îmbătrînită, jumătate ramolită. Io-s cuminte, isteață, harnică etc.

SAVETA [7]

I-a fost drag Ion al lui Tănase, dar ăsta era sărac și n-au lăsat-o părinții. Și au dat-o după Mitru a[l] dascălului cel bătrîn. Soacra. Întîi bună, apoi rea. Scîrbă, bătăi. Copilul și leacul.

---

[5] Scris cu creionul negru; anulat ulterior cu o linie sinuoasă (cerneală). Însemnările prefigurează acțiunea nuvelei *Nevasta*, publicată, întîia oară, în „*Luceafărul*", X (1911), nr. 12 (16 iunie), pp. 280—287. La B. A. R. (*ms. 4054*, ff. 121—135) se află trei variante, dintre care prima este datată: în București, la 8 octombrie 1910 (cf. Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 2, pp. 358—363). Vezi *supra*, f. 13 *(Altă femeie)*.

[6] Șters cu creionul negru și scris oblic: *Talerii*. Dintre cele două variante ale nuvelei aflate la B. A. R. (*ms. 4054*, ff. 153—155, 156—160), una se intitulează *Teodosia*, iar cealaltă *Talerii*. Aceasta din urmă este datată: în Prislop, 24 aprilie 1909. Povestirea va apare prima oară în „*Universul literar*", XXX (1913), nr. 48 (1 decembrie), pp. 5, 6 (cf. Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 2, pp. 383—385). Vezi alte mențiuni în *Mînca-m-ar măritișul*, *supra*, f. 10 și Arh. L. R., II, ms. 2, f. 33.

[7] Șters cu creionul negru și scris oblic: « În *Ion* ». Este una din cele mai vechi « urme » ale romanului de mai tîrziu. Episodul va fi reluat în *Răfuiala*. Vezi *infra*, f. 1, *O femeie și doi bărbați*.

GHIGHI[8] [f. 4v°]

Vezi manuscriptul.

DOMNUL (DOMNUL IONICĂ[9])

Vezi manuscriptul.

O poveste — *„Convorbiri critice“*, D. M. Dragomirescu, Buc., 28 IV 1909 [10].

UN CÎNE Ș-UN ȚĂRAN[11] [f. 5]

Un maestru ș-un cățel.
Craiul [12].
Un dascăl.
Un domn mare.
Bancherul.
Căpitanul.

2 *Un pui de domn.*
3 *Un dascăl.*
4 *Un domn.*
5 *Un căpitan.*
6 *Un domn mare.*
7 *Un boier.*
8 *Un împărat.*
9 *Un maestru ș-un cățel.*

DOI[13] [f. 5 v°]

Curtezanții. Unul idealul, care o părăsește; altul urîtul care nu dă îndărăt etc. Eterna poveste.

ÎN VÎRTEJURILE DRAGOSTEI [f. 6]

Vezi manuscriptul; refăcut etc.

TEMEREA = ZESTREA[15]

Povestea lui Ion cu Rodovica. Femeia bogată, de altcum nu prea mîndră, iubește de nespus pe Ion. Părinții ei se codesc pentru că Ion e sărac. Și fata-l iubește nebună, iar din iubirea lor se naște ceva. În sfîrșit sunt siliți să o mărite după Ion. Ion acum e închipuit, se codește el de ea, o încunjură căci nu s-a învoit cu zestrea. Fata se stînge după el și abia-abia îl pot îndupleca s-o ieie. Apoi se mută la părinții lui Ion. Soacra progletă și nătîngă dă în partea Savistei, a oloagei. Ajung la scîrbă de multe ori, mai ales că soacra trage mai mult în partea lui Iacob [16], care deși mai bătrîn, încă nu e însurat,

---

[8] Numele uneia din protagonistele romanului *Ion*. Cu titlul *Ghighi*, L. R. va încerca să realizeze o comedie, la început în limba maghiară, iar apoi în tălmăcire românească (Arh. L. R., II, ms. 8). Ecouri în schița *Taclale*, publicată mai întîi în *Cosînzeana*, II (1921), nr. 42 (20 octombrie), pp. 507—508, retipărită mai tîrziu cu titlul *Cearta* în *„Universul literar“*, XXX, 1915, nr. 26 (28 iunie), p. 3, cf. Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 2, pp. 376—378.

[9] Tălmăcirea nuvelei *Az örnagy (Maiorul)* din ciclul *Szamárlétra (Scara măgarilor)*. Ea a fost terminată, în Prislop, la 1 nov. 1908 (cf. B. A. R. *ms. 4054*, ff. 1—10, unde se află textul traducerii. După tipărirea pieselor de debut în paginile *„Luceafărului“* din Sibiu și *Ofilire* (1908), L. R. încearcă să publice „în țară“ nuvela *Domnul Ionică*, adresîndu-se mai întîi lui G. Ibrăileanu (cf. Liviu Rebreanu, *Opere*, 1968, vol. 1, pp. 311—322), iar apoi lui M. Dragomirescu (fără succes). Vezi și însemnările din Arh. L. R., II, ms. 1, f. 3 v., referitor la *Scara*.

[10] Datarea este ulterioară; presupunem că L. R. consemnează data trimiterii nuvelei lui M. D.

[11—13] Titlurile se află și într-un alt proiect din Arh. L. R., II, ms. 7, f. 3.

[14] Pe f. 5 v° se află și continuarea fragmentului *Temerea = Zestrea* de la f. 6. Îl publicăm după f. 6, ținînd seama de indicația scriitorului.

[15] Însemnările, inedite, prefigurează episoade din schemele de mai tîrziu ale romanului *Ion*.

[16] Într-o primă variantă a romanului, fratele lui Ion al Glanetașului.

ci a fost cătunit pe zupă și a pierdut prin Bosnia vro 6 ani. Aici acasă numai spre greutate li-e. Și-așa ajung la scîrbă tot des, des. Bătrînul Vasile n-are vot în chestie. Acum Ion tot se înfurie cu bogăția; îi trebuie tot mai multă moșie. Se duce cînd la socru-său să-i dea o grădină sau altceva, care el e un om nepăsător și-i zice: „Eu ți-am dat femeie, tu îți fă zbiciu!" sau: „Eu ț-am dat femeie, iar tu trebuie să fii bărbat!" Rodovica e stingherită, nimeni nu e pe partea ei. A crescut rămasă de mamă, bătută și batjocorită de toți, cari numai pentru avere o băgau în samă. Ion, dimpotrivă, deși sărac ca degetul, a fost flăcău luat în samă de toți, științor de carte, cetitor de gazetele azvîrlite de popa văduv, cîntăreț care nu-și da rîndul să învețe cîntări de la ai dascălului. A slujit la sași, s-a căznit și a muncit de copil mic. Om proglet, iute la mînie; pretin bun cu Ion a lui Tănase, cel mai tare fecior din sat. Rodovica îl teme, căci el e plăcut, iar ea se tot hîzește. Și se ceartă des din multe pricini, din moșie mai ales. Apoi se însoară și Iacob și ia o fată săracă cu care a slujit el undeva. Se au dragi. Și vin pe capul ăstorlalți.

ZESTREA

[f. 5 v°]

Ion se înfurie, se sfădesc. În urmă ajung la bătaie. Ion se gată să-și facă casă. Și aici se sfădește cu tatăl său: „Dă-mi moșie!" „D-apoi de unde să-ți dau dacă n-am. Cît am a voi, o fi după moartea noastră. Așteaptă!" Ion ar vrea să-i scrie pe el partea lui; i-e frică să nu-l scoată frate-său din moșie. Nu se potrivesc nicicum. Și se duc toți la nunta unei rude: fata lui Loghin cu doi șpuri, care se mărită cu un văduvoi. Și cînd vin acasă trăiți, Ion o bate pe femeia-sa, după ce aceasta se spînzură.

Epizoade: școala ungurească, clădirea noiei biserici, moartea vacii Dumana, îngroparea ei etc., casa lui Dumitru Sînzianu, vinderea ei la Zidovu, treburile lui cu copiii, moartea lui; Avrum se spînzură pentru pădurile[17]; Savista oloaga în drum etc.
Un individ, tatăl lui Ion, care tușește tot mereu; îl apucă tusa și nu-l lasă pînă ce nu-i albăstrește toată fața.

[f. 6 v°]

[fața plină de zbîrcituri și neagră ca o coajă de nucă][18]

*

A fost tot copilă mică, mădărită și drăgostită de toți și odată numai se pomenise că trebuie să se mărite, ea, mezina.

*

O femeie, obrajii numai și numai zbîrcituri, fruntea crețele mărunte, bună ca lumea care mădărește toate vorbele: apucă, cîrnăcior etc., etc.

*

L-am ținut, draga mea, ca apa de leac...

*

Așa-i iarna... lungă noaptea ca un an.

Era atîta om ca brînza-n bărbînță.

*

Mi s-a iscat o beșicuță pe deget, numai cît un vîrf de ac.

*

Trăiesc rău... toată ziua se *hondrălesc* = hondronesc.

*

Un om bun, bun, ca lumea.

*

N-aș face una ca asta, doamne apără...

*

Las că i-a umbla lui țeara.

*

Mi-a scos ochii c-o mînă de făină.

[17] Vezi și Arh. L. R., ms. 10.
[18] Adăugat cu creion negru.

LICITAȚIE LONDONEZĂ:

O copie după DIDAHIILE LUI IVIREANUL!

ÎN ANUL 1971, PROFESORUL DAN SIMONESCU a semnalat pentru prima oară în România, într-un articol[1], *existența în Anglia a unui manuscris românesc care cuprinde didahiile lui Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești între anii 1708–1716. În articolul respectiv, profesorul Simonescu descrie manuscrisul după catalogul unei case de licitații*[2]. *De la această casă de licitații, numită „Sotheby", manuscrisul românesc a fost achiziționat la data de 11 ianuarie 1969 de Muzeul Britanic cu prețul de optzeci de lire. Este trecut sub numărul* Additional Manuscript 54572 *în fișierul muzeului.*

El cuprinde 25 din predicile lui Antim Ivireanul și cele două epistole de apărare ale mitropolitului, trimise lui Constantin Brîncoveanu în anul 1712. După scris, care este în chirilice semiunciale, aceasta pare să fie o copie făcută în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Titlurile și inițialele sînt notate cu chinovar, iar textul manuscrisului este în cerneală neagră. Grafia este îngrijită, dar în anumite locuri devine neglijentă, mai ales în mijlocul filei 252 r°, unde pare să fie de o altă mînă. Pe fila 253 r°, însă, se îndreaptă.

Manuscrisul are 160 mm × 107 mm și conține 331 de foi, textul manuscrisului propriu-zis fiind numerotat cu creionul de la 1 la 327. Sînt patru foi de gardă, două înaintea textului manuscrisului și încă două la sfîrșitul acestuia. Primul caiet este alcătuit din două foi, dintre care una a

---

[1] *Monumente ale culturii noastre de vînzare la o licitație publică din Londra...*, „*Acta Musei Apulensis*", Apulum, VIII, Alba Iulia, 1971, p. 219.

[2] *Sotheby's sale catalogue*, December 11 th, 1968, lot 209.

fost lipită de scoarța din fața manuscrisului. Urmează 20 de caiete a cîte 16 foi, plus încă un caiet din care n-au mai rămas decît 10. Filigranul este foarte șters și nu a putut fi descifrat. Fiecare pagină cuprinde 12 rînduri.

Legătura este făcută din două scoarțe de lemn, îmbrăcate în piele cafenie. De jur-împrejurul copertei se află trasat un chenar lat, înflorat și aurit. Încadrate de acest chenar sînt alte două chenare simple. În mijlocul primei coperte este imprimată o gravură care înfățișează pe Isus în templu, iar coperta ultimă are imprimată o gravură reprezentîndu-l pe Isus pe tron. Cotorul, în binduri, are mici unelte în relief. În loc de închizători, manuscrisul este prevăzut cu patru panglici de mătase verde. Marginea foilor este aurită. Pe dosul copertei din față sînt două etichete care indică foștii posesori: pe prima etichetă se află numele lui Gordon of Buthlaw, probabil scoțian după nume, iar pe cea de a doua al lui Edwin Hanson Freshfield. Nu se știe pînă în prezent în ce împrejurări a ajuns manuscrisul românesc în proprietatea acestora.

La începutul manuscrisului, pe recto-ul primei foi de gardă, se găsește o însemnare în limba greacă, cu cerneală neagră, care se citește: « a lui Antim arhiereu ».

Pe verso-*ul celei de a doua foi de gardă, apare încă o însemnare, tot în limba greacă:* « Din operele lui Antim Ivireanul ».

Aceasta este urmată de ceea ce pare să fie o pseudosemnătură a lui Antim în forma: « arhiereul Antim ».

Textul didahiilor corespunde în cea mai mare măsură cu textul publicat de Gabriel Ștrempel[3]*, deosebirile fiind semnalate mai jos:*

F. 78 r°, rîndul 10: « Cu viața curată și cu spăsenie sufletească ca să ne încredi[n]țăm și să pute[m] vedia și luminata zi a învierii[4] Domnului no[s]tru Iisus Hristos, căruia se cuvine toată mărirea, cinstea și închinăciunea, acu[m] și pururia și î[n] vecii vecilo[r]. Ami[n] ».

F. 241 v°: « Cătră Dumnezeu[5] pri[n] care să ne învre[d]nicim împărății sale ceiceresc[i] într[u] Hristos Iisus Domnu[l] no[s]tr[u] căruia să cuvine ci[n]stia, măriria și închinăciunia acu[m] și pururia și în vecii vecilo[r]. Ami[n]. »

F. 318 v°, rîndul 11: « Și cu[m] dar ne vo[m] mî[n]tui no[i] norodu[l] să[u] de sa[r]cina cea gria a rălelo[r] ce ne supără[6]. Să rugăm pre domnu[l] Dumneze[u] din toată inima noastră cu smerenie și cu sfărămare de inimă și așa și pri[n] rugăciunile marelu[i] muceni[c] Dimitrie. Vo[m] dobî[n]di mila lu[i] D[u]mneze[u] într[u] aciastă viiață, acu[m] și în viacii viacilo[r]. Ami[n] ».

După f. 319 r°, sînt lăsate trei pagini albe, după care titlul didahiei care urmează este scris cu o grafie neglijentă și se deosebește de cele mai multe dintre titlurile manuscrisului. Această didahie se termină la fila 327 v°.

Dennis DELETANT

---

[3] Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de G. Ștrempel, București, Editura „*Minerva*", 1972.

[4] Aici se termină textul acestei didahii din ediția lui G. Ștrempel.

[5] Sfîrșitul acestei didahii se deosebește de cel din opera citată.

[6] De aici, textul manuscrisului se deosebește de cel din opera citată.

Henri BARBUSSE

«...nu poţi fi pacifist, fără să fii revoluţionar»

Personalitatea literară a lui Henri Barbusse şi evoluţia ideologiei sale au fost prezentate pe larg de Eugen Relgis în cunoscutele cărţi: *Popasuri la mari europeni* şi *Umanitarismul şi internaţionala intelectualilor.*

Cei doi scriitori se cunoscuseră prin 1920 şi colaboraseră în cadrul grupării *Clarté*. Controversele ivite între ei în aceşti ani, nu au afectat însă sentimentele de preţuire reciprocă pe care le nutreau unul faţă de altul. Paginile dedicate lui Barbusse în *Popasuri...* constituie un vibrant omagiu adus autorului romanului *Le feu* şi conducătorului uneia dintre cele mai importante reviste din Franţa, „*Le monde*", unde apare, în 1930, nuvela lui Relgis: *Bivoliţa.*

Impresionant e portretul pe care gazetarul român i-l consacră lui Barbusse, într-un interviu datînd din 1930: «Figura palidă, adînc modelată de suferinţă, de pasiune şi gîndire — suptă de acel jar al credinţei care vede dincolo de realitate, în viitorul perfect pe care vrea să-l statornicească între oameni. Silueta lui prelungă, mlădioasă, care a purtat raniţa şi prin mlaştinile Marelui Măcel — mi-a vădit cît de veridică e definiţia lui Pascal: omul e o trestie care gîndeşte... Cînd s-a aşezat, Barbusse m-a privit în ochi franc, ferm, amical».

La 10 ani după moartea lui Barbusse, survenită la Moscova, în august 1935, Relgis îşi exprima viul regret pentru dispariţia aceluia care vedea, în victoria asupra fascismului, izbînda făuritorilor revoluţiei franceze: «Că opera şi truda sa imensă au răzbit în realităţile culturale şi sociale ale ţării sale, aceasta ne-a dovedit-o uriaşa manifestaţie a poporului parizian, la

înmormîntarea rămăşiţelor pămînteşti, aduse din Mecca roşie, unde închisese ochii ca un adevărat credincios al idealului său. Trei sute de mii de oameni s-au adunat atunci, într-un cortegiu de care n-au avut parte stăpînii Franţei şi prea puţini dintre adevăraţii ei premergători. Să nu uităm: cu un an şi jumătate înainte de moartea lui, la 6 februarie 1934, se încercase instituirea dictaturii fasciste, iar după trei zile armatele muncii au dat răspunsul cuvenit, ele rămînînd credincioase acelora care au făurit revoluţia franceză — şi acelora care, în zilele noastre,

s-au străduit s-o desăvîrşească prin Revoluţia socială »[1].

Cele două scrisori pe care le publicăm, datînd din 1930, relevă rolul important pe care Eugen Relgis l-a avut în pregătirea Internaţionalei pacifiste, menită să reunească « forţele producătoare, singurele capabile să combată şi să înfrîngă organizarea conducătoare capitalistă şi imperialistă ». Totodată, ele exprimă protestul categoric al unei conştiinţe lucide împotriva războiului, considerat « un cataclism nefast pentru cea mai mare parte a omenirii » şi convingerea « că o societate temeinic alcătuită va trebui să înceapă prin a adopta, ca principiu, condamnarea şi excluderea războiului ».

Textul epistolelor se transformă într-o amplă dezbatere asupra celei mai acute probleme a acelor ani: instaurarea păcii, « un obiectiv asupra căruia marea majoritate a fiinţelor gînditoare este de acord », şi într-o patetică profesiune de credinţă: « nu poţi fi pacifist, fără să fii revoluţionar. Este într-adevăr ceea ce cred din tot sufletul ».

Mircea HANDOCA

[1] Eugen Relgis, *Popasuri la mari europeni*, Editura „*Vatra*", 1945, p. 53.

I

30 avril 1930

[Antet]
Henri BARBUSSE
Vigilia
Miramar par Théoule
(Alpes Maritimes)
Téléphone no. 1, à Miramar

Les hommes qui, comme vous, mon cher Eugen Relgis, consacrent le plus pur de leur talent à la défense des grandes causes humaines, ont le droit de poser la question que vous posez sur l'Internationale Pacifiste. Vous êtes en effet de ces paladins de l'idéal qui ne veulent pas se satisfaire de l'éloge de l'idéal, mais cherchent les moyens de le faire tomber du ciel sur la terre.

Je pense que tous les honnêtes gens et, en plus, tous les gens de bon sens, sont à peu près d'accord pour considérer que la guerre est un cataclysme qui est néfaste pour la plupart des hommes et qu'une société bien constituée devrait commencer par adopter en principe la condamnation et l'élimination de la guerre.

I

30 aprilie 1930

[Antet]
Henri BARBUSSE
Vigilia
Miramar par Théoule
(Alpes Maritimes)
Telefon nr. 1, Miramar

Oamenii care, ca dumneata, dragul meu Eugen Relgis, consacră partea cea mai pură a talentului lor apărării marilor cauze ale omenirii, au dreptul să pună întrebarea pe care dumneata o pui asupra *Internaţionalei pacifiste* [2]. Dumneata faci parte, într-adevăr, dintre acei cavaleri ai idealului care nu vor să se mulţumească cu elogierea idealului, ci caută mijloacele de a-l face să coboare din cer pe pămînt.

Eu cred că toţi oamenii cinstiţi şi, în plus, toţi oamenii cu judecată, sînt aproape de acord să considere că războiul este un cataclism nefast pentru cea mai mare parte a omenirii şi că o societate temeinic alcătuită va trebui să înceapă prin a adopta, ca principiu, condamnarea şi excluderea războiului.

[2] În martie 1929, Eugen Relgis întreprinde în ţară o mare anchetă asupra păcii, pe care o extinde apoi în întreaga lume. Chestionarul cuprindea următoarele întrebări: 1. — Pentru îndrumarea năzuinţelor pacifiste, care au luat în unele ţări o formă activă, iar în alte ţări sunt în stare latentă, este oare necesară o Internaţională Pacifistă, considerată ca o federaţie supremă, apolitică, a tuturor grupărilor care luptă

Mais reste à savoir comment on peut arriver à ce résultat grandiose. C'est ici que se dessinent les désaccords et c'est uniquement par suite des divergences d'opinions sur les méthodes susceptibles d'imposer la paix au monde, c'est à dire de réaliser un objectif sur lequel la grande majorité des êtres pensants est d'accord, que le problème reste pratiquement insoluble. Il serait facile de démontrer que plus abondamment et solennellement on parle de paix, plus on prépare en réalité la guerre et que la fatalité des guerres futures est garanti et assurée dans le monde contemporain par l'organisme que d'aucun prétendent élaborer l'antidote de la guerre : La Société des Nations. Celle-ci a pour but de stabiliser les traités de paix, c'est à dire l'état d'hostilité que ces traités de représailles et de rapines entretiennent entre les vieilles et les jeunes nations.

Ces constatations, que tout le monde peut faire à l'heure actuelle, révèlent un état de choses qui est tout à fait différent, concernant les questions de paix et de guerre que ce qu'imagine telle ou telle tête du bon public universel. La guerre n'est pas un fait de sentiment ou d'intellectualité, comme les intellectuels et les sentimentaux ont tendence à le dire. La guerre n'est pas une folie comme les moralistes le prétendent. C'est un événement qui résulte, au contraire, de calculs très positifs et qui a uniquement pour base des conditions économiques, c'est à dire, pour parler clair, de grande profits matériels à réaliser. Quand nous nous approchons de la réalité historique d'aujourd'hui, nous constatons que ce sont ces réalités économiques et materielles qui sont au début de la plupart des événements qui se déroulent sur la scène du monde, avec les peuples comme acteurs. Dès lors, nous voyons avec une certaine netteté que pour empêcher la guerre il faudrait une organisation des intérêts humains contraires. Cela revient à dire que c'est aux exploités à faire alliance ensemble, d'un bout du monde à l'autre, pour dresser une barriére valable contre les forces et les puissances qui sont susceptibles de mettre en action d'autre part les profiteurs de la guerre. Ces profiteurs de la guerre, sont, de toute évidence, les personnalités ou groupements capitalistes qui ont intérêt concret à ce qu'on fasse (et qui ne la font pas eux-mêmes).

Dar rămîne să știm cum se poate ajunge la acest grandios rezultat. Aici apar discordanțele, și aceasta numai datorită divergențelor de opinii asupra metodelor susceptibile de a impune pacea în lume, adică de a realiza un obiectiv asupra căruia marea majoritate a ființelor gînditoare este de acord, și anume, că problema rămîne în mod practic de nerezolvat. Ar fi ușor să demonstrăm că, cu cît se vorbește mai mult și mai solemn despre pace, cu atît mai mult se pregătește în realitate războiul și că fatalitatea războaielor viitoare este garantată și asigurată în lumea contemporană tocmai de organismul despre care unii pretind că elaborează antidotul războiului: Societatea Națiunilor. Aceasta are drept scop de a da stabilitate tratatelor de pace, adică stării de ostilitate pe care aceste tratate de represalii și de pradă o întrețin între națiunile bătrîne și tinere.

Aceste constatări, pe care toată lumea poate să le facă la ora actuală, dovedesc o stare de lucruri cu totul diferită, privind problemele păcii și ale războiului, decît o imaginează cutare sau cutare cap din publicul obișnuit.

Războiul nu este o faptă de sentiment sau de rațiune, așa cum intelectualii și sentimentalii au tendința să spună. Războiul nu este o nebunie cum pretind moraliștii. Este un eveniment care rezultă, dimpotrivă, din calcule foarte precise și care are ca unică bază condițiile economice, adică, pentru a vorbi răspicat, realizarea marilor profituri materiale. Cînd ne apropiem de realitatea istorică de astăzi, constatăm că aceste realități economice și materiale sînt la originea celei mai mari părți a evenimentelor care se derulează pe scena lumii, avînd popoarele drept actori. De atunci, noi vedem cu oarecare limpezime că pentru a împiedica războiul ar trebui o organizare a intereselor umane contrare. Asta înseamnă ca exploatații să se unească de la un capăt al lumii la celălalt pentru a ridica o puternică barieră împotriva forțelor și puterilor care sînt capabile să pună în acțiune, de cealaltă parte, pe profitorii de război. Acești profitori de război sînt în mod sigur personalitățile sau grupările capitaliste

pentru pace? 2. — Cum concepeți dumneavoastră această Internațională Pacifistă? În ce cadre poate fi ea situată în raport cu alte organizații sociale? Are ea trebuință de o concepție integrală umanitaristă, sau numai de o idee pacifică, de un sentiment de comunicare?

Rezultatele acestei cercetări le va publica în lucrarea ***Wege zum Frieden (Căile păcii)***, apărută în 1932, la Berlin, cu o prefață a lui Romain Rolland și o introducere și o încheiere semnate de Relgis. Este o carte de o mare valoare documentară, în care se găsesc răspunsurile a 160 de personalități proeminente asupra problemelor păcii. Răspunsul lui Henri Barbusse la această anchetă constituie tex-

Les éléments humains contre lesquels se fait la guerre et dont sont tirés les profits de celle-ci, ce sont les masses populaires, ouvrières et paysannes.

On ne peut pas concevoir une société des nations qui soit réellement ce que son titre indique et qui puisse exercer une influence contre la guerre, que si elle émane des peuples et non si elle émane des gouvernements lesquels sont d'une façon indiscutable dans les collectivités modernes, les aides, les défenseurs et les complices des grands capitalistes. La Société des Nations internationale pacifiste, seule loyale et sincère, seule digne de ce nom, seule efficace, c'est le socialisme international. Il résulte de tout cela qu'on ne peut pas être pacifiste sans être révolutionnaire. C'est en effet ce que je crois de tout mon cœur.

Henri BARBUSSE

---

care au un interes concret în ceea ce fac (şi care nu o fac prin ei înşişi). Elementele umane împotriva cărora se face războiul şi de la care sînt trase profiturile sînt masele populare, muncitoreşti şi ţărăneşti.

Nu se poate concepe o societate a naţiunilor care să fie în mod real ceea ce titlul său indică şi care să poată exercita o influenţă împotriva războiului, decît dacă ea emană de la popoare şi nu de la guvernele care sînt, în mod indiscutabil, în colectivităţile moderne, ajutoarele şi complicii marilor capitalişti. Societatea internaţională pacifistă a naţiunilor, singura loială şi sinceră, singura demnă de acest nume, singura eficace este socialismul internaţional. Reiese din toate acestea că nu poţi fi pacifist, fără să fii revoluţionar. Este într-adevăr ceea ce cred din tot sufletul.

Henri BARBUSSE

tul scrisorii expediate lui Relgis la 5 octombrie 1930.

II

[Antet]
Henri BARBUSSE
Sylvie
Aumont par Senlis
Tél. nr. 2 à Aumont.

5 octobre 1930

Mon cher Relgis,

Je suis heureux de l'occasion qui s'offre à moi de me trouver une fois de plus en rapports avec vous. Au seuil de la conversation que nous devons avoir ensemble, je saisis de tout mon cœur cette occasion non seulement de vous adresser mon amical souvenir mais aussi de vous dire qu'il m'intéresse à plus d'un titre de converser avec vous sur ce sujet du paci-

---

II

[Antet]
Henri BARBUSSE
Sylvie
Aumont par Senlis
Tel. nr. 2, à Aumont

5 octombrie 1930

Dragul meu Relgis,

Sînt bucuros de prilejul care mi se oferă de a fi încă o dată în contact cu dumneata [3].

În pragul convorbirii pe care trebuie s-o avem, profit din toată inima de această ocazie nu numai pentru a vă adresa gîndul meu prietenesc, ci şi pentru a vă mărturisi că mă interesează cum nu se poate mai mult să discut cu dumneavoastră asupra acestui

[3] La 30 octombrie 1928, Barbusse îi scria lui Eugen Relgis, invitîndu-l la Congresul de la Berlin al Comitetului antifascist: « Congresul trebuie să se ocupe cu toate manifestările acestui flagel generalizat care este fascismul. La tribuna Congresului, în faţa opiniei publice mon-

fisme où vous donnez un effort si noble et si généreux et où vous tachez de rattacher votre rêve à la réalité.

C'est là qu'est tout le nœud de la question : Le rapport de la conception pacifiste avec les nécessités et les lois des sociétés humaine sur le plan économique puis sur le plan social et politique. Mais je crois qu'en suivant rigoureusement l'examen de ces rélations de l'idéologie avec la réalité, je m'écarterais quelque peu de vos conclusions.

Les états modernes, ceux de l'Europe comme ceux de l'Asie ou de l'Amérique se trouvent actuellement (je réponds à votre première question) dans une situation très définie les uns vis à vis des autres. Cette situation est commandée par l'état général de concurrence et de lutte et par le fait que l'économique, et la politique sont tenues en mains dans le monde actuel (à une exception près) par les classes possédantes. Le jeu de la politique mondiale coincide avec le jeu des intérêts économiques en présente, et par conséquant avec le jeu des intérêts individuels des personnes et des groupements qui tiennent en mains les fils des affaires commerciales et financières.

Dès lors, il va de soi que cet état de choses qui est en principe un état de concurrence, d'antagonisme et de lutte pour les débouchés et pour les sphères d'influence et qui doit aboutir forcément à des conflits armés généralisés comme celui dont l'univers est encore saignant et mutilé — cet état de choses ne peut être effectivement combatu que par un autre état de choses : A savoir l'organisation internationale des forces productrices seules forces susceptibles de contrebattre l'organisation dirigeante capitaliste et impérialiste. Il n'y a pas d'autre issue. Il est absolument vain d'entrevoir la paix sur la terre autrement qu'à la suite d'une transformation profonde des rapports sociaux et de l'action politique, transformation arrachant aux dirigeants de l'individualisme capitaliste les moyens d'action qu'ils ont entre les mains par suite d'une usurpation que rien ne justifie et qui est simplement le résultat d'un etat de fait. Tous les rêves d'une société meilleure, d'une fraternité universelle, d'une harmonie générale, n'existent *qu'en tant qu'ils s'appuient sur cette*

---

subiect al pacifismului — pentru care depuneţi un efort atît de nobil şi generos, dindu-vă osteneala de a lega visul cu realitatea.

Aici e cheia problemei: raportul concepţiei pacifiste cu necesităţile şi legile societăţilor omeneşti pe plan economic, apoi pe plan social şi politic. Cred însă că urmînd cu rigurozitate cercetarea acestor relaţii ale ideologiei cu realitatea, mă voi îndepărta puţin de concluziile dumneavoastră.

Statele moderne, acelea din Europa ca şi cele din Asia sau America, se găsesc în momentul de faţă (răspund primei dumneavoastră întrebări) într-o situaţie foarte precisă unele faţă de altele. Această situaţie este determinată de starea generală de concurenţă şi de luptă, precum şi de faptul că, în lumea actuală (cu o excepţie), economia şi politica sînt în mîinile claselor posedante. Jocul politicii mondiale coincide în prezent cu jocul intereselor economice şi în, consecinţă, cu jocul intereselor individuale al persoanelor şi ale grupurilor care ţin în mîini firele afacerilor comerciale şi financiare.

De aici rezultă, de la sine, că această stare de lucruri, care este în principiu o stare de concurenţă, de antagonism şi de luptă pentru debuşeuri şi sfere de influenţă — şi care duce prin forţa lucrurilor la conflicte armate generalizate, ca acela de pe urma căruia planeta noastră este încă sîngerîndă şi mutilată — această stare de lucruri nu poate fi efectiv combătută decît prin alta, şi anume: organizarea internaţională a forţelor producătoare, singurele capabile să combată organizarea conducătoare capitalistă şi imperialistă. Nu există altă ieşire. Este absolut zadarnic să întrevedem instaurarea păcii pe pămînt altfel decît în urma unei adînci schimbări a raporturilor sociale şi a vieţii politice, transformare care va smulge conducătorilor individualismului capitalist mijloacele de acţiune pe care le deţin de pe urma unei uzurpări pe care nimic nu o îndreptăţeşte şi care este simplul rezultat al unei stări de fapt. Toate visurile pentru o societate mai bună, pentru o fraternitate universală şi o armonie generală *nu există*

diale, să se aducă din toate colţurile lumii un rechizitoriu complet împotriva acestei ofensive, în acelaşi timp barbare şi perfecţionate, a reacţiunii universale. Se pare totuşi că acest Congres trebuie să dea o importanţă deosebită fascismului italian, care este mai mult sau mai puţin focarul teoretic şi efectiv al tuturor diverselor fascisme naţionale.
Asupra acestor puncte solicit părerile, observaţiile, criticile dumitale. Manifestaţia grandioasă pe care o pregătim nu va lua tot avîntul şi amploarea ei, decît dacă toate personalităţile indicate să-şi spună cuvîntul vor contribui la precizarea şi completarea programului ei. Crede, scumpe Eugen Relgis, în sentimentele mele

organisation positive des masses profondes qui sont la substance même de l'humanité. Dans l'état actuel des choses, et sans cette modification profonde, non seulement il est absurde de faire miroiter la paix aux yeux des foules comme le font à la Hage, à Locarno ou à Genève les grands charlatans gouvernamentaux, mais cela est une duperie et une mauvaise action. Il y a toute une comédie de soi disant humanitarisme, de soi disant progrès, de soi disant démocratie qui ne consiste en réalité qu'en paroles, qu'en promesses, qu'en mirages — et dans les coulisses de la diplomatie internationale et des grands consortiums de la haute finance et de l'industrie lourde, la préparation de la guerre se continue imperturbablement, jusqu'au jour où les maîtres de l'heure déclancheront, ce qui leur est bien facile, l'incident qui mettra le feu aux poudres.

Rien ne m'a paru plus faux que cette expression que j'ai souvent entendu répéter au cours de la lutte que j'ai entreprise pour les vrais intérêts des exploités et des opprimés: « La guerre est une folie ». Non, la guerre n'est pas une folie: elle résulte de calculs extrêmement positifs faits par ceux qui ont un intérêt matériel à le faire et qui ont les moyens de la faire faire. Il n'y a de fou que les armées qui marchent contre elle-mêmes.

C'est pour ces raisons, mon cher ami, que je suis extrêmement méfiant contre les considérations d'ordre très élevé, mais sans contact avec le réel et sans influence sur lui. Il peut sembler qu'on acquitte sa conscience par un cri de réprovation et d'horreur ou par une lamentation poétique. Je ne suis pas loin de croire que cela aussi est tromperie et mauvaise action. Il semble en effet que cette lutte de plaintes et de paroles qu'emporte le vent, détourne les foules de leur véritable devoir qui est de veiller à ce que les mêmes causes ne produisent pas les mêmes effets et de changer à la racine un régime d'où la misère et le massacre sortent logiquement et fatalement.

En répondant à vos questions, dans le sens où je l'ai fait, j'ai répondu aussi à celle que vous me posez sur le devoir des intellectuels. J'estime que les intellectuels ne forment pas une caste à part... Ce sont des travailleurs qui ont les mêmes buts humains et profonds

---

decît în măsura în care ele se sprijină pe această organizare pozitivă a maselor largi, care sînt substanța însăși a omenirii. În situația actuală, și fără această modificare profundă, nu numai că este absurd să fluturi mirajul păcii în ochii mulțimilor, cum fac la Haga, la Locarno sau la Geneva marii șarlatani guvernamentali, dar aceasta este o înșelătorie și o faptă rea. E o întreagă comedie a așa-zisului umanitarism, a așa-zisului progres, a așa-zisei democrații, care în realitate nu sînt decît cuvinte, promisiuni, iluzii. În culisele diplomației internaționale și în marile trusturi ale înaltei finanțe și ale industriei grele, pregătirea războiului continuă imperturbabil pînă în ziua cînd stăpînii momentului vor declanșa, ceea ce lor le e ușor, incidentul ce va da foc pulberii.

Nimic nu mi-a părut mai fals decît această expresie pe care am auzit-o adesea repetată în timpul luptei pe care am întreprins-o pentru adevăratele interese ale exploataților și ale oprimaților: « Războiul este o nebunie ». Nu, războiul nu este o nebunie: el rezultă din calcule extrem de precise făcute de cei care au un interes material să-l facă și care au mijloace să-l provoace. Nebune sînt doar armatele care merg împotriva lor înseși.

Pentru aceste rațiuni, dragul meu prieten, sînt deosebit de neîncrezător față de considerațiile de natură foarte înaltă, dar fără legătură cu realitatea și fără influență asupra ei. Ar părea că-ți împaci conștiința printr-un strigăt de reprobare și de oroare sau printr-o tînguire poetică. Nu sînt departe de a crede că și aceasta este tot o înșelătorie și o faptă rea. Se pare, în adevăr, că această luptă de vaiete și de cuvinte, care se împărștie în vînt, întorc mulțimile de la adevărata lor datorie care este de a veghea ca aceleași cauze să nu producă aceleași efecte și de a schimba din rădăcină un regim din care mizeria și măcelul rezultă în mod logic și fatal.

Răspunzînd în felul acesta întrebărilor dumneavoastră, am răspuns și aceleia pe care mi-o puneți asupra datoriei intelectualilor. Consider că intelectualii nu formează

devotate, Henri Barbusse ».
La rîndul său, Eugen Relgis arăta, printre altele, în epistola de răspuns din 23 noiembrie 1928:
« ...Fascismul, care reprezintă reacțiunea disperată a rămășițelor vechii societăți, va fi înlăturat prin efortul unanim al acelor care făuresc noua societate a muncii și a dreptății.[...]
În acest spirit, mă asociez la acțiunea dumneavoastră, scumpe Henri Barbusse. Nu pot exprima altfel respectul și admirația ce le păstrez față de opera și viața dumneavoastră publică, decît fiind pe deplin sincer cu mine însumi ».

que les autres travailleurs. Mais par la nature de la tâche qu'ils accomplissent, ils sont susceptibles d'apporter de la lumière sur les choses, d'ouvrir les yeux et les consciences autour d'eux. Ils ont donc par là un role éminemment public et social qui leur impose des devoirs en conséquence ; j'ai toujours pensé et j'ai souvent dit sous toutes sortes de formes que ceux qui font métier d'écrire n'ont pas le droit d'écrire toutes les fantaisies qui peuvent leur passer par la tête mais qu'ils doivent songer à exercer une action utile, à montrer les voies et surtout à révéler par quels chemins ont peut arriver à atteindre certains objectifs idéaux. Ceux qui montrent le but sans montrer le chemin mentent à ceux qui les écoutent. En conséquence la mise à l'écart de la politique dans l'œuvre littéraire (pour n'envisager que celle-ci) me parait atrophier et fausser toute significtion et toute la portée de la mission de l'écrivain. Mais il faut bien spécifier ici que je n'entends pas prétendre que les intellectuels doivent forcément jouer un rôle de politiciens mais seulement qu'ils doivent jamais perdre de vue qu'une politique prôbe, réaliste, scientifiques, est le seul instrument permettant aux ensembles vivants de prendre part à la conduite des choses. La politique n'étant que l'action sur la vie historique présente et en préparation, vaut ce que valent les principes qui la dirigent.

Je préciserai donc encore ma pensée en disant qu'il me parait impossible que dans le sinistre chaos de la vie contemporaine, où il serait honteux d'être neutre, les écrivains dignes de ce nom ne se tournent pas vers les vastes perspectives de la politique révolutionnaire.

Le succès des national-socialistes en Allemagne me parait tout à fait caractéristique de la violence désespérée avec laquelle la bourgeosie réagit contre la menace qu'elle sent grandissante et grondante de la poussée du prolétariat universel. C'est l'audace et le progrès du socialisme italien qui a amené le fascisme en Italie. Partout où les multitudes lèvent la tête et secouent leurs chaînes, il sort de terre des organisations défensives et offensives du capitalisme menacé, qui emploie tous le moyens pour écraser les revendications populaires et pour stabiliser dans l'univers la dictature de l'argent. Il est en effet très remar-

---

o castă aparte. Ei sînt muncitori care au aceleași scopuri omenești și profunde ca și ceilalți. Însă prin natura sarcinii pe care o îndeplinesc, ei sînt capabili să aducă lumină asupra lucrurilor, să deschidă ochii și conștiințele celor din jurul lor. Ei au deci prin aceasta un rol eminamente public și social, care le impune în consecință datorii; am gîndit totdeauna și am spus-o adesea, sub diferite forme, că aceia care au meseria de a scrie n-au dreptul să scrie toate fanteziile care pot să le treacă prin cap, ci că ei trebuie să se gîndească să exercite o acțiune folositoare, să arate căile și mai ales să dezvăluie pe ce căi se poate ajunge la anumite obiective ideale. Acei care arată scopul, fără să arate drumul, mint pe cei care îi ascultă. În consecință, eludarea politicului în opera literară (pentru a nu avea în vedere decît aceasta) îmi pare că atrofiază și falsifică întreaga semnificație și orice influență a misiunii scriitorului. Dar trebuie să subliniez aici că nu înțeleg să pretind că intelectualii trebuie să joace în mod forțat un rol de politicieni, ci numai că ei nu trebuie să piardă niciodată din vedere faptul că o politică cinstită, realistă, științifică este singurul instrument care îngăduie maselor să ia parte la conducerea lucrurilor. Politica nefiind decît acțiunea asupra vieții istorice prezente și a celei ce se pregătește, prețuiește tot atît cît și principiile ce o conduc.

Voi preciza deci încă o dată concepția mea, spunînd că îmi pare imposibil ca, în sinistrul haos al vieții contemporane, unde ar fi rușinos să fii neutru, scriitori demni de acest nume să nu se întorcă spre vastele perspective ale politicii revoluționare.

Succesul național-socialiștilor în Germania îmi pare cu totul caracteristic pentru violența disperată cu care burghezia reacționează împotriva amenințării proletariatului, universal, pe care o simte crescînd și vuind. Îndrăzneala și avîntul socialismului italian au adus fascismul în Italia. Peste tot unde mulțimile își ridică fruntea și-și scutură lanțurile, ies din pămînt organizații defensive și ofensive ale capitalismului amenințat, care folosește toate mijloacele pentru a zdrobi revendicările populare și

quable de constater que ces mouvements d'offensive contre les progrès du socialisme se manifestent à peu près dans tous les pays du monde dans la mesure où ces progrès se poursuivent et s'accroissent. Les fascismes ne sont nullement le résultat de la qualité d'une personnalité quelquonque. Ce n'est pas la valeur individuelle d'un Mussolini ou d'un Hitler qui les suscitent et qui les maintient : c'est la puissance de lutte d'un régime injuste, décomposé, mais encore très puissant et qui tente sur tous les points du monde un effort désespéré pour barer la route aux forces d'en bas. Inutile d'ajouter que c'est avec la complicité directe ou indirecte, cynique ou caché des pouvoirs établis.

Bien amicalement à vous,

Henri BARBUSSE

---

pentru a stabiliza în univers dictatura banului. Este impresionant, în adevăr, să constați că aceste mișcări ofensive împotriva progresului socialismului se manifestă aproape în toate țările lumii în măsura în care aceste progrese se înlănțuie și sporesc. Mișcările fasciste nu sînt cîtuși de puțin rezultatul însușirilor unei personalități oarecare. Nu valoarea individuală a unui Mussolini sau a unui Hitler le creează și le mențin, ci puterea de luptă a unui regim nedrept, descompus, dar încă foarte puternic, și care încearcă în toate colțurile lumii printr-un efort disperat să bareze drumul forțelor oprimate. Inutil să adaug că aceasta se petrece cu complicitatea directă sau indirectă, cinică sau ascunsă a forțelor la putere.

Cu prietenie, al dumitale

Henri Barbusse

CRONICA EDIȚIILOR

*Lada zburătoare sau goana după «postume»**

PROBLEMA «POSTUMELOR» UNUI scriitor este, înainte de toate, o chestiune gingașă. G. Ibrăileanu vedea în publicarea lor «aproape un fel de nedelicatețǎ», prin etalarea unor încercări crezute de cineva «nevrednice de el însuși, ori bruioanele din cari putem vedea chinul de a crea, din cari putem cunoaște ce idei, banale adesea, și in ce formă, stingace de cele mai multe ori, au ieșit întii de sub pana scriitorului». («Postumele» lui Eminescu). *Interesul pentru cercetarea istorico-literară justifică, totuși, chiar pentru criticul citat, publicarea manuscriselor unui mare poet. Continuăm să credem însă că nu în toate cazurile (și nu pentru orice manuscris) publicarea acordă automat și o valoare revelantă. Studiul atent și avertizat poate utiliza acest material pentru întregirea portretului operei împlinite, în explicarea genezei ei, stabilirea de motive sau variante etc. Există însă poeți a căror măsură se află întreagă în opera antumă, fie pentru că ei și-au epuizat creația într-o arie coincidentă cu opera publicată, fie din pricină că și-au dobîndit personalitatea abia din momentul ieșirii în arenă. Unul dintre aceștia este Octavian Goga. El și-a renegat vehement (și, o vedem astăzi, justificat) începuturile lirice, interzicîndu-le dreptul de a figura în volumele sale. Cit despre ultimele creații, editate postum în* Din larg *(1939), decalajul sensibil față de valoarea celorlalte poezii a fost acceptat tacit doar printr-o mișcare sentimentală, sub impresia proaspătă a dispariției omului, nici o exegeză critică serioasă nefiind dispusă, astăzi, a vedea în acea culegere timbrul real al poetului. Cu toate aceste avertismente, o anumită legendă stăruia în jurul începuturilor, legată și de faptul că ele păreau să exprime o experiență intimă, radical deosebită de coordonata socială pe care se angaja Goga cu primul său volum,* Poezii, *din 1905. În* Fragmentele autobiografice *(1935), el repudia acel capitol, nu neapărat pe criteriul valorii, cit pe acela de opțiune estetică, de concepție, poezia erotică fiind declarată «un act personal, un act care mă privea numai pe mine și un sentiment de quasi-decență literară mă oprea ca de poeziile mele erotice să ia cunoștință și alții». Curiozitatea unor studioși era, prin aceasta, incitată. Între alții, Victor Ilieșiu* (O etapă necunoscută a vieții și operei lui Octavian Goga, *în* „Limbă și literatură“, *1968, pp. 133—146*) *crede a descoperi modelul poeziei* Dăscălița *în persoana nonagenarei Aurelia Rusu, învățătoare pensionară din comuna Bontăeni (Maramureș), inspiratoarea unei idile de tinerețe a poetului, și în posesia căreia se află o corespondență amoroasă, conținînd și 11 poezii ocazionale. Iată, așadar, puse în circulație, într-o formă comentată anecdotic fără respectarea unei tehnici cit de cit elementare a publicării textelor, o parte din faimoasele poezii erotice repudiate de autorul* Oltului. *Nimic din materia lirică a versurilor tînărului amorez nu prevestește însă poetul de mai tîrziu; orice student din 1900 putea fi autorul improvizațiilor de pe* verso-*ul cîte unei cărți poștale ilustrate, de felul:*

«Cînd privesc floarea de mac
Din care-a răsărit
Un chip sfios și drăgălaș
De îngeraș iubit,

* Octavian Goga, *Poezii inedite, descoperite și publicate de Dan Smântânescu*, București, „*Cartea Românească*“, 1973.

Întreb versurile mele
De ce nu-s floricea?
Să-mi poată răsări din ele
Iubirea ta... »

Interesul « dării în vileag », cum ar fi spus Ibrăileanu, a unor asemenea naivități nu era decît, cel mult, de întregire a unei biografii sentimental-anecdotice. Eram încă o dată preveniți că renegarea de către poetul însuși a eroticii sale de juneţe nu se făcuse fără serioase temeiuri. Împotriva acestei evidențe, s-a editat în 1973 o bizară alcătuire de Poezii *de Octavian Goga « descoperite și prezentate de Dan Smântânescu ». O primă ciudățenie ne întîmpină de la inadvertența titlului de pe copertă* (Poezii) *și a celui de pe foaia de titlu* (Poezii inedite) *menită să ne introducă în atmosfera de farsă a întregului. « Misterul » pare să se lămurească în* Cuvîntul înainte, *unde editorul ne explică procedarea « in* alcătuirea publicării *acestor poezii »* (subl. ns, *p. 42*)*; e vorba de trei categorii de texte, prima,* inedită, *constituită din « manuscrise originale » aflate în arhiva editorului (41 piese) ; a doua, poezii apărute în diverse periodice, dar neincluse în nici o ediție (31 texte) ; a treia, în fine, variante la un număr de 12 poezii publicate și în ediția I. D. Bălan, confruntate cu originalele aflate tot în posesia lui Dan Smântânescu. Luînd în discuție în ordine inversă capitolele ediției, vom spune că stabilirea variantelor, confruntarea formei* edite *a unor poezii cu aceea rămasă în manuscrise este o operație stimabilă și, în multe privințe, utilă pentru cunoașterea laboratorului unui poet ; ea își găsește locul potrivit în notele unei ediții definitive sau, cînd aceasta a apărut (cum este cazul seriei de* Opere *îngrijite de I. D. Bălan), sub forma unei contribuții istorico-literare independente. Poeziile rămase în periodice, puține la număr în ocurență, nu prezintă un interes special, unele fiind simple exerciții, glume ale poetului ce redacta « poșta redacției » și inventa colaborări în momente de penurie, ori tălmăciri (din Petöfi, Carmen-Sylva), toate ignorate de autorul însuși. Nu contestăm utilitatea (minimă, e adevărat) și a acestei producții. Dar editorul include sub titlul secțiunii* Poezii apărute în periodice *(prin care se înțelege îndeobște poezia risipită* de autor *și neadunată* de el *în volume) și cele 11 poezii comunicate în 1968 într-un* periodic („Limbă și literatură") *de un alt amator de « descoperiri », Victor Ilieșiu. Procedeul nu este numai inexact (Goga n-a publicat în nici o revistă acele texte, ci le-a destinat, în corespondența sa, Aureliei Rusu), dar și superfluu, de vreme ce poeziile fuseseră publicate anterior de altcineva. Reproducerea lor, eventual, într-o* Addenda *a unei ediții complete de* Opere *și-ar fi găsit justificarea ; dar « preluarea » într-un volum de așa-zise « inedite », șochează. Cu atît mai mult, cu cît Dan Smântânescu n-a văzut măcar originalele (reproduse după articolul lui V. Ilieșiu), de unde și modalitatea de a le intitula (altfel decît primul lor comentator, dar fără să știe* dacă *și* cum *vor fi fost ele intitulate de autor, în manuscrisele scrisorilor) sau felul fantezist de datare : majoritatea poartă mențiunea « scrisă în 1900—1901 », ceea ce e ridicol, dacă ne gîndim că poeziile sînt inserate în* scrisori *precis datate. Ajungem, în fine, la prima secțiune a volumului, cuprinzînd adevărata « descoperire » a lui Dan Smântânescu : e vorba aici de « creațiuni inedite » aflate în arhivă proprie, « scrise într-un caiet de latină cu 35 de poezii și două schițe în proză ». « Dintre acestea, arată D. S., 18 au fost publicate în revistele* „Tribuna" *(Sibiu) și* „Familia" *(Oradea). Restul de 17 poezii au rămas inedite. Ele fac parte din epoca de începuturi lirice, adică anii 1900—1903 ». Se publică numai acestea, la care se adaugă 24 poezii scrise pe foi răzlețe, datînd din anii 1902—1911, deci « ieșind din cadrul poeziilor de început » (p. 10). Caietul a fost descoperit de D. S. « cu 12 ani în urmă, într-o ladă cu numeroase caiete de școală, la un bătrîn profesor din Brașov. El datează din anul 1900 » (p. 9). Restul, adică « filele răzlețe », au fost găsite tot « în depozitul menționat » (p. 10). Firește, i-am cere prea mult editorului să ne dezvăluie misterul « lăzii » cu pricina, cît și identitatea bunului bătrîn profesor care a păstrat atîtea decenii acele caiete de școală fără să aibă curiozitatea să afle ce ascundea măcar « caietul de latină », cît și ciudățenia că între « filele răzlețe » din același « depozit » se află și poezii din 1905—1906 și chiar una inserată în textul unei scrisori către cumnata poetului, Lucia Cosma* (Sospiri). *Împrejurarea că ea se află împreună cu « caietul de latină » din 1900, în aceeași « ladă zburătoare », e de-a dreptul inexplicabilă dacă excludem imixtiunea arhivei surorilor Hortensia și Lucia Cosma, zburătăcită și ea în împrejurări tot atît de necunoscute ca și identitatea straniului « bătrîn profesor » brașovean. Dar cum nu anecdotica ne interesează aici, fie ea și de roman (sau istorie literară) foileton, ne vom rezuma la întrebarea cum poate conține un caiet ce « datează din anul 1900 » (p. 9) 17 poezii scrise între « anii 1900—1903 »? (p. 10). Cu atît mai mult, cu cît în notele la acestea (vezi pp. 49—90) marea lor majoritate poartă*

mențiunea 1900, altele, puține, 1901. Ni se dau, în schimb, drept sigure, impulsurile care ar fi generat acele prime « licăriri lirice inedite », unele fiind « întîmplări din viață avînd un caracter de balade », altele « înmuguririle patetice, dar efemere, de iubire pentru cutare fată din sat, sau de pasiunile pe cît de spontane, pe atît de puternice pentru cele cîteva copile drăgălașe pe care le-a cunoscut în diverse circumstanțe ». Aflăm, așadar, — în fine! — cine au fost « făpturile impresionante », inspiratoarele eroticii « din perioada pînă la 1906 » : « Aurelia Rusu, *învățătoare ; pianista* Mărioara Dogée *de la Ghioroc ;* Lenita Cernea *din Brașov [în notă : « Lenita Cernea, tînără blondă și încîntătoare, a fost subiectul marii sale împătimiri, la Brașov, în timpul cînd își pregătea bacalaureatul. Posedăm în arhiva noastră doar două cărți poștale în care se manifestă prezența ei în viața lui Octavian Goga, dar, în caietul de limba latină, pe mai multe file, stăruie inspirația produsă de iubirea ei. Nu posedăm altă informație decît cea redată de ea însăși, că locuia în strada Pietroasa ».]*, Lili Vincez *și* Adelina Olteanu *din Craiova » (p. 11). Firește, departajarea poeziilor între diferitele muze care s-au « fixat spontan » pe « ecranul afectivității lui Octavian Goga » (p. 20) nu e lucru comod : în privința Aureliei Rusu « munca ne-a fost ușurată de studiul lui Victor Ilieșiu », care a descoperit ciclul poeziilor-epistole adresate învățătoarei din Bontăeni-Maramureș; din « ciclul Lenita » ar face parte 9 poezii indicate la p. 19 ; « chipul încîntător al Mărioarei Dogée, dublat de virtuozitatea ei pianistică » (p. 21), i-ar fi inspirat poezia* Dimineața („Luceafărul", III, *1904*), *cît despre Adelina Olteanu, « femeia cu gingășii sensibile » (p. 38), ea l-ar fi inspirat pe poet abia după ce « cu aparentă gingășie » aceasta ar fi răspuns amorului său logodindu-se cu O. C. Tăslăuanu (p. 38) etc., etc. Nu aflăm, e drept, partea de contribuție a domnișoarei Lili Vincez dar*[1]*... editorul ne previne asupra « ritmicității sentimentale » a tînărului poet care se îndrăgostea repede, iubind « nu numai simplitatea frustră [sic!] a tipului rural, visîndu-se tolstoian în mediu bucolic » (p. 38), dar și tipul așa-zicînd sofisticat sau sensual-citadin al femeii « nicidecum vaporoasă ca Beatricea lui Dante, ci trupeșă, cu forme seducătoare și carnea pietroasă »... (p. 19). Acum, nu înțelegem exact dacă « ineditele » descoperite în misteriosul « depozit » au fost publicate cu intenția de a li se identifica diversele muze inspiratrice ori « ediția » s-a născut pentru că D. S. descoperise după migăloase investigații, pe pianista din Ghioroc, Mărioara Dogée, pe Lenita Cernea (« trupeșă, cu forme seducătoare ») și pe celelalte frumuseți de tip rural și urban... Căci dincolo de atîtea ispite, materialul poetic propriu-zis e mai mult decît modest. Aflat la primele sale exerciții de versificație, Goga e încă departe de accentul personal, dominat de modele școlare, în motive, prozodie și reminiscențe din Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, cu explicabile stîngăcii :*

« Să săltăm toți ușor
Viața ni-e fără nor
Hora nu ni-a strica
Ura!... ura! »

Sau banalitatea catrenului-epistolar, la modă :

« Ca cele vechi să nu le uiți
Mai scrie-mi cîte-o carte;
Gîndește-te că te iubesc
Și de departe... »

Obsesia eminesciană a femeii madonă, veneră :

« Eu te visam un înger rătăcit
Pe lumea asta moartă și stricată... »

« Căci cine-ar ști a arăta
O venere mai mincinoasă
Ca tin' frumoasa mea frumoasă. »

« Minciună! Chip de demon cu aripi ostenite
Cu galeșe zîmbire pe buză-ncremenită!

[1] Formele maniacale de « identificare » muză-poezie ating paroxismul în cazula două nevinovate catrene, datate 2 martie 1898 și purtînd titlul *Cît de ceresc e valsul lin*. E rememorarea naivă a unei clipe de beție a dansului, poate a primului vals (Goga era în clasa a VII-a de liceu) cu promisiunea din versul final de a-și aminti întotdeauna « de-nvățătoare » (deci de cea care l-a învățat să valseze!). Cum însă în fantezia editorului « învățătoare » se suprapune obligatoriu cu viitoarea dăscăliță Aurelia Rusu din Bontăeni, el « deduce » că « în momentul cînd a compus această improvizație [poetul] era stăpînit de imaginea Aureliei Rusu » (p. 48), deși afirmă mai departe (p. 119, nota) că această idilă datează din 1900, iar V. Ilieșiu, al cărui material este expropriat cu mulțumirile de rigoare, arătase din primul rînd al contribuției sale: « în februarie 1900, Octavian Goga face cunoștință la o nuntă din Tohanul Vechi, de lîngă Brașov, cu învățătoarea Aurelia Rusu... » (*lucr. cit.*, p. 133). Să fii « stăpînit » de imaginea unei femei pe care o vei vedea abia peste doi ani — iată o performanță!

Din a credinței pături faci caer de ispite
Din cari inima toarce lungi fire aurite
Iluzii ce-mpresoară o minte nebunită ».

Prozodie eminesciană :

« Și dacă mai mă știu ruga
În taina serii cîteodat'
E că de amintirea ta
Mi-e-nlănțuită inima
Ce crede ne-ncetat ».

Improvizații glumețe :

« Drăcușor rotund și rumăn
Ca un pui de cantalup,
Dă-mi mînuța, dă-mi și ochii,
Dă-mi gurița să ți-o pup ».

Jocuri « epistolare », fabule-pamflet (Licuriciul), *cronici rimate în genul cultivat la* „Țara noastră" *și de V. Eftimiu, nu adaugă nimic la cunoașterea (fie ea și documentară) a unei producții din care arar se desprind prevestiri ale viitorului filon de aur al liricii lui Goga :*

« Dintr-un vis de-o vară-ntreagă
Cu nimic nu ne-am ales.
Ne-a murit cu frunza toamnei
Blîndul dragostei eres ».

Sau :

« Cu tropare de-ngropare
Să ne-nmormîntăm în lacrimi
Rostul albelor păcate,
Tresărirea dulcei patimi ».

Și cam atît. Căci limba e încă nesigură, cu forme desuete, ardelenisme sau expesii familiare : « veci-nic tu ești pe tapet »; « calabrias *să joci cu sfinții »;* « conductul *meu funebru » (pentru* cortegiu*) ;* « *ești frumoasă și* succeasă » (= reușită) ; « *min-tea mea* nefățărită » (= neprefăcută, sinceră) ; « *nu că ești* iurisprudent » ; « *Cînd ochii tăi privesc la mine / Cu* sîntăciosul *lor uitat » ;* « *Și calda,* sîntăcioasa *lene » ;* « *Rosale » pentru* Rusalii, « *crivet »,* « *prebegiri »,* « *dăgrabă »,* « *țigaretă » ș. a. m. d.*

Sîntem, așadar, încă departe de nivelul mari poezii a lui Goga și nu putem împărtăși pretenția pe nimic întemeiată a editorului că această versificare de adolescent ar fi « echivalentă sub specia istoriei literare cu aceea adunată încă de poet în volumele apărute în timpul vieții, sau de editori, în volumele apărute postum » (p. 41). O asemenea apreciere dilatată nu miră însă, venind din partea unui comentator tentat la tot pasul de un stil critic pletoric și bombastic. Iată o « definiție » inadecvată a liricii în chestiune : « Poezia lui Octavian Goga e inteligență subtilă, stăpînă pe un vast vocabular plastic, gata să distileze un conținut emoțional în formele verbale cele mai neașteptate, surprinzînd prin originalitatea gîndirii și prin farmecul muzical al sonorităților verbale » (p. 7). « Fastuozitatea sonoră », « prodigiosul spontan », « jocurile de artificii, culori și imagini neașteptate » (p. 8) nu sînt, orice s-ar spune, proprii liricii poetului în cauză. Puțin mai jos, procesul de creație e astfel înfățișat, în sugestii verbale dizgrațioase : « Ceea ce dospea îndelung înlăuntrul său *(subl. ns.) se așternea febril,* ireversibil *(subl. ns.) perfect și definit pe fila albă ». Goga e « trezorierul unor inspirații care-i* bîntuiau *ființa » ; caietul de latină e «* un confesional » ; *poeziile conțin « scînteieri care-i* augurează *virtuozitatea versificativă » ;* « casna sub vîrful *condeiului » nu-i e proprie etc. etc. Improprietăți, pleonasme se țin lanț : « defrișare a periodicelor » ; corespondență ce posedă « prețioase* documentări *istorico-literare » ; « ultimul cîntec al lebedei » (p. 19) ; « ecranul afectivității » (p. 20) ; « climatul său psihic » (p. 21) ; « alcătuirea publicării » (p. 42) ș. a. Ediția I. D. Bălan, apărută în colecția „Scriitori români" a Editurii* „Minerva", *e citată peste tot „Ediția Scriitori români" ; unele poezii fiind nesemnate, avînd ca siglă tipografică trei steluțe, acestea sînt enumerate în rîndul « pseudonimelor » poetului, cutare poezie fiind « apărută cu semnătura „trei stele" »... În fine, cum în vremea cînd își scria încercările lirice în faimosul « caiet de latină » Goga era obsedat de perspectiva unei afecțiuni pulmonare, editorul atestă împrejurarea asigurîndu-ne că « tușind, a avut expectorări sangvine cu care a stropit chiar filele acestui caiet ». Pasiunea factologică are și ea grabnică nevoie de dezinfecție !*

Mircea ZACIU

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

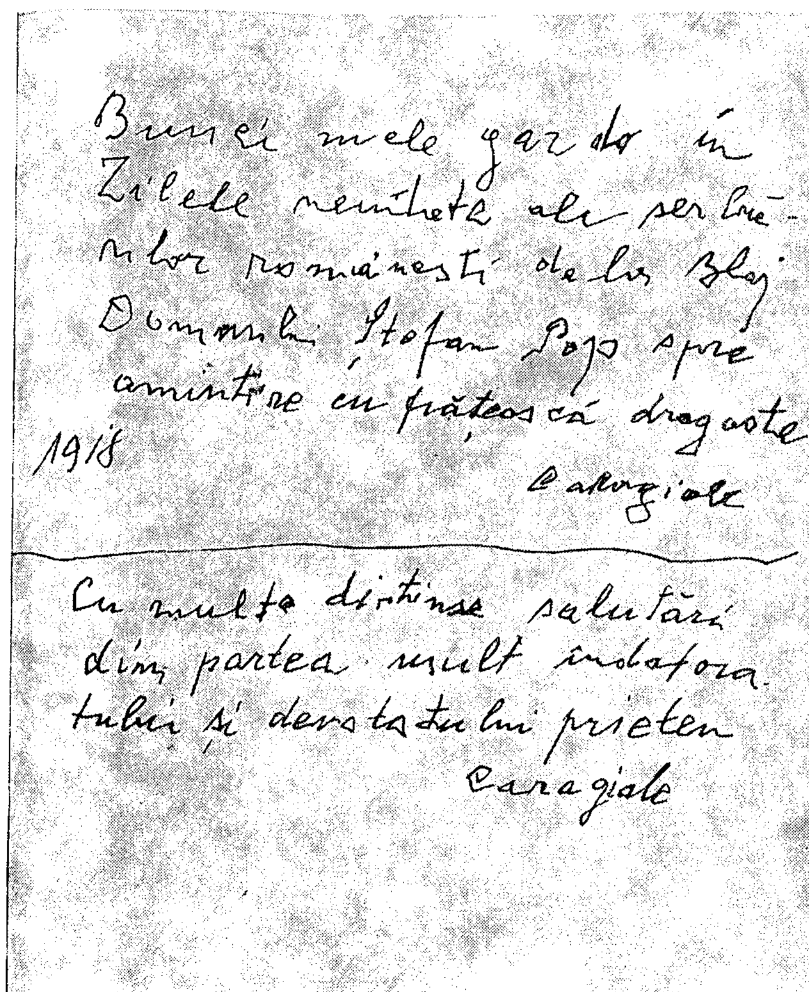
TREI DIN SCRISORILE SOSITE ÎN ultimul timp la redacție, ne-au atras atenția în chip deosebit, permițînd pe marginea lor interesante considerații asupra adevărului și erorii în istoria literară.

Dacă textele Traian Chelariu, puse cu amabilitate la dispoziția noastră de V. Spiridonică, demonstrează încă o dată importanța documentului — singurul care poate susține cu adevărat afirmațiile și judecățile noastre —, mărturiile A. P. Bănuț merită un cuvînt în plus. Cele două scrisori comunicate de Ion Buzași, au fost găsite în arhiva profesorului Ștefan Pop. Ele relevă, în ultimă instanță, reacția unei conștiințe pentru care eroarea, în fond nu de prea mari proporții, înseamnă o adevărată catastrofă menită să-i umbrească ultimele luni de viață, cît și încrederea în posteritatea reparatoare, care va scoate la lumină, inevitabil, adevărul faptelor. Lucru pe care ne grăbim să-l confirmăm.

Ultimul text pe care-l încredințăm tiparului, este scrisoarea profesorului Adolf Haimovici de la Universitatea „Al. I. Cuza“ din Iași, care aduce prețioase precizări pe marginea unui document Ion Barbu publicat în paginile acestei reviste (Nr. 3/12, 1973). Este o clarificare necesară, în lumina căreia, informațiile Domniei-sale devin un prețios document.

ADEVĂRATA «ISTORIE» A «DESCĂLECĂRII» LUI CARAGIALE LA BLAJ

Bunei mele gazde în
zilele neuitate ale serbări-
rilor românești de la Blaj
Domnului Ștefan Pop spre
amintire cu frățească dragoste
1918
Caragiale

Cu multe distinse salutări
din partea mult îndatora-
tului și devotatului prieten
Caragiale

Într-o suită de articole cu titlul: *L-am cunoscut pe Caragiale*, scriitorul ardelean A. P. Bănuț evoca în paginile revistei *„Astra“* (1968) popasul autorului *Scrisorii pierdute* la Blaj, în 1911, cu ocazia aniversării semicentenarului *„Astrei“*. Șederea lui Caragiale la Blaj este prezentată cu unele inexactități, asupra cărora îi atrage atenția, într-o epistolă, profesorul Ștefan Pop, cel care l-a găzduit pe marele dramaturg în acel oraș cu adînci tradiții istorice.

Obsedat de fireștile trădări ale memoriei, A. P. Bănuț, care împlinise, în octombrie 1968, optzeci și șapte de ani, îi scrie vechiului său prieten, Ștefan Pop, în dorința de a lăsa o mărturie asupra adevărului privind împrejurările în care acesta l-a găzduit pe Caragiale[1]. Recunoscînd că «*alături de faptul nud, am mai brodat și niţică literatură umoristică...*», chinuit de «*grava greșeală... și acest mare lapsus memoriae*», «*bolnav și amețit încît de-abia pot ține stiloul în mînă...*», A. P. Bănuț mărturisea la 12 aprilie 1968:

« *Iubite amice, eu am fost victima unei greșeli și te-am publicat în schița mea (ce vei citi-o în această lună în* „Astra“ *din Brașov) ca și cum te-aș fi prezentat lui Caragiale fiindu-i necunoscut* [subl. a.], *cînd în realitate tu l-ai găzduit tot timpul cît a stat în Blaj.*

Deoarece nu mai sîntem în viață decît noi doi, sînt de părere și te rog foarte mult și pe tine și pe stimata ta soție să tăcem mulcom, să nu mă dezmințiți, ca să nu fiu silit să fac o rectificare așa de dureroasă pentru mine, constatînd că nu mă mai servește memoria și că în locul prietenului, al cărui nume l-am uitat, te-am băgat în joc pe tine.

Să tăcem, dragă amice, să lăsăm lucrurile așa, pentru că prin scrisoarea ta din **10.IV.68** *și prin aceasta ce ți-o trimit, se va constata, după decesul nostru, că eu am greșit și că după 57 de ani nu-mi mai aduc aminte pe care prieten l-am prezentat lui Caragiale!* »

---

[1] Ulterior au sosit la redacție noi precizări din partea lui Ion Buzași, din care cităm: « După plecarea din Blaj, marele dramaturg îi trimite gazdei sale, în semn de recunoștință, fotografia sa din anii maturității, care conținea pe verso cîteva rînduri de mulțumire. Ele se află, împreună cu fotografia, la Muzeul orașului Blaj. Ștefan Pop o copiază cu un scris tremurat, din cauza vîrstei înaintate, și le trimite lui A. P. Bănuț ca să-i demonstreze mai convingător confuzia pe care o face în articolul din « *Astra* ».

Pentru întărirea afirmațiilor — scria mai departe A. P. Bănuț — *« în afară de aceste două scrisori (a ta și a mea) eu voi lăsa o însemnare din care să reiasă că am comis o eroare înlocuind pe necunoscutul meu prieten* cu tine [*subl. a.*], *gazda lui Caragiale.*

Sper, iubite amice, că-n calitatea noastră de vechi prieteni ne-am înțeles și eu pot dormi liniștit fără să fiu silit să dau peste cap o schiță cu mult umor tragicomic și să scriu alta, care mi-ar aduce o mare pagubă morală, fiind vorba de marele și unanim apreciatul scriitor de mare clasă ».

Am dat publicității aceste emoționante rînduri, cu sentimentul că îndeplinesc o datorie față de memoria unei conștiințe literale deosebite care a fost A. P. Bănuț.

Ion BUZAȘI

A FOST «ICONARIST» TRAIAN CHELARIU?

La începutul anului 1936 am scos la Brașov primul număr al revistei „*Front literar*“, la care am invitat să colaboreze cei mai reprezentativi poeți și scriitori tineri. Între aceștia se afla și Traian Chelariu, pe care îl cunoșteam din paginile „*Junimii literare*“.

Relațiile dintre noi au continuat pe parcursul mai multor ani, în cursul cărora am avut ocazia să aflu amănunte despre poziția pe care a avut-o Traian Chelariu față de unii din colegii săi de breaslă și mai ales față de grupul « iconarist ». Edificator pentru atitudinea netă a scriitorului și pentru grija manifestată de a nu fi cumva înglobat fără voie în vreun curent cu a cărui ideologie nu numai că nu a fost de acord, dar nu a avut nici un fel de contact, mi se pare următorul citat dintr-o scrisoare datată 30 mai 1936: *«Am totuși o temere, și, în consecință, o rugăminte: mă tem ca revista pe care o proiectezi să nu fie aservită altor obiective decît celor pur literar-culturală; iar aceasta nu din vina d[umi]tale, ci prin voința colaboratorilor. Nefăcînd nici un fel de politică — nici măcar politică literară —, eu nu aș ptuea participa în cazul acesta, bucurîndu-mă de multe adversități...»*

Din opera lui Traian Chelariu au reapărut, în ultimii ani, trei volume: *Scrieri lirice* (1970), *Necunoscuta*, povestiri (1972), și *Sonete pentru tine* (1973). Totuși, scriitorul continuă să fie etichetat, pî în cele mai recente studii, drept « iconarist »[1], pornindu-se eronat doar de la fapt exterior și nesemnificativ că Mircea Streinul i-a publicat în editura „Iconar“ volum *Exod*. Adevărul este, după cum mi-a declarat Traian Chelariu în 1937, că Mircea Streinul și compania i-au tipărit cartea pe cînd se afla plecat din țară. De altfel, o ltă scrisoare, din care vom reproduce principalele fragmente, este destul de elocv ă prin sine, scutindu-ne de comentarii inutile:

« *Cernăuți, 24 — I — 1939*

Iubite și prețuite D[omnu]le Spiridonică,

tăcerea mea, desigur, te va fi nedumerit. Sălbătăciunile codrilor însă își au și ele ascunzișurile. Eu mă adăpostesc în izolare *sperînd* că voi găsi înțelegere la timpul său.

Azi am primit n[ume]rele 7—8 ale „Frontului literar“, *zilele trecute, întorcîndu-mă la Cernăuți, după o lipsă de aproape trei săptămîni, am găsit biletul cu urările și cu invi-*

---

[1] Vezi: Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, București, „Editura pentru literatură“, 1967, p. 120.

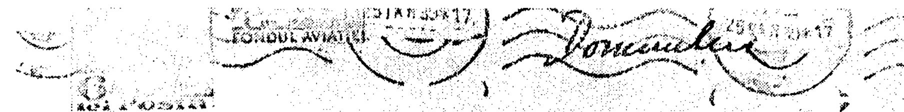
glorii lumești. Cum nu am fost însă
iconarist, tot singur am rămas, iar
singurătatea aceasta e voită și de noii
mei colegi întru Societate. Câteodată mă
enervează fariseismul, deobicein însă
mă situiază deasupra preocupărilor regi=
=zate cu un singur scop: acela de
a se feri de omul care vede just, —
și vede, cu alte cuvinte, și micile
suflete ale acelora ce nu se pot privi
în oglindă. Cred că ai înțeles despre
ce poate fi vorba. Le doresc însă
cât mai mult bine.

Dacă-mi răspunzi, îmi faci plăcere
Al D-tale Traian Chelariu

tarea de a-ți trimite o poezie. Îți mulțumesc, firește, atît pentru atenție, cît și pentru încrederea ce mi-o păstrezi. Rugămintea ți-o voi îndeplini-o încă în decursul lunii acestiea. Urările ți le întorc însutite. [...]. *Am înființat Societ[atea] Scriitorilor Bucovineni și ținem, săptămînal, ședințe literare. Duhul unirii va fi marea noastră mîntuire dacă nu-l va tulbura vreun michiduță din cei ahtiați după tristele glorii lumești.* Cum nu am fost însă iconarist, *tot singur am rămas, iar singurătatea aceasta e voită și de noii mei colegi întru Societate. Cîteodată mă enervează fariseismul, deobicei însă mă situează deasupra preocupărilor regizate cu un singur scop: acela de a se feri de omul care vede just, — și vede, cu alte cuvinte, și micile suflete ale acelora ce nu se pot privi în oglindă. Cred că ai înțeles despre ce poate fi vorba. Le doresc însă cît mai mult bine.*

Dacă-mi răspunzi, îmi faci plăcere,
Al D[umi]tale Traian Chelariu»

V. SPIRIDONICĂ

V. Spiridonică
Dir. Rev. Front Literar

Str. Amos Frâncu No. 1

Brașov

CINE ESTE «ANONIMUL» VASILESCU CONCURENT AL LUI ION BARBU?

În nr. 3 (12)/1973, al revistei „Manuscriptum" am citit, sub titlul *Căzut la examenul de bursă*, următoarea afirmație aparținînd lui Ion Stoica: « Între atitudinea personală și neliniștită a lui Dan Barbilian și anonimul Florin Vasilescu, onorabila instanță didactică preferă exactitatea cuminte și impersonală a ultimului ».

Fără să vreau să aduc vreo atingere, cît de mică, memoriei lui Dan Barbilian, al cărui nume este tot atît de prestigios în matematică, pe cît este al lui Ion Barbu în poezie, aș dori să fac unele precizări, din care se vede că profesorul Florin Vasilescu nu merită epitetul de « anonim ». Ca dovadă, extrag în continuare datele biografice ale matematicianului Florin Vasilescu din J. C. Poggendorff — *Biographisch — Literarisches Handwörterbuch der exakten Naturwissenschaften:*

« Născut la Călărași, 16 aprilie 1897.
1914—1916, 1918—1919, student la Universitățile din București și Iași;
1919—1925 la Sorbona, elev al lui H. Lebesgue;
1925, doctor în științe matematice;
1925—1926, asistent la Universitatea din București;
1927—1929, bursier al Fundației Rockfeller la Paris (1927—1928) și Rice Institute din Houston—Texas (U.S.A.), (1928—1929);
1929—1930, conferențiar la Rice Institute;
1930—1931, profesor la Universitatea din Cernăuți;
1933 și 1934, colaborator științific al Serviciului de Cercetări al Ministerului Aerului în Franța;
Din 1937, conferențiar la Universitatea din Montpellier. »

După Universitatea din Montpellier, Florin Vasilescu a fost numit profesor la Universitatea din Rennes, unde a funcționat pînă la moartea sa.

S-a ocupat de teoria funcțiilor armonice, de teoria potențialului, a capacității; este un nume cunoscut, des citat în acest domeniu, în care a publicat numeroase lucrări.

Adolf ***HAIMOVICI***

În sprijinul restabilirii adevărului și al clarificării faptelor de istorie literară „MANUSCRIPTUM" socotește oportun să rezerve rubrica de față confruntării opiniilor pe terenul ferm al documentelor, singurele capabile să probeze, să corecteze sau să îmbogățească informația istoriografică, atît de necesară unei viziuni științifice în cercetarea literaturii.

Desigur, o simplă afirmație provenind din partea unui autor, cum este cazul documentelor Traian Chelariu, comunicate aici de V. Spiridonică, reprezintă, poate, un argument insuficient în elucidarea problemei ridicate. Redacția o publică în dorința de a incita și pe alții, dintre cei care dețin date semnificative, să aducă noi precizări în cadrul unei dezbateri mai largi. Nu mai e nevoie să subliniem că, așa cum a dovedit-o și pînă acum, revista este bucuroasă să primească, din partea colaboratorilor, orice document « în replică ».

N.R.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie — 31 decembrie 1973)

A

AGÂRBICEANU (Ion)

Catrina (Constantin) — Din arhiva literară brașoveană. Ion Agârbiceanu: *Scriitorul ardelean Aurel P. Bănuț*. [Referat]. „*Astra*" anul VIII, nr. 11 (90), noiembrie 1973, p. 7.

ARGHEZI (Tudor)

Franyó (Zoltán) — « Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu » [Dedicație pe volumul *Cuvinte potrivite*.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 162—169.

Pienescu (Gheorghe) — *Omul brusc*. Roman de aventuri. „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 119—123.

Sînzianu (Mihai) — Răvașe de la Iorga și Arghezi. [Scrisoare din 8 februarie 1943 și catren cu dedicație din 16 februarie 1927]. „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 170—172.

B

BARNOSCHI (D. V.)

vezi: Perpessicius (Barnoschi, Eliza Maria).

BLAGA (Lucian)

Bugnariu (Tudor) — Acel orizont spiritual al dragostei de țară. Introducere la cursul de filozofia religiei. [Din anul 1940.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 103—107.

Franyó (Zoltán) — « Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu » [Dedicație pe volumul *Tulburarea apelor*.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 162—169.

Țepelea (Gabriel) — Lucian Blaga despre „Manole". [Scrisoare către Sextil Pușcariu, fără dată.] „*Familia*", seria a V-a, anul 9 (109), nr. 10 (98), octombrie 1973, p. 17.

BART (Jean)

Olteanu (Rodica) — « ...a plăcut foarte mult, cu deosebire lui Ibrăileanu... » [Variante la *Prințesa Bibița*.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 170—172.

BĂDĂRĂU (Dan)

* * * — Dimitrie Cantemir filozof al istoriei. [Fragment.] „*Cronica*" anul VIII, nr. 42 (403), vineri 19. X. 1973, p. 9.

BOGREA (Vasile)

Ungureanu (U. M.) — Corespondență cu Tudor A. Naum. [Cinci scrisori din Cluj, datate: 10 octombrie 1922, 20 ianuarie 1924, 26 iunie 1925, 7 aprilie 1924, una fără dată.] „*Tribuna*" anul XVII, nr. 41 (877), 11 octombrie 1973, p. 14.

BOTEZ (Demostene)

Oprea (Al.) — Fişe pentru un excurs în atelierul «faurului aburit». [Scrisoare din anul 1971, către redacţia „*Manuscriptum*".] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, p. 97.

BOTEZ (Octav)

Olteanu (Rodica) — «... a plăcut foarte mult, cu deosebire lui Ibrăileanu...» [Scrisoare către Jean Bart, din 6 septembrie 1922.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 170—172.

C

CAMILAR (Eusebiu)

Floarea-Rarişte (D.) — Din ineditele lui Eusebiu Camilar. *Plecarea poetului.* [Versuri datate: ianuarie 1938, Udeşti.] „*Cronica*", anul VIII, nr. 40 (401), vineri 5. X. 1973, p. 5.

CANTEMIR (Dimitrie)

Abdurrahman El-Said Ismail — Semnătura lui Dimitrie Cantemir în arabă. [Descoperită în partea inferioară a foii de titlu a *Istoriei ieroglifice*.] „*Luceafărul*" anul XVI, nr. 45 (602), sîmbătă 10 noiembrie, 1973, p. 1.

Cândea (Virgil) — *Despre literele şi artele islamului. De disciplina InBa etc. Cap.* [*XXXVI*] [Traducere din latină.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 6—17.

Demény (Ludovic) — Adnotări pe un exemplar al *Bibliei* lui Şerban Cantacuzino. „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 18—20.

CARAGIALE (I. L.)

Munteanu (Ion) — Asociaţia oamenilor de litere — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „*Cronica*" anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2. XI. 1973, p. 14.

CARAGIALE (Luchi)

Stoica (Ion) — «...Vei primi prin Vlahuţă o serie de manuscripte...» [Scrisori din 1915 către Al. Tzigara-Samurcaş.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, p. 184.

CĂLUGĂRU (Alice)

Netea (Vasile) — O enigmă biografică. Şapte ilustrate adresate lui Ilarie Chendi. [Din: 9 septembrie 1906, 3 octombrie 1906, 27 martie 1907, 19 iulie 1907, 25 august 1908, 29 august 1907, 6 septembrie 1908.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 112—118.

CHENDI (Ilarie)

Munteanu (Ion) — Asociaţia oamenilor de litere — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „*Cronica*" anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2. XI. 1973, p. 14.

vezi: Călugăru Alice (Netea, Vasile); Goga, Octavian (Poenaru, Daniela); Goga, Octavian (Popa, Mircea)

CIOCÂRDIA MATILA (Dimitrie)

Rusu (M. N.) — Subiecte. 150 de ani de la moartea lui Gheorghe Lazăr. [Fragment din pamfletul *Adresă recunoscătoare la plecarea prinţului Ştirbei din Principat.*] „*Tînărul leninist*" nr. 11, noiembrie 1973, p. 40.

Cronica Bălăcenească

Anghelescu (Mircea) — Din nou despre „Cronica Bălăcenească". [Transcriere a unui fragment după ms. 484 de la filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei.] „*Revista de istorie şi teorie literară*" Tom 22, nr. 4, 1973, pp. 629—631.

D

DAVIDESCU (N.)

Scărlătescu (Doru) — Scrisori către Ştefan Petică. [Scrisoare fără dată adresată lui Tache Petică.] „*Cronica*" anul XIII, nr. 45 (408), vineri 9. XI. 1973, p. 14.

DELAVRANCEA (Barbu)

Munteanu (Ion) — Asociaţia oamenilor de litere — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „*Cronica*" anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2. XI. 1973, p. 14.

E

EFTIMIU (Victor)

vezi: Goga, Octavian (Pocnaru, Daniela).

F

FARAGO (Elena)

vezi: Zamfirescu, George Mihail (Papastate, C. D.)

FUNDOIANU (B.)

Daniel (Paul) — B. Fundoianu. Versuri inedite. *Furtună*, *Noapte*, *Un marş...*, *Toamnă*, *Ah*, *orele-amintiri...*, *Aqua-forte*, *Decor sumbru*, *Balada celor cu un ochi...*, *Am plîns pe auroră...*, *Cînd vine toamna-n sale de spital*. [Din anii 1914 — 1917.] „*România literară*" anul VI, nr. 45, joi 8 noiembrie 1973, pp. 16—17.

G

GHIBU (Onisifor)

* * * — Sextil Puşcariu. (II, III, IV) Memorialistică de Onisifor Ghibu. „*Familia*", seria a V-a, anul 9 (109); nr. 10 (98), octombrie 1973, p 13; nr 11 (99), noiembrie 1973, p. 13; nr 12. (100), decembrie 1973, p. 15.

GOGA (Octavian)

Pocnaru (Daniela) — Octavian Goga. [Scrisoare din 1909, decembrie, Sibiu, către Victor Eftimiu; scrisoare de la Budapesta — decembrie 1909 — adresată lui Ilarie Chendi; scrisoare de la Cluj către Hortensia Goga, datată 4 ianuarie 1910.] „*Ateneu*" anul X, nr. 12 (113), decembrie 1973, p. 6.

Popa (Mircea) — « Iacă de ce te rog să cumpăneşti bine... » — Scrisori către Ilarie Chendi. [Opt scrisori datate: 1907, decembrie, 14 februarie 1908, 29 august 1908, 10 martie, 26 aprilie 1909, iunie 1909, 28 martie 1910, 17 august 1910, 26 octombrie 1910, 13 aprilie 1911, 28 octombrie 1911, 27 iulie 1912.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 124—134.

H

HASDEU (Bogdan Petriceicu)

Munteanu (Ion) — Asociaţia oamenilor de litere — 1899. [Semnătură pe un document întocmit în 30 ianuarie 1899.] „*Cronica*" anul VIII, nr. 44 (405), vineri 2 noiembrie 1973, p. 14.

HOLBAN (Anton)

Popa (Vasile);

Dumitru (Eugen) — Trei scrisori inedite. [Scrisoare din 5 noiembrie 1924 către învăţătorul Ion Luchian.] „*Argeş*" anul VIII, nr. 10 (89), octombrie 1973, pp. 14—15.

I

IONESCU (Eugen)

Gheran (Niculae) — „Eugen Ionescu artilerist" [Scrisoare către Liviu Rebreanu, din 31 octombrie 1933.] „*Tribuna*" anul XVII, nr. 47 (883), 22 noiembrie 1973, p. 12.

IORGA (N.)

Sînzianu (Mihai) — Răvaşe de la Iorga şi Arghezi. [Două scrisori datate: 24 noiembrie 1940 şi 12 iulie 1935.] „*Manuscriptum*" anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 170—172.

ISANOS (Magda)
Gorgos (Veronica) — Magda Isanos. *Naiada*. [Povestire.] „*Cronica*“ anul VIII, nr. 48 (409), vineri 30 noiembrie 1973, p. 9.

L

LOVINESCU (E.)
Popa (Vasile);
Dumitru (Eugen) — Trei scrisori inedite. [Scrisoare din 18 august 1933 către Vasile Ciurea.] „*Argeş*“ anul VIII, nr. 10 (89), octombrie 1973, pp. 14—15.

M

MANIU (Adrian)
Pienescu (Gheorghe) — *Amurg; La o ramură; Descîntec de toamnă; Bilbîială; Analiză; Pomul cunoaşterii*. [Versuri] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 25—35.
MARINO-MOSCU (Constanţa)
vezi: Sadoveanu, Mihail (Oprea, Al.)
MIHĂESCU (Gib)
Baconsky (Leon) — Gib Mihăescu şi... futurismul. [Chestionar întocmit în 1930 cu prilejul vizitei lui F. T. Marinetti.] „*Steaua*“ anul XXIV, nr. 20, serie nouă, 16—31 octombrie 1973, p. 29.

N

NĂDEJDE (Ion)
Costake (Valentina) — Un document inedit de la Ion Nadejde. [Scrisoare către A. C. Cuza datată: 1886, august 6/18.] „*Revista arhivelor*“ anul L, vol. XXXV, nr. 3, pp. 151—154.

P

PANAITESCU (P. P.)
Crăciun (Victor) — «...această concepţie înaltă şi modernă a rostului unui artist», conferinţă radiofonică. „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 18—20.
PAPILIAN (Victor)
Cubleşan (Constantin) — Victor Papilian — iedit. În republica paradisiaco-baudelairiană a frumuseţii totale. [Fragmente din piesa *Autorul huiduit*.] „*Tribuna*“ anul XVII, nr. 51 (887), 20 decembrie 1973, p. 5.
— *Simona* sau *Prinţul consort*. Comedie tragică în patru acte [Din anul 1952.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 45—46.
PARASCHIVESCU (Miron Radu)
* * * — Amintiri din copilărie: (XI) *Cisandru Galbenu*, (XII) *Jocuri de iarnă*, (XIII) *Fusese o femeie fără bucurii, dar şi fără mustrări de conştiinţă*, (XIV) *Văduva de război*, (XV) *Pomii pot fi ca oamenii şi copiii...*, (XVI) *La ce-i foloseşte coada unei pisici*, (XVII) *Şi Galileu intră în inima mea...*, (XVIII) „*Viermele turbării*“, (XIX) *Descoperirea radiumului*, (XX) *Am fost de mic politicos*, (XXI) *Mă urcam pe scrin şi-ncepeam să mă privesc*, (Sfîrşit) *Duminica mi se părea mai săracă*. În „*Flacăra*“ anul XXII: nr. 41 (957) — 6 octombrie 1973, p. 9; nr. 42 (958) — 13 octombrie 1973, p. 15; nr. 43 (959) — 20 octombrie 1973, p. 15; nr. 44 (960) — 27 octombrie 1973, p. 15; nr. 45 (961) — 3 noiembrie 1973, p. 9; nr. 46 (962) — [illegible] noiembrie 1973, p. 15; nr. 47 (963) — 17 noiembrie 1973, p. 9; nr. 48 (964) — 24 noiembrie 1973, p. 18; nr. 49 (965) — 1 decembrie 1973, p. 9; nr. 50 (966) — 8 decembrie 1973, p. 10; nr. 51 (967) — 15 decembrie 1973, p. 10; nr. 52 (968) — 22 decembrie 1973, p. 14.
* * * — «... a avea simţul contemporaneităţii» — pseudojurnal. [Confesiuni radiofonice.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 66—69.

PAVELESCU (Cincinat)

Crăciun (Victor) — Epigrame de Cincinat Pavelescu. [Patru epigrame şi o poezie.] „*România literară*“ anul IV, nr. 52, joi 27 decembrie 1973, pp. 26—27.

PÂRVAN (Vasile)

Zub (Al.) — În jurul unei comemorări la Academia Română. [Însemnări pentru discursul ce trebuia rostit în 1923.] „*Ateneu*“ anul X, nr. 10 (11), octombrie 1973, p. 15.

PERPESSICIUS

Barnoschi (Eliza-Maria) — Perpessicius către autorul «Cărvunarilor». [Scrisoare din 14 martie 1937.] „*Manuscriptum*“ anul IV nr. 4 (13), 1973, pp. 181—182.

* * * — Poezia lui Ştefan Neniţescu, „*Luceafărul*“ anul XVI, nr. 41 (598), sîmbătă 13 octombrie 1973, p. 7.

PETICĂ (Ştefan)

Scărlătescu (Doru) — Scrisori către Ştefan Petică. [Din 17 mai 1894, 25 decembrie 1902, 4 martie 1904, 11 iunie 1904]. „*Cronica*“ anul VIII, nr. 45 (408), vineri 9 noiembrie 1973, p. 14.

PETRESCU (Camil)

Bojin (Al.) — *Contesa bolnavă* „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 25—35.

Rusu (M. N.) — Camil Petrescu — director al Teatrului Naţional. [Conferinţă radiofonică şi *Darea de seamă a directorului către Comitetul de direcţie*, din anul 1939.] „*România literară*“ anul IV, nr. 46, joi 15 noiembrie. 1973, pp. 16—17.

PETRESCU (Cezar)

Cerna-Rădulescu (Al.) — Scrisori de la Cezar Petrescu sau avatarele „Întunecării“. [Către Virgil Molin.] „*Viaţa românească*“ anul XXVI, nr. 10, octombrie 1973, pp. 91—94.

PETROVICI (Ioan)

Florescu (Nicolae) — Titu Maiorescu în amintirile lui Ioan Petrovici. [Conferinţă radiofonică din 1968.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 135—139.

PILLAT (Ion)

Cristev (Diana) — Valéry Larbaud iniţiat în literatura română de Ion Pillat. [Trei scrisori de la Valéry Larbaud.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 159—162.

R

REBREANU (Liviu)

Dumitrescu (Valeria) — „Răscoala“. Note din mers. [Din caietele de creaţie.] „*Ramuri*“ anul X, nr. 10 (112), 15 octombrie 1973, pp. 16—18.

Franyó (Zoltán) — «Blaga m-a introdus cu adevărat în Eminescu» [Scrisoare din 1923. Originalul în limba maghiară.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 162—169.

Gheran (Niculae) — Domnişorul Liviu şi Ion al Glanetaşului: amăgire şi luciditate. „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 89—92.

S

SADOVEANU (Mihail)

Gheran (Niculae) — Mihail Sadoveanu. [Trei scrisori către Liviu Rebreanu, din anii 1935—1936]. „*Tribuna*“ anul XVII, nr. 49 (885), 6 decembrie 1973, p. 14.

— Mihail Sadoveanu: Maître. [Scrisoare din 26 septembrie 1912, către Liviu Rebreanu.] „*Tribuna*“ anul XVII, nr. 50 (886), 13 decembrie 1973, p. 14.

Oprea (Al.) — Mihail Sadoveanu — faurul aburit. [Din scrisorile către Constanţa Marino-Moscu 1910—1912.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 93—102.

Popa (Vasile); Dumitru (Eugen) — Trei scrisori inedite. [Scrisoare din 25 februarie 1908.] „*Argeş*“ anul VIII, nr. 10 (89), octombrie 1973, pp. 14—15.

ŞERBU (Ieronim)

* * * Invitaţie la masă. [Fragment de memorial.] „*Luceafărul*“ nr. 50 (607), sîmbătă 15 decembrie 1973, p. 6.

Ulmu (Matilda) — O excursie în munţi. [Amintiri.] „*România literară*“ anul VI, nr. 50, joi 13 decembrie 1973, p. 18.

T

TĂBĂCARU (Grigore)

Scărlătescu (Doru) — Prieten al poeziei. [Scrisoare din 1924 către Tache Petică.] „*Ateneu*“ anul X, nr. 10 (11), octombrie 1973, p. 17.

TEODOREANU (Păstorel)

Crăciun (Victor) — Cîntăreţ pe două strune — domnul Topîrceanu. [Conferinţă radiofonică.] „*România literară*“ anul VI, nr. 52, joi 27 decembrie 1973, pp. 26—27.

TZIGARA-SAMURCAŞ (Al.)

Stoica (Ion) — «...vei primi prin Vlahuţă o serie de manuscripte...». [Scrisoare către Luchi Caragiale din 12 martie 1915.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, p. 184.

U

URMUZ

Apetroaie (Ion) — Vasile Voiculescu despre scriitorul Urmuz. [Ilustrată adresată lui Vasile Voiculescu.] „*Ateneu*“ anul X, nr. 10 (11), octombrie 1973, p. 6.

Cruceanǎ (Ion) — Cîteva precizări. [Proces verbal] „*Argeş*“ anul VIII, nr. 11 (90), noiembrie 1973, p. 9.

George Muntean — Variantă inedită. *Cotadi şi Dragomir*. [Variante necunoscute într-un caiet de la B.A.R.] „*România literară*“ anul VI, nr. 47, joi 22 noiembrie 1973, pp. 17—19.

V

VĂCĂRESCU (Elena)

Curticeanu (Mircea) — Elena Văcărescu în corespondenţă inedită. — Către G. Oprescu. [11 august 1927 şi 29 aprilie 1928] „*Echinox*“, anul V, nr. 9, septembrie 1973, p. 22.

Stăvăruş (I.) — Testament, „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13) 1973, pp. 154—158.

VISSARION (I. C.)

Crăciun (Victor) — *Snoava cea mai bună*. [Fragment dintr-o conferinţă radiofonică din 1930.] „*România literară*“ anul VI, nr. 52, joi 27 decembrie 1973, pp. 26—27.

VOINESCU (Alice)

Şerbănescu (Virginia) — De vorbă cu André Gide. Jurnal. [Amintiri din anul 1938.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 135—139.

VORONCA (Ilarie)

Brezu (Constandina) — Ilarie Voronca popularizator al literaturii româneşti. [Două scrisori către Ion Pillat] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 177—180.

Z

ZAMFIRESCU (Al. Duiliu)

* * * — «...harul de a aşeza specificul românesc pe planul universal al culturii!» [Conferinţă radiofonică 1968.] „*Manuscriptum*“ anul IV, nr. 4 (13), 1973, pp. 156—158.

ZAMFIRESCU (George Mihail)

Papastate (C. D.) — George Mihail Zamfirescu. [Fragment dintr-o scrisoare către Elena Farago, din noiembrie 1923.] „*Ramuri*“ anul X, nr. 12 (114), 15 decembrie 1973, p. 22.

Silvestru (Valentin) — „Cutia cu maimuţe“. [Comedie în trei acte, din anul 1938.] „*România literară*“ anul VI, nr. 50, joi 13 decembrie 1973, pp. 16—17.

Manuela TĂNĂSESCU

Creşterea colecţiilor

1 octombrie — 31 decembrie 1973

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE STAT

Manuscrise:

DAVIDESCU, Nicolae — *Din poezia noastră parnasiană.* (Antologie), Partea I—III; *Fragment de studiu asupra simbolismului.*

MILLIAN, Claudia — *Ussy; Cîntec de sărbători; Fetiţa*, versuri.

TEODOREANU, Ionel — *Lorelei*, roman (partea I în 2 variante); *Tudor Ceaur Alcaz*, roman, vol. I—IV (începutul romanului în mai multe variante); fragmente din romanul *La porţile nopţii.*

VOICULESCU, Vasile — *Zahei orbul*, roman.

Corespondenţă:

C. Dobrogeanu-Gherea, Garabet Ibrăileanu şi Natalia Negru către Constantin Graur.

Autografe:

Tudor Arghezi, Radu Boureanu, D. Caracostea, Victor Eftimiu, Panait Istrati, D. Karnabatt, Ana Luca, Adrian Maniu, Claudia Millian, D. D. Pătrăşcanu, Al. T. Stamatiad, Tudor Vianu — dedicaţii şi autografe către N. Davidescu.

Carte rară:

Marthirologie ou chronologie des saints avec Figures gravées par S. Leclerc. Le tout mis én ordre et orné de bordures par R. G. P., 1739. HARDY, Joseph. *Essence de la Langue Française oder Kern der Franzӧsischen Sprachkunst*, 1779.

Viorica SECĂRESCU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

LOVINESCU, E. — *B. Ştefănescu-Delavrancea*, articol.

ZAMFIRESCU, G. M. — *Cîntecul vieţii* (piesă neterminată).

RĂDULESCU, Mircea — *Portrete, amintiri, evocări.*

CATINA, Ion — Fragmente din *Jurnal de călătorie* (1916); *Dicţionar cafro-român; Dicţionar francez-arab* şi *Dicţionar egiptean.*

Corespondenţă:

Titu Maiorescu, Ioan Slavici, Liviu Rebreanu, Perpessicius, Mihai Codreanu, Al. Brătescu-Voineşti, Ion Catina, A. P. Bănuţ.

Fotografii:

G. Bariţiu, C. A. Rosetti, Ion Catina, Duiliu Zamfirescu, Al. Davila.

Acte:

Titu Maiorescu — dosar privind procesul de divorţ; Ioan Slavici, Duiliu Zamfirescu, Ion Catina.

Eliza ISPĂŞOIU

MUZEUL DE LITERATURĂ DIN IAŞI

Manuscrise:

Un caiet de 200 pagini al junimistului I. CARAGIANI cu poezii ale aromânilor, în transcriere literară românească.

Corespondenţă:

Al. Golescu către C. Negri, scrisori de la paşoptiştii Gr. Serrurie şi A. Ubicini către I. I. Melik, 120 scrisori Calistrat Hogaş către familie.

Fotografii:

T. Maiorescu, S. Bodnărescu, C. Meissner, T. T. Burada, Şt. Vîrgolici, Barbu Delavrancea, Calistrat Hogaş.

Carte rară:

Un abecedar editat de I. Creangă cu dedicaţia autografă a acestuia, către un prieten.

Donaţii:

Dr. Şt. Bucevski — măştile mortuare ale lui M. Eminescu şi C. Dobrogeanu-Gherea.

D. VACARIU

The present issue of „Manuscriptum“, *devoted to critics, starts with a new column entitled:* Our eternal guards of the everlasting land. *Under this title, which reproduces in fact Călinescu's words, a series of materials are gathered meant to ouline the whole dimension of the polyvalent personality of the author of* Otilia's Enigma. *The new lines, drama excerpts, speeches, letters and a documentary material referring to the* History of the Romanian Literature from its beginnings up to the present, *representing various moments of the biography and creation of George Călinescu are prefaced by a* portrait attempt *signed by academician Al. Philippide. Other documents of special importance deal with the biography of Titu Maiorescu — the father of Romanian critics — make up the* « File of an Existence » *under its less known aspects such as for instance: his divorce from Clara Maiorescu or the attempt to his degree of Master of Arts in Paris. From the VI-th volume of* Critical Mentions, *at which Perpessicius worked in the last years of his life,* Manuscriptum“ *publishes his conference delivered over the radio in 1936:* The Mountains in our literature. *The fascinating personality of Nicolae Iorga is evoked by Șerban Cioculescu in his regular column:* Confessions. Pages of an Album *and the* Foreword *of Ioan D. Gherea are devoted, in this issue, to the essayist Paul Zarifopol.* „Manuscriptum“ *also offers to its readers Nicolae Cartojan's* Speech at the Reception to the Academy, *an author less discussed by contemporary commentators and whose speech was, until not long ago, considered lost.*

Outstanding writers are present in the pages of the review through attractive texts of great interest

Le présent numéro de *„Manuscriptum“*, dédié à la critique, commence par une nouvelle rubrique intitulée *Nos éternels gardiens du sol sempiternel.* Sous ce titre, reproduisant une phrase de Călinescu, sont réunis des matériels destinés à relever la dimension toute entière de la personnalité polyvalente de l'auteur de *l'Enigme d'Otilia.* Les inédits qu'on y publie: fragments dramatiques, discours, lettres et un document sur *l'Histoire de la littérature roumaine de ses origines jusqu'à nos jours*, représentant divers moments de la biographie et de la création de Călinescu, sont préfacés par un *Portrait-esquisse* signé par l'académicien Al. Philippide. D'autres documents, d'une importance particulière, regardent la biographie de Titu Maïorescu – fondateur de la critique roumaine — constituant le « Dossier d'une existence » sous ses aspects moins connus, comme se serait: le divorce de Clara Maïorescu, ou la tentative du critique d'obtenir un doctorat en lettres à Paris. Du VI-ème volume des *Mentions critiques*, projeté par Perpessicius, dans ses dernières années, *„Manuscriptum“* reproduit une conférence radiodiffusée en 1936: *Les montagnes à travers notre littérature.* La figure fascinante de N. Iorga est évoquée par Șerban Cioculescu dans le cadre de sa rubrique habituelle*: Confessions.* Les *Feuilles d'album*, accompagnées d'un *Avant propos* de Ioan D. Gherea sont dédiées, dans ce numéro, à l'essayiste Paul Zarifopol. *„Manuscriptum“* présente, également, aux lecteurs de nos jours le *Discours de réception à l'Académie* de Nicolae Cartojan — non moins discuté par les commentateurs contemporains — discours considéré comme perdu, jusqu'il y a peu de temps.

Dans les pages présentes par des textes attrayants et de grand intérêt pour une perspective historique de la critique rou-

Die vorliegende, der Kritik gewidmete Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“ *beginnt mit einer neuen Rubrik:* Die ständigen Hüter des ewigen Bodens. *Unter diesem Titel — nach einer Wendung von Călinescu — bringt die Zeitschrift eine Reihe von Materialien, die die vielseitige Persönlichkeit des Autors von* Enigma Otiliei *(*Rätsel um Ottilie*) umreißen. Die unveröffentlichten Gedichte, dramatischen Bruchstücke, Reden, Briefe und Dokumente zur* Geschichte der rumänischen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart *stellen verschiedene Momente des Lebens und Schaffens dar und werden mit einem* Versuch eines Porträts *von Akademiemitglied Al. Philippide eingeleitet. Andere besonders bedeutende Dokumente beziehen sich auf die Biographie Titu Maiorescus, des Gründers der rumänischen Kritik, und enthüllen weniger bekannte Tatsachen: die Scheidung von Clara Maiorescu, Maiorescus Versuch, den Doktortitel der Philosophie in Paris zu erwerben. Aus dem VI. Band der* Kritischen Erwähnungen, *mit dem sich Perpessicius in seinen letzten Jahren befaßt hat, bringt das* „Manuscriptum“ *den 1936 vom Rundfunk ausgestrahlten Vortrag:* Das Gebirge in der rumänischen Literatur. *Die faszinierende Figur N. Iorgas wird von Şerban Cioculescu im Rahmen der gewöhnlichen Rubrik dargestellt:* Bekenntnisse. *Die* Albumsblätter — *mit einem* Geleitwort *von Ioan D. Gherea — sind diesmal dem Essayisten Paul Zarifopol gewidmet. Die Zeitschrift bringt auch die Antrittsrede bei der Akademie von Nicolae Cartojan — ein Name, dem von den zeitgenössischen Kritikern weniger Beachtung geschenkt wird; dieses Dokument war bis vor kurzem verschollen.*

Настоящий номер «*Манускриптум*»-*а*, посвященный критике, открывается новым разделом, называемым: *Вечные наши хранители вечной земли*. Под этим заголовком, который повторяет фразу Калинеску, собрана целая серия материалов, предназначенных обрисовать все величие многообразной личности автора *Енигмы Отилии*. Опубликованные здесь неизданные труды: — драматические отрывки, речи, письма и документальная статья относительно *Истории румынской литературы от ее начала и до настоящего времени* — представляют собой различные моменты его биографии и творчества и содержат в предисловии *попытки портрета*, подписанные академиком Ал. Филиппиде. Другие документы, имеющие особенное значение, содержат биографию Титу Майореску, создателя румынской критики, — составляя *Дело одного существования* с менее известными событиями, как, например, развод с Кларой Майореску или попытка получить докторат филологических наук в Париже. Из VI-го тома *Критических отзывов*, проектируемого в последние свои годы Перпессичиусом, «*Манускриптум*» воспроизводит доклад, переданный по радио в 1936 году, на тему: *Горы в нашей литературе*. Блестящая фигура Н. Иорги воскрешается в памяти Щербаном Чокулеску в рамках обычного раздела: *Признания. Страницы альбома*, содержащие *Предисловие* Иоана Д. Геря, посвящены в этом номере очеркисту Павлу Зарифополу. «*Манускриптум*» восстанавливает в памяти сегодняшнего читателя также и *Приемную речь в Академии* Николая Картожана, — имя мало обсуждаемое современными комментаторами, — речь, которая считалась до последнего времени потерянной.

for a historical perspective view of the Romanian critic between the two world wars

The other columns of „Manuscriptum" *bring to the readers' attention a diverse material illustrating various epochs in the evolution of Romanian literature. Thus the* Revelation of the Document *makes known one of Alecu Beldiman's elegies, an author known especially as one of the first translators into Romanian of some literary works of great circulation.*

The column Per aspera ad astra *continues to publish the series of exceptional letters of Mateiu I. Caragiale. Impressive details from the last year of life of Al. Odobescu are made known to the readers through the correspondence of this writer with the pedagogue G. Borgovan.*

The important column of the review Romanian writers in foreign archives *refers in this issue to a manuscript of Antim Ivireanul, to be found at the British Museum, and the column* Romanian writers in Romanian archives *reproduces two of the letters addressed by Henri Barbusse to Eugen Relgis in 1930. The* Chronicle of the Editions *comments Octavian Goga's volume of poems edited under the supervision of professor Dan Smîntînescu, in an article signed by Mircea Zaciu.*

The present issue ends with the regular Bibliographic Card Index, *a report on the increase of collections.*

„Manuscriptum" *presents this time as well the results of some useful investigations, meant to show the topical character of the complex problems of literary history.*

Dragoș VRÂNCEANU

Writer, Visting Profesor at the University of Urbino (Italy)

maine d'entre les deux guerres on se trouve devant des noms de première main.

Les autres rubriques de „*Manuscriptum*", déjà connues, mettent sous les yeux du lecteur un matériel divers, illustrant les différentes époques de l'évolution de la littérature roumaine. Ainsi, la *Révélation du document* offre une élégie d'Alecu Beldiman, connu surtout comme l'un des premiers traducteurs en roumain de certaines oeuvres littéraires de grande circulation.

La rubrique *Per aspera ad astra* continue la série des exceptionelles lettres de Mateiu I. Caragiale. Des détails très impressionants sur la dernière année d'Al. Odobescu sont dévoilés par sa correspondance avec le pédagogue G. Borgovan.

L'importante rubrique *Écrivains roumains dans des archives étrangères* se réfère, dans ce numéro, à un manuscrit d'Antim Ivireanul, existant au British Museum et la rubrique *Écrivains étrangers dans des archives roumaines* reproduit deux lettres adressées par Henri Barbusse à Eugen Relgis, en 1930. *La Chronique des éditions*, par un commentaire de Mircea Zaciu, met en discussion l'édition des poésies d'Octavian Goga, soignée par le professeur Dan Smîntînescu.

Le numéro finit par son habituel *Fichier bibliographique*, une information sur l'accroisement des collections.

„*Manuscriptum*" présente, cette fois-ci, comme d'habitude, le résultat de certaines investigations fertiles, destinées à mettre dans l'actualité la complexité des problèmes de l'histoire littéraire.

Dragoș VRÂNCEANU

ecrivain, chargé de cours de l'Université d'Urbino (Italie)

Es handelt sich hier um erstrangige Namen; die Texte sind von großem Interesse für eine historische Übersicht der rumänischen Kritik in der Zwischenkriegszeit.

Auch die anderen bekannten Rubriken des „Manuscriptums“ *bieten diverse Materialien, die verschiedene Perioden in der Entwicklung der rumänischen Literatur veranschaulichen. So macht uns die* Offenbarung des Dokuments *mit eins Elegie von Alecu Beldiman bekannt, der insbesondere als einer der ersten Übersetzer von vielgelesenen literarischen Werken aus anderen Literaturen bekannt ist.*

In der Rubrik Per aspera ad astra *werden die außerordentlich interessanten Briefe von Mateiu I. Caragiale weiterhin veröffentlicht. Eindrucksvolle Einzelheiten aus dem letzten Lebensjahr Al. Odobescus enthüllt die Korrespondenz mit dem Pädagogen G. Borgovan.*

Die wichtige Rubrik der Zeitschrift Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven *bezieht sich in dieser Nummer auf eine Handschrift Antim Ivireanuls, die sich im British Museum befindet, und* Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven *veröffentlicht zwei 1930 von Henri Barbusse an Eugen Relgis gerichtete Briefe. In der* Chronik der Ausgaben *bespricht Mircea Zaciu die von Prof. Dan Smîntînescu besorgte Ausgabe von Octavian Gogas Gedichten.*

Den Abschluß bilden der traditionelle Zettelkasten, *ein Bericht über das Anwachsen der Sammlungen.*

„Manuscriptum“ *legt auch diesmal die Ergebnisse von fruchtbaren Forschungen vor, die dem Leser die Komplexität von Problemen der Literaturgeschichte vergegenwärtigen.*

Dragoș VRÂNCEANU

Schriftsteller, Gostprofessor an der Unversität zu Urbino (Italien)

Перед нами проходят первоклассные имена, присутствующие на этих стараницах журнала с привлекательными текстами, представляющими большой интерес для исторической перспективы румынской критики междувоенных годов.

И прочие известные разделы «*Манускриптум*»*-а* дают читателям разнообразный материал, иллюстрируя различные эпохи развития румынской литературы. Таким образом, *Обнаружение документа* знакомит нас с одной элегией Алеку Бельдимана, известного, главным образом, как один из первых толкователей на румынском языке общеизвестных литературных трудов.

В разделе *Пер аспере ад астра*, журнал продолжает публикование серии исключительных писем И. Караджале. Волнующие подробности последнего года жизни Ал. Одобеску раскрыты в переписке с педагогом Боргован.

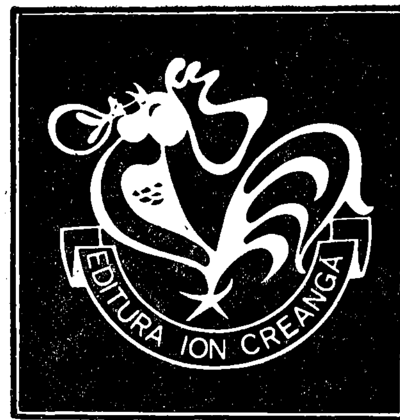
Важный раздел журнала *Румынские писатели в иностранных архивах* упоминают в этом номере о рукописи Антима Ивирянула, находящейся в Британском Музее, а раздел *Иностранные писатели в румынских архивах* публикует два из писем, адресованных в 1930 году Генрихом Барбюсс Евжену Рельжис. *Хроника изданий* выносит на обсуждение стихотворения Октавиана Гоги, в толковании Мирчи Зачу, — издание, вышедшее под редакцией профессора Дана Смынтынеску.

Номер журнала заканчивается обычным *Библиографическим списком*, — сообщением относительно роста коллекций.

«*Манускриптум*» дает и на этот раз результат плодородных исследований, имеющих назначение сделать актуальной сложность задач литературной истории.

Драгош ВРЫНЧЕАНУ

Писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

EDITURA
ION CREANGĂ
vă prezintă:

■ **EI L-AU CUNOSCUT PE SADOVEANU**

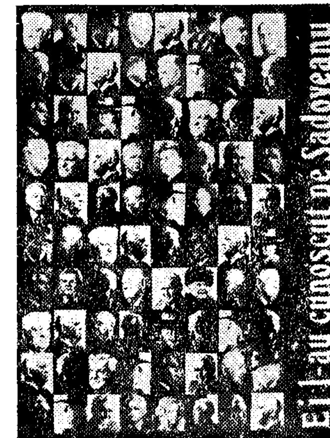
— 64 de ipostaze sadoveniene într-un fascinant colocviu memorialistic.
— Un document fundamental pentru înțelegerea omului și a operei.
— Filmul unei vieți exemplare, în fotografii și documente facsimilate mai puțin cunoscute.
— O antologie alcătuită de Constantin Mitru și prefațată de Paul Anghel.
— O carte care nu poate lipsi din nici o bibliotecă.

■ **SĂ NU UIȚI, DARIE...** de Zaharia STANCU

— O epopee a tragicelor evenimente din 1907.
— Un erou și o operă cunoscută pe toate meridianele.
— Destinul lui Darie — destinul scriitorului.
— O ilustrație bogată în culori semnată de Mircea Dumitrescu.

■ **BIBLIOTECA ȘCOLARULUI**

— 78 de titluri în 8.145.000 de exemplare.
— O colecție cu vechi tradiții în viața editorială românească.
— Mari scriitori și operele lor în culegeri tematice și lucrări de sinteză.
— Prefețe, tabele biobibliografice și note semnate de prestigioși critici și istorici literari.
— Excelente antologii literare pentru elevii claselor V-VIII.

Pictură tibetană cu motive folclorice din fondul documentar G. Coşbuc. (Colecţia Muzeului literaturii române.)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuş foto: Florica PRICIU

Din «dosarul» unei existenţe — Panait ISTRATI:

- **jurnalul începuturilor**
- **dosar de Siguranţă**
- **confesiuni epistolare**

reprezintă un amplu grupaj consacrat autorului Ciulinilor Bărăganului, **la 90 de ani de la naşterea sa.**

Reţinem un fragment din nota Serviciului Special de Siguranţă Ploieşti, din 17 septembrie 1925:

«Scopul venirei lui Panait Istrati în România — din informaţiunile culese — este ca să lege relaţiuni strînse între comuniştii francezi şi cei români. De altfel numitul în răstimpul de cînd se află în ţara noastră a vizitat oraşele Buzău, Brăila, Galaţi, Focşani şi Iaşii unde a luat contact cu toţi fruntaşii comunişti din aceste oraşe.»

Versuri de tinereţe ale lui B. FUNDOIANU:

**«O, ascultă, vin strămoşii de supt lespede de piatră,
Unde-atîţia timpi plouat-au zori de-argint şi-apusuri roşii,
Ai să vezi cum naşte spada, ţărna să-o auzi cum latră;
Dorm în pace; însă-apururi nasc, cînd cumpănă-i, strămoşii[...]**

1916»

Din sumarul numărului viitor mai spicuim:

— **M. EMINESCU:** *Despre muncă*;
— **povestiri fantastice de Magda ISANOS;**
— **M. KOGĂLNICEANU — concurent al călugărilor de la Neamţ;**
— **Camil PETRESCU — proiect pentru un roman nescris;**
— **Hortensia PAPADAT-BENGESCU în arhivele din Bratislava;**
— **Vasile PÂRVAN — consideraţii pe marginea Cîntării României;**
— **Marcel PROUST — corespondenţe româneşti.**

Lei 10